

S. 657. A. 12

VERHANDELINGEN

UITGEGEEVEN DOOR HET

Z E E U W S C H

GENOOTSCHAP

D E R

W E T E N S C H A P P E N ,

T E

V L I S S I N G E N .

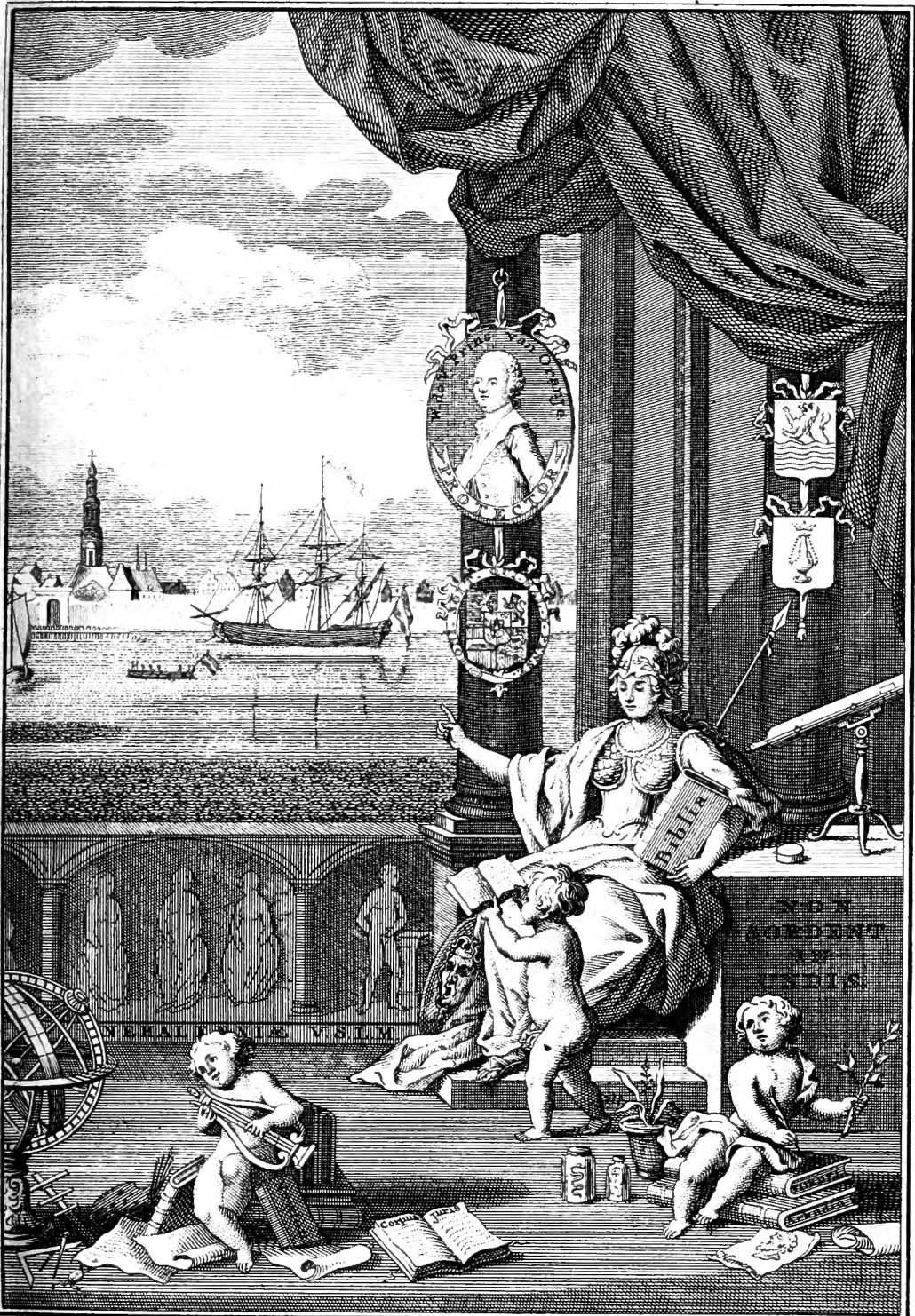

UITLEGGING

DER

TITELPLAAT.

De WYSHEID, fier gezeten op haar Throon,
 Beschouwt men in MINERVE'S *Wapenrusting*;
 Doch, warsch van fabeldicht en valsche Goon,
 Schept ze in GODS BOEK haar grootste zielsverlusting.
Twee Zulen, die 'egewikkel van haar Kerke
 Aan d'eenen kant bouwkunstig onderschraagen,
 Vertoonen 't ZEEUWSCH en VLISSINGS wapenmerk,
 En WILLEMS beeld, wien 't werk wordt opgedragen,
 Doorluchtig *Hoofd van onze Maatschappij*,
 Die, schoon noch in heur zwakke en *kindsche* jaaren,
 Hem d'Eerfeling heur's arbeids, vlug en bly,
 Voor de oogen brengt, met lust om voort te vaaren.
 De *Tafel met den Hooygrond*, ryk bedekt
 Met *Tekenscheets van Kunst en Wetenschappen*,
 En 't *Vergezicht*, dat ginder d'aandacht wekt
 Ter zyde van Gordyn en tempeltrappen,
 Gewigen, dat de weetzucht, vlyt en lust,
 Door de Eer gespoord, aan Zeelands verfte paalen,
 In onze *Vest* noch niet zyn nitgebluscht:
 Men tracht door *nut* 'er mede een' *Prys* te haalen.
 Handhaving van den *Godsdienst* en het *Recht*,
Geneesbeulp, tot steun van 't menschlyk leeven,
 't *Natuurboek*, door Gods hand ons voorgelegd,
 't *Natuurboek*, door zyne Almagt zelf beschreven,
 De *Meekunst*, in haar takken ruim verspreid,
 De *Schilderkunst*, zoo fix in kleur en trekken,
 De *Paukmuzyk*, die harten opwaarts leidt,
 Haar *Zuster*, die de dofheid zelf kan wekken,
 't Vermogen om door 't helder *Spiegelglas*
 Het *Starrenbeir* aan 't menschlyk oog te klemmen,
 Of door behulp van *Graadhooq* en *Kompas*,
 Op verren tocht een dolle zee te temmen;
Historiekunst, die 't oude in 't nieuw herscheept,
 Die *muut* en *steen* van vroeger eeuw doet tuigen,
 Die honing zelfs uit bitteren alzem lept,
 En uit vergift weet artzney te zuigen,
 En wat zich meer liet scherzen op de print,
 Zyn beeldspraak van het doel, waar heen wy trachten.
 Is 't werk gering? Wie deugd en wysheid mint,
 Heeft eindelyk op zyn' arbeid vrucht te wachten.
 Dus huwt m'in 't ryk van onzen Waterleeuw
 De *Scheepvaardy* met de oefening der verstanden.
 Der braaven gunst zal by den noesten Zeeuw
 Den yvergloed noch sterker doen ontbranden.

H. Nevenhuysen invr.

P. Gilliofen excud.

A. Kalk Jacobsz. sculps.

unlabeled

VERHANDELINGEN
UITGEGEVEN DOOR HET
Z E E U W S C H
GENOOTSCHAP

D E R
W E T E N S C H A P P E N ,

T E
V L I S S I N G E N ,
TWAALFDE DEELS EERSTE STUK.

T E M I D D E L B U R G ,
B Y P I E T E R G I L L I S S E N ,

Drukker van het Zeeuwsch Genootschap der
Wetenschappen, MDCCLXXXVI.

*Het Genootschap erkent geene Exemplaa-
ren voor echt, dan die door éenen der
Secretarissen eigenhandig onderteekend
zyn.*

A. Dyffhout.

H I S T O R I E
V A N H E T
Z E E U W S C H
G E N O O T S C H A P
D E R
W E T E N S C H A P P E N,
T E
V L I S S I N G E N.

Het zal misfchien , deezen of geenen bevreemden , dat , tegen de gewoonte , tot nog toe , door het Genootfchap , bestendig gevolgd , het *Twaalfde* Deel , van dezelfs Verhandelingen , niet op eenmaal *geheel* , maar by Stukken in het licht komt , en zulks te meer , om dat men , byna te gelyker tyd , met het

Eerste Stuk, van dat Deel, het *Der-
tiende* deel volledig zal ontfangen.
Dan de reden hier van is eenvoudigh
decze: dat, dewyl beide die Dee-
len; te gelyker tyd, op onderfchei-
de Drukkeryën worden gedrukt, die
geene, op welke men het *Twaalfde*
Deel vervaardigde, buiten ftaat was
zoo veel spoeds te maaken, als ver-
eifcht werd, om het, nog dit Jaar,
geheel aan het Publiek mededeelen.
Men zal decze onregelmatigheid
tragten te verhelpen, door, zoo dra
mogelyk, het *Tweede* Stuk des
Twaalfden-Deels uittegeeven.

Dit, ter verfchooning, voor af
gemeld hebbende, zullen wy den
draad, der Gefchiedenifte, van dit
Genootfchap, daar, alwaar wy dien,
in het *Historifch Voorbericht*, voor
het *Elfde Deel*, gelaaten hebben,
wederom opvatten.

De beroerten, welke, federt ee-
nen geruimen tyd, ons dierbaar Va-
derland onttrufften, hebben, tot nog

toe, geen de minste nadeelige gevolgen, voor deeze Maatschappye gehad; de beminnelijke Eendragt, uit zoo veele Vergaderingen weggevlooden, heeft haar verblyf beiten- dig onder ons gehouden; en hoe zeer aller aandacht thans, tot de Staats- zaaken wordt getrokken, verlooren egter, noch de Bestierders, noch de Leden, van het Genootschap, deszelfs belangen uit het oog: de Zorg der Eerften is niet vermin- derd, de Yver der Anderen is niet bekoeld. Hier van kan ten bewyze strekken, de spoedige uitgaaf, van meer dan één Deel, en de voorraad nog overgebleeven; als mede, de toeneeming, onzer verfaaming, van Boeken, Natuurlyke zeldzaam- heden en Penningen.

Door de Edelmoedigheid der Heeren *Royaards, Gesquiere, Gerard, van Breda, Bonn, Brender a Brandis, Deiman, Hoffstede, Nuys van Klinkenberg, Catteau,*
 * 4 *Caels,*

Caels, de Launay, Aeneæ, Kasteleyn, en anderen; gelyk mede door den Aankoop, ten Kosten des Genootschaps, is deszelfs Boekery zeer vermeerderd; de Heeren *de la Rochette, Pruyst en van Salingen*, verrykten, door hunne Geschenken, het *Naturaliën-Kabinet*; en vooral, is dat, der *Medailles* en Munten, aanmerkelyk toegenomen; alzoo voor het zelve, onder opzigt, van den Hooggeleerden Heer *Te Water*, een aanzienlyk aantal, van Goudene, Zilveren en Kopere, oude en nieuwere Penningen, voor Reekening des Genootschaps, zyn aangekocht.

Met Dankbaarheid spellen wy benevens de voorgemelde naamen, ook dien van den Heer *Alting*, Gouverneur Generaal, van Neerlandsch *Indiën*, die, door eene milde Gift, getoond heeft, hoe aangenaam het zyn Hoog Edelheid was, onder het getal, der Heeren Bestienderen te zyn aangenomen. Met

Met leedweezen, moeten wy ook melding maaken, van onze gelede-
ne verliezen: uit den Rang der Di-
recteuren, ontrukte ons de dood,
den Heer *van Hoorn van Burgt*,
en uit dien der Leden, de Heeren
*C. R. Hannes, Med. Doct. te We-
sel*, en *J. Harger, Med. Doct. te
Rotterdam*.

Daar en tegen, zyn tot Direc-
teuren van dit Genootschap, sedert
de Algemeene Vergadering, des
jaars 1785, aangesteld, de Heeren:

JOHANNES LOUIJSSEN, Pensionaris Ho-
noraire, der Stad *Vlissingen*.

JOHAN FREDERIK DORVILLE, Sche-
pen en Raad te *Amsterdam*; Bewindheb-
ber der Oost-Indische Compagnie, ter Ka-
mer aldaar.

Mr. PAULUS GEVAERTS, Secretaris der Stad
Dordrecht.

Mr. PIETER VAN BUREN, Secretaris der Ed.
Mog. Heeren, Staaten van Holland en
Westvriesland, in 's *Hage*.

LEONARD FERLEMAN, Substitut Bail-
lia 's Lands van den Vrije, te *Sluis in
Vlaanderen*.

Mr. WILLEM ANNE LESTEVENON, Vrij-
heer van Hazaartswoude, Schepen en
Raad, der Stad *Haarlem*.

Mr. BASTIAEN NEBBENS, Heer van Kleverskerke, Bewindhebber der West-Indische Compagnie, ter Kamer Zeeland, te *Middelburg*.

En in de Algemeene Vergadering, deezes Jaars, zyn tot Leden verkooren, de Heeren:

JAN BERNARD JACOBS, Artis Obstetric. Professor, te *Gendt*.

JOHAN THEODORUS VAN DER KEMP, Med. Dr., te *Middelburg*.

JAN PETERSEN MICHELL, Med. Dr., te *Amsteldam*.

DE LAUNIJ, Secretaris van Zijne Keizerlijke Koninklijke Majesteit, te *Brusjel*.

T. P. CAELS, Med. Dr., te *Brusjel*.

G. BRENDER A BRANDIS, Lececrnecster in de Wis- Natuur- en Starrekunde, te *Amsteldam*.

JACOBUS WATERVLIET, te *Middelburg*.

Het geen wy hier verder, raakende de Vraagen door het Genootschap voorgesteld, en de Antwoorden, door het zelve bekroond, zouden kunnen byvoegen, is te vinden in het toen voorgesteld, en daar na uitgegeeven *Programma*, zynde van deezen inhoud:

HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, TE VLISSINGEN, heeft, in zyne jaarlyksche Algemeene vergaderinge, den zevenden van Wynmaand, des jaars 1786, eenen gouden eerprys toegewezen, aan den Heere LAURENS VERWYK, te *Rotterdam*, na dat, by het openen van het verzegelde billet, gebleken was, dat hy, onder de zinspreuke: *Tot nut van veelen*, Schryver ware van het meest voldoende Antwoord, op de Vraag:

Naardien goede Krankbezoekers, in dienst der Oost-Indische Compagnie dezer Landen, van veel nut kunnen zyn, en zulke op de meeste Oost-Indische Comptoiren outbreken: welke zouden de beste en minst kostbare middelen zyn, om het gebrek van goede te verminderen en geheel weg te neemen, en de Compagnie van den last der kwaade Krankbezoekers te bevryden?

Een tweede Antwoord, op dezelve Vraag ingekoomen, onder de Zinspreuk: *Deo et Patriae*, wil het Genootschap gaarn, met eenen zilveren Eerpenning, bekroonen: ten welken einde, de Schryver verzogt wordt, zyn naam, binnen zes weeken, door eenen Brief te willen openbaaren, indien hy verkiest, dit bewys der hoogachtinge van de Maatschappye, voor zynen nuttigen arbeid te ontfangen.

Op de Vraag, betreffende *de saamwerking der gekerde Maatschappyen*, ten meer algemeenen nutte, is geen voldoende Antwoord ingekoomen. Het Genootschap heeft egter, met veel genoegens, geleezen, eene Verhandeling daar over, onder de Zinspreuk:

*Concordia res parva crescunt;
Discordia maxima dilabuntur.*

Maar het wenschte, dat de bekwaame Schryver zich, naar het doel der Vraag, meer had onledig gehouden, met het opgeeven, der verhinderingen, welke de geleerde Maatschappijën makenderen toebrengeu, dan met die geene, welke zy zich zelve veroorzaaken; en dat hy zulk een plan van saamwerking hadt opgegeeven, het welk geene omkeering, in den oorspronglyken aanleg, dier Maatschappijën maakte, en de *Algemeene*, niet in *Byzondere* deed overgaan. Het Genootschap noodigt daarom den zelveu, en anderen, andermaal uit, om deeze stof, in nadere overweeging te neemen, en stelt, onder toezegginge, van den gouden Eerpenning, dezelve Vraag ter beëntwoording, tegen den eersten van Louwmaand, des jaars 1788, wederom, doch met eenige nadere bepaalingen, op deeze wyze, voor:

Welke schikkingen kunnen 'er, door de gesamentlyke geleerde Maatschappijën in ons Vaderland, gemaakt worden, om, zonder elkanderen eenigen hinder toe te brengen, zonder de eene van de andere, of van eenig opperbewind, afhanglyk te maaken, en overeenkoomsig elks oorspronglyke inrigting, saam te werken tot bereiking van haer gemeen doel: de bevordering van den bloey en uitbreiding der Konsten en Wetenschappen?

De Vraagen, over den *Bloei van Zee'and*, en over de beste wyze, op welke men de *Muhammedaanen*, van de *Waarheid des Christendoms*, overtuigen kan; beide breeder, in 't voorgaande

Præ-

Programma vermeld, zyn onbeantwoord geblee-
ven, en worden niet meer voorgesteld.

Op de voorstellen, betreffende een beknopt sa-
menstel van het *Staats-recht der Zeven Vereënidgde*
Nederlandsche Gewesten; een tydreckenkundig be-
richt der Schryveren, over de *Nederlandsche Ge-*
chiedenissen en Oudheid; en de *Verbetering der Hoo-*
ge Schoolen; geene Antwoorden ingekoomen zyn-
de, is goed gevonden, uit aanmerkinge van 't groot
gewicht en de uitgebreide nuttigheid van die drie
voorstellen, dezelve hier wederom op te geeven,
doch zonder bepaalinge van tyd, en met belofte
van den gouden Eerpenning aan den genen, die
op het eene of andere eene voldoende beantwoor-
ding, wanneer het ook wezen zal, aan dit Ge-
nootschap zullen toegezonden hebben. De inhoud
daar van, is breeder te vinden, in het *Program-*
ma, van 1785, geplaatst, in het *Historisch Voor-*
bericht, voor het XI *Deel* der *Verhandelingen*
deezes Genootschaps.

Het Genootschap herhaalt by deezen, om, on-
der toezegginge van den gewoonen gouden Eer-
penning, beantwoord te worden voor den eersten
van Louwmaand des jaars 1787, de twee volgen-
de Vraagen: de eerste, voor reekening van het
Zeeuwfche; en de tweede, op kosten, van het
Bataviaasche Genootschap.

A. *Hoedanig is de staat der Zeden onzer Na-*
tie geweest, zedert de oprichting van ons gemeen-
nebest, tot op deezen tijd? Welke waren de oor-
zaaken humner verbetering of verergering? En
welke zyn de beste middelen ter meer algemeene
Verbetering onzer Nationaale Zeden?

B. *De*

B. *De Wis- Natuur- en Teekenkunde, van eenen bykans algemeenen invloed op alle Konsten en Handwerken zynde, wordt gevraagd opgegeeven: welke het best middel is, om die kundigheden algemeener in trein te brengen en derzelyver aanleering, voor minvermoogenden, gemaklyker te maaken?*

Om beantwoord te worden voor den eersten van Louwmaand des jaars 1788, worden nu, voor de eerstemaal, de twee volgende Vraagen voorgesteld; de eerste voor reekening van het Zeeuwsche, en de tweede op kosten van het Bataviaasche Genootschap:

A. *Dewyl het gereed gebruik van Penningcn, de ziel is, van alle Handelingen en Bedryven: op welke wyze, kunnen, eerlyke en naarstige Kooplieden, Commissionarissen, of Onderneemers, van Fabrieken en Trafieken, (die geene Obligatien, of soortgelyke Effecten bezitten, om tot pand ter minne te komen overgeeven, maar voorzien zyn, van vaste Panden, of Pakhuizen, Zolders, Kelders of Winkels, met genoegsaame voorraad van goederen), in deeze Provincie van Zeeland, gelegenheid bekoomen om Gelden, à deposito, op Wissel, voor zekeren tyd, magtig te worden, ter voortzetting hunner zaaken; zoo dat teffens de Geldschieters zekerheid hebben, voor de veilige herkryging, van hoofdsomme en interesen?*

B. *Welke zyn de Ziekten en Kwaalen, der Negers in de Nederlandsche Volkplantingen, in de West-Indiën?— Welke zyn de uit- en inwendige teekenen, van zulke derzelve, die zonder behulp, van eenen ervaaren Genees- of Heelmcester,*

ster; door Planters, of Directeuren, kunnen geneezen worden, en welke middelen moeten zy daar toe gebruiken?— En welke zyn die Ziekten of Kwaalen, wier geneezing, boven hun vermoegen is? — Men vordert hier op een Antwoord; geschikt, naar de bevassing, van zulken, die in de Genees- en Heelkunde, geheel onbedreeven zyn.

De Antwoorden op alle de gemelde Vraagen en Voorstellen moeten leesbaar geschreven;— in de Nederduitsche, Latynsche, of Fransche taal opgesteld; - NB. met een dubbelt, of affchrift, voorzien;— voor den bepaalden tyd, — en vracht vry, — toegezonden worden aan den Heere G. KUIPERS, Predikant en Secretaris van het Zeeuw- sche Genootschap der Wetenschappen, te Vlissingen.

De Schryvers moeten hunne naamen niet by de Verhandelingen voegen; doch dezelve met eene zinspreuke voorzien, en laten verzeld gaan met een verzegeld briefje, dezelfde zinspreuke tot opschrift hebbende, en waar in de naam en woonplaats der Schryveren gemeld staan.

Het zal aan een ieder, zonder eenige uitzonderinge, vrystaan, om naar den prys op alle de voorgestelde vraagen te dingen, ook aan de Directeuren en Leden van dit Genootschap; doch, ten aanzien der beide laatstgemelden, onder deeze voorwaarden: *dat* zy niets op hunne verhandelingen en billetten zullen plaatsen, waar uit blyken kan, dat zy, in de eene of andere betrekkinge, tot dit Genootschap behooren; en *dat* zy, om des te onbekender te kunnen blyven, hunne verhandelingen, door eene andere hand, moeten laten affschryven.

Niemand, wiens Verhandeling bekroond wordt, zal vryheid hebben, om dezelve, 't zy geheel, 't zy ten deele, in het Nederduitsch, afzonderlyk te doen drukken, of in eenig ander werk uittegeeven, zonder voorafgaande kennis en medebewilliging deezer Maatschappye.

¶ Het Genootschap behoudt aan zich het recht, om, naar goedvinden, tot nut van het algemeen, gebruik van alle de toegezondene antwoorden te maaken, en dezelve, schoon 'er de prys niet aan toegewezen wordt, geheel of ten deele onder zyne Verhandelingen te doen drukken: 't zy met byvoeging der zinspreuken, door de Schryvers gebruikt; 't zy met uitdrukkinge van hunne naamen, indien zy, daar toe verzocht wordende, dezelve gelieven te openbaaren.

Niet lang na de Uitgaaf, van dit *Programma*, is aan het Genootschap, na ontfangen verlof en het openen van het verzegelde *Billet*, gebleeken, dat de Schryver, der Verhandeling, over de Krankbezoekers, in dienst, der O: I: Compagnie, welke ten Zinspreuk hadt: *Deo et Patriæ*, was de Heer P. HAACK, *Theol. et Hist. Sacræ Profesfor* en Predikant, te *Breda*; aan wien derhalven, volgens gedaane belofte, de
Zil-

zilveren eerpemning is geschonken.

Wat wyders de Inhoud, van dit *Twaalfde Deels eerste Stuk* betreft: men vindt daar in, de Twee bekroonde Antwoorden, van de Heeren VAN LEEUWEN(*) en TERNE, over de Schadelykheid, der Begravenissen, binnen de Steden en Kerken. Het Genootschap wenscht niets vieriger, dan dat eene onbevooroordeelde LEEzing en Overweging derzelve, gevolgd mag worden, niet slegts door

* *

eene

(*) Men kan niet nalaten, hier aanteteekenen, dat de Heer VAN LEEUWEN, by de Les, het Voorbeeld heeft gevoegd: hebbende twee zynere Kinderen, laten begraven, op het Kerkhof, te *Avezathen*, aan de zyde, van den, daar langs loopenden, Utrechtschen Zandweg; op eenen Steen, in den Kerkmuur, van buiten, boven het Graf, dat behoorlyk afgeperkt is, leest men dit Opschrift:

Hier rust myn Oudste en Jongste Kind.

Ai! Lezer, sta dit voorbeeld gade.

*Zyt, levend, een waar Menschen-prind,
En doe ook, na uw dood geen schade.*

Ook is men, aan zyn Wel-Ed. Geb. voornaamlyk verschuldigd, het Plan, ter oprigting, van eene Begraafplaats, buiten de Stad *Thiel*. Een Plan, in welks uitvoering, men reeds verre gevorderd is, en het welk, door den loflyken Magistraat dier Stad, als mede door Hun Ed. Mog. wordt begunstigd.

eene verdere Overtuiging, van de nadelligheid en bespottelykheid, dier gewoonte, maar ook, van eene daadelyke saamspanning, van Regenten en Burgers, om zoo veel in hun is medetewerken, tot eene geheele afschaffing van dezelve. Het daar by gevoegde *Aanhangzel van Aanteekeningen*, getrokken uit de *niet* bekroonde Antwoorden, is men schuldig, aan de arbeidzaamheid en nauwkeurigheid, van den Wel Eerwaarden Heere *A.'s Gravezande*, Predikant te *Middelburg*, die daar voor den dank der Leezeren en des Genootschaps verdient.

Op deeze Stukken, volgt: de Beschryving van eenen nieuwen Starrekundigen Maanwyzer, door den Heer *Schorthinghuis*; Eenige Aanteekeningen over de Kaneel op Ceylon, van den Hoogleeraar *Thunberg*, die, door de kundige hand van den Heere *Houttuyn* zyn vertaald, en met aanteekeningen vermeer-

meerderd ; en eindelyk de Verhandeling van den Heere *van den Hespel*, over Gods Goedheid, kennelyk doorstraalende in de bepaaling, omtrent den dood, der meeste Dieren.

Indien de Inhoud, van deezen Bundel, aan onze Landsgenooten behaagt en hun nuttig is, zal het doel des Genootschaps bereikt zyn, en deszelfs Yver, nieuwe spooren krygen.

VLISSINGEN,

den 8. van Slagtmaand
des jaars 1786.

GERRARDUS KUIPERS.

S E C R E T A R I S.

L Y S T

D E R

VERHANDELINGEN

Van het Eerste Stuk des Twaalfden Deels.

Antwoord op de Vraag, betreffende de na-
deelige gewoonte der Begravenissen, bin-
nen de Steden en Kerken: hoe die best te
doen ophouden? door Mr. JOH. DID. VAN
LEEUWEN, *Ontfanger Generaal der Mid-
delen van het Kwartier van Nymegen, over
het Thielsche Comptoir, te Thiel.* - Bl. 3

Antwoord op het zelfde onderwerp; door
CORN. TERNE, *Med Doct; Lector in de
Vroedkonst, en Stads Vroedmeester, te Leiden.* 87

Aanhangsel van Aanteekeningen, tot nadere
staving en opheldering der *Gekroonde Ver-
handelingen*, uit de *niet gekroonde Verza-
meling*, door ADR. 'S GRAVEZANDE, *Pred-
dikant te Middelburg.* - - 213

Beschryving van een nieuw Lunarium, of Star-
rekundigen Maanwyzer; door HENDR. SCHOR-
TINGHUIS, *Predikant te Koudckerke.* 251

Aanmerkinge over de Kancel, op Ceylon ge-
maakt, door CAS. PETR. THUNBERG,
*Med. et Botan. Professor, te Upsal; vertaald
en met eenige Aanteekeningen vermeer-
derd, door MART. HOUTTUYN, Med.
Doct. te Amsteldam.* - - - 296

Verhandeling over Gods Goedheid, in de be-
paaling omtrent den dood der meeste Die-
ren; door HENDR. VAN DEN HESPEL,
Predikant te West-Zouburg. - 313

ANT-

ANTWOORDEN

OP DE

V R A A G ,

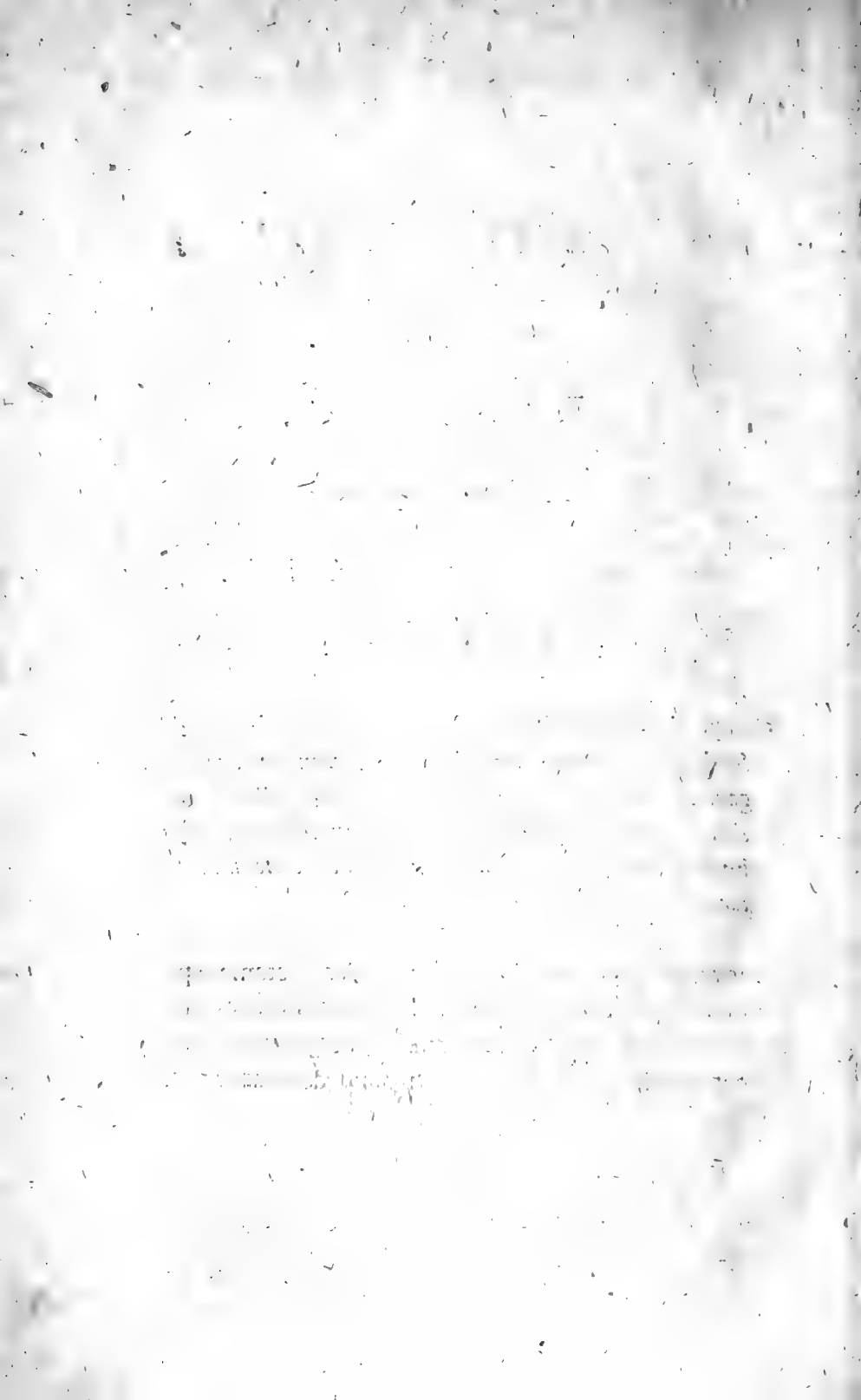
VOOR HET JAAR

M D C C L X X X I V :

OP G E G E E V E N :

Dewyl de ſchadelykheid der Begraveniſſen , binnen de Steden en Kerken , ten vollen beweezen en vry algemeen erkend is : welke zyn de verſchillende redenen , dat die nadeelige gewoonte in deeze Republyk blyft ſtand grypen ; en welke zyn de beſte middelen , om dezelve te doen ophouden ?

Door het Zeeuwsch Genootſchap der Wetenschappen , met den Gouden en Zilveren Eerprys bekroond , in deſzelfs Algemeene Vergadering , den een-en-dertigſten van Oogſtmaand des jaars 1785.

A N T W O O R D

O P D E

V R A A G:

Derwyl de ſchadelykheid der begraveniſſen, binnen de Steden en Kerken, ten vollen beweezen en vry algemeen erkend is: welke zyn de verſchillende redenen, dat die nadeelige gewoonte in deeze Republyk blyft ſtand grypen; en welke zyn de beſte middelen, om dezelve te doen ophouden?

D O O R

MR. JOH. DID. VAN LEEUWEN.

Al zedert eenigen tyd is de ſchadelykheid en het ongepaste van het begraven der Lyken, binnen de Steden en Kerken, meer dan voorheen, opgemerkt, en die nadeelige gewoonte in verſcheide Plaatsen en Ryken, buiten onze Republyk, te keer gegaan en afgeſchaft. Geleerde Lieden in ons Vaderland hebben ook niet nagelaaten die gewoonte, als ſchadelyk, ſchandelyk, en

haaren oorsprong alleen aan Bygeloof verfehuldigd, aan te toonen en op eene verbetering daar in kragtdaadig aangedrongen. Dan, hoe zeer zy dien taak trefelyk hebben afgewerkt; hoe zeer ook anderen daar van overtuigd geworden zyn; en fommigen, door hunne voorbeelden, van zich en de hunnen buiten de Steden en Kerken te doen begraven, getoond hebben, dat zy daar in navolgbaar waren, blyft echter het begraven, binnen de Steden en Kerken, al noch in zwang; en zyn de vooroordeelen van de meesten der Ingezetenen, tegen het begraven buiten de Steden, nog zoo fterk als ingeworteld, dat men eer eene algemeene hervorming daar in te wenfchen, dan te verwagten hebbe; immers niet, zoo lange men niet met meer yver en zugt daar toe de handen aan het werk flaat, en zulk eene hervorming gunftiger tragt te bevorderen, dan tot hier toe gefchied is.

Gepast is derhalven de Vraag van HET ZEEUWSCH GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN, TE VLISSINGEN, in Oétober 1783, ter beantwoording voorgesteld. Zy luidt aldus:

Dewyl de fchadelykheid der begravenisfen

*fen, binnen de Steden en Kerken, ten vol-
len beweezen, en vry algemeen erkend is:
welke zyn de verschillende redenen, dat
die nadeelige gewoonte in deeze Republyk
blyft stand grypen; en welke zyn de beste
middelen, om dezelve te doen ophouden?*

Daar ik al lang van deeze schadelyke
gewoonte overtuigd geweest ben, en naar
middelen omgezien heb, omze ook in
mynen kring te helpen verbeteren, gaf
het leezen dier voorgestelde vraag my
aanleiding, de zaak wat nader te over-
denken, en het lustte my, het een en an-
der van het overdachte, op het papier te
stellen: of het my, die alleen door het
nut van mynen evenmensch hier toe ge-
dreven wierd, ook gelukken mogte,
iets, ter beantwoording der vraag, aan
dit treffelyk Genootschap voor te draa-
gen, dat, met der anderen pogingen ver-
geleeken, tot het afschaffen dier gewoon-
te noch eenigzins nuttig mogte zyn.

De zaak zelve zal ik in deezen, zoo
kort als mogelyk, tragten te behandelen.

In het voorstel van het Vraagstuk, komt
eerst voor eene redengeeving, waarom
het verwondering baart, dat de nadeelige
gewoonte van het begraven der dooden,
binnen de Steden en Kerken, al noch in
onze Republyk blyft stand grypen: *de-*

wyl naamlyk, gelyk de Vraagers zeggen, de fchadelykheid daar van ten vollen beweezen en vry algemeen erkend is; en ten tweeden, de vraag zelve, welke zich als van zelfs in twee deelen fplitst: voor eerst, welke de verfchillende redenen zyn, waarom die nadeelige gewoonte al noch blyft stand houden; en ten anderen, welke de beste middelen zyn, om dezelve te doen ophouden.

Naar deeze verdeeling zal ik dan ook dit myn antwoord, zoo veel mogelyk, tragten te fchikken, en by het opgeeven van eene en andere voorgewendde reeden, dezelve mede tragten te wederleggen.

In de redengeevinge van het vraagftuk wordt dan voor-onderfteld, dat de fchadelykheid der begravenisfen, binnen de Steden en Kerken, ten vollen niet alleen beweezen, maar ook vry algemeen erkend is.

Wat het eerfte van deeze voor-onderftellinge betreft: ben ik het met de Vraagers volkomen eens, dat die fchadelykheid, zoo door de fchriften van ervaren en geloofwaardige Mannen, als door de ondervinding zelve, ten vollen beweezen is. Dus zal het dan niet noodig zyn, dit ftuk, dat in de vraag, te regt voor-onderfteld wordt, alhier nader te betoogen,

gen; of te herhaalen, wat al federt eenigen tyd door groote Mannen, als EHRlich (*a*), JOHN (*b*), HOFMAN (*c*), D'AZYR (*d*), byzonder onder de onzen, FERRENOT (*e*), TE WATER (*f*), VAN CLEEFF (*g*), KLUIT (*h*), en anderen (*i*),

A 4 ter

(*a*) JOH. CHRIST. EHRlich, in *disfertat. de noxis ex sepultura in templis facta oriundis*; Halæ Magd. 1728. onder præfidie van Profef. G. D. Cofch-witz gehouden, en naderhand op zyn naam uitgegeeven, onder den Titul: *Mors ex fepulchris*.

(*b*) CHRIST. GODFR. JOHN, in *disfertat. de Sepulchrorum falubri translatione extra urbem*; aldaar onder præfidie van Prof. Mich. Alberti, 1743. gehouden.

(*c*) CHRIST. GODFR. HOFMAN, in *commentat. de coemeteriis, ex urbibus tollendis*, 1729. onder zyn præfidie gehouden, door Christ. Fred. Graeven, en op Hofmans naam uitgegeeven, Franck. 1777.

(*d*) *Esfai fur les lieux et les dangers des fepultures*, par M. VICQ D'AZYR, a Paris, 1778.

(*e*) ABRAH. FERRENOT, in *disfertat. de prohibenda, in urbe et templis, fepulturâ*, Ultraj. 1748. en naderhand in *fascicul. 1. Exercitationum*, Gron. 1775. uitgegeeven; waar agter hy gevoegd heeft *Electa commentationis Hofmanni, fupra cit.*

(*f*) J. W. TE WATER in de *Verhand. over het begraven der lyken in de Steden en Kerken*; in de *Verhand. van dit Zeeuwfch Genootfchap*, IV D. blad. 629.

(*g*) NIC. CORN. VAN CLEEFF, in *disfertat. de eo, quod exfequiæ ratione in jure obtinet*, Ultraj. 1776.

(*h*) ADR. KLUIT in zyne Inwyings rede: *over den bygeloovigen oorfprong en fchadelyke gevolgen van het begraven in Kerken en Steden*, gehouden te Middeburg, en vertaald aldaar uitgegeeven 1777.

(*i*) Zie de aangehaalde Schryver by TE WATER, VAN CLEEFF, KLUIT enz.

ter ftaaving, van het zelve zoo treffend verhandeld is, aan het welke ik my dan gedraage, en dit ftuk voor voldongen houde.

Doch wat het verdere van het vooronderftelde in de vraag belangt: dat naamlyk die fchadelykheid vry algemeen *erkend* zoude zyn, zulks geloove ik niet, dat zoo ruim zal kunnen toegeftaan en vooronderfteld worden: immers zoo verre niet, dat die erkenenis genoegzaam zoude geweest zyn, tot het affchaffen deezer nadeelige gewoonte; of wel het daarom juist te verwonderen zoude zyn, datze noch niet afgefchaft is.

En dus word ik als van zelfs geleid tot het opgeeven der *redenen*, waarom die gewoonte van in Steden en Kerken te begraven noch al blyft stand grypen: zoo der zulke, welke 'er voor gehouden worden, als welke het waarlyk zyn: waar van ik meen, dat wel eene der voor naamfte is, dat de fchadelykheid van deeze gewoonte in ons Land noch *niet genoeg bekend* is, en *erkend* wordt.

Wel is waar, dat veele Vorften en Volken in Europa de fchadelykheid daar van begonnen hebben te erkennen: dit blykt uit de affchaffing van dezelve op zoo veele plaatfen. Doch veele anderen blyven het oud gebruik noch behouden;

gelyk dit ook in onze Republyk noch plaats heeft. Hier zyn ook wel eenige weldenkende en kundige lieden, die, of door het leezen der fchriften van anderen; of door eigen overdenking; of door voorbeelden, die hun voorgekomen zyn, ten vollen zyn overtuigd, en dezelve erkennen: doch als men het wel inziet, zal het getal der zulken, tegen over dat van anders denkenden geteld, zeer klein zyn. Ik wil wel niet gelooven, dat 'er onder onze Landslieden veele DUMOLINS zullen gevonden worden, die denken, dat de lucht der lyken de heerlykfte leevens balzem zoude zyn, welke men inademen kan(k). Maar 'er zullen veelen zyn, die op het voetspoor en gezag van den Godvrugtigen HERVEY(l), in deeze gewoonte niets oneigen; niets onbetaamlyk vinden: zonder op de fchadelykheid daar van zoo veel, immers niet genoegzaam, acht te geeven(m). En wordt hun dit al

A 5 eens

(k) Een gevoelen, dat zeker Geneesheer DUMOLIN te Parys openbaar zoude geuit hebben. Zie *Genees-kund. Jaarb. v. D. 2. St.*

(l) Zie *Overdenkingen over de Graffteden*, bladz. 65. in not.

(m) Aanmerkelyk is het, dat HERVEY zelfs van de fchadelykheid moet overtuigd geweest zyn, daar hy

eens voorgehouden, zy draagen duidelyke blyken, dat zy 'er, of nooit regt acht op gaven; of 'er geen regt denkbeeld van hebben; veel min dat zy de fchadelykheid daar van erkennen: en dus blyven zy de oude gewoonte aankleeven, De ondervinding heeft my dit meermaalen, in gefprekken met lieden van allerlei rang geleerd. Zy zeggen onder anderen, dat, wat men daar van, ter beftryding van het begraven in Steden en Kerken, ook mogte voorgeeven, 'er zoo veele althans voldoende, voorbeelden, waar uit die fchadelykheid zoo openbaar zyn zoude, immers in ons Vaderland, niet voor handen zyn; en zoo die zoo groot was, als men 'er ophef van maakt, men 'er meer van hooren zoude: daar in ons land zoo veele lyken in eene Kerk, byzonder in volkryke Steden, begraven worden; ja dat, zoo men al een enkel geval mogt

vin-

hy zyne gedachte: dat geene onvoeglykheid in dit gebruik konde vinden, alleen *voorwaardelyk* voorfiet, als, fchryft hy, zorge gedragen wordt, dat het geen hinder kan doen aan de grondflagen van het gebouw; en *dat de fchadelyke uitwaafemingen van het verrottende Vleefch verhoed worden.* Doch hier op heeft hy geen acht genoeg geflagen: dewyl dit, wanneer men het begraven in de Kerken zal aanhouden, ten aanzien van het laatlte, eene onmogelyke zaak is, gelyk de Geleerde TE WATER *L.c.* aangetoond heeft.

vinden, dit aan andere en byzondere oorzaken zoude toe te schryven zyn.— Zelfs gaat men zoo ver, dat men uit de nalaatigheid en flordigheid sommiger Overheden, een besluit maakt, dat wen die, zoo de schadelykheid van het begraven in Steden en Kerken zoo groot was, in tyden van pest en besmettelijke ziekten, daar tegen wel beter zorgen, en het begraven der lyken uit de Steden weeren zouden: daar zy nochtans meerendeels dat begraven in zulken tyd gedoogen, en maar voor het schielyk toemaaken, en niet laten open liggen der graven ten tyde van den Godsdienst, enz. voorzieningen doen: gevolgelyk het begraven in Steden en Kerken zoo naedeelig niet zoude zyn; dat begraven ook in zulke tyden ziet men dagelyks, en van naedeelige gevolgen hoort men in ons Vaderland schier niets.—

Deeze en dergelyke redeneeringen heeft de Heer TE WATER (n) wel reeds getragt op te ruimen, door te erkennen, dat de voorbeelden daar van in Nederland wel minder bekend zyn, dan elders; maar dat het meer aan gebrek van waarneeminge, dan ondervindinge, toe te schryven is; en te regt heeft zyn H. Gel.

(n) *c. 1. bl. 659.*

Gel. daar by opgemerkt, dat, na het eindigen der pest, in twee of drie eerstvolgende jaaren, en meest in volkryke Steden van Nederland, gevaarlyke en kwaadaartige koortfen regeerden, en daar van de manier van begraven de voornaamste oorzaak zoude zyn; ja dat, al schoon de schadelykheid van het begraven in de Steden en Kerken in ons land zoo zeer al niet in het oog loope, echter dieniet kan geloochend worden, daarze met onwraakbaare voorbeelden door beroemde en geloofwaardige Mannen uit andere landen beweezen is.

Dit is zeker voor dezulken, die gelegenheid gehad hebben dat te overwegen, overredende genoeg: Ik voor my twyfel'er geen oogenblik aan. Voorbeelden van onzuivere en stinkende uitwaasfelingen, by het openen der Graffteden, zyn my in ons Vaderland ook bekend. Wat was het geval te Bruinisse, in Zeeland, in October 1783. niet gedugt! alwaar, door het openen van een Grafkelder, ter begraving van MEVROUW DE WITTE, Vrouwe dier plaatse, de Kerk zoo besmet was geworden, dat men den volgenden Zondag den openbaaren Godsdienst

dienst daar in niet durfde waarnemen? (o)

Menigmaal heb ik mede begravenisfen bygewoond, en ben verveelende uitwaasfemingen by het roeren der aarde ontwaar geworden; ook heb ik dezelve in de Kerken, na de begravenisfen, wel opgemerkt: en het ftaat by my vast, dat die niet dan nadeelig kunnen zyn, zeer wel kunnende gelooven, wat anderen, door onwrikbare voorbeelden, daar van gefchreven, en 'er opkoomende Ziekten uit afgeleid hebben. Zoo zullen ook wel anderen met my denken, die gelegenheid tot onderzoek, en het leezen dier fchriften, gehad hebben, en opmerkfaam geweest zyn. Doch wat daar van gefchreven is, koomt niet in ieders handen; dus blyven de meesten, zelfs die anders nog al overtuigd zouden zyn, onkundig, en vooral heeft dit plaats in lieden van minder ftaat, die toch het grootfte gedeelte der menfchen uitmaaken. Deeze hebben 'er geen genoegfaame kennis van; de meesten hebben 'er noch niet van hooren fpreken, veel min 'er over geleezen; ook daar toe geen gele-

(o) Zie BOEKZ. DER GEL. WER. *Novemb.* 1783. *bladz.* 628.

legenheid gehad, geen geld om die fchriften te koopen, ja sommigen geen tyd om te leezen; van fchadelyke gevolgen en voorbeelden meest onkundig, hebbenze 'er ook niet van overtuigd kunnen worden, noch dezelve erkennen. Zy blyven derhalven 'er onkundig van, en houden vast aan de gewoonte hunner Voorouders, die zich in Kerken en Steden lieten begraven, dat men ook noch doet.

Dus is en blyft het, mynes erächtens, eene uitgemaakte zaak, dat de noch niet genoegfaame kennis en erkentenis der fchadelykheid van deeze gewoonte in ons Land een der eerfte redenen is, waarom dezelve al noch blyft ftand grypen, en 'er onder byzondere lieden niet meer gevonden worden, die in navolginge van anderen (p) deeze nadeelige gewoonte, door

(p) Voorbeelden daar van zie by TE WATER, *l. c. bladz. 650. en volg;* VAN CLEEFF *l. c. pag. 166. ibique all.* Waar by men voege, dat de kundige en brave Profefor TYDEMAN, te Utrecht in 1776. voor zich en de zynen, te Maarfen, eene byzondere Begraafplaats heeft doen vervaardigen, en daar zyn Vrouw en Kinderen begraven. Dat in 1779. eenige aanzienlyke Lieden in 's Hage, mede onder het beftier van den Hr. PERRENOT, tusfchen die Plaats en Scheveningen, eene bemuurde Begraafplaats voor zich zelyen en hunne Familiën heb-

door begraafplaatsen buiten de Steden en Kerken te verkiezen, reeds getragt hebben te helpen hervorinen.

Eene andere en foortgelyke reden is, dat, zoo min de schadelykheid deezer gewoonte by veelen bekend en erkend is, zoo min ook deszelfs schandelykheid en ongepastheid, ja haare bygeloovige oorsprong,

hebben laten toebereiden; en dat nu onlangs, te Zuilen by Utrecht, door den allezins pryzenswaardigen yver en zorg van den Heer dier plaats, eene byzondere Begraafplaats voor hem en de gantsche gemeente van Zuilen is opgericht; om nu noch niet te melden van de zoo ongemeen schoone, doch schie-lyk geruineerde Begraafplaats, met eenen hoogen muur omringd; buiten Arnhem, door de Magistraat dier Stad vervaardigd, waar van gelegenheid zal zyn beneden nader te handelen. Te Abcoude, by Amsteldam, is in 1781. de Eerw. JAC. DE VOS, Predikant aldaar, niet in de Kerk, maar op het Kerkhof, begraven: boven Wiens graf een steen met eene inscriptie, doch alleen op zyn persoon betrekkelyk, buiten in de Kerkmuur is geplaatst; en het graf met een yzeren hek afgeperkt. Ook is in 1783. te Zoelen, by Tiel, de Eerw. BOG. DAV. CASSIUS, Predikant aldaar, op zyne begeerte, om na zynen dood niet schadelyk te zyn, op het Kerkhof begraven: Voorbeelden, die waardig zyn meer bekend gemaakt te worden.— In 1779. is door een groot getal burgers en inwoners te Zwoll, waar onder mede was de onstervelyke CAPELLEN TOT DEN POLL, een request aan de Magistraat gepresenteerd, om eene begraafplaats buiten de Stad te mogen hebben: doch ik weet niet, dat 'er tot noch toe op gedisponeerd is.

ſprong, by veelen geweeten wordt.— Wat daar van zy, is door de vooraangehaalde Schryvers mede wel treffelyk behandeld: doch hier omtrent dient ook aangemerkt, het geen op het vorige ſtuk, wegens de niet genoegſaame kennis der ſchadelykheid, opgemerkt is: de meesten blyven 'er onkundig van; hierom kunnenze het onbetamelyke, het ſchandelyke enz. niet erkennen, en dit zal meer gedaan moeten worden, zal 'er hoope zyn, dat 'er op eene, meer dan nu, in te ſtellen hervorming, met goed gevolg, zal gewerkt en geyverd worden.

By deeze redenen kooft ook noch, dat de zaaden van bygeloof, omtrent het begraven der lyken in Kerken en Steden, uit de Natie van onze Republyk noch niet genoeg uitgeroeid zyn, maar 'er by de meesten, hoewel zy al hervormden in den Godsdienst mogen hieten, noch eene aangekleefdheid aan het bygeloovige in deeze gewoonte overblyft; terwyl men al noch, immers by de meesten, het daar voor houdt, als of het heiliger zoude zyn, in de Kerken en Steden, dan op andere plaatſen buiten dezelve, begraven te worden.

Behalven dat vindt men 'er veelen,
die

die denken, dat de lyken in Kerken en Steden veiliger, en niet zoo ligt aan Raa-roof en Graffschennis bloot gesteld zouden zyn, zonder in acht te neemen, datze daar van minder in de Kerken en Steden, dan buiten dezelve, bevryd zyn (*q*); en de Overheid daar minder gelegenheid heeft, om te waaken, dan zy zoude kunnen doen, wanneer de lyken, buiten de Kerken en Steden begraven, al mogten beroofd worden; alwaar, wanneer 'er gezette begraafplaatsen waren, die misdad ook zoo ligt niet zoude gepleegd worden; en meerder ruimte, dan in de Kerken, zynde, het opruimen der lyken, gelyk in de Kerken, voor al in volkryke Steden, zoo onbetamelyk geschiedt, mede niet behoeven, neen maar de lyken meerder rust genieten zouden.

Dan dat alles, denke ik, dat al mede uit onkunde of gebrek van kennis en onderzoek voortkoomt.

Gelyk aan die zelfde bron ook verschuldigd is, dat sommigen het begraven, in de Kerken en Steden, voor Christenen gepaster houden, ter onderscheiding der Jooden, welke men weet, dat van oude tyden af, en al noch heeden-

dendaagfch, ook in ons land, op byzondere begraafplaatsen buiten de Steden, begraven worden, en van die gewoonte nimmer hebben willen afzien; ja het voor een byzonder ftuk van hunnen Godsdienst houden, om zich daar in van anderen te onderscheiden: door welke gewoonte der Jooden, het begraven buiten de Steden, in eene foort van verachting gekoomen is, even, gelyk dit volk, onder ons by veelen, voor een veracht volk gehouden wordt, dat nochtans, in het overige van hunnen Godsdienst, eer medelyden waardig, en in die hunne volftandige gewoonte van begraven, te pryzen is.

Vooroordeelen zyn derhalven de beletfels.— Men houdt het begraven, buiten de Steden en Kerken, al noch meestäl voor eenige fchande, zoo voor den Overledenen, als ook voor de Overblyvenden. En waar koomt dit verder van daan, anders dan uit een verkeerd en ingebeeld begrip, dat men tot hier toe de Kerken en Kerkhoven, in Steden en plaatsen, alleen voor eerlyke begraafplaatsen gehouden heeft, en de zulken, die geene eerlyke begraving verdiend hadden, daar van heeft afgeweerd; en dit niet alleen, maar dat men ook
zelfs

zelfs het begraven, in de Kerken en op kerkhoven, zoo zeer onderscheidt, en het als een point van meerder rang en fatsoen houdt in de eerste, en niet op de laatste begraven te worden; ja noch eene verdere onderscheiding wordt op veele plaatsen gevonden, dat het naamlyk noch wat meerder zegt, op het Choor, dan in de Kerk, begraven te worden: eene gewoonte, die, hoewel uit bygeloofige beginselen, byzonder van de Roomsche Kerk, voortgesproten, echter al noch stand houdt, en op de meeste menschen zoo veel invloed heeft, dat de deftige, ja zelfs middelmaatige, burgers, het voor een affront zouden houden, op kerkhoven, en niet in de Kerken begraven te worden. En als zulke lieden, in verval geraakt zynde, eens op het kerkhof begraven worden, om dat de belastingen daar op zoo groot niet zyn, dan in de Kerk, 'er niets gemeener is, dan, met een zeker soort van schande, daar van te hooren spreken. Is dat zoo, hoe ligt maakt men daar uit een besluit, dat het noch slechter zoude zyn, niet in de Stad, niet op het gewoon Kerkhof, maar buiten dezelve, begraven te worden: immers zoo hoort men veel rede-

kavelen, hoe wel ongelukkig; doch wie, zegt men, wil dan de eerste zyn, om zulke ingebeelde fchande te ondergaan? Beesten is men gewoon buiten de Stad te begraven, maar niet menschen; offchoon ook wel Jooden, maar nochtans geene Christenen. Redeneeringen voorwaar, die alle uit onkunde en misverstand voortkoomen, waar in derhalven onze Natie noch beter verlicht zal moeten worden (*r*).

Dan laat ik ook niet vergeeten de zugt van veelen, om by hunne Voorouders begraven te worden. Deeze zugt is natuurlyk, zegt men: men ziet het reeds in de voorbeelden van de Aartsvaders en anderen, welke ons in de H. Schrift zyn nagelaaten, fchoon die van een ander voor-uitzigt waren. Dan, zoo redeneert men

(*r*) Dat men voor 200 jaaren zoo redeneerde, is noch te begrypen: te Nymegen wierden toen de geenen, die niet *Catholyk* gestorven waren, van de gewoone begraafplaatzen in de Kerken uitgesloten, en by een *besluit van den 29. July 1587.* vastgesteld, dezulken op het Jooden Kerkhof, of by de put aan het Melatenhuis, te doen begraven. Zie J. SMETII *Chron. van Nymeg. vervolgd, en nu onlangs uitgegeeven, door den Hr. IN DE BETOUW, bladz. 146.* Men zie hier uit, uit welken bron zulke redeneeringen noch zyn overgebleven, en bewondere de onkunde van veelen onzer Natie deswegen.

men al verder: onze Ouders, beste panden en vrienden liggen in de Kerken en Steden begraven, zouden wy ook niet eene plaats by hen mogen hebben! Hier toe verordineerden, hier toe kochten zy aldaar hunne begraafplaatsen: niet alleen voor zich zelve, maar ook voor hunne familie en nakoomelingen; en wat ziet men dagelyks geene voorbeelden van lieden, vooräl van rang, die, op andere plaatsen stervende, naar de begraafplaats hunner Voorouders heen gevoerd worden, enz.—

Deeze redeneering heeft wel eenigen schyn: doch als men het schadelyke van het begraven, in de Kerken en Steden, regt wikt en weegt, zal zulk eene redeneering moeten wyken, voor de te wenschte hervorminge, even daarom, onder ons te maaken. Ja hoe veele voorbeelden zyn 'er niet van lieden, zelfs van den eersten rang, die, door verandering van hunne woonplaats, als anders, op eene andere plaats, dan hunne Voorouders, moeten begraven worden, en zich voor hunne familie een andere begraafplaats, als die van hunne Voorouders, aanstellen. Een derhalven moest daar van de eerste zyn, en wordt daar omtrent, om zulke eene reden, zoo veel

zwaarigheid niet gemaakt: wat moest men dan niet eerder aan zyne zugt, om by zyn Voorouders te liggen, verloochend zyn, door zyne begraafplaatsen, die ook voor de nakoomelingen kunnen dienen, buiten de Kerken en Steden te bestemmen; als men het schadelyke, het schandelyke en bygeloovige van het begraven, in Kerken en Steden, mitsgaders het algemeen nut, om zulks te hervormen, maar voor oogen hieldt. Maar hier aan mangelt het veelyds: om dat men 'er onkundig van is, en maar blindelings de gewoonte, welke men vindt, in deezen tragt te volgen.

Deeze gewoonte dan wordt ook voor geene mindere, dan eene der bovengemelde redenen, gehouden, en baart verbaazende tegenkantingen. Is 'er iets, waar op onze Natie van ouds her is gezet geweest, en ook noch is, het is een aankleeven van oude gewoonten: en geen wonder, daar ons Land lange, meer door gewoonten en gebruiken, geregeerd is geworden, dan door wetten; en aan die gewoonten zoo veel kragt toe geschreven wordt, als de strengste wetten hebben kunnen. Dit blyven hangen aan gewoonten is in onze Natie zoo diep ingeworteld, dat men, zonder te onder-

derzoeken, ofze goed, of nadeelig zyn, die als onveranderlyk houdt. Het begraven, in Kerken en Steden, is 'er een genoegzaam bewys van. Dat zeker had men al lange, als nadeelig en schadelijk, moeten hervormen; en zoo wie, daar van overtuigd, dezelve noch blyft aankleeven, enkel, om dat het de gewoonte is, zulks mag men in den zulkén, met den Hr. KLUIT (s), die dat te regt wederlegd heeft, wel noemen: eene onberadenheid van het menschelyk verstand; eene ten eenemaal verwonderlyke styfhoofdigheid; ja een groote schandvlek voor den hervormden Godsdienst: daar andere Volken, wien het, om hunne Godsdienstige begrippen (als noch aan veele bygeloovigheden verflaafd) minder gemaklyk moet geweest zyn, die te verbeteren, dan het den onzen zoude zyn, ons reeds zyn voorgaan, en den weg hebben aangewezen, welken wy, uit hoofde van onzen Godsdienst, van alle bygeloovigheid gezuiverd, van zelfs behoorden in te slaan. Doch ik denke, dat men de gewoonte in het algemeen meer volgt, zonder onderzoek, of overdenking van het nadeelige, dan dat men overtuigd daar

B 4 van,

(s) l. c. bladz. 90. en volg.

van, uit styfhoofdigheid, aan dezelve zoude blyven hangen. Van onze Natie kan ik my zulke flegte denkbeelden niet vormen; het tegendeel is, uit menigvuldige andere voorbeelden, dikwyls gebleken: om maar één, uit allen, te noemen, herdenke men aan het geene, weinig jaaren geleden, omtrent het behoud der Drenkelingen, welke men door vooroordeelen, zonder hun de noodige hulp toe te brengen, menigmaal liet omkoomen, hervormd heeft, en van gewenschten uitslag geweest is, en noch dagelyks is. Aan de overtuiging derhalven hapert het in dit stuk ook; en dient hier omtrent mede, het geen hier voor, omtrent het nadeelige enz. gemeld is: zullende onze Natie daar in meer algemeen moeten onderregt worden, het welk geschiedende, twyffel ik niet, of zy zal zich laten overtuigen, en de gewoonte zal als van zelve vervallen.

De bovengenoemde redenen nu zyn, tot hier toe, de oorzaak geweest, niet alleen dat byzondere perfoonen het hunne niet meer toebragt hebben, om deeze nadeelige gewoonte te veranderen; maar ook dat de wetgeevende magt, welke dezelve, myns bedunkens, op éénmaal konde afschaffen, daar in noch zoo

traag

traag is. De Leden, welke dezelve in handen hebben, zyn in lange na noch niet allen overtuigd, van de noodzaakelykheid van dien; zy blyven het meest noch hangen aan de oude vooroordeelen, hier vooraangevoerd: en zy dienen al mede nader onderregt, en meer overreed te worden.

Hier by komt, dat wy in een Gemeenebest leeven, welkers gesteldheid zooligt geen zoo algemeene verandering in wetten, of gewoonten, duldt. In eene Eenhoofdige regeeringe gaat dat gemaklyker: waar één te gebieden hebbende, maar behoeft overtuigd te zyn; maar in onze Regeering baart het vry meer zwaarigheid en oponthoud: 'er moeten zoo veelen in toestemmen; en de meesten zyn, en blyven 'er noch tegen: ja het is byna ongelooflyk, hoe men zelfs van sommigen, anders kundige en cordate, Regenten hoort redekavelen.

Behalven eene en andere, der hier voor geöpperde redenen, geeft men ook voor: dat het bestaan der Kerken, het welke deeze, uit de belastingen, op het begraven der lyken, voornaamlyk hebben; en waar uit zy meest al moeten onderhouden worden, door het begraven buiten dezelve, te veel lyden

zoude, het geen al mede als eene reden, waarom men deeze gewoonte niet verandert, voorkoomt: en, men zegt, de Overheid kan en mag die kerken-inkoomften niet wegneemen. Doch of fchoon ik toestemme, dat voor het onderhoud der Kerken gezorgd, en der zelve inkoopften bewaard moeten worden, zal nochtans die reden ligtlyk op te losfen zyn: want op eene andere wyze kan 'er in voorzien worden; zelfs zoo, gelyk wy hier na zien zullen, dat al begroef men zyne dooden, buiten de Kerken en Steden, de Kerken daarom niet te min van dezelve evenveel voordeel trekken konden, als nu van het begraven der dooden in de Kerken, wen dat maar door eene wet vast gesteld was.

Niemand kan my toch ontkennen, dat de wyze van begraven geen onveranderlyke zaak is, maar verandering onderworpen; en overgelaaten aan de bestelling der Overheid, welke aan deeze en alle andere plegtigheden, wat recht en betaamlyk is, voorschryft.

Maar, zegt men verder (eigen ondervinding in gesprekken met Leden der Overheid heeft het my meermaalen geleerd), het veranderen der begraafplaatsen in de Kerken, buiten de Steden, dat

dat met een verbod, van in Kerken te begraven, zoude moeten gepaard gaan, zoude een ontzetting van iemands recht en eigendom zyn, het geen, voor al in ons land, niet past; tegen de vryheid strydt; en geene Overheid toestaat te doen. De Graffteden, welke wy in de Kerken hebben, zyn onze eigendom; het zy datze ons by versterf zyn aangekoomen; of door ons zelve aangekocht: hier op hebben wy dus het wettig recht verkregen, om te begraven; en dit recht kan ons niet afgenoomen worden. Doch dit laatste ontken ik wel degelyk: Want, wat de Vryheid belangt, waar tegen dat stryden zoude, ik ben zoo zeer, als iemand, voor de vryheid, maar, wanneer dezelve geene banden kent, wordt zy ontaart, en nadeelig voor het algemeen welzyn; en het zy al eens zoo, ik heb toch geen ander recht verkregen, dan myne dooden op eene plaats, de Kerk toestendig, te begraven; wanneer nu my zulks ook vergund wordt, koome ik 'er niets by te lyden. Immers ik mag met myn eigendom niet doen, wat ik wil; ik mag het zelve niet gebruiken, tot schade van een ander; ik ben met het zelve, en het zelve met my, onderhevig aan de beschik-

fchikking van myne Overheid niet alleen, maar ook en vooräl aan het algemeen nut: wanneer derhalven dit openbaar is, en de Overheid, wiens pligt het voornaamlyk is, het algemeen belang haarer ingezeetenen, verre boven dat van byzondere perfoonen, te fstellen, dit daarom gebiedt, ben ik verpligt, te gehoorzaamen. Zyn 'er niet menigte van voorbeelden in de Rechtsgeleerdheid, die veel fterker zyn, en nochtans aan de Overheid het recht geeven, iets te doen, dat ook in fchyn, tegen een, my aangeboren of verkregen, recht ftrydt: by voorbeeld, zyn alle goederen, die iemand bezit, niet zyn eigendom, waar over hy de volkommene bestelling heeft? Immers ja: dit leeren de Rechten. Doch is dit in zulk eene volkomenheid altyd waar, dan mag hy, die ook verteeren, verkwisten enz. zy zyn toch de zynen; maar neen: zoo dra dat gefchiedt, en hy een verkwister wordt, dan wordt hem de bestelling daar over, door de Overheid, ontnoomen, en anderen tot beftieters over dezelve aangefield; dit vereifcht het algemeen welzyn: daar het Gemeenebest 'er aangeleegen ligt, dat niemand zyne goederen misbruike;

en

en het byzonder belang, op dat eene kwaade bestiering en verkwisting geene droevige uitkoomst voor hem, en de zynen hebbe. Derhalven is dit zoo, in die en diergelyke gevallen, welke ik noch meer zoude kunnen aanhaalen, hoe veel te meer mag en moet dan de bestelling der Overheid, in het voorhanden zynde geval, plaats hebben; daar zy, door zulke eene hervorming, voor den dienst van God, voor de Kerken, voor de Steden, voor zich zelve, voor Vrouwen, voor Kinderen, voor Ouders, voor Naastbestaanden, ja voor het gantsche Volk zorgen, en de nadeelen tegen hun leeven en gezondheid afweeren kan(t). Dus zyn ook die, en dergelyke redenen, ongegrond, hoe wel zy echter, met anderen, intusfchen de beletfels blyven, waarom men niet spoediger, tot eene algemeene hervorming, overgaat. Waar van ik denke, dat mede oorzaak is, dat, hoe zeer ook het noodzakelyke der hervorminge moge aangetoond, en by sommigen begrepen zyn, 'er tot hier toe noch geene middelen, toereikende genoeg, om eene hervorminge meer algemeen te bevorderen, in het

werk

werk gesteld zyn. Dit blykt, ten aanzien van byzondere perfoonen, die daar toe, door hun eigen voorbeeld, getragt hebben, mede te werken; uit het gering getal van dezelve, dat, hoe navolgbaar zy ook in deezen zouden zyn, men nochtans weinige navolgers tot hier toe gevonden heeft. En ten aanzien der Wetgeevende magt, zyn 'er noch geene middelen, immers die daar toe aanleidende genoeg, of wel beraaden en volleedig genoeg waren, ingesteld. Ten minsten ik weet niet, dat het in ons Land, noch een stuk van overweginge, in eene of andere Staatsvergadering geweest zy; of deswegen eenige adresfen, of propositien, genoegzaam ter uitwerking gedaan zyn, maar het fchynt, dat veelen die daar toe iets zouden kunnen toebrengen, daar in noch fchoorvoetende en nalaatig blyven: denkelyk hier aan mede toe te fchryven, dat de zulken 'er noch niet genoeg van overtuigd, ja niet genoeg toe opgespoord en aange-moedigd zyn, gelyk beneden, onder het opgeeven der middelen, nader blyken zal, dat gefchieden kan.

Voorts, gelyk de bovengemelde redenen, by deezen en geenen, de beletfels van eene hervorminge zyn: zoo ziet men

men in anderen, weer eene al te groote onverschilligheid heerschen, waarom het hun niet verschilt, waar zy begraven zullen worden. Eene regt tegenovergestelde reden, welke, wanneer de zulken de zaak regt bezeften, eerder in staat zoude zyn, om die vooroordeelen, welke anderen weerhouden, te boven te doen koomen, en te eerder tot het doen begraven, buiten Kerken en Steden, over te gaan: doch deeze trekken zich, door zulke onverschilligheid, de zaak niet aan, en het ontbreekt hun mede aan noodige kennis en overtuiging; voor al dat zy, als leden van de Maatschappye, waar onder zy leeven, ook in dit stuk verpligt zyn, het algemeen nut te helpen bevorderen(ψ).

Van

(ψ) Van dergelyke onverschilligheid schynt ook de braave w: v: EENHOORN niet geheel vry geweest te zyn: zie Zyne *Euthanastia*, of *Welsterven*, IV D. bladz. 68. in not. alwaar hy, na den uitersten Will van C. Craferus: waar by deeze bevolen hadt, om niet in eene Kerk begraven te worden; en de gedagte van *Streso* aangehaald te hebben; een uitroep doet: Wie zal de oude paalen nu verzetten kunnen! En 'er alleen byvoegt: dat hy dagt, dat een Christen van zyne begravenis, en van andere dingen, na zynen Dood, niet veel moet bepaalen, als maar de ziel, het beste deel wel bezorgd is; dat de begravenis, en al wat tot de wereld behoord, wel geschikt zoude worden.—

Wel

Van deeze en dergelyke redenen zoude ik noch meer kunnen melden: doch welke men ook moge voorgeeven, dezelve, denk ik, zullen uit het behandelde alhier haare oplossing wel kunnen vinden, waar om ik daar in niet verder trede; te minder, om dat ik bemerke, in het opgeeven van redenen, al wydloopiger geweest te zyn, dan ik zelf verwacht en gewild had. Dan dit mogt zoo zyn, daar toch naa verschillende redenen gevraagd wordt. Doch de opgegevene, ter beantwoording van het eerste lid der Vraage, genoegzaam achtende, gaa ik over tot het tweede lid van dezelve.

De beste Middelen naamlyk, om de na-deelige gewoonte van begraven, in Steden en Kerken, in onse Republyk te doen ophouden.

Naar

Wel gezegd, als men niets meer, dan het nut voor de Ziel, in het oog houdt. Dit zeker moet toch het eerste voor een Christen zyn, maar neemt niet weg de vryheid, welke een Christen heeft, om ook over het overige bestellingen te maaken; ja dit gebiedt dikwils de noodzaaklykheid en het nuttige, tot bevordering van het welke een Christen mede verplicht is. Was de Hr. EENHOORN, toen Hy dit schreef, ook van het schadelyke van het begraven, in de Kerken, genoegzaam overtuigd geweest, ik geloof niet, dat die waardige Man, dus zoude ge'chreven, maar mede wel onder het oog gebragt hebben, dat ieder een verplicht is, het algemeen welzyn te bevorderen.

Naar de leere der Rechtsgeleerden, wordt eene gewoonte, hoedanig eene het begraven in Steden en Kerken alleen is, door deeze twee wyzen afgeschaft: of *door eene tegen overgestelde gewoonte*; of *door eene uitdrukkelyke wet*. Eene van deeze, of ook wel die beide, wanneer de eene op de andere moge volgen, en zy malkander behulpzaam zyn, zullen dan ook de beste middelen, om de nadeelige gewoonte van begraven, in Steden en Kerken, te doen ophouden, naar myn begrip, moeten zyn. Welke zich dus gevoeglyk laten onderscheiden in zulke, welke buiten de wetgeevende magt; en die, welke door de wetgeevende magt by de hand genoomen, en uitgevoerd kunnen worden.

Tot dezulke, welke buiten de wetgeevende magt uitgevoerd kunnen worden, breng ik die, welke byzondere perfoonen: het zy byzonder, of in vereeniging, met sommigen te saamen, in het werk kunnen stellen, door begraafplaatfen voor zich of ook wel voor het algemeen en de hunnen, buiten de Kerken en Steden, te doen vervaardigen; waar van reeds voorbeelden, hoewel noch weinige, zyn (*u*).

(*u*) Zie hier voor bladz. 14. not. *p*.

Dit denke ik, ieder een, vooräl in onze Republyk, geoorlofd te zyn: hoewel ik wel lieden aangetroffen heb, die meenden, dat, de bestelling der begraafplaatfen tot de Overheid behoorende, en die, in de Kerken en Steden, bepaald zynde, de ingezetenen ook daar aan gehouden zouden zyn, en dezelve, zonder het gezag der Overheid, niet mogen verplaatfen; doch my is, tot hier toe, geene byzondere wet, in ons land bekend, waar by het begraven, in Kerken en Steden, uitdrukkelyk *bevolen*, en het zelve daar buiten *stellig verboden* wordt. Het is alleen door de gewoonte ingevoerd; het is dus alleen toegestaan en veroorlofd. De wetten die 'er op gemaakt zyn, gaan maar over het betaalen van eenige belastingen, op deeze en geene wyze van begraven, gesteld: en dus schynt, door het stellen van boete, op het begraven buiten de Steden, ja in sommige plaatfen, buiten de Kerk of Parochie, waar onder men behoort, zulk begraven buiten dezelve, in zekeren zin, wel verboden; maar het is nochtans geen *stellig*, en alle begravenissen buiten dezelve *uitsluitend* verbod: hebbende geen ander oogmerk, dan op dat de Kerken daar door van haa-

re inkomsten niet zouden beroofd worden; wie derhalven, die in zyne plaats al zulk eene belasting vindt, voldoet daar aan, door het betaalen van dezelve, en mag zyne dooden buiten de Stad begraven, zonder dat eenig verder verbod daar tegen srydt.

Tot de andere, welke door de wetgeevende magt ter uitvoer kunnen gebragt worden, behoort, dat de Overheid, aan welke, gelyk hier voor reeds gezien is, dit zekerlyk staat, het begraven, in de Steden en Kerken, by eene wet verbiede; en daar toe zorge, dat buiten de Steden, begraafplaatsen, op algemeene kosten, besteld en gemaakt worden. Het geen met beleid en voorzigtigheid, op zulk eene wyze, behoort ingericht te worden, dat niemand daar by eenig nadeel koome te lyden, maar zulks algemeen goedgekeurd worde, waar van beneden nader.

Het is klaar, dat het bestellen der begraafplaatsen, door byzondere perfoonen, voornaamlyk en alleen te verwagten is van ryke en vermoogende lieden, dewyl de minvermoogende 'er niet in staat toe zyn: zoo om de kosten, die daar toe zouden moeten gedraagen worden; als om de belasting, op het buiten de Steden

den begraven in veelen van dezelve, gesteld: welke schoon men buiten hun bezwaar, de kosten tot het bereiden van een begraafplaats, buiten de Stad, al mogt gevonden hebben, den minvermoogenden altyd bezwaaren zoude; ten ware, door zulke byzondere personen, een fonds uitgevonden wierde, waar uit die belasting voor minvermoogenden betaald; of een præmie, op elk lyk, buiten te begraven gesteld wierdt; of dat die byzondere personen by de Overheid te weeg bragten, dat voor het begraven buiten niet meerder, dan van in de Steden en Kerken, betaald werde: doch tot het een en ander zyn noch veele zwaarigheden; ja 'er schynt noch, immers zoo het voor het algemeen zoude dienen, weinig mogelykheid; en behalven dat, zoude in het laatste geval, de wetgeevende magt dan hier in, ook gebruikt moeten worden.

Het welk, wanneer dit toch geschiedde, zoude het welvoegelyker zyn, dat het begraven in Kerken en Steden door dezelve verboden, en buiten de Steden geregeld wierde: welk middel niemand zal kunnen loochenen, de kortste en beste weg te zyn, om deeze hervorming te bezorgen; te meer, dewyl buiten dat,

zoms 'er noch veele jaaren, ja eene eeuw, en meer, noodig zoude zyn, eer anders deeze gewoonte geheel veranderd zal zyn. Intusfchen echter zal het nuttig zyn, dat, offchoon, en zoo lange, zy dat, door haare wetgeevende magt, niet doet, niet te min byzondere perfoonen, die van het nadeelige en fchandelyke overreed zyn; meer en meer begraafplaatfen buiten de Steden oprichten: als zynde dit een der eerfte middelen, waar door onze Landgenooten, door zulks dagelyks te zien, 'er aangewoon zullen worden; ja dat veelen, tot een ftuk van nayver en navolging, zou kunnen dienen.

Dan hoe tot het een of ander, het zy meer door byzondere perfoonen; het zy door de wetgeevende magt, gekoomen?

Hier toe zullen voorbereidende middelen noodig zyn.

Bevoorens hebben wy onder de redenen, waar om onze Natie aan de nadeelige gewoonte van begraven, in Kerken en Steden, noch blyft hangen, aangetoond, dat zy in het algemeen noch niet genoeg overtuigd is van het fchadelyke, fchandelyke, bygeloovige, en onvoeglyke van dien.

Dat dit, zoo wel op de Overheid,

als op den gemeenen man, toegepast kan worden, is, dunkt my, ontegenzeggelyk. Ware dit zoo niet, zoude de Overheid, welke wy vooronderstellen, dat voor het algemeen welzyn anders waakende is, lange 'er tegen moeten gezorgd hebben; doch daar aan mangelt het: waarom men hier op uit zal moeten zyn, dat men den eenen en anderen meer tragt te overreden en te overtuigen.

Dat men derhalven de voorbeelden der schadelykheid, vooräl in ons Land, meer en meer bekend doe worden. Waar toe het geval te Bruinisse, hier voor aangehaald, mede tot een voorbeeld kan zyn, en andere meer.— Van Parys werdt, niet lang geleden, ook een kragtig bewys der schadelykheid, van de Kerkhoven in de Steden gemeld, waar, in de nabuurschap van de straat *de la Lingerie*, op een Godsäkker, in het jaar 1779, eene menigte lyken, zelfs zeer diep, begraven zynde, de kelders, der na by gelegen huizen, daar door zoodanig besmet en vergiftigd geworden zyn, dat 'er geen licht in wilde branden; en die 'er in kwamen, met de hevigste toevalen werden aangedaan; ja de vochtigheid, welke op de muuren zat, zoo vergiftig was, dat eene metselaar dezelve met

zy-

zyne hand, aangeraakt hebbende, deeze eene geheele verdooving en gevoelloosheid onderging, vervolgens, met veel pyn en smerte, benevens den voorarm, opzwol, en blazen op de huid kwamen, waar uit eene scherp-bytende vochtigheid te voorschynkwam, welke eene geheele vervelling van de opperhuid veroorzaakte (w). Deeze en dergelyke voorbeelden maake men meer bekend; men gebruike daar toe zulke schriften en boeken, die ook de minvermoogende lieden, en zelfs de gemeene man, in handen krygen: al ware het zelfs de Almanakken, waar in gewoonlyk ook een of ander Historie, of verhaal gevonden wordt, en welke by de meesten des volks geleezen worden. Op een en andere plaatfen in Gelderland heeft men, tot dergelyke einden, al voor eenige jaaren van de Almanakken dusdanig gebruik gemaakt, en daar in Ordonnantien, Reglementen enz., die het volk meerendeels onbekend waren, en waar naar het echter leeven en handelen moest, laten drukken; ook nu en dan in Utrecht, alles met zeer goeden uitslag; ja men herinnere zich, wat nut het gehad hebbe, dat men, sedert ze-

C. 4

ker

(w) Zie *Geneesk. Jaarb. v. D. II. St. bladz. 70.*

ker geleerd man daar toe aanleiding gegeven heeft (x), sommige wetten in Zeeland in de Almanakken heeft laten drukken. Dus zelfs dit middel niet ongehoord, niet nieuw; zoude zyn, maar voor eên gepast middel te houden is, waar door men tot kennis van den gemeenen man brengen kan, dat anders voor hem meestal verborgen blyft; en door deezen weg zoude hy ook van het noodzaakelyke van het begraven der dooden, buiten de Steden en Kerken, noch eens overreed kunnen worden.

Ik beken, dat het wel moeielyker zal zyn, oude-lieden, die het meest aan vooroordeelen gekleefd blyven, te overtuigen, zoodanig dat deeze zelve die nadeelige gewoonte helpen afschaffen; en dat, zoo de wetgeevende magt die niet geheel opruime, of zoo schielyk niet, als wel zoude kunnen, daar toe de handen aan het werk sloeg, het wel schynen zoude, of de bekendmaking van het schadelyke enz. niet veel uitwerking deed, maar intusfchen zal het toch op jongere lieden wel eenigen invloed maaken.

Waarom men zich al meer en meer be-

(x) Zie *Godagten over het samenstel onzer be-
denk. burgerk. rechtsgeleerdh. gedrukt te Goes, 1777.*

behoore te bevlytigen, om het der jeugd al vroeg in te fcherpen. Hier toe, denk ik, dat mede tot een middel zal kunnen dienen, dat men het plaatfe in een of ander Schoolboek; of ook, dat men een byzonder Boekje, het zy onder den titul van *oude en hedendaagsche wyze van begraven der Dooden* enz. of een anderen, daar over fchryve, tot een leerboek in de Schoolen, even als het onlangs uitgekoomene *Vaderlandsch A. B. Boek; Catechismus voor de Jeugd* enz. In zulk een Boekje konde men het fchadelyke, fchandelyke, verkeerde en ongepaste van het begraven, in Kerken en Steden, en het pryzenswaardige van het tegenovergeftelde, met eenige verhalen van het gebeurde in ons Vaderland en elders, kortlyk voorftellen, en ter navolging van het laafte, elk opwekken, zelfs met byvoeging van eenige prentjes: by voorbeeld, de wyze van begraven der Ouden, vooräl der eerfte Christenen; de begraafplaatfen by Scheveningen en te Zuilen; Lykftation van byzondere Perfoonen, vooräl der Aanzienlyken, die hierom buiten begraven worden; het gebeurde te Brunnisse, enz., met gepaste Vaarsjes 'er onder.

Om nu zulke Boekjes fchielyk algemeen te maaken, zoude een of ander Genootschap die voor zyne reekening kunnen laten drukken, en aan zyne Correspondenten rond zenden, om aan veelen, vooräl aan de Kinderen in de Schoolen, om niet uit te deelen: even als de Oeconomifche Tak onlangs een Boekje: behelzende *Raadgevingen van Dr. L. BIKKER, om zich tegen de voor-en najaarsziekten, rot- en galkoortfen, en roodenloop te behoeden, en 'er zich van te geneezen*, algemeen gemaakt heeft.— Op zulk eene wyze zoude dergelyk Boekje veel nut kunnen doen. En— daar het, in de Schoolen, in gebruik brengen van nieuwe Boekjes, by de Meesters, die aan hunne oude gewoon zyn, veelyds zwaarigheid baart: zoude men aan hun ook eenige dier boekjes om niet kunnen zenden, met vryheid, om ze vervolgens aan hunne leerlingen, voor zekeren prys, te verkoopen, waar door zy te meer aangemoedigd zouden worden, om die in gebruik te brengen.— Boven dien zoude men zulke Meesters ook noch door belooningen daar toe kunnen uitlokken.

Welk een invloed het leeren in, en leezen van zulke Schoolboekjes op de har-

hatten der jeugd maakt, behoeve ik hier niet te betoogen; dit is kennelyk genoeg; en de zoogenaamde Franfche Tyranny, een Schoolboekje voorheen gebruikt, is 'er een spreekend bewys van: daar het zelve zulk een afkeer en haat, tegen die natie, veelen onzer Landgenooten heeft ingeboezemd, dat, ofschoon zy nu onze Bondgenooten, ja onze Weldoeners zyn, dezelve by sommigen noch voortduurt.

De Leermeesters, vooräl der Latynfche Schoolen, moesten ter overtuiging van de jeugd, aan hun toebetrouwd, het hunne ook zoeken toe te brengen, en daar toe opgespoord worden. Deeze zouden dat kunnen bevorderen, door hunne leerlingen op te geeven *Themata*, over de fchadelykheid van het begraven, in Kerken en Steden; over de gewoonte der ouden, der eerste Christenen; over de tegenwoordige, uit bygeloof ingesloopen, gewoonte; en het begin der hervorming, door de reeds voor handen zynde voorbeelden, aangetoond; ja door deeze stoffe tot een onderwerp van Oratien, die door de leerlingen gehouden worden, te gebruiken, liever als daar toe, veelyds oude afgewerkte, stoffen, welke weinig of geen nut doen, te neemen. De

De Profesoren, op de hooge en andere Scholen, moesten ook *Theses*, over de schadelykheid en ongerymdheid dezer gewoonte, en het noodzaakelyke der hervorming, meer laten *defendee-ren*, en voorts allerwegen, by alle gelegenheden, in hunne lessen het voorhouden!

Wanneer dit een en ander, in ons Land, hier en daar geschiedte, zoude de zaak zelve niet alleen der jeugd ingeprent; maar ook daar door meer en meer openbaar, en ter overweeging aan de aandacht der hoorders gebragt kunnen worden.

En om zulks noch meer in het algemeen te doen, moesten de Predikanten, by deeze en geene gelegenheden, in hunne Predikatiën, 'er van gewaagen, en het schadelyke, ongepaste en bygeloovige enz. der gemeente voorstellen, en op eene hervorming aandringen. Die gelegenheden behoeven niet opgezocht te worden, zy zyn 'er dagelyks: hoe meenigelyk-predikatie wordt niet gedaan? Jaarlyks wordt 'er gepredikt over de begravenis van Christus, zoo in de lydensstoffen, als over den Heidelbergfchen Catechismus: welke eene gepaste aanleiding daar toe is hier te vinden! Die
Heer

Heer van leeven en dood werd buiten de Stad begraven: wie, en waar zyn nu in ons Land zyne navolgers daar in? Weinigen voorwaar! schoon allen naarzy-
nen naam genoemd en hervormde van het oude bygeloof hieten, het geen echter de meesten noch in het begraven hunner dooden blyven aankleven. Moestentze niet liever, het voorbeeld van onzen Heer en Meester, en der eerste Christenen, die in geene Kerken begraven werden, daar in navolgen? enz. Deeze en dergelyke aanmerkingen zouden op zulke stoffen, ter betragting, te regt mede pasfen. En waarom zouden de Predikanten, vooräl die 'er van overtuigd zyn, in dewelke eene nalaatigheid onverschoonelyk is, geene gelegenheden kunnen en mogen opzoeken, om 'er nu en dan eens opzettelyk over te handelen? Het stuk zelve is, denk ik, niet buiten hunnen kring. Het behoort ook tot het zedenkundige, het welk hunne post en pligt vooräl is, der gemeente voor te stellen, en haar daar in te verbeteren; voornaamlyk moeten zy tegen al wat bygeloovig hieten mag, of daar uit is voortgesprooten, waaken. Dat geschiedende, zouden de vooroordeelen, die noch by veelen plaats houden,
weg.

weggenomen kunnen worden: daar toch de Predikanten, onder het volk, veel al voor orakels gehouden worden; en het geen zy zeggen, dikwils veel meer ingang vindt, dan dat het door anderen met kragt van redenen betoogd wordt, het welk zy echter in deezen ook niet moeten verzuimen.

My heugt, eens een geächt Leeraar, in een voornaame plaats, te hebben hooren prediken, over Josephs laatste woorden *Genes. l. vers 24 en volg.* Die maakte, in zyne toepassing, eenige aanmerkingen, ter leering: onder anderen ook van de noodzaakelykheid en geoorlofdheid van Testament maaken, en het gevaarlyke van zulks uit te stellen. Maar dagt my, zoude het hier ook niet alzoowel, ja meer te pas gekoomen zyn, aanmerkingen over het begraven der lyken in Kerken en Steden te maaken! enz. Dit wil ik alhier maar aangehaald hebben, om aan te toonen, dat 'er gelegenheid genoeg is, dat die Heeren 'er zich op zouden kunnen toeleggen; ja wilde ik dit noch breeder doen, ik zoude een geheele lyst van texten, ook veelen, die dagelyks gepredikt worden, kunnen opgeeven: doch zal die liever aan de keuze en het doorzigt van die Heeren overlaaten.

'Er

'Er zyn ook noch verscheidene verhandelingen, over deeze stoffe in het Latyn, en Fransch, geschreven, waar van ik hier voor eenige aangehaald heb: deeze zoude men ook in onze Landstaal kunnen overzetten, uitgeeven en alzoo onder den minkundigen meer bekend doen worden; of eene verzameling daar van maaken en uitgeeven; vooräl zoude ik aanraden, de schoone en treffelyke verhandeling van den Heer **TE WATER** byzonder uit te geeven, en die zoo te laten drukken, dat ze voor ieder een, om een geringen prys, te verkrygen was; of dat ze, voor kosten van een of ander Genootschap, alzoo gedrukt, en even als de *Raadgeevingen van Dr. BIKKER*, om niet, algemeen gemaakt wierde. Het zelfde zoude men ook met de schoonvloeiende en aandoenlyke redenvoering van den Heer **KLUIT** kunnen doen; en by het een of ander iets van de vertoogen uit den *Artz van UNZER* kunnen byvoegen.

Voorts, wordt 'er hier of daar, in ons Land, iemand, vooräl van aanzien, buiten eene Stad, het zy op een daar toe bereid Kerkhof, of byzondere plaats, begraven, men laate zulke gevallen, daar

daar ze noch zeldzaam zyn, niet onbekend, maar melde diemeer, en gebruike daar toe de dagelyksche Couranten en nieuwspapieren, met byvoeging der reden, en aanmoediging ter navolging, gelyk ik in eene Nederlandsche Courant (y), zoo eens van Touloufe gemeld gevonden heb, dat aldaar, op het Kerkhof, de Burg-Graaf en Ridder DE THISUN begraven was, zonder dat het voor dien aanzienlyken man eenigzins vernederend gevonden werdt, naast den Armen begraven te worden.

En zulks doe men ook vooräl, wanneer deeze of geene byzondere perfoon, of gemeente: of uit overtuiging van het schadelyke van het begraven, in Kerken en Steden; of door nayver, eene byzondere begraafplaats daar buiten heeft laten vervaardigen.

Ook behoorden derzulken loffelyke poogingen, niet alleen gepreezen, maar ook beloond te worden, om anderen daar toe mede aan te moedigen. Pryzenswaardig is daar in, het zoo nuttige Genootschap van den Oeconomischen Tak, het welk de Hoog Welgeb. Heere VAN ZUILEN, over zynen yver, in het bestellen van eene begraafplaats, te

Zui-

(y) Van den 20. October 1783.

Zuilen, met eenen Eer-penning vereerd heeft; en dus met een goed voorbeeld andere Genootschappen is voorgegaan.

En het zoude zeer nuttig zyn, dat het zelfde Genootschap, of een ander, pryzen uitloofde aan de zulken, die byzondere begraafplaatsen, buiten de Steden, wilden instellen.

Ja dat, gelyk het Zeetuwfch Genootschap nu heeft willen goedvinden, eene prysvraag daar van te maaken, elk Genootschap het zyne, ter verdere bevordering, mede in het werk stelde.

Waar toe zoude kunnen dienen, dat men ieder lid van het zelve opspoorde, om alles, wat tot bevordering eener hervorminge kan strekken, elk in zynen kring, in het werk te stellen, om by alle gelegenheden zynen evenmensch, wie hy ook zy, van het schadelyke en onbetamelijke van het begraven, in Kerken en Steden, te poogen te overreeden.

Deeze leden immers zyn verplicht, met dezelve mede te werken tot alles, wat tot het algemeen nut bevorderlyk kan zyn, en hebben zich daar toe, by het verkrygen van hun lidmaatschap in het Genootschap, verbonden. Door andere Genootschappen, ook van den Oeconomifchen Tak, zoude dit mede kunnen

nen gefchieden, en de leden daar toe opgefpoord en gehouden worden.

Deeze en dergelyke middelen, ter meerdere bekendmaking, onderregting, overtuiging en opwekking gebezigd wordende, vleije ik my, dat onze Natie daar door zich met ter tyd zoude laaten overtuigen; en, of fchoon de Overheid al noch mogte draalen, haare magt, ter geheele hervorming, te gebruiken, 'er veelen in ons land zouden gevonden worden, de een voor, de ander na, die zich en de hunnen, in geene Kerken en Steden, meer zouden laaten begraven, maar daar toe begraafplaatfen buiten de-zelve kiezen en aanleggen.

Het is waar, in het aanleggen van zulke begraafplaatfen, ook meer voor het algemeen gefchikt, blyft wel eene zwaarigheid: waar van daan de kosten daar toe te vinden? Om dat veelen, anders noch al welgezind, daar tegen opzien, en minvermoogenden die niet kunnen draagen. Hierom heb ik wel eens gedacht, een byzonder Genootfchap, even als de Maatschappye, ter behoud van Drenkelingen te Amfteldam, daar toe op te richten: ieder lid daar van konde jaarlyks, zeker te bepaalene Som, contribuëeren, en hier uit zouden eenige kosten,

ten, of een gedeelte van dien, ter verligting van minvermoogenden kunnen gevonden worden: doch dit ontwerp is my, in de uitvoering, tot hier toe moeijelyk gebleeven: uit vreeze, dat by eene algemeener overgang tot het maaken, van zoo veele begraafplaatsen buiten zoo veele Steden, als wy in ons Vaderland hebben, de uitteloovene kosten te groot zouden worden, en daar toe de contributien niet toereikende zyn. Dus zulk een Genootschap, hoe wel 'er in de beginsels al veel hoope ware, niet lange stand zoude houden: echter heb ik den moed noch niet geheel opgegeeven, terwyl 'er noch hoope overblyft, dat, als men maar hier en daar, ieder in zynen kring, meer werkte tot hervorming, het zoms zoo geheel lang niet aanloopen zoude, of de wetgeevende magt, door deeze en geene voorbereidende middelen overtuigd wordende, zoude de handen ook wel aan het werk slaan, en dan zou zulk een Genootschap niet meer, immers overal niet, noodig zyn. Men zoude het derhalven mede, als een voorbereidend middel, kunnen beproeven, al ware het dan maar voor eenen zekeren tyd van jaaren, in dewelke men belooningen voor dezulken, die

begraafplaatsen buiten de Steden stichten, uitloofde.— Zoo de Oeconomische Tak dat op zich geliefde te nemen, zoude die 'er niet minder eermeele inleggen, als met zyne andere pryzenswaardige poogingen. Dit Genootschap is sterk, en konde het de onkosten, uit zyne tegenswoordige kas, niet vinden, het zoude den Leden kunnen aanschryven en beweegen, om eene byzondere contributie daar toe vrywillig op te brengen. Door de meenigte van dien, terwyl ik my vleije, dat 'er onder dezelve noch al zyn, die overtuigd zyn, en de meesten in gegoede lieden bestaan, zoude dat noch al wat kunnen bybrengen.

Byzondere perfoonen, die van het gepaste en noodzaakelyke, ter hervorming, overreed zyn; vooräl de ryken, moesten zich ook meer bevlytigen, om niet alleen meer begraafplaatsen voor zich en de hunnen te bestellen; maar ook daar toe anderen op te spooren; inschryvingen te laten doen, en verbindtenissen te faamen te maaken, met aanspooring van, en vryheidgeving aan minvermoogenden, om ook aldaar te willen begraven worden, en deezen hier door 'er toe op te wekken, zelfs met

met belooningen. Zulke poogingen zouden ook veel vermoogen; en het begraven, buiten de Kerken en Steden, al meer en meer doen gewoon worden. Zoo weet ik van een Vriend, die, voorneemens zynde, om zich by een landgoed, eene begraafplaats te beschikken, en daar over met eenen arbeider zich in gesprek begeevende, deezen overhaalde, om 'er zich ook te laten begraven, onder voorwaarde, dat hy 'er iets, by voorbeeld, de kist of dergelyk, toe betaalen zoude, het welk hy hem toestondt: in die verwagting, dat het alzoo allengskens al meer en meer in de gewoonte koomen zoude.

Waren 'er veelen, die zulke aanmoedigingen durfden waagen, ik geloof zeker, dat de hervorming spoediger zoude bevorderd worden.

Dan, daar alle de voorgestelde middelen, noch maar het werk van byzondere perfoonen zyn, zal men my hier wel tegenwerpen: datze niet alleen zoo veel tyd zullen vereisfchen, eerze eene geheele hervorming maaken; maar ook mogelyk die nooit geheel te boven koomen, uit vreeze, dat zoo lange het begraven, in Steden en Kerken, geöorlofd blyft, 'er noch zullen gevonden

worden, die het zelve blyven aankleeven.

Ik beken, dat het oneindig nuttiger zoude zyn, dat de Overheid haare magt, ter geheele hervorming, gebruikte, daar deeze, daar door in eens meer zoude kunnen afdoen, dan duizend anderen, door hunne voorbeelden en poogingen.— Om zulk eene hervorming, door de Overheid, te helpen bevorderen, zyn 'er ook noch middelen, waar van wy straks zullen handelen.— Doch intuschen blyft het my zeker, dat wierden de reeds gemelde middelen, ter overtuiging en opwekking van onze Natie, en ter bevordering van byzondere begraafplaatsen, door byzondere perfoonen, aan te richten, meer aangewend, het dan ook meer ter ooren van de Overheid, welke in ons Land uit zoo veele leden bestaat, zoude koomen; en dezelve mede overtuigen, en tot nayver opwekken, om eens met kragt, door haare wetgeevende magt, eene hervorming te weeg te brengen.

Hier toe heb ik bevoorens reeds, onder de opgegevene redenen, aangemerkt: dat het, naar de gesteldheid van onze Republyk, moeiljeker, als elders, zynde, oude gewoonten en wetten te ver-

anderen, 'er noch geene middelen, noch aanleidende, noch toereikende, of noch welberaadene, genoeg zyn ingesteld, die zulks hebben kunnen te weeg brengen. Want het geen op eene en andere plaats reeds ingesteld is; is waarlyk van dien aart geweest.— Wat te Zwoll reeds in 1779. geschied is, is hier vóór *bladz:* 15 aangestipt; en is dit noch van geen gewenscht gevolg geweest, ik twyffel geenzins, of het heeft alleen hier aan gemangeld, dat de Magistraat dier plaats, van de schadelykheid deezer gewoonte, en de noodzaakelykheid der hervorming, noch niet genoegzaam overtuigd geweest is: anders hadt zy, immers zoo men zich een regt denkbeeld van haar voorstelle, om in dit opzigt mede, ten algemeen welzyn, te willen medewerken, ook hier in, op het verzoek van die braave en weldenkende Ingezeeten, acht gegeeven, en was naar haar plicht lange daar toe behulpzaam geweest, waar van ik echter noch niets vernoomen heb.— Het geen te Arnhem in 1783. gebeurd is, verdient niet minder onze oplettendheid.— Aldaar hadt de Magistraat, buiten de Stad, een keurige begraafplaats, omringd met eenen hoogen muur; en deszelfs ingang, met

een fraay yzeren hek , versierd , laten maaken : doch 'er was pas noch maar één lyk , ik meen , van eene Sergeants vrouw , van het Regiment van Baden-Durlach , begraven , of het gemeene volk kwam , korten tyd daar na , op de been , haalde dat lyk weder daar van daan , begroef het in de Stad , en vernielde het hek en de muuren , van die fraaije begraafplaats. — Zulk een geval dus , is , zegt men , geschikt , om anderen van zulke poogingen af te schrikken . Doch dit zal alleen hegten op de zulken , die van de waare omstandigheden der zaak niet genoeg onderregt , en in waan zyn , als of zulks alleen daar van daan gekoomen ware , dat het volk niet buiten , maar binnen de Stad , zoude willen begraven worden , en de begraafplaatsen buiten de Stad afkeurde ; en die daarom vreezen , dat 'er in gevallen van verandering , van de plaats der begravenisten , geduurig oproer zoude te duchten zyn : Want , als men de omstandigheden , van zaak en tyd , regt in acht neemt , zal men bevinden , dat het daar aan niet toe te schryven is. — Ik heb , kort na het voorgevallen was , by zekere gelegenheid , eene reis derwaards gemaakt , en alles nauwkeurig opgenoomen . De verniel-

nielde begraafplaats heb ik, niet zonder aandoening, aanschouwd. Met myn gantsche hart moest ik zulk een oproerige daad van het gemeen afkeuren: maar het meest beklagde ik, dat, daar het stichten van dezelve, aan die plaats reeds zoo ver gekoomen was, zulk een pryzenswaardige daad, zoo ongelukkig uitgevallen was; ja dat, gelyk ik verder hoorde, het niet beter ingesteld was geworden: want hier aan voornaamlyk moet al dat gewoel, over deeze begraafplaats, toegeschreeven worden. Immers van veelen, die by my geloof verdienen, ben ik onderregt, dat de Gemeente aldaar, niet tegen het begraven buiten de Stad, was; noch hierom het vernielen van die begraafplaats geschied was; en zelfs hadt men toen noch hoope, dat het 'er noch eens beter toe ingesteld zoude worden: doch dat het oproer voorgevallen was, in eenen tyd, dat de Magistraat en Gemeente in andere stukken, waar over hedendaagsch meer verschillen gevonden worden, zeer onééns waren; dat de Magistraat een gedeelte van het oude Kerkhof, in de Stad, aan eenen Jood verkocht hadt, buiten toestemming der Gemeente; dat deeze Jood daar van een plaats of tuin

gemaakt hadt; en by het omdelven van dezelve, de daar geleegeu hebbende beenderen der burgeren voor-ouders, van daar hadt laten voeren, en, zoo men zeide, in of aan den Rbyn brengen: dat dit vooräl aan het volk, dat in deeze tyds omftandigheden reeds aan het woelen was, gelegenheid daar toe gegeven, en zy het op die nieuwe begraafplaats verhaald hadt: dat ook de Magiftraat het begraven op deeze nieuwe plaats wel voor allen, die zulks zouden begeeren, opengefteld hadt, maar dat zy belast hadt, dat, daar het toen een tyd was, dat de befmettelyke roode loop daar regeerde, de Armen en minvermoogenden daar moesten begraven worden: het begraven in de Kerk voor anderen noch toelaatende; dat ook in deezen zelveu tyd de Aanzienlyken, zelfs die aan dezelve befmettelyke ziekte gestorven waren, noch in de Kerk waren begraven; en dat dit het volk al mede zeer in het oog geloopen hadt: dat al verder de plaats, die ter begraving aldaar gekoozen was, daar toe ook niet al te wel gefchikt was: als zynde geleegeu nevens die, waar veele paarden en beesten voorheen begraven waren; en waar noch de vuilnis uit de
Stad

Stad gelegd wordt; ja een gedeelte daar van tot die begraafplaats gebruikt: waar op het volk, in die waan zynde, dat dezelve alleen voor het gemeen was, zeer gevallen was. Het blykt dus, dat zulk een mislukken, meer aan eene niet beraadene, en niet omzigtig genoeg ingestelde beschikking, dan aan de zaak zelve, te wyten is; en dat zulke gevolgen niet te duchten zyn, wanneer het met meer beleid en vooruitzigt geschiedt. Immers de Aanzienlyken moesten in het begraven aldaar voorgegaan zyn; en dit geschied zynde, zoude het volk in den waan niet gekoomen zyn, dat die zich te veel wilden onderscheiden; en dat de minaanzienlyken, alleen buiten de Stad, by of naast doode krenge en vuilnis moesten begraven worden. Ook moest men geheel andere zorg, voor het oude Kerkhof, in de Stad, gedraagen hebben. 'Er waren toch wel andere middelen toe; ja, gelyk men aldaar gewild hadt, hadt de Magistraat wel wat meer communicatief met de gemeente, of die dezelve, naar de constitutie haarer regeering, aldaar repræfenteeren, mogen handelen. Gantsch anders heeft de Heer VAN ZUILEN gehandeld: Deeze heeft de Gemeente van die plaats 'er over gekend,

kend, en het is Zyn Hoog Welgeb. gelukt. Doch die van Arnhem deden dit niet, en de Ingezeetenen waren allezins op hunne Regeering gestoord: zoo dat, al ware het gesticht van eenen anderen aart geweest, het zoude het zelfde geweest zyn, en hing juist niet af van eene begraafplaats buiten de Stad; waar voor men aldaar, zelfs in het algemeen, schein te zyn.— Het veranderen dus van het oude Kerkhof in de Stad; het verkoopen van een gedeelte daar van, zonder toestemming der Gemeente, en noch wel aan eenen Jood: waar tegen toch, gelyk wy bevoorens gezien hebben, de Natie zoo veel heeft; het vervoeren der doodsbeenderen; de plaatsgesteldheid; en de tydsomstandigheden, zyn 'er veel meer oorzaak van, en aanleiding toe geweest: zynde dit in het volgende jaar noch meer gebleeken, toen men, om het oude Kerkhof weer in vorigen staat te brengen, noch al meer gewoeld heeft, en 'er zelfs weer een nieuw oproer geweest is.

Om dat het voorgemelde Arnhemsch geval, wyd en zyd, zoo veel gerucht gemaakt heeft, heb ik het zelve hier wat in het breede, in zyn saamenhang, moeten opgeeven: ten einde de zulken, die

die anders wel gezind zyn, door niet genoegsaame onderregting van het zelve, daar door van hunne goede oogmerken niet verder afgeschrikt mogen worden: gelyk my al reeds meermaalen gebleeken is, dat het al by veelen, door gebrek aan onderregting, gehad heeft; en op dat het, by het instellen van eene of andere begraafplaats, buiten de Stad, altyd zyn moge tot een baaken, om met meer omzigtigheid daar in te werk te gaan (z).

Zal

(z) Het geen ik over dat Arnhemsch geval hier gemeld heb, had ik uit mondelinge berichten aldaar bekoomen; na dat dit Antwoord reeds gereed was, vond ik het beschreeven, in de *Vaderl. Histor. beschr. van deezen tyd*, welke by IZ. DE JONGH en WYN. WYNANDS, te Amst. met stukjes uitgegeeven wordt, en hier over verdient nagelezen te worden, No. 35. D. x. bladz. 263. en volgg. Aldaar wordt onder anderen ook verhaald, dat de Magistraat een bevel hadt doen afkondigen: dat de Armen der Diaconie, of zulken, die geen graf konden koopen, voortaan op die nieuwe begraafplaats zouden worden begraven: dat dit, en het ongenoegen der gezwooren Gemeente van de Stad, over de verdonkerde voorrechten van den burger, enz. zeer veel oproer maakte, en daar over een gemor kwam, niet te stillen, dan ten ware de Magistraat zich verpligtte, om, indien zy, of iemand van hunne familie, overleed, die als dan, zonder aanzien van perfoonen, ook aldaar zouden moeten begraven worden: doch dat dit zeer onvoorzigtig werdt afgeslaagen; en dat toen het

Zal toch eene Overheid haar gezag tot het bestellen, en in trein brengen, van begraafplaatsen buiten de Steden, gebruiken, uit overtuiging, dat dezelve in Kerken en Steden nadeelig zyn: dan zoude dat moeten dienen, of tot afschaffing van deeze nadeelige gewoonte, immers, zonder dit, kanze aan het bedoelde oogmerk niet daadelyk voldoen; of ware zy al van begrip, dat het begraven in de Kerken en Steden niet eensklaps moeste verboden, maar, door het bezorgen van begraafplaatsen, buiten Steden en Kerken, (waar toe ik vermeen, dat zy ten hoogsten verplicht is, en dit haar op het ernstigste aangeraden mag worden: op dat niemand, die overtuigd is, verder, als gedwongen blyve, zyne dooden in Kerk en Stad te begraven, maar gelegenheid hebbe, dat even gemaklyk buiten te doen), allengskes afgeschafft worden; dan

gemeen begon te saamen te rotten, sterke maatregelen daar tegen werden gesteld, en ongelukkig, dien avond, de voorn. Sergeants vrouw, niet tegenstaande 'er reeds voor haar, in de St. Jans Kerk een graf gekocht, en gereed was, op eene zonderlinge wyze, op de nieuwe begraafplaats begraven, en aldaar eenigen tyd bewaakt werdt, enz. Alles ten blyke derhalven, dat het oproer niet slegts ter oorzaake van de nieuwe begraafplaats; maar uit veele andere redenen meer, voortgekoomen is.

dan hebbe zy ook noch wel toe te zien, dat dezelve niet eerst voor den geringeren en minvermoogenden slegts bestemd werden, maar dat de Aanzienlyken des Lands den minderen met hun voorbeeld voorgaan, wanneer 'er meer hoope zoude zyn, dat zy door den geringeren gevolgd zullen worden, en alzoo allengskes het begraven, in Kerken en Steden, uit het gebruik raaken.

Ik wil wel toegeeven, en ben 'er niet tegen, dat, gelyk 'er tusfchen Aanzienlyken en Geringen, Ryken en Armen, in het leeven onderscheid is, en zyn moet, (dit vereifcht de welgeregeldheid eener Maatschappy), dat ook alzoo in het begraven der dooden eenig onderscheid mag stand grypen, hoe wel noch aanzien, noch eer, iemand nadaalt in het graf. Doch ik kan niet zien, dat zulks zoo zeer aan de byzonderheid der plaats verbonden behoeft te zyn.

Het onderscheid, dat men in begraafplaatsen in de Kerken in acht neemt, is ook zoo groot niet. Eenen minder burger begraaft men daar naast eenen Aanzienlykeren; doch de meer behoeftigen en Armen op de Kerkhoven. En zulk of dergelyk onderscheid alleen zoude men ook kunnen behouden, op de
in

in te stellen begraafplaatsen, buiten de Steden, houdende op dezelve een byzonder vak voor de laatstgemelden.

Dit zoude, naar myne gedachten, genoeg zyn, zonder dat het behoeve, dat men voor den Armen en Ryken eene byzonder afgeleegen begraafplaats maake, kunnende ik daar in met den Heer T E W A T E R (a) niet instemmen, maar het veel beter achtende maar ééne geheele algemeene begraafplaats te maaken, waar, en Ryken, en Armen, begraven worden; doch dat zich alleen, door graven en grafkelders, naar ieders verkiezing, en door byzondere vakken, onderscheidt, even als nu de Kerken en Kerkhoven. Daar door, geloof ik, kan de zwakheid der Aanzienlyken genoeg te gemoet gekoomen, en zal de gemeene man zoo niet afgeschrikt, maar eerder te vrede gesteld, worden.

Voorts wil ik de Overheid wel overlaaten te bepaalen, wat het best zy, op haar gezag eerst begraafplaatsen buiten de Steden te maaken, en, door goede voorbeelden, van daar te begraven, de ingezeetenen eerst daar aan te gewennen; en het begraven in de Kerken en Ste-

(a) d. 1. bladz. 665. en volgg. doch Zie Job III. byzonder vs. 19.

Steden, by provisie aan de vrye keuze van elk over te laten, dan het zelve direct te verbieden, en het begraven van allen buiten te ordonneeren. In het eerste geval zoude zy op het begraven, in Kerken en Steden, eene hooger belasting kunnen leggen, en het zelve daar buiten door mindere belastingen, faciliteeren: doch ik twyffel echter niet, of wie onbevooroordeeld denkt, zal met my instemmen, dat het veel nuttiger zoude zyn, en meer aan het oogmerk en algemeen welzyn voldoen, dat by het instellen van begraafplaatsen buiten de Steden, het begraven, in Kerken en Steden, geheel afgeschaft en verboden wierde.

Om nu dit te bevorderen, zullen ook voorbereidende middelen in het werk moeten gesteld worden. Op Staatsvergaderingen zoude het moeten voorgefeld worden: dit kon door een lid van dezelve geschieden; ook zouden de ingezetenen daar toe, met aantooninge van het noodzaakelyke, beleefde adresfen kunnen maaken: het zy aan de Staaten direct; of aan de Magistraaten van hunne Stad, om zelfs, (want veele Steden in zulke en andere zaaken van Politie, waar voor men ook dit houdt, zelve de

bestiering hebben) het begraven buiten haare Stad in te voeren; of anders om het in Staatsvergaderingen te proponeeren. Dus doende, zal het een point van onderzoek en deliberatie worden; en daar iedere Provincie Souverain op zich zelve is, moest 'er maar één voorgaan. Mogelyk, gelyk het in veele andere gevallen gegaan is, zouden de andere wel volgen, en het algemeen worden.— Zoo het mogelyk ware, dat men het in de vergadering der Staaten Generaal behandelde, zoude zulks noch beter, en meer algemeen kunnen geschieden. En waarom zoude dit toch niet mogen zyn? Ieder der Provinciën zoude het niet te min in de haare kunnen behandelen, en dus het bestel van eene hervoraing, over de algemeene Provinciën, niet tegen ieders Souverainiteit stryden. De zaak zelve is 'er ook niet ongefhikt toe: men weet, hoe het, weinige jaaren geleden, met de nieuwe Psalm-beryming gegaan is; welke nochtans van oneindig meer omflag was, als in deezen zal behoeven. Andere voorbeelden zal ik, om my te bekorten, niet aanhaalen.

Ter opspooring en aanmoediging, moest een of ander Genootschap præmi-

miën uitlooven aan dien der Leden van de hooge Vergaderingen, die zulks met een goed gevolg, hier of daar, propo- neerde; of die requesten daar toe, voor de Ingezetenen, vervaardigde en deedt ingeeven.

De Predikanten zouden in Clasfes en Synoden ook het hunne 'er kunnen toe- brengen. Hier moestenze een lemma 'er over invoeren. Eene Clasfis kan het op het Synode doen: en daar zulks van het eene Synode aan het andere bekend gemaakt wordt, zoude het ook meer al- gemeen bekend, en overwogen worden; en van gevolg kunnen zyn, dat, door deeze, en dergelyke wegen, de Over- heid vriendelyk konde overtuigd en overgehaald worden.

Zulk een nu, die het eerst zulk een lemma bevorderde, moest ook, door een præmie aangemoedigd worden.

Of zoo een of ander Genootschap: stel eens de Oeconomische Tak, die de zaak, gelyk wy boven zagen, reeds goedgekeurd heeft, dien taak op zich wilde neemen: zoude deeze adressen by de byzondere Staaten kunnen maa- ken, even als door de Maatschappy, ter behoud der Drenkelingen, geschied is.

Het Zeeuwfche Genootschap, het

welk, door het opgeeven deezer vraag, getoond heeft, dat in deezen wel denkt, zoude het ook te regt kunnen doen; ja dit zoude 'er, myns bedunkens, het naaste toe zyn; daar het onder hen twee waardige Leden heeft, die het eerste, mede hier te Lande; zoo treffelyk over deeze stoffe gehandeld hebben. Het zoude zulke adresfen aan zyne Leden, waar van 'er ook veelen Leden der Regeering zyn, kunnen toezenden, om ze verder te bevorderen. De Maatschappij, tot behoud der Drenkelingen, deedt zoo, en is 'er wel in geslaagd.

Dit Zeeuwfch Genootfchap heeft ook tot deszelfs Protector aan het hoofd Zyne Doorl. Hoogh. den Heere Erfftadhouder. Deeze zoude, door zynen invloed veel ter hervorming kunnen te weeg brengen. De middelen daar toe zyn veelerlei, in dezelve wil ik geene bepalingen maaken. Genoeg zoude het zyn, dat het door Zyne Hoogh. voorgesteld wierde, en door deezen weg ter deliberatie der Staatsvergaderingen kwame. Deeze weg zoude noch de kortfte zyn: de Leden der Regeering, die van de fchadelykheid van het begraven, in Steden en Kerken, of reeds overtuigd zyn, of noch overtuigd worden, zouden, wel-

welke een wonder-tyd wy ook beleven, echter, want partyfchap mag in deezen niet te pas koomen, het beste van hunnen evenmensch en het algemeen nut wel helpen bevorderen. Zyne Hoogh. derhalven moest, door den eenen of anderen weg, daar toe geperfuadeerd worden: Ik twyffel niet, of die menschlievende Vorst zoude daar toe over te haalen zyn; en zal noch wel omringd zyn van veelen, omtrent deeze stoffe wel denkende en overtuigde lieden, die zyne Hoogheid in deezen raaden en opspooren zouden. Ja ik geeve in bedenking, of het niet best ware, dat dit Genootfchap daar toe aan Zyne Hoogh. adres maakte: het zy om het ter Staatsvergadering te willen doen proponeeren; of, zoo het Genootfchap zelve daar adresfen maakte, met hoogst deszelfs invloed, die te ondersteunen: en zoo al het Genootfchap niet goedvondt, zulk een adres direct te maaken, het kent de edelmoedige principes van den Heere Baron VAN LYNDEN tot *Blitterswyk*, repraesentant van Zyne Hoogh., als eerste Edele van Zeeland: van de braave denkens wyze van dien Heer overtuigd, denk ik, dat in deezen ook noch iets goeds te verwachten zoude zyn, en Zyn

Hoog Ed: Geb. zich niet onttrekken zoude, het zyne 'er te helpen toebren- gen.

Maar, zal men zeggen, zoo veele middelen! Ik beken het: doch daar ik van gedagten ben, dat de grootste redenen, waarom het begraven, in Kerken en Steden, tot hier toe noch stand grypt, zyn, dat het, en Overheden, en Ingezetenen, veelen noch aan overtuigd te zyn van de schadelykheid, het ongepaste en bygeloovige van dien, mangelt; alsmede dat, om dezelve door de wetgeevende magt af te schaffen, noch niet genoeg in het werk gesteld is, geloove ik, dat men niets onbeproofd moet laaten, om dat heilzaam oogmerk eens te bereiken: zonder dat ik echter noodig zoude oordeelen, dat alle de opgegeeven middelen te gelyk zouden moeten gebruikt worden. Ik hebze uit zoo veele andere, die my noch voor oogengekoomen zyn, als de beste, naar myne gedagten uytgekipt; en zoo doe een ieder in zynen kring met de opgegeevene; eene van dezelve, byzonder, om de zaak aan de Overheid, ter deliberatie en hervorming, te brengen, zal somtyds genoeg zyn; indien nochtans veelen op verschillende wyzen medewerken,

ken, zal het des te meer kunnen door-
gedrongen worden.

Vraagt men nu, wanneer deeze na-
deelige gewoonte al afgeschaft, en be-
graafplaatsen buiten de Steden ingesteld
zouden worden: op welke eene wyze
dit het best ingerigt behoorde te worden,
zoo dat 'er, noch Kerk, noch iem-
and, nadeel by lyde; en het eene al-
gemeene goedkeuring wegdraage? Zie
hier myne gedagten deswegen.

Men schikke tot eene begraafplaats
buiten eene Stad, of plaats, waar in men
maar ééne Kerk en Kerkhof heeft, waar
men tot hier toe de dooden begroef,
een stuk lands, ruim zoo groot, als de
Kerk en het Kerkhof waren; of is het
een grooter Stad, waarin men veele Ker-
ken en Kerkhoven heeft, men regele dat
naar die allen; of maake 'er, dat ik noch
beter keure, verscheidene: buiten een
of twee poorten, by voorbeeld één. Men
zorge, dat die plaats niet te dicht by de
Stad zy, op dat het aan het oogmerk
voldoe; en 'er niet mede gaa, als met
de *Puticuli* by de Romeinen, tot eene
begraafplaats der Armen, even buiten
de Stad, geschikt, welke, door de na-
byheid, aan de gezondheid der Burgers
in de Stad nadeelig bevonden werden;

en door Keizer Augustus hebben moeten veranderd worden. Dan echter moet het ook niet te ver van de Stad af zyn, om het draagen der lyken, (want toch de meesten te voet, zoo men zegt, begraven worden), niet te bezwaarlyk te maaken (*b*); en niet te min op eene luchtige plaats, waar de wind door waaijen kan;

(*b*) Dat de begravenissen naar zulk eene plaats direct geschieden, denk ik, dat beter zoude zyn, dan dat men eerst de lyken, met de gewoone plegtigheden, naar de Kerken bringe; die daar eenige uren liet blyven, en vervolgens van daar overbringe naar de begraafplaats buiten, gelyk de Hr. **TE WATER** *d. l. bladz. 667*, in navolging van den Hertog van Modena, die in zyn Plakaat aldaar aangehaald, ook zulke en dergelyke maatregelen voorschreef, heeft geopperd. Doch met welneemen van zyn H: G: zoude dat eerst brengen der lyken naar de Kerk noch wat blyven smaaken na het bygeloovige; vooräl, als men in acht neemt, om welke reden het blyven staan der lyken, in de Roomsche Landen, al noch gebezigd wordt. 2. Zoude de Kerk door sommige lyken kunnen besmet worden. 3. Zoude het weder overbrengen naar buiten meerder kosten baaren, waar tegen sommigen zullen opzien: de begravenissen zyn in ons Land noch kostbaar genoeg. 4. Zoude de natie door het direct begraven naar buiten, in tegenwoordigheid van allen, die het bywoonen, daaraan meergewennen; ja die aanzienlyk maaken; en daar en boven het zwak van veelen, willende wecten, waar de lyken van de hunnen blyven, meer te gemoet gekoomen worden: redenen, welke ik van zyn H: G: edelmoedigheid verwagte, dat Hy overweeging waardig achten zal.

kan; ook niet in een of ander afgeleegen hoek; of by eene plaats van vuilnis of krenge, waar door het Volk een afkeer zoude krygen: neen, maar op eene plaats, daar het aanzien verwekt, om alle vooroordeelen weg te neemen: het liefst aan den gemeenen weg, om te minder voor graffchennis bloot te zyn; en te meer ter beschouwing en navolging te kunnen dienen: vercierende die, met zulk eenen ingang, poort en inscriptie ten teeken welk gesticht het zy, zoo als men verkiest.

Men omringe zulk eene plaats met eenen muur; of waar dit te kostbaar zoude zyn; men omgrave die met eene ruime gragt, en poote 'er, tot cieraad en eene omheining, eene haage van binnen rondsom.— Het beplanten van dezelve, met opgaande boomen, zoude mede sierlyk zyn, doch zoo deeze den wind te veel afkeerde, om de Lucht te kunnen zuiveren, kan ik dit niet overal aanraaden. Waar de plaats luchtig, ruim, en groot is, zullen die niet schaden; doch by kleine en niet luchtige begraafplaatsen zoudenze zoms nadeelig kunnen zyn; ten ware men dacht, dat de Lucht door de boomen meer gezuiverd, dan besmet, werde: over welke stoffe

het Provinciaal Utrechtsch Genootschap der Kunsten en Wetenschappen eene prysvraag opgegeeven, en onlangs den Eer-penning aan de Heeren W. V. BARNVELD en J. F. MULLER toegewezen heeft, wier verhandeling ik met verlangen te gemoed zie, daar my berigt is, dat die vraag stellig beantwoord is: dat het planten van boomen, binnen en rondsom plaatsen, der gezondheid voordelig, en daar van niet dan goede uitkomsten te verwagten zouden zyn. Men verdeele zulk eene plaats in vakken, waar van 'er twee, de voornaamste moeten zyn: het eene voor dezulken, die anders in de Kerk; en het andere voor die anders, op het Kerkhof, zouden begraven worden. Het eerste verdeele men weder in zoo veele deelen, als 'er grafsteden in de Kerk zyn, en men geeve elken Eigenaar van een graf, in de Kerk, 'er hier eene in de plaats. Denzelven zoude men daar voor iets kunnen laten betaalen ter bekooming en overteekening van den eigendom, het welk niet vreemd kan voorkoomen, noch daar door iemand met recht zich benadeeld achten. Dergelyk is reeds omtrent de graven in de Kerken lang in gebruik geweest en noch. Wat is de Eigenaars

van

van dezelve al niet opgelegd? Dan eens moetenze hunnen eigendom en bewys van dien aangeeven: zelfs op poene van verftek; en worden dikwils, ô hoe vreemd klinkt dit niet! daar op alleen, buiten forme van proces, van hunnen eigendom by de minste nalaatigheid ontzet; dan weer moetenze het verhoogen van dezelve betaalen; ja zelfs de vloer van de Kerk, welke zy niet verflyten, onderhouden en repareeren. Leest men niet geduurig advertentien deswegen in de Couranten; zelfs met bepaling der kosten van verhooging, gelyk noch onlangs van die in de Westerkerk te Amsteldam, tot vyf gulden van een enkel, en tien gulden van een dubbel graf: met byvoeging, dat de in stukken gebroken, of anders min bekwaame Zarken ten kosten der Eigenaars moesten hersteld worden (c). En is dit zoo in gebruik, gelyk het is, zoo, dat het veelyds gewillig opgebracht wordt, wie, die wel denkt, zoude 'er dan meer tegen hebben, om by het overneemen van een graf buiten, ook iets dergelyk, dat meer ten algemeene nutte is, te betaalen, waar uit zoms de onkosten, wanneer die van het Land, of Stad, of Kerk, of door edelmoedige

Ry-

(c) *Amst. en Leid. cour. 3 & 4 Febr. 1784.*

Ryken en Aanzienlyken, dieze te famen opbrengen, al niet konden gevonden worden, zouden kunnen goed gemaakt worden.— Voorts geeve men de overige gedeelten of graven, die geene byzondere eigenaars hebben, aan de Kerk; of die, gelyk gemeenlyk, ook verscheide graven in de Kerk hebbende, geeve men 'er zoo veele naar het getal der zulke, die zy in eigendom heeft. Men zoude ook naar de grootte van deeze nieuwe begraafplaats 'er noch eenigen, over het getal, in het eerste vak, dat dan wat grooter zoude moeten vallen, kunnen maaken, om aan anderen, noch geene graven in de Kerk hebbende, die ze hier begeerden, te verkoopen, en des noods daar uit mede de kosten te vinden, of die aan de Kerk overlaaten. Het andere vak nu houde men tot het begraven van dezulken, die men anders gewoon was op het Kerkhof te begraven, om der mindere belastings wil, welke dan in dit vak ook minder zoude moeten zyn; ook konde men in dit vak eenige byzondere graven afteekenen, en den eigendom aan des begeerenden overgeeven, mits daar voor ook iets betaalende.

De toeëigening der graven aan de eigenaars

naars konde men naar derzelver geboorte of rang schikken; of dat naar het lot doen; of liever naar de nummers, waar op hunne graven in de Kerk staan. Dit zoude noch het minste ongenoegen kunnen verwekken.— De belastingen op het begraven, of zoo men het noemt, Kerkengerechtigheid, konden dezelve blijven, en die aan de Kerk even als anders betaald worden, zoo dat deeze 'er niets by behoefde te lyden. Alleenlyk diende de zwaare belasting, op die buiten de Stad begraven, waar die plaats heeft, afgeschaft te worden; of alleen te pas gebragt, op die geenen, die buiten deeze nieuwe begraafplaats elders begraven worden. De bestiering en het onderhoud van de nieuwe begraafplaats konde aan de Kerk, of deszelfs Bestiëders en Kerkmeesters, overgelaaten worden, op die zelfde wyze, als thans van de Kerk plaats heeft, met alle baaten en voordeelen daar van koomende, zoo dat ook deeze, noch Kosteren noch Doodgravers, 'er iets by zouden behoeven te lyden, maar ook die hier dezelve blijven.— Wilde iemand een Grafkelder op deeze nieuwe begraafplaats maken, of die met Zarksteenen of Pyramides verciëren, dit moest de eigenaars

in

In het eerst vryftaan zonder eenige belasting: maar naderhand by het begraven van iemand, Eer-teekens oprigtede, zoude zulk een daar van ook eene belasting aan de Kerk kunnen betaalen, even als dit nu gefchiedt voor het op hangen van Wapenborden in de Kerk; het welk in de Kerk te doen ook noch konde vry blyven, hoe wel ik het liefst zag, dat daar in geen een van de zulken, waar van veele Kerken haast vol, en die ook zeer gevaarlyk zyn, meer gevonden werden; of dezelve beter aan de zyden en niet door de geheele Kerk door, zoo als nu, gerangfchikt werden. En eindelyk de oude begraafplaatfen in de Kerken, en op de Kerkhoven, moesten blyven liggen, en niet veranderd noch geroerd worden, maar geconfidereerd als *res nullius*, zaaken die niemand toekoomen, gelyk de Rechtsgeleerden zeggen: en op dit laafte vereifchte moest zorgvuldig acht geflagen worden (d), zoo om befmetting voor te
koo-

(d) By eene Ordonnantie, nopens de begraafplaatfen en lykftatien in het Koningryk Hungaryen, door de Keizerin Koningin in 1778 geëmaneed, is, daar tegen ook uitdrukkelyk gezorgd, en bevolen, dat de oude Kerkhoven, welke van geen gebruik meer zyn, niet mogen geroerd noch gebruikt, maar

koomen, als om geen voedsel tot oproer onder het gemeen t'eeniger tyd te geeven.

Dan waar van daan de eerste onkosten tot het bereiden van zulk eene nieuwe begraafplaats? Straks hebben wy gemeld, dat ieder der eigenaars konde opgelegd worden, by het aanvaarden of overteekenen van zyn graf, iets te betaalen. Dit, en het verkoopen der meerdere graven voorgemeld, zoude noch al wat opbrengen, en mogelyk op sommige plaatsfen, waar men een begraafplaats van minder pragt maakte, genoeg kunnen zyn, op andere niet; alwaar derhalven het Land of Stad 'er iets toe zoude kunnen geeven. Het geschiedt

maar geslegt moeten worden. De Kerkhoven buiten de Steden en Dorpen aan te leggen hadt Zy aldaar bestemd voor 30 jaaren, en als die vol waren, weder nieuwe in te rigten.— Het begraven in de Kerken hadt Zy niet finaal verboden, maar gewild, dat de ingangen in de grafkelders buiten de muuren van de Kerk gemaakt, en de grafkelders in byzondere hokken, waar van elk maar voor een kist ware, verdeeld moesten worden: dat geen dier hokken voor het verloop van 30 jaaren; en de grafkelders, welke geene byzondere hokken hebben, nooit weder geöpend moesten worden. Zoo men nu in ons Land het begraven in de Kerken niet finaal willende verbieden, op die of dergelyke wyze de hervorming instelde, zouden veele Kerken al met 'er haast vol zyn, en men wel noodzaakts worden, zyne dooden buiten te begraven.

toch tot het algemeen nut: en waar dit zoo geheel vallen kan, zoude ik het des te meer goedkeuren, om dat de eigenaars der graven dan in het geheel niet zouden behoeven belast te worden.— Is 'er hier of daar eene Kerk, die door haare inkomsten en het ontvangen der belastingen op de lyken, 'er bestand genoeg toe is, die zelve konde en moeste het voor haare rekening doen, en de Bestierders van dezelve het uitvoeren, aan welkers toezigt men het maaken en bestellen der begraafplaatsen ook konde overgeeven.

Doch, zoo uit geene van alle die voorstellen de kosten kunnen gevonden worden, of dat het daar toe gebruiken van Lands-, Stads-, of Kerk-penningen niet gelukken mogte, dewyl over die doorgaans niet, dan cenpaarig, mag gedisponeerd worden, het geen in deezen by gebrek van overtuiging noch zoo schielyk niet te verwachten is, en meenige goede zaak tegenhoudt, men doe het by inschryving. Gegoede lieden, die overtuigd zyn of worden, zouden 'er noch wel wat toe contribuëeren, als zy 'er maar toe opgespoord worden. Verdere bepalingen kan ik hier niet maaken. Naar dat de omftandigheden

eener

eener plaats en lieden zyn, zoude het, als het maar zoo ver was, dat men 'er toe gerefolveerd was, zich wel schikken. Men heeft wel meer gezien, dat eene zaak zullende uitgevoerd worden, 'er zwaarigheden by scheenen te zyn, die echter zich door een goed overleg wel lieten oplossen; en zoo zoude het hier ook kunnen zyn: als by voorbeeld, dat 'er, door de Stad of Kerk, een Capitaal toe opgenomen wierdt, en de belastingen of Kerkengerechtigheid ietwes verhoogd, om daar uit de jaarlyksche renten en de aflossing van het Capitaal, na zeker getal van jaaren, te vinden: gelyk op dien voet wel meermaalen een of ander institut in onze Republyk ingevoerd, keurig ter uitvoer gebragt, en eindelyk de nieuwe belasting geheel opgeheven is, zonder dat iemand reden van klaagen daar tegen gehadt, maar ieder het zyne gewillig opgebragt heeft; of dergelyken, het welk in ieder plaats aan goede Oeconomisten en Financiers, die in deezen hunnen arbeid ook wel zullen willen besteeden, veilig overgelaten mag worden.

Naar het voorgestelde plan, dat ik hier als eene wyze van handelen opgegeeven

heb, naar welke men by het affchaffen van het begraven der dooden, in Steden en Kerken, zich in het beschikken van eene algemeene begraafplaats buiten de Stad, zonder bezwaar van de Kerken en byzondere Perfoonen, zoude kunnen regelen, heb ik langen tyd gedagt, dit in myne plaats, offchoon, door de wetgeevende magt, de affchaffing van de oude gewoonte 'er niet zy, noch koo-me, in te voeren op deeze wyze: dat men zich met een genoegzaam aantal van byzondere Perfoonen, min en meer vermoogende, vereenige; dat die in de oprichting van zulk eene begraafplaats, ieder naar zyn vermoogen, vrywillig lastte; dat men de beschikking daar van te faamen regele, of een of meer van dien daar toe uitkieze, en, hetzelve in orde gebragt zynde, men aan de Kerk en deszelfs Bestierders om niet, of op eenige te bepaalen voorwaarden, ter schade-loos stelling, zoo als naar den staat der Kerk gevonden zoude kunnen worden, overgeeeve, om verder te handelen, als in het voorschreeven plan voorgesteld is, behoudens ieder dier vereenigde leden een of meer graven, naar rato zy gecontribuëerd hebben; dat men dan

zich

zich verder aan de Overheid der plaats adresseere, om haare goedkeuring daar over, en toestemming: om 'er alzoo eene gemeene begraafplaats van te maaken, en, door dien weg, de gewoonte van het begraven in Kerk en Stad alhier af te schaffen en te verbieden. Doch in de uitvoering ben ik, door het gering aantal van lieden, daar toe tot hier gezind, 'er noch in te rug gehouden. Evenwel, daar het getal der geenen, die overtuigd worden, en zich met ons willen vereenigen, van tyd tot tyd, vermeerdert, vlei je ik my, dat het noch eens met een goed gevolg zal kunnen ingesteld worden, terwijl wy, als wy uit onze eigen beurs, voor ons zulk eene begraafplaats zullen hebben, en het begraven in de Stad, door de Overheid, al niet afgeschaft wierde, onze dooden niet te min daar zouden begraven, en onze Overheid tragten te persuaadereen, om alle dezulken, die daar begraven, van de belasting der lyken naar buiten te bevryden; of anders zouden we die, daar toe staande, betaalen.— En dus doende zoude het begraven, buiten onze plaats, in de gewoonte gebragt, en onze Overheid en mede inge-

zeetenen intusfchen meer en meer kunnen overtuigd worden. Waren de Bestierders der Kerken met ons eens geweest, wy hadden ons Plan lange uitgevoerd; doch aan dezelve hebben wy tot hier toe de grootfte bestryders gehad: dus wachten wy op betere gelegenheid, tot dat wy het alles, om niet, aan de Kerk zullen kunnen overgeeven, wanneer het een en ander noch wel beter volgen zoude.

Eindelyk tot zulke en dergelyke pogingen is het, dat ik ieder een, die overtuigd is, en in zyne woonplaats, tot algemeen nut, medewerken wil, ten hoogften aanraaden mag, om, zoo al de wetgeevende magt in het algemeen de hervorming zoo fchielyk niet te weeg bragt, dezelve echter allenskens al te doen plaats grypen, al ware het dan, dat het noch jaaren duuren zoude, eer ze, of door eene in te voeren gewoonte van begraven buiten, of eindelyk ook wel door een directe wet, volkomen wierde.

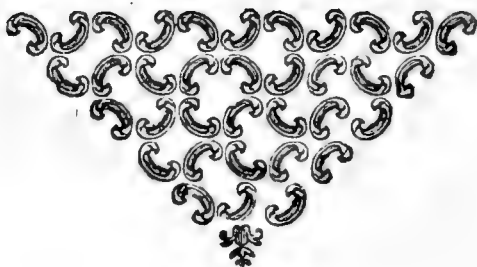
Deeze immers zyn, gelyk ik hier voor opmerkte, de twee wegen, door welke naar de leere der Rechtsgeleerden, eene gewoonte, hoedanig die van het begraven

ven in Steden en Kerken is, afgeschafft wordt. En zekerlyk, die, of een van dien, zullen ook de beste middelen bevonden worden, om deeze nadeelige gewoonte te doen ophouden, terwyl ook het een aan het ander in deezen zal kunnen behulpzaam zyn; en hier toe moeten ook de voorbereidende middelen medewerken, gelyk ik vertrouw, dat uit dit vertoog klaar genoeg zal zyn gebleeken.

Meer derhalven zal ik nu hierniet by voegen, achtende de vraag beäntwoord, en ter stoffe genoeg voorgesteld te hebben: waar mede men een begin maaken kan, het zy om de hervorming, of door byzondere Perfoonen, of door de wetgeevende magt, te bevorderen. Hier aan toch zal met allen ernst en yver begonnen en gewerkt moeten worden. Doet men dat, 'er zullen wel noch al meer middelen, welke ik nu voor by gaa, van zelve in handen vallen, die door dezulken, in welken nayver en begeerte tot mede hervorming kooft, gebeezigd kunnen worden: het geen ik van gantscher harte hoope; zullende my verblyden, dat de poogingen van dit Genootschap, reeds door het opgeeven

deezer vraag begonnen, daar toe gezegd mogen worden. Terwyl ik besluite met deezen wensch, dat ieder in zynen kring véél mooge gedenken aan, en be-
tragten de Zinspreuk, welke ik thans de myne maake:

Salus publica suprema lex esto!

A N T W O O R D

O P D E

V R A A G,

De wyl de ſchadelykheid der begraveniſſen, binnen de Steden en Kerken, ten vollen beweezen en vry algemeen erkend is: welke zyn de verſchillende redenen, dat die nadeelige gewoonte in deeze Republyk blyft ſtand grypen, en welke zyn de beſte middelen, om dezelve te doen ophouden?

D O O R

C O R N E L I S T E R N E,

*Med. Doctor; Lector in de Vroedkonſt, en
Stads Vroedmeester te Leiden.*

De waare en welberedeneerde zugt van verſtandige Mannen, om ons dierbaar Vaderland nuttig te zyn, bragten geleerde Genootſchappen, in navolging van andere landen, by ons ook te voorſchyn; en het ontbreekt ons lieve Vaderland ook niet aan verſtandige Schryvers, welke tot genoeg der loflyke Beſtierderen der Maatſchappyen, de

opgegeevene vraagen bondig, gegrond en nuttig beäntwoorden, ja voor hunnen arbeid met fchitterende Lauwers be- kroond worden. Zoo dat het dikwils te bejammeren, en met heete traanen te betreuren is, dat de yverige en onvermoeide poogingen der Genootfchappen, en derzelver fchrandere fchryveren te leur gefield worden, in hunne pryzenswaardige onderneemingen; en dulden moeten, dat hunne betoogde waarheden, ter verbetering der nuttige Konften en Weetenfchappen, ter uitbreiding van den Christelyken Godsdienst, en ter volmaking der zeeden, fchandelyk in de wind geflagen worden; en voor ons Gemeenebest, en dezelfs talryke Ingezeetenen, die uitwerking niet hebben, welke zy zouden kunnen hebben, als men de betoogde waarheden der fchryveren, door verftand, gezag en magt verfterkte, zoo dat zy in de uitoefening of praetyk gebragt wierden. Maar ach helaas! Wat baat het, dat 'er nuttige Genootfchappen zyn: om vraagen van het uiterfte belang voor te ftellen; en ook wel befneedene pennen, om dezelve nuttig te beäntwoorden? Als de fchoonfte, eenvoudigfte en wel beredeneerfte Plans, ter verbetering en uitbreiding
der

der Konsten en Weetenschappen, weinig of geen ingang vinden by Regenten en Overheden, welke in staat waren; ten minsten dienden te zyn, om door hunne wysheid, magt en gezag dezelve ter uitvoer te brengen, ten minsten te begunstigen. Ja hoe meenigmaalen worden de beste inrichtingen, door onkundige Aterlingen, gedwarsboomd en geheellyk belet? Daar en boven valt hy, die ten beste der Konsten, Weetenschappen, Republyk en Ingezeetenen, zelfs met verlies van zyne gezondheid en penningen, zich onvermoeid afflooft, en schadelyke gedochten bestrydt, de eenvoudige en naakte waarheid bloot legt, dikwils in ongenade van traage, onkundige, grilzieke, eigenbelangzoekende en laage Zielen, die dan ook trachten, als een afvaagsel der menschen, hem te haaten, te vervolgen, of ten minsten de gelegenheid, of liever de lust, te beneemen, om langer nuttig te zyn: want die zich tegen de gebreken van zyn Vaderland en medeburgers verzet, wordt altyd gelasterd.— De Maatschappy of Schryvers zyn nimmer onverschillig, als zy de oorzaken der dingen kenbaar maaken; en de middelen, ter herstel gemaklyk, doen-

lyk en onkostbaar, om ter uitvoer te brengen, betoogen te zyn; dezelve nochtans achter de bank zien finyten en der vergeetenheid toewyden. Moet ik voorbeelden aan den dag brengen, die zoo klaar schynen, als de Zon op eenen helderen dag? Neen: zulks zoude, hoewel niet beledigen, nochtans mishagen; doch vraagt het aan de Genootschappen en derzelve geleerde Schryvers, veelen zullen bekennen en ook antwoorden: wy zyn niet onnut geweest, maar zouden nochtans nuttiger geweest zyn, en noch zyn, als onze schriften meerder ingang by de Hooge Overheden verkregen hadden en betracht wierden, en dat het geene wy onfeilbaar en wiskundig zeker, ter verbetering der nuttige Konsten en Weetenschappen, Fabrieken en Trafieken, voorgesteld hebben, ter uitvoer gebragt was geworden, om het algemeene welzyn te bevorderen. Maar helaas! hoe meenigmaalen roept men: *Salus populi suprema Lex!* en ondertusfchen beschouwt men 's Lands welvaaren alleen naar zyn eigen belangen, en de intresten van zyne gunstelingen.

Befchouwen wy ons Vaderland: moeten wy ons dan niet verwonderen, dat daar het eene beweezene waarheid is, en

VOOR

voor eene van de grootste Staatkunde gehouden wordt, betreffende de land *Oeconomie*, om uit het land of grond te haalen, wat 'er uit te haalen is; 'er nochtans zulke onoverzienbaare en uitgebreide woeste velden, in het hart en op de zoomen van ons Vaderland, onbebouwd, braak en ledig liggen; en zulke Hemelge-schenken, waar van wy de waarde kennen, nochtans verasmaaden, en niet wel en dankbaar behandelen, om tot het meeste nut aan te wenden. Hebben geen uitmuntende Mannen zich afgesloofd, om de schadelykheid van onze dorre heije en schraalgeevende gronden aan te toonen, en tevens de middelen aan de hand gegeven, om tegen de Natuur te vegten en dezelve vruchtbaar te maaken. Heeft eene Eerwaardige en zeer Geleerde VAN IPEREN niet voorlang al gezegd, dat in *Vlaanderen* festig duizend, en in *Braband* over de honderd duizend gemeeten lands, door onze wegwerpfelen, zyn vruchtbaar gemaakt geworden; en heeft ons Vaderland, zoo wel van zynen nuttigen Persoon, als van zyne geleerde Schriften, wel dat gebruik gemaakt, 't welk men hadde moeten doen? Hoe gering is de uitwerking en pooging der geleerde Schryvers tot noch toe geweest?

weest? Ja voeren wy niet noch onze beer, asfche, vulnis, mest en wegwerpfelen naar de *Brabanders*: om hunne landen te verryken, ons te verarmen en uit te mergelen? Ja zien wy ons byna niet in de noodzaakelykheid, om als weerlooze fchepfelen ons de wet te laaten voorschryven? Ik weet zeer wel, dat wy onze wegwerpfelen tot een zeer duure prys aan hun kunnen verkoopen; maar zouden wy 'er het zelfde gebruik niet van kunnen maaken; en die woeste Velden, welke tot verwytt van ons Vaderland ledig liggen, kunnen verbeteren met ploeg, spaa en vulnis? O ja! dan zouden de Wildernisfen zich verheugen en als roozen bloeijen, volgens de taal van den Propheet. Niet, om dezelve in diergaarden en bloote lusttuinen te veranderen, maar om teffens het nut, met het vermaak te vereenigen. Hebben de voorbeelden van andere Landen ons wel zoodaanig getroffen, dat wy aanmerkelyke vorderingen maaken, in het uitbreiden van vruchtbaar land? Ach neen! grillen, modens, en een belachlyke opfchik volgen wy; maar zaaken van belang worden zeldfaam nagevolgd. De Koning van Pruifen heeft, als een waar Vader van zyn volk, aanmerkelyke

ke kosten gemaakt, in het stichten van Vlekken en Dorpen; het droogmaaken van Moerasfen, en het delven van Vaarten. Het geld, het welke andere Vorsten voor hunne tydkortingen en vlugtige vermaaken verspillen, besteedt die wyze *Monarch*, om de armste inwooners van 't platte Land osfen, koejen, paarden, en andere noodzaakelyke dingen, tot het bebouwen van de Landeryen, te verschaffen: en door zulke inrichtingen heeft *de groote* FREDERIK eene meenigte dorre plaatsfen weeten vruchtbaar te maaken, en zyne innerlyke waarde en rykdommen verstandig vermeerderd. Dat hiet eerst een Vader van zyn Volk te zyn; van het zyne te neemen en aan de behoefte Landbouwers uit te zetten, tot welzyn van het algemeen. Wat *Keizer* JOSEPHUS gedaan heeft, en doet, in zyne dorre Landen, hebben wy tot onze schade en schande ondervonden.— Landeryen, welke in onbruik of in verval geraakt zyn, te herstellen; of woeste en dorre Landen vruchtbaar te maaken, is de nuttigste inrichting voor Staat en Volk; ja een Souverain, Overheid of Ingezeeten, die door zyne magt, gezag of rykdommen te weeg brengt, dat, waar voorheen

heen flegs tien menschen leeven konden, thans twintig menschen een goed en gelukkig bestaan vinden, is een soort van Schepper, en een navolger der Godheid.— Hoe meenige geleerden hebben in ons Vaderland, en ik zelve, de pennen stomp geschreeven, en te vergeefs de keel heefsch geschreeuwd, om ons vruchtbaar Land te vermeederen. PLATO was zoo gierig op het Land, dat hy geen plaats voor de dooden over had, zoo 'er maar eenige vruchtbaarheid in was: op dat de dooden, de plaats niet zouden innemen, welke tot graanen konden verstrekken, om de leevendigen te voeden. In ons Vaderland denkt en handelt men anders: door de zwaare lasten, huur en ongelden zien wy den Boer uit zyne goederen raaken, en in de droogmaakeryen heb ik een meenigte Boeren gekend, welke, met zwaar werken te gronde gingen, en derzelve boedels by executie zien verkoopen. De groote gevaarten van Lusthooven en Diergaarden toonen ook, dat wy zoo gierig op het land niet zyn, als PLATO.

De geduchte Veepest, die yslyke geefel voor onze runderen, welkers nadellen zoo zeer bekend zyn; en waar tegen noch niets zekerder gevonden wordt, dan

dan de inënting, ja welkers nuttigheid overgenoeg bekend is: en nochtans moeten wy bekennen, hoe heerlyk de uitkoomst voor den landbouwer en de ingezeetenen ook is; en ook door byzondere Genootschappen aangemoedigd wordt, nochtans nauwlyks ingang gevonden heeft; en hoe gering is de begunstiging, welke door de Hooge Overheden aan dit nuttig geneesmiddel geschonken wordt?

De Italiaanen, Engelschen, Franschen, Duitschers, Brabanders en andere Volkeren hebben reeds, door het dooden der dieren, in de eerste 24 uren van den aanval der ziekte, getracht, die pest met wortel en tak uit te roeijen; en met hoe veel succes en goedgevolg zy daar in geslaagd zyn, is overbekend: en nochtans, zoo verre my bekend is, hoewel die yslyke ziekte een onbegrypelyk nadeel aan onze Republyk veroorzaakt, is het nauwlyks in overweeging genoomen, om langs dien zelfden weg, perk en paal te zetten aan dien vernielder van onze runderen.

Wat baat het, dat onze Landgenooten, of geleerde Genootschappen en vaderlandslievende Maatschappyen 'er op uit zyn, en krachtdaadig, door welmeen-

nende en vryheidlievende Ingezeetenēn, met penningen ondersteund worden, om prysvraagen op te geeven, om de zoo zeer vervallene Fabrieken en Trafieken te ondersteunen, en te trachten derzelver bloei te herstellen en te bevorderen? Wanneer sommige Regenten en onberedeneerde Ingezeetenēn geen eigen gemaakte goederen verkiezen te draagen, en geene Vaderlandsche deugd genoeg bezitten, om eigene bewerkte stoffen zelfs te gebruiken.

De wetten zyn de stem eens besten en liefderyken Vaders, die aan zyne kinderen hunne pligten, dat is de waare middelen tot hun geluk verklaart. Wat baaten nochtans wetten, als zy niet naauwkeurig gaade geslaagen; en dezelve oogluikende overtreden worden? Wat nut doet het, braave Burgers! als de wetten gebieden aan hooge en laage Amptenaaren en Officianten, om eigen gemaakte goederen, en hier te lande gefabriceerde stoffen, te draagen; ja zulks plechtig by het vernieuwen of herinneren der gedaane eed voor te leezen (geelyk in sommige Steden plaats heeft), als de getabberde eed-afneemer gebaakerd zit in uitlandsche stoffe, en de zweerder van onderen tot boven byna in Manchester

ge.

gekleed is?— Doet zulks geen aanmerkelyk nadeel aan onze Vaderlandfche Fabrieken; en inzonderheid den nuttigen handwerksman verarmen en uitdroogen; ja 's Lands inkoopften aanmerkelyk verkleinen? Wien is het onbekend, dat een grooter verval der Fabrieken ons zinkend Vaderland, geheel en al in den draaikolk van die onbegrypelyke onaandoenlykheid en onvergeeflyke onverschilligheid, zal doen nederploffen. Vorst en Overheden moeten de wetten ongeſchonden betrachten, en ook zorgen, dat hunne gegeevene wetten nagekoomen worden, door de Ingezeetenen, mits hunne wetten op deugd, rechtvaardigheid en algemeene welvaard gegrond zyn; en ik ben volkomen zeker, als de Regenten die geenen te rug zonden, welke met een manchester fluweelen broek kwamen, om hunne eed afte leggen of te vernieuwen, als Officiant, zy in het toekomende zoo niet zouden verſchynen. Weeten wy niet, dat een naauwkeurige wet en ſtreng verbod, door *de Staaten Generaal der Veréénigde Nederlanden*, by Placaat van den 8 Mey 1732, van het invoeren van vreemde dekens, en het heilig nakoomen van die billyke, en voor Land en Ingezeetenen

heilzaame wet, de eenige en waare oorzaak is, waar door onze deken-fabrieken noch bloeiende zyn, en onderhoud verschaffen aan een meenigte nuttige Ingezeetenen. In Leiden zyn byna alle de Fabrieken (uitgezonderd de dekens en rokjes Fabriek), door nalaatigheid, verkeerd bestier, het steigen der lasten, en het niet nakoomen van genoomen Resolutien, vervallen; zelfs zoodaanig dat de Hallen zich zelfs niet meer kunnen maintineeren, maar tot hun onderhoud Stads ondersteuning noodig hebben: daar te vooren de Stad noch voordeelen van de Hallen trok.

Trekt nu hier uit waare Vaderlandlievende gevolgen; leidt nu hier uit af, geëerbiedigde Regenten en waardige Republykaansche Burgeren! wat uwe pligt is; en betracht dezelve: dan zal Nederland kunnen het geduchte Nederland blyven; en de Genootschappen en geleerde Mannen nuttiger kunnen zyn. Wat baat het, dat 'er verstandige Ingenieurs en Directeurs binnen onze Republyk gevonden worden, en door den Staat op groote jaarwedden gesteld zyn? Als de beste plannen, ter verbetering van onze Frontieren, om onzen *Staat* geducht te maaken, achter de bank geschooven worden; en

'er

'er middelen zyn, om alles, wat ter defensie, zoo ter Zee, als te Land dienstig is, te leur te stellen, en de beste poogingen van Souverain, Vorst en Regenten in den wind geslagen worden, zoo dat, in tyden van gevaar en oorlog, naauwlyks een weg gevonden wordt, om ons te verdedigen, veel min om roemruchtig en met voordeel te stryden.

Wat baat het Landgenooten, dat kundige en rechtgeäarte Zoonen van *Escolaap* de verdervende Landplaag der Kwakzalvers, met vernielende wapenen bestryden; en aantoonen, dat die onkundige bedriegers meerdere verwoesting onder de menschen aanrichten, dan byna alle kwaalen? Als zy nochtans vry, ongehinderd en openbaar hunne moordende middelen, waar door duizende menschen jaarlyks omkoomen, mogen uitveilen en verkoopen, en teffens groote sommen gelds uit het land sleepen van onkundige Ingezeetenen. Behoorde een Staat, een Overheid niet voor eenvoudige Burgeren en onnoozele Boeren te zorgen, en door hunne billyke magt en gezag alles te verhinderen, waar door de gezondheid der Ingezeetenen konde benadeeld worden, of de ziekten verflimmeren: en zulke verderflyke menschen

ſchen uit het Land te weeren; of gebruiken om het Braſiliënhout te raspen of zaagen, of veroordeelen om aan de veſtingen te arbeiden? Men weert wel nuttiger menſchen uit ons Land in ſommige Steden en Dorpen, (even als of een Land, het welk Colonien heeft; waar de Landbouw bloeit, dat Fabrieken heeft, en daar Zeevaard aanwezig is, te veel Volk hebben kan), door acten van Indemniteit, welke aan de ontginning der dorre heije greetig zouden arbeiden; aan de Trafieken en Fabrieken nuttige handen zouden kunnen zyn: en dus de duurzaamſte rykdommen van een Republyk, op onwankelbaare gronden, ſtevig veſtigen. Maar helaas! men is verblind en wreed genoeg, om nuttige handen en arbeidſaame menſchen te weeren; en eerlooze, onkundige en nadelige landloopers en kwakzalvers gedooft men, even als of de bevolking en de gezondheid der Ingezeeten en niet in de Staatskunde behoorde in acht genoomen te worden. Het kwaalyk beſtier der Genees- en Heelkundige gilden is veeltids ſchuld van de openbaare kwakzalvers; en veele hoofden der Gilden vleijen meer hunne Overheden, als dat zy de waare belangen zouden vry en rondbor-

borstig voordraagen; en de voordeelen, welke hoofden der gilden hebben, om hunne finulpartyën goed te maaken, ten kosten van de gezondheid, en het leeven hunner Medeburgenen, zyn oorzaak, dat de yverigste poogingen der waare Geneeskundigen schandelyk te leur gesteld worden; en de inkoopsten, welke sommige Schouten, Gerechtsdienaars en andere hebben van de openbaare kwalzalvers, balsam, sulpher en olyverkoopers en andere bedriegers, zyn de voornaamste oorzaken, dat die nadeelige rondloopers, tot verderf der Ingezeetenen mogen rondloopen, en hunne vergiften verkoopen, waar door meenig onkundig mensch te vroeg en ongelukkig van de aarde gezweept wordt; dus de beste oogmerken der voornaamste Artzen verydeld worden, tot eene onbegrypelyke schade en nadeel van 's Lands inkoopsten. Hoe is het mogelijk, dat men in dit gewigtig stuk, in onze Republyk, zoo geheel gevoelloos en onverschillig is? Een verstandige Staatkunde behoorde niet eens te gedoogen, dat 'er gezonde Bedelaars rondloopen, veel min dat Schurken en Vagebonden, welke doodende vergiften verkoopen, omzwerven, en daar voor noch duur betaald worden.

Om nu met geen langer voorafreden my op te houden, maar tot ons bedoeld oogmerk, het begraven, in Steden en Kerken, over te gaan; en de oorzaken, waarom zulk eene schadelijke gewoonte noch blyft stand houden, aan te roeren; en tevens de middelen aan te toonen, waar door men de begravenissen, in de Steden en Kerken, zoude kunnen verminderen, ja geheel en al doen ophouden: zoo vraag ik noch eens, wat zal het baaten, dat het loflyk Zeeuwfch Genootfchap die gewigtige vraag opgeeft; en antwoorden bekooft, die de waare oorzaken, waar door die fchadelijke, gevaarlyke en vuile gewoonte stand houdt, aantoonen; en teffens de middelen aan de hand geeven, om dit gedrocht (uit onkunde en bygeloof geboren, en door woekerzugt en gebruik onderhouden en voortduurende), met wortel en tak om te wroeten en uit te roeijen? Als verhinderd wordt, de gekende waarheden te gelooven; en geweigerd wordt, om de hinderpaalen uit den weg te neemen? Ja dat zelfs moeijelyk gemaakt wordt, het begraven buiten de Steden, zoo dat het in de uitoeffening bezwaarlyk kan gebragt worden; en wel voornaamlyk door die geenen

nen moeilijk gemaakt wordt, welke de voornaamste Begunftigers dienden te zyn, en, zonder welkers toestemming, men nimmer zal kunnen verkrygen, dat de lyken vry, ongehinderd en zonder zwaare kosten, buiten de Steden, op de open Kerkhoven, zullen kunnen begraven worden? Hebben de voorbeelden, van de verftandige Oudheid, hier in geen invloed gehad op onze Republyk; de vernietiging van het begraven, in de Kerken, van andere bygeloo- vige Landen, by ons bykans niets uit- gewerkt; hebben de droevige gebeurtenisfen van andere Landen, door het begraven in de Kerken, veroorzaakt, noch Overheden, noch Ingezeerenen uit hunnen fwymflaap opgewekt of kunnen opwekken; hebben de uitmun- tende Schriften van LUTHERUS, RI- VET, HUMAN, HEIDEGGER, DE MOOR, BONNET, TE WATER, BRU- NEMAN, LEYSER, THOMASIUS, VAN DER GIESSEN, DE GROOT, HOFFMAN, PERRENOT, VAN CLEEFF, KLUIT, DUURKOOP, PARE, MEAD, TRALLES, VAN SWIETEN, UNZER, LOUIS, BERKHEY, NAVIER, BIL- GUER, en een meenigte andere verftan- dige Mannen, (die alle voor Koningen,

Vorsten en Overheden deeze fchadelyke, bygeloovige, ongezone, en voor de bevolking van het menfchdom zoo naadeelige gewoonte, met de wapenen hunner konst en verftand, ruiteryk beftreden hebben), tot noch toe, dat bygeloovig monfter by ons niet kunnen vergruizen: hoe gering is dan de hoop niet, dat de poogingen van het Genootfchap van die uitwerking zyn zullen, welke de Wel Edele Heeren Bestierderen wenschten en verlangden; en ook tefens beëogd worden van de fchryvers, welke zich onderwinden, om naar de opgehangen Lauwers te dingen? Hoe gering ook myne kragten zyn; en hoe luttel de hoop is, om deeze fchadelyke gewoonte van het begraven, in de Steden en Kerken, te doen verminderen of ophouden: nochtans kan een nuttige en goede zaak niet te dikwyls herhaald worden, of'ernoch misfchien eens eene goede uitwerkinge uit gebooren mogte worden! *Gutta cavat lapidem, non vi, fed saepe cadendo*; en of wy eindelyk noch eens verftandiger wierden, om ons waar welzyn beter te leeren betrachten: en men verhinderde, dat de dooden den leevenden niet meer fchade toekonden brengen, en de Kerken alleenlyk

lyk gebruikt wierden, tot die heilige oogmerken, waar toe de Goddelyke Voorzienigheid dezelve bestemd heeft. Het Genootschap heeft de lauwers opgehangen; en ik zal tragten 'er na te worstelen, met die vrymoedigheid, welke een burger betaamt: doch zonder de Overheden en Burgers aan te maanen tot hunnen plicht, is het my niet mogelijk, naar den prys te dingen; en dewyl sommigen, in dit gewigtig stuk, veele en onaandoenlyke harten hebben, zal ik ook verplicht zyn, om hen op den bodem van het hart te bonfen, of 'er ook noch gevoeligheid in te krygen ware.

Dewyl de schadelykheid der begravenissen, binnen de Steden en Kerken, ten vollen beweezen, en vry algemeen erkend is, zoo zal het onnoodig zyn, om my daar over veel te uiten; en die 'er noch, onder de verstandigen aan twyfelt, die kan de opgenoemde Schryvers 'er over nazien: inzonderheid zullen de schriften van de twee beroemde Leidse Hoogleeraars TE WATER EN KLUIT, in staat zyn, om dezulken te overtuigen. Ik zal derhalven aanstonds tot het beantwoorden der twee voorgestelde vraagen overgaan: *Welke zyn de verschil-*

lende redenen, dat die nadeelige gewoonte, in deeze Republyk blyft stand grypen; en welke zyn de beste middelen, om dezelye te doen ophouden? Wy zullen, zoo dra wy eene rede of oorzaak aangetoond hebben, aanftonds ook het middel trachten aan te wyzen, om de oorzaak te verminderen of weg te neemen.

Onder de verfchillende redenen of oorzaken, waarom de begravenisfen, in de Steden en Kerken, noch blyven stand houden, mag men in de eerfte plaats Stellen, dat veele Ingezeetenen van onze Republyk noch niets weeten van de fchadelykheid, welke uit het begraven, in de Steden en Kerken, voortvloeyen, en van de droevige gebeurtenisfen, welke andere landen zoo wel, als ons getroffen hebben.

Het is eene uitgemaakte waarheid, dat verftandige en weldenkende Menschen de fchadelykheid der begravenisfen, in de Steden en Kerken, erkennen, en voor volkomen bewezen houden. Een enkele pennetrek van eenen Godvruchtigen *Hervey* mag niets beduidende redenen, om het begraven, in de Steden en Kerken, te billyken, voor den dag brengen; of een grilziek Duitscher mag zulks twyffelachtig Stellen: nochtans durven wy verzekeren, dat alle verftandige
God-

Godgeleerden, Staatkundigen, Rechtsgeleerden en Geneeskundigen, uit eenen mond, de schadelykheid daar van zullen en moeten erkennen, als zynde op verstandige en gezonde redenen gegrond, en door de eenvoudige ondervinding bevestigd: dus deeze geene bewyzen meer zullen voortbrengen, om die bygeloovige en nadeelige gewoonte te billyken; ja veele Overheden, welke zelfs het begraven buiten de Steden moeilyk maaken, zyn genoeg overtuigd, dat hunne onbillyke handelwys niet op deugd, rechtvaardigheid en algemeen belang gegrond is. Maar wy hebben geen Republyk die enkel uit geleerden bestaat; en kan ook nooit te verwachten zyn. Duizende Menschen vindt men, die, buiten hunne broodwinning en eene geringe kundigheid in den Godsdienst en Zedenkunde, op byna niets denken, wat in de Weereld verder te betrachten is: veel minder dat zy zouden denken en zorgen, om na hunnen dood geene schade aan de overblyvenden te doen; of dat zy zoo verre zouden denken, dat hun onbezield overschot de leevendigen zoude kunnen schadelyke Ziekten veroorzaaken, als men dezelve onder de zerken, in beslooten ge-

gebouwen, in de Steden, inkerkert. Willen wy hier van overtuigd zyn, zoo moeten wy ons niet vervoegen by het klein getal van denkende en verftandige Menfchen, maar by den Arbeidsman, by het Gemeen, by den Landman, of by den geringen Burger: de ondervinding heeft my geleerd, dat veelen 'er niets van weeten; en het geen men 'er van verhaalt, of voor een fabel, of voor onmogelyk houden. Zulks heeft niet alleen plaats by het gemeene *plebs*, maar zelfs by veele welgestelde en vermoogende Menfchen, welke altoos zeer bezorgd zyn, om hunne onbezielde lichaa-men, in de Steden en Kerken, te laaten begraven; ja offchoon zy by hun leeven vyändig van de Kerken zyn, verkiezen zy nochtans na hunnen dood 'er in te wonen, en wel in het koor of onder de predikftoel, of daar het Nachmaal uitgedeeld wordt. Ongelukkige en belachlyke verkiezing! Honderdmaalen heb ik by verfchillende foorten van Menfchen, zoo Ryken, als Armen en Burgerlieden, over dit ftuk geredenkaveld: doch van de meesten bevonden, dat zy niets wisten van die gebeurtenifen, welke Geneeskundige Schryvers ons nagelaaten hebben; ja over het al-

ge-

gemeen weet men zeer weinig van de schadelykheid van eene beslootene lucht, offchoon de ondervinding ons leert, dat die onkunde jaarlyks hier en elders eenige Menschen het leeven kost, en de meeste Menschen hebben met de leevendigen zoo veel te doen, dat zy om dooden niet kunnen, of willen denken.

Over het algemeen moeten wy be-
kennen, dat de meeste Menschen onkundig zyn, in het kennen van het geen hun nadeelig is aan de gezondheid; en noch elendiger is het gesteld, in het vermyden van die oorzaaken, waar uit schadelyke Ziekten kunnen gebooren worden of verslimmeren: ook willen de meeste Menschen de oorzaaken hunner kwaalen niet kennen, en 'er is geen ongelukkiger Doctor, dan die zyne Zieken aanraadt, om de oorzaaken der Ziekten te vermyden. Zyne Zieken wonen gemeenlyk in gemeene hutten, en zyn kaale rok toont genoeg, dat hy een eerlyk Geneeskundige is, welke by het aanzienlyk gezelschap der groote Weereld, het volkje van de *Bon Ton*, niet dient, om hunne vertroetelde en nadeelige gewoonten kenbaar te maaken.— Hoe meenigmaalen beschuldigt men wind en weder als oorzaak van zyn gebrek, daar nochtans
een

een verwyfde levenswys alleen de oorzaak van is, en ons buiten ftaat ftelt, om de heilzaame en verkwiklyke lucht te verdraagen.

Duizendmaalen leidt men de bron van zyn kwaalen af, uit verborgene en boven natuurlyke oorzaaken, daar de verftandige Artz de oorzaaken dier kwaalen vindt in de ongefchikte, pragtige en nadeelige leefregels; en met recht houden wy de verflindende keel en vertroetelde verheemelten als de grootfte vyänd der gezondheid. Wisten veele Menfchen de gevaarlykheid van hun beroep of hanteering, honderden zouden zulke doodelyke beroepen niet by de hand vatten. Wisten veele Menfchen de fchadelyke vyänden van hunne gezondheid te vermyden, de Geneeskundigen zouden met zulke pragtige paarden en rytuigen niet ronddraaven. Maar helaas! veele kennen hunne vyänden niet; en noch minder willen of kunnen zy 'er zich voor behoeden. Zoo is het ook gelegen met het begraven der lyken, in de Steden en Kerken: duizenden vindt men, die 'er nimmer om gedacht hebben, dat zulks fchadelyk is aan de gezondheid der Menfchen, en veel minder dat zy zouden medewerken, om dien fchadely-

lyken vyänd te keer te gaan, door die geenen, over welke zy gesteld zyn, om ze ter aarde te bestellen, zoodaanig te laten begraven, dat zy noch hen, noch hunne Medeburgeren, kunnen schaden.

Is het wel te verwonderen, dat veele Menschen van de schadelykheid der lyken, in de Steden en Kerken, niets weeten: dewyl hier te Lande zulke klare en in het oog loopende toevallen niet zyn gebeurd, dat 'er de gemeene man door kan getroffen worden. Andere landen zyn, door droevige gebeurtenissen, van het schielyk dood blyven der doodgravers op de kuilen, en door algemeene besmettingen, uit hunne onverschilligheid opgewekt, en het gemeen is 'er door verlicht geworden, dat by ons zoo duidelyk noch niet kenbaar is: ofschoon SILVIUS, al in zynen tyd, de aanhoudendheid, en het te rug keeren van die besmettelyke Ziekte, van het begraven der dooden, in de Kerken te *Leiden*, afleidde. Ook weeten wy zeer wel, dat in zekere Kerk onlangs een verschriklyke stank plaats hadt, inzonderheid by de Burgemeesters gestoelten; en dat verscheidene werklieden Ziekten 'er zich van op den hals gehaald hebben: doch men heeft de voorzigtigheid gehad,

had, om de zaak zeer ftil te houden, en aan de baazen zoo wel als knegts verboden, 'er van te fpreeken: op dat het begraven in de Kerken doch niet zou in verval of vermindering koomen. Want wie is gaarne in zyn inkoomften gefnuikt? Het Westerkerkhof te Amfteldam werdt om geene andere rede verplaatst, en ook teffens om dat het in de buurt was van aanzienlyke Inwooners, waar onder Heeren van Regeeringe, wier neuzen te delicaat waren, om dien ftank te hebben. Daar en boven zoo zyn de droevige gebeurteniffen, welke andere Landen, zoo wel als ons Vaderland, door de verrotte lyken, getroffen hebben, niet genoeg geboekt; ten minften niet in die fchriften, welke de gemeene man leest en gebruikt: deeze derhalven kunnen onmogelyk dat geene toebrenge, het welk zy misfchien zouden doen, als zy van de fchadelykheid van die gewoonte waren onderricht en overtuigd geworden, door onderwyzers en fchriften, welke zy daaglyks gebruiken, en de kinderen van jongs op in de handen hebben.

Welke nu de beste middelen zyn: om deeze oorzaak te doen ophouden, ftaat ons nu te onderzoeken.

Het

Het is een aangenome leerstelling, dat zoo wy de oorzaaken der dingen wegneemen, derzelver uitwerkingen ook ophouden of verminderen: *Sublata causa, tollitur effectus*. Om derhalven deeze oorzaak te doen ophouden of verminderen is het de schuldige en onvermydelyke pligt van elk rechtgeëart menschen vriend, om zynen evenmensch onder het oog te brengen, die nadeelige gevolgen, welke uit het begraven, in de Steden en Kerken, veroorzaakt zyn, somtyds ontstaan, en noch gebeuren kunnen.— De Boer, de Arbeidsman en Burger arbeiden niet alleen voor zich zelve; maar ook zoo wel om den Staat wezentlyk te onderhouden, als om den Staatsman en Geleerden, niet alleen van arbeidsaame en vermoeijende lichaams verrichtingen te bevryden, maar ook om dezelve te voeden en te onderhouden. Natuurlyk is het derhalven de pligt van den Staat, Staatsman en Geleerden, om voor de werkende Ingezeetenen, den braven Burger en nuttigen Veldeling te denken, en te zorgen, dat zy die vereischte kundigheden verkrygen, welke hun geluk en gezondheid kunnen bevorderen en bestendig maaken; ten minsten hen in staat te stellen, die oorzaaken,

welke hunne gezondheid nadeelig zyn, kenbaar te maaken en onder het oog te brengen.

Dewyl nu ten vollen bewezen is, dat het begraven in de Steden en Kerken zeer nadeelig is voor de gezondheid der Ingezeetenen, zoo moeten de Staatskundigen en andere Geleerden die schandelykheid hun kenbaar maaken; en zorgen, dat zulke droevige gebeurtenissen niet verbloemd worden en verschoolen blyven, maar aanstonds door de Couranten aan de In- of Opgezeetenen worden bekend gemaakt: op dat dezelve deezen vyänd van hunne gezondheid leeren kennen, en dus langsaamer hand, als van zelve medebegunstigers worden, om de dooden buiten de Steden te begraven: op dat dus die schandelyke gewoonte in ons Vaderland eens eindelyk moge ophouden.— De bejammerenswaardige gebeurtenissen, en nadeelige gevolgen, door rottende lyken veroorzaakt, welke in beslooten gebouwen begraven zyn geweest, en ons door PARRÉ, MARET, UNZER, BRUNEMAN en anderen zyn aangeteekend, moeten, (ja zelfs op bevel der Hooge Overheden) in zoodanige Boeken voorgesteld worden, welke daaglyks in elks handen zyn,

zyn. Ik prys daarom zeer, dat de Schryvers van den Staats-secretaris en Post-ryder ons, en inzonderheid voor den Burger, de droëvige gebeurtenis uit het *Journal des Scavans* hebben medegedeeld; en wel inzonderheid dat geval, het welk wy vinden aangehaald in 't Londonsche Magazyn van het jaar 1752.

TISSOT, ROSEN VAN ROSENSTEIN en andere Schryvers pryzen aan, om eenige regelen ter bewaaring van de gezondheid in den Almanach voor den gemeenen Man en Boer te plaatsen. ROSENSTEIN (wiens werken by alle Geneeskundigen in achtung zyn), heeft zelfs de moeite genomen, om eenvoudige Verhandelingen over de Volksziekten saamen te stellen; en dezelve, in plaats van een hoop zotheden, gevoegd in den Calendar, als een nuttig geschenk voor den gemeenen Man, Boer en duizenden Menschen, die anders geene Boeken gebruiken, dan den Almanach. Met het zelfde recht oordeel ik ook, dat het nuttig zal zyn, de schadelykheid der begravenissen, in de Steden en Kerken, in de nieuwspapieren te plaatsen, en inzonderheid in die, welke daaglyks gebruikt worden door alderhande soorten van Menschen, ryk en arm, jong en oud. De droevige ge-

beurtenisfen dienen ook zeer nauwkeurig 'er in aangeteekend te worden: op dat de Menschen gaande gemaakt worden, om mede te werken; ten minsten niet tegen te kanten, als de Overheden deeze nuttige verbetering, voor Land en Ingezeetenen, eens geliefden in gebruik te brengen, ja daar door hunnen pligt te betrachten.— Mischien denkt en zegt men, het gemeen en de geringe Burgers worden veeltids op de Kerkhoven begraven, en by dezelve is de minste tegenstand te wachten! Het is zoo, en ik ben zeker, dat by sommige Overheden en Kerkmeesters, meer tegenstand zal gevonden worden; maar men zal nochtans met my moeten bekennen, dat men duizenden menschen van geld en vermoogen vindt, welke, om hun geld, niet gaarne onder de gemeene clasfes gebragt zyn; en nochtans wegens hunne kundigheden en manier van denken, niet boven de armste Ingezeetenen verheeven zyn; terwyl zy ook geene andere gebeurtenisfen weeten, als hun gewoon zak-, tafel- en handboek, naamlyk de Almanach, hen geleerd en kenbaar gemaakt heeft; en ook geene andere boeken gebruiken. In het vervolg zal ook blyken, dat de geringe Burgers

niet

niet kunnen en mogen, ja niet moeten uit het oog verloren worden.— De Geestelyken dienen deeze schadelykheid der begravenissen, in de Steden en Kerken, aan te toonen, en met de wapenen hunner Konst te bestryden, zoo in de openbaare predikatiën, als in hunne byzondere gesprekken; en inzonderheid, by voorkoomende gelegenheden, de jonge kinderen daar van onderrichten: want *Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu*;— en zoo aan ouden als jongen aanpryzen, om de voortreflyke schriften van TE WATER, KLUIT, UNZER EN LE FRANC VAN BERKHEY vlytig te leezen.

Indien Overheden eens voorneemens waren, om hunne Stad van dit onkruid te zuiveren, zoo zal dienstig zyn, dat zy vooraf, door de Predikanten en Priesters, de Ingezeetenen verlichten en daar toe gewillig maaken. Om kort te zyn, hoe meer de schadelykheid, ongerymdheid en dwaasheid van het begraven in de Kerken aan Groot en Klein kenbaar wordt, hoe gemaklyker Overheden, die pryzenswaardige inrichting, om de dooden buiten de Steden te begraven, zullen kunnen ter uitvoer brengen; en verzorgen, dat hy, die in zyn

leeven niemand beledigde, na zynen dood ook geen oorzaak is van ziekten en den dood van andere Menschen.

Dewyl goede voorbeelden van aanzienlyke Burgers de geringe Ingezectenen uitlokken, ter navolging, zoo dienen de verftandigen ook, door hunne deugdlyke voorbeelden, te ftichten, gelyk *Prins MAURITS, Gouverneur van Brasiel, Prof. VERHEIJEN, de Heeren SCHAGEN, VONK, PERRENOT, Dr. BRAND,* en eene meenigte andere weldenkende gedaan hebben; die, op dat zy de leevendigen niet mogten fchaden, voor zich, onder den blooten Hemel, een graf verkoozen hebben.— In de maandlykfche Mercurius vindt men dikmaals aangeteekend van begravenisfen, met Koetsen, op het Leidsche Kerkhof te Amfteldam; en federt dien tyd, dat men zulks gedaan heeft, wordt bevonden, dat het begraven, op het Leidsche Kerkhof, is vermeerderd, en veele menfchen zoo haatelyk niet meer denken van het begraven op de Kerkhoven. Dewyl nu verftandige Mannen niet alleen overtuigd zyn van de fchadelykheid, maar teffens ook van de ongerymdheid, om in de Kerken te begraven, zoo is het hunne pligt, en wy eifchen van hun, dat zy,
niet

niet alleen met woorden, maar ook met voorbeelden, stichten; en hoe meer de aanzienlyke, ryke en verstandige menschen voorgaan, hoe grooter ook het getal der navolgeren zal worden.— Dus zal men van langsaamerhand deeze schadelijke en bygeloovige gewoonte doen verouderen en ophouden; ja men zal het gewenschte oogmerk bereiken, om naamlyk in de Kerken een veilige en gezonde plaats te hebben, ter uitoeffening van den nuttigen en noodzaaklyken Godsdienst, zonder zich zelven in levens gevaar te brengen, door de schadelijke uitwaafemingen van verrottende krenge.

Onder de verschillende redenen, waarom de begravenissen, in de Steden en Kerken, stand houden, mogen wy met recht in de tweede plaats stellen, gebrek aan goede en wel ingerichte Kerkhoven of Begraafplaatsen, buiten de Steden, waar door het aan goede gelegenheid ontbreekt, om de Lyken, buiten de Steden, te kunnen begraven. Deeze oorzaak is niet zoo zeer aan den Burger, als wel aan hun toe te schryven, welke over ons gesteld zyn, om ons wyslyk te regeeren; ten minsten ik vinde hier meer schuld by de Overheden, dan by de Ingezeetenen. Wy mo-

gen onze dooden niet begraven, waar het ons goeddunkt; en zulks zou ook in eene wel ingerichte Maatschappy wanorde veroorzaaken: nochtans eischt het algemeen belang, dat de verstorvene moeten begraven worden; en elk mensch heeft een zekere zucht, om zyne dooden behoorlyk te begraven; ja de *Natuur leert ons* (gelyk de beroemde Hoogleeraar TE WATER zich zeer wel uitdrukt, pag. 63. in het vierde deel van 't Zeeuwsch Genootschap), *om de doode lichaa men uit ons gezicht weg te doen, en aan de aarde weder te geeven.* Vordert nu de Natuur, dat men de dooden verbergt voor de leevendigen, en is het aan niemand geoorloofd zyne dooden te begraven, waar het hem goeddunkt: zoo is het derhalven de pligt van onze Overheden, om, buiten de Steden, goede, wel ingerichte en bestemde Kerkhoven op terichten, om de dooden behoorlyk en veilig te kunnen begraven. Dan helaas! woekerzucht, bygeloof, hoogmoed en verkeerde Staatkunde hebben ongelukkig de Staatkundigen van voorige en onze tyden verblind, en in die liefdelooze en dwaaze denkbeelden doen vallen, om de dooden by de leevendigen te doen inwoonen, (daar in
de

de voorige eeuwen noch Egyptenaars, noch Grieken, noch Romeinen, noch eerste Christenen om dachten, ja een afgryzen van hadden), en dezelve zoodanig te plaatsfen, dat zy *tot nadeel* der leevendigen kunnen verftrekken, zonder dat men tot noch toe die afgodifche en fchadelyke gewoonte zoekt uit te roeijen; onze dierbaare Republyk is zelfs in dit ftuk onbarmhartiger en onverschilliger gebleven, dan alle overige landen van Europa. PLUTARCHUS zegt elders, die ons regeeren, doolen wel in veele zaaken, niet om dat zy niet anders willen: maar om dat 'er niemand is, die hun durft waarfchouwen. Zulks, beken ik, heeft fomtyds plaats: doch verftandigen hebben reeds voor honderd jaaren dit monfter wel beftreedfen, zonder vrucht; en de Dichter A. STEIN bespote reeds, in de zeventiende Eeuw, het begraven der Dooden, op deezen geestigen trant:

*Hier brengt ghy 't doodaas, dat geen fuy-
vre food mocht raaken.*

*Ghy gaet Godts duurfaam Huys, tot eene
rotplaats maaken.*

*Daar't levende gebedt is geurigh offerwerck:
Wat doet daar doodt gebeent of vuyle stank
te Kerck?*

VAN DER GHIESEN fchreef 'er al in het jaar 1706, deftig over; en VAN CLEEFF, PERRENOT, KLUIT, TE WATER en BERKHEY hebben alle keurig 'er over gehandeld, zoo dat wy het gezegde van den Philofooph PLUTARCHUS niet wel hier op toepasfelyk kunnen maaken, en uitvlucht zoeken, dat aan de Overheden dit ftuk niet is onder het oog gebracht; of men zou zoo liefdeloos moeten denken, dat die fchriften niet waaren geleezen geworden door Regenten: 'er kunnen 'er zyn, welke meer werk maaken van partyën, jaagen, viften en vincken, als van ftudeeren of leezen van nuttige boeken; maar wy bezitten ook Regenten, welke als met de borst 'er op toeleggen, om de waare belangen der Burgèren te behartigen: offchoon fomtyds door eene onkundige meerderheid deezer heilfaame poogingen worden verdyeld. 'Er moet echter eene plaats, om de dooden te begraven, zyn; maar dewyl de Overheden nu, buiten de groote of kleine Steden, geen bekwaame begraafplaatfen opgericht hebben, waar men ordentlyk, en met weinig kosten, zyne dooden kan begraven, zoo is men hier toe buiten ftaat gefield, en de Ingezeetenen worden, *nolens volens*, verplicht,

pligt, die plaatsen te gebruiken, welke door de Magistraat der Steden daar toe bestemd zyn.— Indien men het zeer wel ingerichte Kerkhof in het Duin, op den Scheveningschen weg (een plaats, welke PLATO zelfs zoude goedkeuren), uitzondert, en eenige, welke buiten de Provintie Holland gevonden worden, zoo zyn 'er geen andere begraafplaatsen aanwezig, als voor de Jooden, en die in de Gasthuizen zyn overleden: zondert nochtans die uit, welke om de Kerken der Dorpen gevonden worden; welke men, met geen recht, voor begraafplaatsen houden kan, welke aan de Steden toebehooren.

Dit gebrek aan begraafplaatsen, buiten de Steden, verstrekt zeker tot schande, voor een wel ingerichte Republyk, en voor eene Natie, welke zoo zeer roemt, verlicht te zyn, en abuisen te verbeteren; ja dit stelt de beste en weldenkende Ingezeetenen buiten staat, om mede te werken, om de dooden, buiten de Steden, te begraven; men wordt dus genoodzaakt, zyne dooden, aan welke besmettelyke Ziekten ook gestorven, binnen de Kerken te begraven, of ten minsten op Kerkhoven, of Bolwerken, binnen de muuren der Steden besloten: daar

daar dikmaals een zeer kwaade bestiering omtrent dezelve plaats heeft. Die bestiering ziet men niet zelden toevertrouwd aan een Officiant, welke 'er een gemaklyk leeven en een goede ruime jaarwedde van heeft; deeze dus houdt 'er weder een knegt op, en die knegt heeft wederom andere knegts, welke zulk een gering inkoomen hebben, dat men door steekpenningen hen gemaklyk tot lykdieven maaken kan: want honger is een scherp zwaard. Deeze slegte bestiering doet elk een afkeerig zyn, in sommige Steden, om op de Kerkhoven te begraven; niet alleen dat men de lyken uit de eigene graven, binnen weinige uren, verplaatst in den gemeenen kuil, (of zulks met, of zonder toestemming der Regeering is, weet ik niet); maar zeer spoedig de kisten openbreekt, de spaa in de *lyken* steekt (ik heb het zelf gezien), en de noch nauwlyks verrotte lichaamen onder de kluiten wegbergt; dit gaat zelfs zoo schandelyk, dat, voor eenigen tyd, een bleekershond van zeker Kerkhof, met een doods-hoofd, waar al het vleesch noch aan was, in den bek 'er mede door de Stad liep, het geen onder het gemeen eene groote opschudding, en dat niet zonder rede,

ver-

veroorzaakte. Geen wonder dus, dat het geringste volk zelfs 'er niet gaarne hunne dooden begraaft: wat doch is 'er schandelyker, en verachter, dan met JESABEL na zynen dood van de honden gevreeten te worden. Ik zelf heb, op het Reinsburger Bolwerk te Leiden, daar de beenen en schenkels by honderden open lagen, meenigmaalen gezien, dat de honden aan dezelve knaauwden; daarze zoo hoog lagen, dat als men de bekoorlyke Cingels rondwandelt, de doodskoppen boven het Bolwerk uitsteecken. Myns bedunkens was het beter, dat men dezelve in een knekelhuis verborg; of dewyl 'er geene knekelhuizen op veele Kerkhoven zyn, dezelve onder de aarde verborg: want het oprichten van been- of knekelhuizen zou mischien veroorzaaken, dat het begraafgeld voor den gemeenen man verhoogd wierd. Hier by komt noch, dat op sommige Kerkhoven geene veilige rustplaats is voor de dooden, maar door de greetige liefhebbers der nuttige Ontleedkunde somtyds, offchoon tot een pryswaardig oogmerk, graffchenderyën begaan worden: want men heeft, in sommige Steden, geen goede inrichting, om aan de liefhebbers der Anatomie de vereischte

te

te lyken te verzorgen, waarom de Kerkhoven ook fomtyds die graffschennis ondergaan. Ik zoude hier over my verder kunnen uitlaaten, maar, dewyl ik zelve een groot liefhebber der Ontleedkunde ben, zoo zal ik hier van ftilzwygen: genoeg dat wy aangetoond hebben, dat door gebrek aan wel ingerichte Kerkhoven, buiten de Steden, de begravenisfen in de Kerken blyven standhouden, en ook zullen duuren, tot dat men daar in voorziet.

Deeze gewigtige oorzaak moet geheel en al door den Souverain, de Magiftraaten en Overheden weggenomen worden, en dan zal het begraven, buiten de Steden, op opene Kerkhoven, gemaklyk in het gebruik koomen: mits men zorgt, dat de onkosten niet te hoog loopen.

'Er moeten Kerkhoven buiten de Steden aangelegd en geficht worden, om 'er de dooden op te kunnen begraven; en dit zal een gefchikt middel zyn, om de begravenisfen, in de Kerken en Steden, te doen verminderen en allenskens geheel en al te doen ophouden. Welk ruim veld voor U, Machten der Aarde! om heil over uwe Ingezeetenen uit te ftorten? Hier hebt Gy eene fchoone gelegenheid, om uwe nuttige Burgers

we-

wezenlyk dienst te doen, en met de daad te toonen, dat gy waare Vaders des Vaderlands zyt.

Wel aan dan dierbaare Overheden en verstandige Magistraaten, laat dit voorstel uw welgevallen.

Sticht wel ingerichte Kerkhoven, buiten de Steden: wy zullen, zelfs zonder bevel, onze dooden en ons zelve 'er laten begraven; maar zulks immers is, zonder dat 'er behoorlyke, en een genoegzaam getal begraafplaatsen zyn, buiten de Steden, niet mogelyk, en belet verstandige Burgers, om in deezen het Vaderland nuttig te zyn.

Verstandige Regeerders aan U, aan U, Goden der aarde! is de gewigtige post aanbevoelen, om voor de gezondheid, veiligheid en welvaart van uwe Ingezeeten en te zorgen: deeze hebben alles veil, hun goed en bloed, om uwe Grootheid en Achtbaarheid niet alleen te bewaaren, maar ook om onze Republykaansche Stadhouderyke Constitutie te beveiligen. Maar zoekt gy ook, om, door het vernuftig aankweken van uwe Ingezeeten en, de vergrooting van Lands en Stads inkoopsten te bevorderen, als het geschikste middel, om de lasten en inposten niet te
hoog

hoog te doen fteigeren. Overheden! U is immers de fchadelykheid en ongeoorloofdheid van het begraven in de Kerken volkomen bekend, Wie zal hier aan, die een aas gezond verftand bezit, in het minfte twyffelen, Weinige zullen 'er zoodanige zyn; en noch minder, die 'er openlyk mede voor den dag zullen koomen. Dit nu te erkennen en bekennen; en nochtans huiverig te zyn, om zoodanig eene fchadelyke gewoonte niet te verminderen en te verbeteren, zou ftrydig zyn met de verpligtinge van een recht geëart Regeerder.

Ieder menfch is verpligt, het algemeen welzyn der Maatschappy, waar van hy een lid is, zoo veel te bevoorderen, als hem mogelyk is; en die houden wy voor eenen goeden Burger, welke het zyne vrolyk achter laat, om het algemeen welzyn te bewerken. Hoe veel te meer is het derhalven de pligt van een Overheid, om door zyne magt, gezag en gezond verftand alles toe te brengen, wat tot welvaart en behoudenis der braave Ingezeetenen kan verftrekken? Ja het is de heilige pligt van alle Vorften en Regenten, om al hun vermoogen en kragten in te fpannen, om het algemeen welzyn te bewerken,

zoo veel hun mogelyk is; en alles aan te wenden, om de volmaking der Burgerlyke Maatschappy te begunstigen.— Noch Vorst, noch Overheid, noch Burger mag een byzonder belang voor het algemeen trekken; de Vorsten en Overheden zyn alleen grooter en gelukkiger dan de geringste hunner onderdaanen of Burgers, wanneer zy meer het algemeen welzyn betracht hebben, dan de Burgers konden doen. Daar nu het algemeen welzyn vordert, dat de gezondheid der Ingezeetenen behartigd worde; en daar de gewoonte, om de lyken binnen de Steden en Kerken te begraven, eene bekende en beweezene oorzaak is, om schadelyke Ziekten voort te brengen en te verslimmeren: zoo moeten derhalven verstandige Overheden aan de Stem der braaven gehoor geeven, willen zy in dit geval het algemeen welzyn bewerken, door gelegenheid te geeven, dat deeze nadeelige oorzaak, uit hunne Steden en Kerken weggenomen worde; en dit heilzaam oogmerk zal bereikt worden, indien de Overheden (wier post het alleen is), buiten de Steden goede en wel ingerichte Kerkhoven of Begraafplaatsen oprichten. En deeze moeten van verschillende soorten, buiten de

Steden, op ordre van de Overheden, ten koste en tot voordeel van de Steden en Kerken worden aangelegd, zoo voor aanzienlyke Burgers als voor geringere Ingezeetenen: op dat een ieder, naar evenredigheid van zynen rang, verdiensten en vermoogen, deffige Begraafplaatsen kan bekoomen. De Begraafplaatsen moeten zoodanig, buiten de Steden, aangelegd worden, dat 'er niet het vruchtbaarste gedeelte des lands, maar de onbewoondste en onvruchtbaarste plaatsen toe uitgekozen worden; zoo nochtans dat elk teffens overtuigd zy, dat de lyken voor Graffchenders en de greetige handen van Ontleedkundigen beveiligd zyn. Dewyl men thans zoo prachtig en met kostbaarheden niet begraaft, als in voorige eeuwen, zoo heeft men niet te duchten, dat, om de schatten, welke wel eer by **ATTILA** en **KAREL DEN GROOTEN** gevonden werden, Graffchendery zal plaats hebben, maar wel dat Ontleedkundigen zich hier aan vergrypen. Altoos heeft men het berooven der graven, als een heiligfchennis, gestraft: men kan hier over nazien den beroemden **LE FRANK VAN BERKHEY**, in zyn Natuurlyke Historie van Holland, derde Deel, derde Stukje, bladz. 1811 en 1812;

1812; alsmede SICCAMA. De Wetten, tegen de Graffschenders ingericht, in de keuren der Steden te vinden, billyken wy: maar, ons bedunkens, behoorden ook de Overheden aan de liefhebbers der Ontleedkunde eene betere gelegenheid te verzorgen, om die nuttige Kunst te exerceeren: dan zouden de graven geen, ten minsten minder gevaar loopen van plunderinge te ondergaan; en de wetten vervielen van zelve, en de Burgers zouden daar voor niet hebben te vreezen.

De plaatsfen buiten de Steden, tot begraafplaatsfen uitgekozen zynde, zoude men dezelve met eenen hoogen gemetselden muur dienen te omringen; waar by men de wooningen van de Doodgravers, met zyne knechts, moeste plaatsfen, gelyk men in Amfteldam, Leiden en andere Steden gemeenlyk de huizen der Doodgravers by de Kerkhoven vindt.

Sommige Kerkhoven konde men deftig aanleggen: met gemetselde graven en kelders voorzien; en met zerken dekken en grafnaalden vercierien, gelyk ook met een aanzienlyken ruimen ingang en een prachtig yzeren hek: *Mundus vult decipi*; men konde derhalven de belachlyke weerd wat vergulden. De andere Begraaf-

plaatsen, voor geringe Burgers, konde men even als deeze maaken, maar zonder zerken of gemetselde graven. Het veld, dat men daar toe uitkiest, moet ruim en groot zyn, naar evenredigheid der Steden, op dat men tot geene te vroege schudding genoodzaakt worde; ook ware het te wenschen, dat overal, gelijk te Amsteldam, verboden wierden, het begraven met eiken kisten: dewyl het vuurenhout spoediger verrot en te gelijk met de dooden verteerd is. Men diende zoo groot eene plaats uit te kiezen, en zoodaanig een orde te houden, dat binnen twaalf jaaren geene schudding noodig was: dan zou men de noch onbedurvene planken zoo niet zien pronken op de bolwerken, dat waarlyk aanftootelyk is.— Men heeft in het aanleggen der begraafplaatsen voor den geringen Burger vooral in het oog te houden, dat zy eene aanzienlyke vertooninge hebben: het Papegays - Kerkhof te Leiden is fraay aangelegd. Misschien was het niet kwaad, dat een enkele tusfchen muur de beide begraafplaatsen voor ryken en armen van een scheidde: want als de ryken en geringe Burgers, op een en het zelfde open veld, begraven worden; en 'er geen onderscheid

scheid gemaakt wordt, als dat op de eene zerken leggen, en op de andere niet, zoo kan het gemeen 'er niets tegen hebben. Vooral moet men evenwel in acht neemen, dat men geen haatlyke plaats, om een Kerkhof aan te leggen, uitkiest, welke reeds onder het vooroordeel by de menschen legt: het is bekend, dat op het Palmkerk-hof te Amsteldam weinig dooden begraven worden, alleen om dat het geteekend staat met den naam van het Varkens-kerkhof. Als men iets nieuws invoeren wil in een Republyk, dan moet men het de Burgers weeten smaaklyk te maaken.

Misfchien zegt men, het zal zeer moeijelyk zyn, om, in groote Steden, de dooden buiten te begraven; en het vervoeren, of draagen der lyken met zeer veel ongemak vergezeld gaan? Ik beken, het zal iets moeijelyker zyn; maar heeft die zelfde moeijelykheid in Engeland, Duitschland en Frankryk ook geen plaats? En evenwel begraaft men aldaar buiten de Steden, en niet in de Kerken, immers niet voor het grootste gedeelte. En wat zwaarigheid: al is eene zaak iets moeijelyker, als het maar voor het algemeen welzyn nuttig zy, dan is zulks te boven te koomen; ja wie is

zoo liefdeloos tegen zyn Vaderland, om zich eene geringe moeite niet te troosten, als het om heilzame oogmerken te bereiken, noodzaaklyk is. De moeite is niets, de zaak is maar alleen, of de Overheden het begraven buiten de Steden al of niet begunstigen.— Doch laten wy de grootste en volkrykste Stad van geheel Nederland, tot een voorbeeld neemen, naamlyk Amsteldam, myne wieg en baakermat; en onderzoeken, of het begraven, buiten de Stad, wel eenige noemenswaardige moeiljykhed zoude veroorzaaken.— Alle de Kerkhoven zyn dicht by de poorten gelegen, het zou dus weinig verschillen, als men dezelve buiten de poorten verplaatste.

Indien men, by voorbeeld, het Antonie-Kerkhof buiten de Weefseer-poort verplaatste; het Leidsehe Kerkhof kon men gevoeglyk daar thans de boomen staan, buiten de Leidsehe-poort verleggen; het Carthuiser-Kerkhof (dat des Zomers altoos een ondraaglyken stank veroorzaakt, en een geesfel is voor de buuren, welke daar kort by wonen, zoo dat zy schroomen, om een venster open te zetten; terwyl voor eenige jaaren, toen men in Amsteldam veele rot-koorfen hadt,

had, dezelve in dien omtrek het eerst ontftonden, als mede buiten de Stad aan de Bleekeryën, waar dezelve ook het kwaadaardigfte waren), konde men vervoeren buiten de Zaagmoolens-poort; het Palm-Kerkhof en de andere zoude men ook gemaklyk naar buiten kunnen verleggen.

Alle deeze verplaatfingen der Kerkhoven zoude eene zeer geringe moeite zyn, om de lyken verder te draagen. Om de Burgers van de Eilanden te gemoet te koomen, konde men aan het einde van Wittenburg, alwaar een zeer groot ledig veld is; of aan het einde van Funie, dat misfchien beter is, en minder gevaar loopt, om overftroomd te worden, gevoeglyk een begraafplaats oprichten; en om de Ingezeeten en van het Bikkers Eiland, den Haarlemmerdyk en daar omtrent woonende, te gemoet te koomen, konde men voorby de Moolen van de Varvanger, of daar omftreeks een ruim en aanzienlyk Kerkhof ftichten. Deeze plaats en zyn zoo goed, als buiten de Stad te reekenen; en aan de Ykant gelegen, en byna onbewoond, alwaar de rollende winden den vuilen ftank wel zullen verdryven.

En in fteede van de graven in de Ker-

ken, voor de lyken der aanzienlyken, zoude men aan elke hoofdpoort een wel ingericht Kerkhof kunnen aanleggen, en dezelve aldaar, met een ordentelyke en eenvoudige ftatie, begraven: wanneer deeze ftinkende aasfen de leden der Gemeente niet meer zouden vergiftigen, en afkeerig van de Kerken maaken. Men zoude ook met een of meer jagten, als de weg al wat ver was, de dooden kunnen begraven, gelyk te Leiden zeer algemeen in gebruik is. Ook zoude men, even als in fomige Steden van Duitſchland, met een lykkoets kunnen begraven, alwaar de draagers naast of terzyde van het lyk zitten: op die wyze heb ik zeer dikwils gezien, dat, in de zeer bloeiende Academie Stad Straatsburg, de dooden buiten de poorten gebragt werden. In andere Steden van ons Vaderland zyn de Kerkhoven ook al dicht by de poorten, op de ſchanſchen, of bolwerken; en konden dus gemaklyk naar buiten verlegd worden.

Maar veel ligt denkt men, wat zal het oprichten van Kerkhoven buiten de Steden baaten: 'er zyn noch zeer veele gewichtige oorzaaken by de Overheden en Burgers aan te treffen, waardoor die

na-

nadeelige gewoonte in deeze Republyk blyft stand grypen? Ik stem zulks gree-
tig toe; maar het is ook tevens waar,
dat, als 'er buiten de Steden goede en
wel ingerichte Kerkhoven aanwezig wa-
ren, dat veele weldenkende menfchen
'er gebruik van zouden maaken. Te
Leiden, hoe drukkende ook aldaar het
buiten begraven is, nochtans zyn zeer
veele Burgers voor het begraven op de
Dorps-Kerkhoven; en van de vyfhon-
derd bejaarde lyken, worden 'er byna
honderd derzelve buiten de Stad gebragt;
en dat zulks niet meer gefchiedt, is niet
(gelyk men verkeerd opgeeft) aan de
wil der Burgers toe te fchryven, maar
aan eene verkeerde Staatkunde, welke
fommige Overheden bezielt: doch daar
van ftraks nader.

Daar en boven als Magiftraaten Be-
graafplaatfen buiten de Steden opgericht
hebben, zoo zyn zy, indien de Bur-
gers aldaar niet willen begraven, on-
fchuldig aan de kwaade gevolgen; dat
geen plaats heeft, als zy door hun ver-
zuim de oorzaak zyn, dat de Ingezee-
tenen in hunne wanbegrippen blyven vol-
harden, in hunne afgodery voortvaa-
ren, en dertig, veertig, vyftig of meer
jaaren hunnen Naasten fchaden en leed

toe brengen, ja, mag ik my dus uitdrukken, een halve of heele eeuw na hunnen dood, anderen dooden.

Geëerde Regenten! uwe Vaderlyke zorge, voor het welvaaren uwer Burgeren, is uw verhevendst cieraad en heilige pligt; en daar de Natuur den Mensch niet anders toestaat gelukkig te worden, dan in zoo verre hy zyne pligten betracht, en het algemeen geluk helpt bevorderen: zoo moet uwe grootste zorg zyn, hoe gy welvaart en heil aan uwe Ingezeeten en zult te weeg brengen; en zy zyn reeds veroordeeld, welke onverschillig zyn in het betrachten van eenen pligt, welke zulk eenen verbaazenden invloed heeft op de gezondheid der Ingezeeten en.

Aarzelt dan toch niet langer Overheden, om Begraafplaatsen buiten de Steden op te richten, en weigert niet langer eene veilige plaats, om den schoonen Godsdienst, zonder gevaar, uit te oefenen. Hebben rechtgeëarde Burgers lyf en leeven, goed en bloed, veil voor Vorst, Overheden en 't dierbaar Vaderland; en zouden dan de Hooge Machten der Provinciën langer bedenking maken, om eene schadelyke en schandelyke gewoonte, welke eene gezonde Staat-

kun-

kunde veroordeelt, die tegen de Rede en Natuur aandruist; en den waaren Christelyken Godsdienst bezoedelt, en het ongeloof in de hand werkt, niet te keer gaan en den bodem in slaan; dat zy verre.— Neen volk van Nederland uwe Burger-Vaderen zullen in dit stuk niet langer onverschillig zyn, maar volvaardig den wensch der braaven en verstandigen vervullen, en het algemeen welzyn helpen bevorderen. De gezonde Rede, Natuur, Godsdienst en het algemeen Belang eischen volstrekt, dat geene dooden, binnen de muuren der Steden en Kerken, begraven worden: en wie een vyänd van deeze vier heilzaame geleiders toont te zyn, is den naam van Burger onwaardig, en hoe veel te meer die van eenen waardigen Regent, wiens post het is te zorgen, dat de plaatsén, ter Godsdienst geschikt, veilige Choorren zyn, om van geen gevaarlyke gebreken of rampen getroffen te worden, welke men verstandig had kunnen voorkoomen. Wat beweegt u dan noch Regenten! om den hartelyken wensch der braaven in den Lande niet te vervullen, door Kerkhoven buiten de Steden op te richten? Waar naa getoefd: of moeten de droevige gebeurtenissen, ons aan-

ge-

geteekend in de *Comm: de rebus & Scient. in Med. Gest. Tom. 22: by PARÉ, pag. 638. in het journal des Scavans, Ao. 1754. in 't Hamburger Magazyn, Tom. 2; in 't Londonsche Magazyn, 1752; by UNZER; VAN CLEEFF en andere Schryvers meer, ons dierbaar Vaderland ook zoo ellendig teisteren, als andere Landen en byzondere perfoonen, tot hun nadeel ondervonden hebben? Is het niet genoeg, dat alle Geneeskundigen uit eenen mond de schadelykheid 'er van erkennen? Dat een DIEMERBROEK, een SILVIUS en anderen, het opwakkeren der Epidemische Ziekten hier door ondervonden hebben; en de besmetting der Kinderpokken in groote Steden geduurig *sporadisch* woeden, door het begraven der besmette dooden in de Kerken, welke hun fyn *Miasma* aan de Kerk-gangers mede deelen. Myn groote Meester, de onsterflike G. VAN DOEVEREN (wiens vroegen dood ik myn leeven lang zal betreuren), was van gevoelen, dat door het begraven der besmette lyken in de Kerken, duizendmaal meer gevaar voor de besmetting der pokken te vreezen is, dan door de inenting. Doch al genoeg hier van, wy zouden te ver uitweiden: wy wenschen*

en

en hoopen, dat recht geëarte Regenten zullen voorkoomen, dat die gebeurtenissen van andere landen by ons niet kunnen gebeuren.

Dewyl nu het oprichten van Begraafplaatsen, buiten de Steden, ons die veiligheid eenig en alleen verzorgen kan: wie twyffelt dan noch, of zulks zal ook door verstandige Regenten verzorgd worden; en by het opbouwen van nieuwe Kerken, zal door den *Souverain* der Landen belet worden, geene Begraafplaatsen in dezelve aan te leggen: hoewel het tegendeel ten aanzien van de nieuwe Kerk te Zegwaard en Zoetermeer plaats heeft. Het schynt, dat de geweldige stank, welke onlangs in de Kerk, in het nabuurig Berkel heerschte, noch niet de vereischte invloed gehad heeft. Het behoud en het vermeerderen der Ingezeetenen is nochtans van te veel belang voor ons dierbaar Vaderland, om geen middel te omhelzen en goed te keuren, dat aan het zelve dienstig is.

CICERO, als hy voor de belangen van Rome sprak, vondt het woord *Vaderland* zoo verheeven en fraay, dat hy het geduurig in den mond hadt. Ach Vaders des Vaderlands! laat ik het woord Vaderland ook gebruiken, om

voor

voor de belangen van het Vaderland en de gezondheid van elk Ingezeeten te spreken: richt Begraafplaatsen op, buiten de Steden, om de veiligheid van elk te verzorgen, en het beste van het Vaderland te weeg te brengen. Het Vaderland heeft 'er belang by: en het Vaderland is een heilig woord. Een zeker schryver zegt, het is een Godheid, die alles, wat men ten beste aan het zelve doet, dubbeld beloont.— Alles, waardige en geëerbiedigde Regenten! moet voor het algemeen welzyn van het Vaderland wyken: *Cari sunt parentes*, zegt C I C E R O, *cari liberi, propinqui, familiares; sed omnes omnium caritates Patria una complexa est.* Wie is 'er, die noch beschroomd is, om aan deeze treffelyke woorden van C I C E R O zyn zegel te hangen? Geene oorzaak derhalven kan 'er zyn, om onze dooden binnen de muuren der Steden te sluiten, dewyl de welvaart van 't lieve Vaderland 'er door gevaar loopt: en met die schadelyke, en waarlyk affchuwlyke gewoonte, om de dooden in de Kerken te begraven, af te schaffen, zullen niet alleen ziekten afgeweerd worden, maar ook zullen de Christelyke en zedelyke deugden diepere wortelen schieten, en het ongeloof en

en een meenigte bygeloovige, valsche en afgodische ondeugden en gewoonten uit ons Vaderland verdelgd worden, welke zoo vaak by het begraven der dooden plaats hebben.— Doch laat ons verder gaan.

Een derde, en niet min gewigtige oorzaak, waar aan het begraven in de Steden en Kerken zyn oorsprong verschuldigd is, en ook noch door blyft standhouden, is te vinden in de voordeelen, welke 'er de Steden of liever de Kerken uit trekken.

Deeze oorzaak is zoo gewigtig, dat alle Schryvers, welke zich tegen het begraven in de Kerken verzet hebben, dezelve als een der voornaamste hebben aangemerkt, waarom de Regenten van ons Vaderland het begraven in de Kerken niet hebben afgeschafft. Men kan hier over nazien den beroemden Hoogleeraar TE WATER, in het vierde deel van het Zeeuwfch Genootfchap, bl. 637, 638 en 639; den voortrefflyken Hoogleeraar KLUIT, in zyn uitmuntende Inweijings redenvoering, bl. 45, 46 enz. een werkje dat nimmer genoeg door Overheden en Burgers kan geleezen worden; HOFFMAN, in *Comment. Jur. Can. de Coemet: ex Urbibus tollendis*, pag. 63. en andere uitmuntende Schryvers meer.

Trou-

Trouwens uit begeerte, om de Kerken voordeel toe te brengen, heeft men niet alleen het begraven in dezelve ongehinderd toegelaaten en begunstigd; maar men heeft zelfs, ter vermeerdering van derzelve inkomsten, alles in het werk gesteld, wat mogelyk is, om het begraven, buiten de Steden, bezwaarlyk en voor minvermoogenden onmogelyk te maaken. Om nu niet uit te weiden in eene aanwyzinge, wat al middelen, ter bereiking van dit oogmerk, zyn uitgedagt: zeg ik maar alieen, dat de Hoogleeraar **TE WATER** met het hoogste recht heeft aangemerkt: dat alle Reglementen, op het begraven gesteld, ten grootsten deele uitkoomen op het onderhoud en de inkomsten der Kerken. *Moet* (dus vervolgt die groote Voorstander van het begraven buiten de Steden dit onderwerp), *men sich niet verwonderen, als men in een der Reglementen van de Stad Leiden, van den 23 July, 1663.*
„ leest, „ Niemand zal vermoogen eeni-
„ ge dooden te begraven buiten deeze Stad
„ op de Dorpen, zonder toestemming van
„ Burgemeesteren, dewelke zullen zorge
„ draagen, dat een REDELYKE ER-
„ KENTENIS, ten behoeye van de Ker-
„ ken, betaald worde.

Wat

Wat zoude SOLON, welke het begraven binnen Athenen verboodt, zeggen, als hy zulk eene wet of Reglement binnen het Leidsch Atheen vondt? De Romeinen ontleenden dat heilig recht van SOLON, en bevalen in hunne oude spraak: HEMONEM MORTUOM ENDO URBED NEI SEPELITOD; 't geen EICERO in de beschaafder sprektant van zynen tyd uitdrukte: HOMINEM MORTUUM IN URBE NE SEPELITO.

Wat zoude Keizer HADRIANUS over zoodanig eene Staatkunde gebelgd zyn, wiens Staatkunde zoo zeer van de onze verschilde: want hy stelde eene boete van veertig dukaaten voor hem, die een lyk *binnen* de Stad begroef, en een gelyke boete voor de Magistraaten, welke zulks gedoogden; en hier schynt men op die schadelyke gewoonte zoo verliefd te zyn, dat men, zonder eene redelyke erkentenis de lyken niet *buiten* de Steden mag begraven; welk een groot onderscheid! Hoe ryk zoude de buit niet zyn van Keizer THEODOSIUS, als hy by ons een derde gedeelte kreeg der goederen van de dooden, welke binnen de Steden en Kerken begraven worden! Koning THEODORUS had nader-

hand eene heilzaame wet gemaakt: dat al wie binnen Rome een lyk begroef, hy het vierde deel zyner bezittingen zoude verliezen; en zoo hy niets bezat, met stokken ter Stad zoude uitgeflagen worden.

Wat zou Koning THEODERICUS, die wyze Vorst, een groote somme gelds hebben kunnen innen, of een meenigte stokflagen hebben uitgedeeld, als onder zyn gebied, zoo veele menschen in de Steden waren begraven geworden, als daaglyks by ons geschiedt. Ik laat aan de Overheden, het Genootschap en oordeelkundige Leezers over, om te beflissen, welke wet de beste zy; en welke het best met den welvaard, de gezondheid en behoudenis der Ingezeten overeenkoomt, en op de verstandigste redenen, gezonde Staatskunde en zuiveren Godsdienst het meest gegrond is: de boete, het dreigement van stokflagen, als men in de Stad Rome begroef; of die redelyke erkentenis, welke men te Leiden afgevordert, en op het uitvoeren der Lyken gesteld heeft. Ik voor my geloof, dat 's Konings strenge wet een voortreflyk middel was, om de stank der dooden uit de Steden en Kerken te weeren, en tevens diende ter afweeringe van een oceaan van ziekten; en de ande-

dere wet in tegendeel een middel is, om het begraven buiten de Steden te verhinderen, moeilijk te maaken en buiten gebruik te houden. Deeze zoo redelyke erkentenis, op het uitvoeren der dooden gesteld, is nochtans als eene Wet van Persen en Meden, byna in de meeste Steden onzer Provinciën, aangenomen; en heeft waarschylyk meer invloed op de gezondheid en sterfelykheid der Ingezeetenen, dan men denkt. Doch niettegenstaande deeze Wet heeft men evenwel, en dit zy tot roem van veele braave Burgers gezegd, de zucht en liefde tot het begraven, op de Dorpskerkhoven, niet geheel en al kunnen uitblusfchen. Om maar by de Stad Leiden te blyven: het is algemeen bekend, dat veele Ingezeetenen, en voornaamlyk die, welke tot de geringe burgerstand behooren, en noch tot Ryken noch tot Armen te brengen zyn, zoo door het oprichten van beurfen, als andersfins zorgen voor een eerlyke begra-
venis; en om dat de Bolwerken der Stad by veelen in geen goeden naam zyn, dat zeldzaam is in een Academie Stad; inzonderheid als 'er voor een liefhebber der Anatomie geene gelegenheid is, om lyken te bekoomen, dan door

graffchennis: hier om is het, dat zeer veele menfchen hunne dooden, met één of meer tent-fchuiten gewoon waren te begraven op het Kerkhof te Leiderdorp, of op het gewyde Kerkhof te Oestgeest, te Warmond, of te Voorhout; en zich gulhattig en bereidvaardig getroostten, die redelyke erkentenis van vier Gulden en negentien Stuivers te betaalen. De meenigvuldigheid der lyken, welke te Leipzig begraven werden, moet zekerlyk invloed gehad hebben op het inkoomen der Kerken, of den ontfang der Kerkmeesters: want 'er kwamen bittere klachten aan den Hertog van Saxon te Leipzig, in het jaar 1536, dat, door het begraven buiten de Stad, de Vigilien, Miffen en andere voordeelen der Geestelyken merklyk verminderden, ja byna ophielden; 'er moet zekerlyk te Leiden aan hunne EDELE GROOT ACHTBAARE, ook zoo iets voorgekoomen zyn: althans men heeft goedgevonden (miffchien *pro tempore*), in het jaar 1731, die redelyke erkentenis acht Gulden te verhoogen: zoo dat voor den uitvoer van een lyk thans twaalf gulden, en negen ftuivers moet betaald worden, en daar mede heeft men miffchien

schien getracht, het begraven op de Dorps-kerkhoven te verminderen.

Het zoude althans niet te verwonderen zyn, dat 'er het begraven, op de buiten Dorpen, geheel den bodem door ware ingeflagen: dewyl nu de geringe penningen van de beurfen niet toereikend zyn, om de kosten van een eerlyke begravenis goed te maaken, en tefens eene armoedige weduwe met haare vaderlooze kinderen een gering treurgevaad te verschaffen: want die zoo genaamde redelyke erkentenis is niet alleen eene bezwaaring; maar hier komt noch by, dat menschen, die een ambt, of een eigen huisje hebben; of anderen, welke onder eenige Clasis behooren, niet alleen de som van de Clasis, onder welke zy forteeren, in de Stad moeten betaalen, maar ook op die plaats alwaar het lyk begraven wordt. Een arme Geleerde, by voorbeeld, die een *Gradus* heeft, offchoon de rotten van honger in zyn huis sterven, moet zoo wel eenendertig Gulden en negen Stuivers Clasisgeld betaalen, als een Ryk man die millioenen bezit: uitgezonderd, dat het zegel van deezen, tot de Ceel, tien Gulden hooger moet zyn.

Ik weet wel, dat als onvermoogende

gepromoveerden zich by hunne Overheden aangeeven, abolitie kunnen bekomen: maar hoe hard zulks valt voor menfchen van eer en verdienften, om zoodanig eene abolitie te verzoeken, geef ik alle gevoelige harten in bedenking.

Wy kennen verftandige mannen, welke om die abolitie gevraagd hebben, en ook verkregen, om hunne kinders *pro Deo* te begraven; maar wy kennen 'er ook, die, om hunnen nood te verbergen, hunnen eenigften rykdom van boeken verkochten.

Hier uit blykt genoegfaam, dat die bezwaaren, welke met het begraven buiten de Steden vergezeld gaan, de oorzaken zyn, dat het begraven in de Kerken en Steden ftand houdt. Het is zelfs te verwonderen, dat in het gepasfeerde jaar 1785, van de 391 bejaarde dooden, noch achtenfestig buiten de Stad Leiden gebragt zyn: hebbende de verhoogde redelyke erkentenis 544 Gulden opgebragt. Ja men kan thans byna voor denzelfden prys een lyk in de Kerk te Leiden begraven, als buiten op een Dorps-kerkhof; zelfs al wat op deeze begravenisfen loopt, wel berekend zynde, zoo zullen die kosten eer meer dan

dan minder zyn. Ik zal hier een lyst byvoegen van de onkosten der begravenissen, op twee Kerkhoven buiten de Stad, waar het meest begraven wordt: zoo als dezelve my ter hand gesteld zyn geworden.

Te Leiderdorp op het Kerkhofloo-
pen de volgende kosten:

Het Grafmaaken	-	-	f	0:15:0
Het Graf, Klokluiden en Kleed				5:11:0
De Dorps-draagers	-	-		4:10:0
De Klokluiden en Weeskin- deren	-	-	-	0:5:8
De Grafmaakers	-	-		0:5:8
Op het Stadhuis te Leiden			12:	9:0
De Schryver aan de Poort			0:	5:0
's Lands recht met Zegel naar de Clasfis				
De Secretaris naar rato, — <i>pro Deo</i>			0:	2:8
Twee Jachten	-	-		5:1:0

Saamen - f 29: 4:8

NB. By besflooten water 15 Stuivers
meer voor het graf.

Te Oestgeest op het Kerkhof:

Voor het Graf, Klokluiden en
het Kleed - = f 6: 0:0

f 6: 0:0

K 4

De

	f 6: 0:0
De Draagers - - - -	4: 6:0
De Kloklouder - - - -	0: 5:8
De Grafmaaker - - - -	0: 5:8
Op het Stadhuis voor de uit- voer te Leiden - - - -	12: 9:0
's Lands recht met het Zegel naar de Clasfis.	
De Secretaris naar rato,— <i>pro Deo</i>	0: 3:0
Twee Jachten - - - -	6: 1:0
De Schryver aan de Poort	0: 5:8
	<hr/>
Saamen - f	29:15:8

NB. By beslooten water is het graf
f 1:16:0 meer.

Uit deeze lyst en blykt, dat de onkosten aan het Land en de Stad de voornaamste zyn, en dat die redelyke erken-
tenis een bezwaar is, waar aan voornaamlyk de vermindering van het begraven
der lyken buiten de Steden moet worden toegeschreven. Dit zy hier van ge-
noeg: wy kunnen het gezegde op alle Steden toepassen, dan ook soortgely-
ke belastingen, voor het uitvoeren der lyken naar de Dorps-kerkhoven, moe-
ten betaald worden.

— Welke nu de beste middelen zyn, om
deeze oorzaak uit den weg te neemen; en
daar

daar door het *begraven, in de Steden en Kerken, te verminderen, of te doen ophouden*, zullen wy nu met betamendlyke vrymoedigheid onderzoeken, en met behoorlyk ontzag en eerbied voor de hooge Overheid voorstellen; zoo dat wy nimmer het algemeen belang uit het oog verliezen.

Deze *derde oorzaak* is zoo gewichtig, en houdt het begraven in de Steden en Kerken zoodanig in stand, dat als dezelve wierdt weggenomen, het begraven in de Steden en Kerken op sommige plaatsen aanmerklyk zoude verminderen. Ik twyffel zelfs niet, te verklaren, dat als 'er wel ingerichte Begraafplaatsen, buiten alle Steden, wierden opgericht, waar op men zonder aanmerklyke kosten konde begraven; en als men in sommige Steden geheel en al de begravenissen ontfloeg van die redelyke erkentenis, voor het uitvoeren van een lyk, dat op een Dorps-kerkhof begraven wordt, of 'er zoude veel meer op de Dorps-kerkhoven begraven worden, en het begraven in de Steden en Kerken zoude aanmerklyk afneemen.

Ik beken Landgenooten! - dat de inkomsten der Kerken gevoelig zouden verminderen: doch zou hier uit volgen,

dat daar door de ondergang van den openbaaren Godsdienst en der Kerken zoude veroorzaakt worden, of gevaar loopen, om in stand te blyven? Dit koomt my in het geheel niet waarfchynlyk voor: waarom zou men niet gevoeglyk een middel kunnen uitvinden, dat de Capitaaliften en rykfte Burgers voornaamlyk betrof, om daar uit het onderhoud der Kerken te verkrygen. In veele Steden hebben de Lutheraanen, en in alle Steden, zoo ver my bekend is, de Remonfranten, Meannoniten, Roomfchen enz in het geheel geen voordeel van de begraveniften; en evenwel geraaken hunne Kerken niet in verval: maar de leden hunner Gemeenten brengen blymoedig de kosten op, tot hunnen openbaaren Godsdienst en het onderhoud der gebouwen. Waarom zoude zulks door de belyders der Hervormde Kerkgemeenfchap ook niet kunnen gefchieden? Ik zie geene genoegzaame redenen, om dit te ontkennen; te meer daar fomnige publieke gebouwen en Kerken noch boven andere gezindheden groote Capitaalen bezitten, zoo van de Graaflykheid, als andersins; daar en boven hebben eenige derzelve noch inkomsten van erfpachten, van landeryen, en hui-

huizen ; van den verkoop van huizen , en andere voordeelen en inkomsten meer. Voeg hier by , dat de Tractementen der Predikanten van de publieke Kerken , in sommige Steden en Dorpen gedeeltelyk van het gemeene land , en gedeeltelyk van de Steden betaald worden , terwyl alle Ingezeetenen , de Jooden zoo wel als de Christenen , het hunne daar toe opbrengen. Daar en tegen hebben alle andere gezindheden en Kerken geene inkomsten als eenig en alleen van hunne Geloofsbelyders ; en deeze nochtans , (dit moeten wy bekennen) , onderhouden behoorlyk hunne Kerken ; geeven hunne Predikanten aanzienlyke tractementen , en bedeele de Armen mildelyk. Het zoude derhalven waarlyk te betreuren zyn voor den Hervormden Godsdienst , als deszelfs Belyders zoo weinig achting voor den openbaaren dienst en de Kerken hadden , dat zy tot onderhoud hier van , het begraven in de Steden en Kerken , volstrekt noodig zouden hebben. Het is waar , andere Gezindheden hebben zulke aanzienlyke Kerkmeesters niet ; en betaalen zulke hooge loonen niet aan Doodgravers , Kosteren enz. doch zy stellen het 'er evenwel mede : al wat men 'er van zeggen kan , is , dat zy noch ver-

verkwistend noch gierig zyn. • Wat hier van ook zyn mag, het is genoeg, dat wy getoond hebben, dat andere Geloofs-belyders, zonder het begraven in hunne Kerken, middelen gevonden hebben, om hunne Kerken te onderhouden. Die zelfde middelen en spaarzaamheid zou men, myns bedunkens, ook kunnen gebruiken, om de Gereformeerde Kerken te onderhouden; en wie durft 'er aan twyffelen, of men zal 'er ook zoo wel, als by andere Gezindheden, milde Voedsterheeren, onderhouders en voorstanders aantreffen. Dit doch is een zaak, die van zelfs spreekt, dat elk, die zich tot een Kerk-gemeenschap begeeft, tot welkers instandhouding zekere kosten vereischt worden, zich stilzwygende verbindt, tot het draagen voor zyn aandeel in die kosten, voor zoo verre zyn vermoogen zulks toelaat; mits alle onnoodige uitgaven en verkwistingen, zorgvuldig vermyd worden, uit welke bronnen die ook mogten voortvloeijen. Of zyn wy thans zoo verbasterd en ontaard van onze braave Voorouders, die niet alleen hun tydiyk bestaan voor den waaren Godsdienst veil hadden, maar ook lyf en leeven opofferden, om de zuiverheid

van

van hunnen Godsdienst te behouden? Neen Landgenooten! 'er mag hier en elders een afgedwaalde en laauwe voorstander van zynen Godsdienst gevonden worden, maar over het algemeen zal men bevinden, dat de yver voor den openbaaren Godsdienst veel te diepe wortelen gefchooten heeft; dat de milde hand, om de Kerken en verdere kosten te onderhouden, niet toereikende zoude zyn, zonder zoodanig een ftinkende goudmyn benoodigd te hebben. Dat niet meer door de Gemeente aan de Kerken opgebracht wordt, ontftaat fomtyds uit eene kwaade beftiering, en dat fommige Kerkdienaars als Vorften leeven: zie maar eens fommige Doodgravers te Amfteldam; maar vooral wordt dit verocrzaakt, om dat de Leken denken en zeggen, de Kerk is ryk genoeg: de Predikanten worden van 't gemeene Land betaald; de Kerk heeft veel inkoopften; en inzonderheid zegt men, de begravenissen brengen veel op aan de Kerken, en dus hebben die het niet noodig.

De Lutheraanen, Remonfranten, Mennoniten en andere Belyders weeten, dat hunne Kerken en openbaare Godsdienst niet kunnen in ftand gehouden

worden, dan door hunne eigene Lede-
 maaten; en daarom zyn zy ook gewoon,
 mildelyk te geeven, zoo in de Collec-
 ten, als by andere gelegenheden. Ook
 weeten hunne Predikanten by de aan-
 zienlyke en vermoogende de harten te
 treffen, om by Donatien en Testamen-
 ten aan de Kerken gelden en inkoop-
 sten te verzorgen; waar van de Leeraars
 der publieke Kerk zoo veel geen werk
 schynen te maaken, dat misfchien zou-
 de geschieden, als het onderhoud voor
 hun en den openbaaren Godsdienst door
 de Leken moest opgebracht worden; of
 de voordeelen der begravenissen niet
 meer aanwezig waren, immers niet
 zoo hoog liepen. Maar misfchien zou-
 den de inkomsten der Kerken minder
 lyden, dan men denkt: kon men fom-
 mige der Kerkhoven, buiten de Stad
 aangelegd, niet bestempelen met naa-
 men der Kerken, waar in men gewoon
 is te begraven? Als, by voorbeeld, het
 groote-Kerks-kerkhof, het nieuwe of
 oude Kerks-kerkhof, of het Pieters-
 Kerks-kerkhof enz.; en dan dezelfde
 voordeelen 'er van neemen, als men
 gewoon is te krygen, wanneer in dee-
 ze of geene van die Kerken begraven
 wierde; wierden al eens door eenige
 gril-

grilzieken deeze Kerkhoven voor bygegaan, en de lykē naar andere Steden of Dorpen vervoerd, dan kon en diende men een ruime en groote somme te vorderen, voor het begraven op andere plaatfen, ten voordeele van de Kerken, welke men hadde verſmaad en voor bygegaan. Niets doch is ongerymder, dan het vervoeren der dooden van de eene plaats naar de andere; inzonderheid is zulks ſchadelyk, wanneer epidemiſche ziekten woeden. Wy hebben gezien, dat van de eene Stad in de andere, door eene beſmetting, de kinderziekte werdt voortgeplant, en ontſtondt in het huis, daar het lyk gebragt was, waar door andere beſmet werden en ook omkwamen. Het is derhalven ook billyk, dat verſtandige en voorzichtige Overheden zulks beletten, en te keer gaan, ja ſomtyds geheel en al verbieden. De kosten één, twee, ja driemaal te verdubbelen, voor den uitvoer van een lyk, zal daar toe een bekwaam middel zyn. Miſchien werpt men my tegen, dat, offchoon de Overheden wel ingerichte Kerkhoven buiten de Steden, ten voordeele van de Kerken, aanleggen: veele ingezetenen nochtans liever in de Kerken zullen begraven, dan op die Kerkhoven!

Dit

Dit wil ik toestemmen; evenwel zullen 'er ook duizenden gevonden worden, die de heilzaame voorzorg van de Overheden zullen roemen, en 'er gebruik van maaken, en dus zoude allengskens, het begraven in de Kerken, geheel verbannen, en als eene zeldsaame zaak aangezien worden; inzonderheid als men deeze, voor den Godsdienst oneerbiedige gewoonte, tegenging, met het verhoogen van de kosten, als in de Kerk begraven wierde: de Overheden doch hebben die zelfde magt, om het begraafgeld in de Kerken te verhoogen, als om eene redelyke erkentenis te verhoogen, wanneer een lyk op een buiten Dorpskerkhof begraven wordt, en daar door zoude het begraven in de Kerken aanmerklyk tegengegaan worden. Ik heb opgemerkt, dat in Amsteldam, naar evenredigheid der ingezeetenen, in de Kerken minder begraven wordt, dan in andere Steden: waar van ik geene redenen kan vinden, als dat het begraven, in de Kerken aldaar, hooger in prys is, dan in andere Steden; en dit ook is de oorzaak, waarom veele Lutheraanen te Amsteldam hunne Kerk voor by gaan met het begraven, offchoon zy hier toe, by het stichten huijner Kerk, op hun

hun verzoek, vryheid hebben verkregen, mits zy aan de publieke Kerk tevens dezelve kosten betaalen, als of het lyk in dezelve begraven wierde.

Ja maar zal men zeggen, veele menschen hebben hunne eigene grafkelders en graven: hoe zal men met die eigendommen handelen? Eene kleine zwaargheid, men zou dit gevoeglyk kunnen vergoeden, door de Eigenaars van dezelve een Grafkelder of Graf op het Kerkhof, van dien zelfden naam aan te bieden: veelen zouden zulks met genoegen aanneemen; eenige weinigen zouden 'er zich mischien tegen kanten: doch als eens vyfentwintig en meer guldens het begraafgeld in de Kerken verhoogd wierde, dan zouden 'er maar een zeer gering getal overblyven, die den koop niet zouden toeflaan; en genomen, de Overheden kregen het in eens niet naar hun genoegen, door den tyd zou men zulks te boven koomen: maar zoo als thans de bestiering plaats heeft, zal men nimmer die *nadeelige* gewoonte kunnen uitroeijen. Daarenboven hebben wy geene magt, om ons tegen zulk een pryzenswaardige inrichting aan te kanten; maar wy behooren, met de wyze schikking van onze braave en zorgvuldige Besti-

ders, ten besten van het algemeen, te vrede te zyn. Hier komt by, dat zoo men erkent, de Staaten van den Lande en de Overheden hebben magt, om de eigendommen van huizen, als dezelve tot een algemeen nut vereischt worden, tegen behoorlyke schatting of kooppenningen, over te neemen: hoe veel te meer zyn wy dan verplicht ons te onderwerpen, als wy van onze grafkelders in de Kerken afstand moesten doen, om dat deeze door de Overheden, als nadeelig voor het algemeen, aangezien worden. Men werpt ook tegen, dat het oprichten van zoodanige Kerkhoven, ten koste van de Steden of Kerken, zoude moeten geschieden. Dit is zoo: maar zullen die kosten wel zoo groot zyn, dat zy niet te vinden zouden zyn? Mischien konde men de banken en de zitplaatsen in de Kerken verhoogen; of dat meer zoude opbrengen, men konde de Capitalisten hun Clasfis-geld verhoogen. Is het inderdaad niet hard, dat een arme geleerde, of iemand van twaalf duizend gulden Capitaal, gelyk staat met rykaards van tonnen gouds? Zoodanig eene verhooging zou voorzeeker, immer op sommige plaatsen, aan het Land, de Stad of Kerk een

een aanzienlyke fomme gelds kunnen opbrengen, en een toereikend intrest opleveren voor het uitgeschooten Capitaal: terwyl zoodanig een billyke belasting voor zeer ryke menfchen weinig zou beduiden, en voor het onderhoud van de Kerk zeer veel zou toebrengen. En gefteeld, het verlies der dooden in de Kerk veroorzaakt al eenige fchade aan de Kerkkas: dan zullen onze wyze Regenten, die doorkneed zyn, om minstdrukkende belastingen uit te denken, wel middel vinden, om zulks te herftellen; te meer daar verftandige Regenten de fchadelykheid van het begraven der lyken zeer wel inzien, en teffens overtuigd zyn, dat de volkrykheid en gezondheid der werkzaame ingezeetenen de duurzaamfte rykdommen voortbrengen, om den ftaat geducht te maaken: zoo zullen zy niet langer onverschillig zyn in eene zaak, van zoo veel belang, en des noods, de Kerken onderfteunen met penningen, welke misfchien zouden overfchieten, door het vermeerderen der ingezeetenen, welke nu door befmettende en andere ziekten, veroorzaakt door den ftark in de Kerken, omkoomen: want het is een uitgemaakte waarheid, dat de fterf-

lykheid, Geneeskundig befchouwd, 'er door zoude verminderen; en veele kwy-nende ziekten en aanfteekende kwaalen zouden belet worden, om uit te barften; waar door de volkrykheid zou vermeerderen, en dus ook 's Lands en Stads inkomsten vergrooten; waar door dan ook aan de Kerk gemaklyk, een geledene fchade, konde vergoed worden.— Laaten wy nu tot een andere oorzaak overgaan.

Onder de verfchillende redenen, dat het begraven in de Kerken en Steden aanhoudt, mag men met grond ten vierde ftellen: dat langduurige gewoonten en gebruiken, hoe fchadelyk zy ook door verftandige en braave mannen aangezien worden, zeer moeiljelyk in Republyken zyn te verbeteren, en niet gemaklyk zyn te onder te brengen, vooral niet met eenen fprong. Me-nigvuldige zaaken vindt men, welke op geen andere gronden fteunen, dan op gewoonten en het gebruik, de moeder van veele dwaalingen. En een Staat is fomtyds verplicht, eene verouderde dwaaling of gebruik te dulden, om in geen grooter wanorde te geraaken. Die in ftaat is, om den Landman van zyne wanbegrippen en nadeelige behandelingen, zoo omtrent het vee, als omtrent den akkerbouw, te ontheffen, zal den landman

zoo wel, als het algemeenebest een gewigtigen dienst doen; welke wanbegrippen meestal op een oud gebruik en gewoonte gevestigd zyn: maar de ondervinding heeft my zoo wel, als anderen geleerd, dat men eer een mooriiaan zou blank waschen, dan een landman bewegen, om een oud en nadeelig gebruik te laten vaaren.

In den Godsdienst van sommige Religien vindt men veele zaaken, welke op niets anders rusten, dan op een langduurig gebruik, het welk mischien al lang zou veranderd zyn, vreesde men niet voor grootere verwarring en scheuring; by voorbeeld, 'er is thans geen een kundig voorstander en belyder der Lutheraanen, welke niet toefstent, dat gemeen brood, om in het Avondmaal te gebruiken, meer en beter met de eigenschappen van dat Sacrament overeenkooft, dan de ouwels; en nochtans zoo durft men, inzonderheid in groote gemeenten, niet van het gebruik der ouwels afwyken: om dat veele onkundige Leeken denken zouden, dat men hunne Religie veranderde, waar uit mischien een grooter wanorde en een weezenlyk kwaad zoude voortvloei-
jen, en zulks is de eenige reden, waarom

de Lutheraanen by het oud gebruik der ouwels in het Nachtmal blyven.

Hebben wy niet in onze dagen gezien en gehoord het gemor van veele ingezeetenen, toen men de nieuwe en nuttige beryming der Psalmen in de Protestantische Kerken invoerde; ja is men op sommige plaatsen zelfs tot geene daadlykheid gekoomen, om 'er zich tegen te verzetten? Wat was hier van de oorzaak? Niets anders, dan dat die onberedeneerde menschen, die verouderde gewoonte en het gebruik der oude beryming, uit onkunde, niet gaarne wilden verlaten, om dat zy 'er aan gewoon waren. Om nu geen andere zaaken aan te haalen, welke geen ander bewys hebben dan het oud gebruik: zoo laten wy by het begraven der dooden blyven. Wat is 'er gebeurd binnen Amsteldam, in het jaar 1696, toen de Magistraat de zeer kwaade gewoonte wilde vernietigen, welke byna in alle onze Provinciën plaats hadt, om kostbaare begraafnis-maaltyden op te dischen, waar door de vrienden van den Overledenen somtyds geheel geruineerd werden; ten minste zwaare en onnoodige kosten moesten maaken. Deeze zeer nadeelige en onchristelyke gewoonte (welke in onze

ver-

verlichte dagen noch plaats heeft, inzonderheid op sommige dorpen, daar men warm krentebrood met bier geeft in de herbergen), was het voornaamste oogmerk van de Regeering van Amsterdam, om tegen te gaan; en teffens, om, zonder aanmerklyk bezwaar voor de Burgers, een nieuwe belasting, (welke de Staat noodig hadt, om den Oorlog te voeren en een goede vrede te verkrygen), te bekoomen, door het aanstellen van aansprekers, lyk- en lantaarndraagers, commisfarisfen en andere bedienden, om de begravenisfen te reguleeren; en om die geenen, welke onvermoogende waren, om den Tax te betaalen, welke 'er de Overheid opgelegd had, behoorlyk en ordentlyk ter aarde te bestellen. Die ons Vaderland nu kent, weet zeker, dat de lasten, welke de ingezeetenen moeten opbrengen, zeer aanmerklyk zyn; en moeten deeze verhoogd worden, het verstand der schrandersten en diepdenkende Staatkundigen moet dikwils een groote proefuitstaan, om dezelve zoodanig te vinden, dat de natie en vooral het gemeen, 'er niet te zeer door wordt bezwaard, De groote kosten, welke by de begravenisfen plaats hadden, en de heidensche onge-

regeldheden daar mede verknocht, deedt de braave Overheid een besluit neemen, om zoodanig eene belasting te leggen, dat het gemeen 'er niets door zoude kunnen lyden, en teffens voordeelig voor de Stads kas zou zyn: kortom alles kwam op de ryke en meest gegoe-
de Burgers aan, en het gemeen verloor 'er byna niets door dan de smulpartyën, en misfchien nu en dan eene draagplaats. Welke een beroerte en plundering heeft nochtans het onbezonnen graauw, om deeze verandering, aangerecht? Een beroerte waarlyk, welke byna doodelyk voor Amfteldam zoude geweest zyn, ware het niet dat dezelve, door de wy-
ze maatregelen der braave Regenten, spoedig was te keer gegaan, door het straffen der meestschuldigften, zoo zelfs dat by het toortslicht de executie ter uitvoer gebragt werdt. Hoe spoedig en cordaat dit oproer ook gestuit werdt, nochtans zag zich de Overheid ver-
plicht, het nieuwe Reglement, omtrent de begravenisfen, te vernietigen, en tot heden toe is nimmer ondernomen, en misfchien zal nimmer ondernomen wor-
den, om het zelve ter uitvoer te bren-
gen. Hier uit zal genoeg gebleken zyn, dat zaaken, welke anders geen bewys op-

opleveren, dan een oud gebruik, fomtyds niet zonder beweeging buiten gebruik te brengen zyn. Het voorgevalene binnen Arnhem, met de begravenisse, in onze dagen, geeft bewys genoeg, dat het gemeen, als het door anderen aangezet wordt, de beste inrichtingen fomtyds dwarsboomt, en onder dit of dat voorwendfel, het welk als een gezochte oorzaak moet aangemerkt worden, ter bereiking van een groot oogmerk, verwoestingen veroorzaakt. Wy stellen met rede hierom, dat de Overheden dit stuk niet ernstiger behandeld hebben, en dat die schadelyke gewoonte, om de lyken in de Kerken en Steden te begraven, noch al blyft stand houden, uit hoofde dat men fomtyds aanbلاazers vindt, om het beste oogmerk van verstandige Regenten te verachten, en zich tegen het zelve, tot algemeen nadeel, aankanten.

De trek van één penceel, de geestigheid van éenen dichter, hebben het doldriftig Engeland certyds in beweeging kunnen brengen, en oorzaak geeven om het Oorlogsvuur aan te stooken met onze Republyk; ja de begraaving van één dooden is, in onze dagen, een steendes aanitoots en een voorwendfel ge-

weest van eenen veel onderneemenden Vorst, om onder dien schyn, offchoon ter bereiking van een gantsch ander oogmerk, ons gemeenebest op het punt te brengen, om in eenen ongelukkigen en kostbaaren Oorlog ingewikkeld te worden. Zyn Vorsten, by welke de Godsvrucht, deugd en rechtvaardigheid ten hoogsten top moest gestegen zyn, om eene laage oorzaak, somwylen zoo irritabel, dat zy duizende zielen doen sneeven, als zy hun eigen belang bedoelen; en wordt meermaalen alles, wat rechtvaardigheid vordert, van hun voorbygezien, om hunne heersucht te toonen en te doen gelden: geen wonder dan, dat een misleid en onkundig gemeen, ook door geringe oorzaaken, hoedanig by voorbeeld, eene verandering in het begraven, somtyds is vervoerd geworden, om de paalen van redelykheid en orde te buiten te gaan, vooral wanneer somnige oproerige Mazanjelloos andere oogmerken zoeken te bereiken, en het graauw alleen maar gebruiken, om verwoestingen aan te rechten, ten einde in dezelve zoo veel te beter te slaagen. Dan hoe gewigtig deeze rede van oproerige bewegingen ook van veele Overheden wordt geoordeeld, in geval men de

de begravenisfen buiten de Steden wilde invoeren, (want naauwlyks fpreekt men 'er van, of het oproer van Amsterdam koomt op de baan), nochtans fchynt het my toe, dat dezelve niet gewigtig genoeg is, om daar om die onderneeminge te ftaaken. En waarlyk wy zouden een zeer ongelukkig gemeenebest hebben, als de Souverain van den lande, de Vorst en hooge Overhennen der Steden niet in ftaat waren, om dit oud gebruik te vernietigen en te doen ophouden, zonder een gevreesd oproer voor te koomen, of het zelve te beteu- gelen en krachtdaadig te keer te gaan, indien de zaak waarlyk ernst was. En dat de oudheid deezer gewoonte, om de lyken in de Steden en Kerken te begraven, op zich zelve befchouwd, in het geheel geene genoegfaame rede zy, om 'er zich tegen te verzetten, en dezelve uit te roeijen, zal elk gereed erkennen, wanneer 'er maar overtuigende bewyzen zyn, dat dit gebruik, voor den algemeenen welvaard, en de gezondheid der ingezetenen nadeelig is. Hoe bedroefd zoude het met de Konften en Weetenfchappen gefteeld zyn, als de nieuwe verbeteringen in onbruik moesten blyven, om dat men aan de oude dwaalingen

gen zoo zeer gewoon was. Het bewys derhalven van een oude gewoonte is geen bewys, dat wy 'er aan moeten verflaafd blyven; en verdient het bewys van oudheid eenig gezag, dan moet de begraving buiten de Steden de voorkeur hebben, welke by de oudheid altoos plaats gehad heeft. Ik moet hier nochtans aanmerken, dat, zoo het my voorkomt, de gesteldheid van onze Republyk thans niet zeer gunstig en geschikt is, om die gewigige verandering, in het begraven der dooden, te onderneemen; en ik geloof, dat de Wel Edele Heeren Bestierders van 't Zeeuwfch Genootfchap zulks met my zeer gaarne zullen toestemmen: daar de eendracht tusschen den Vorst en veele Regenten is geweeken, en de partyzucht van veele Burgers ten top is gefteegen, zoo dat de eene broeder den anderen naauwlyks dulden kan; ja de twistzieke en oproerige gesteldheid van veele ingezeeten en zoude misfchien hinderlyk zyn aan zulk eene pryzenswaardige verbetering. Hoe nuttig en noodzaaklyk het fomtyds is, om eene zaak te verbeteren, zoo zyn nochtans alle tyden daar toe niet even geschikt: de Hoogleeraar PESTEL zegt met recht: *scpe interest civitatis, errores*

in-

inveteratos potius tolerari, quam subito per vim convelli. Geldt ooit de Vaderlandfche Spreuk: *Concordiâ res parvâ Crescent*, zy geldt ook in dit geval. Wanneer eendracht by den Souverain, eendracht met den Vorst, eendracht by de Overheden en een algemeene eendracht onder de burgers en ingezeetenen plaats heeft, zyn gewigtige veranderingen gemaklyk te weeg te brengen: en verftandige Regenten moeten van de kalmte en rust der Republyk een goed gebruik maaken, om die fchandelyke en fchadelyke gewoonte af te fchaffen. Om evenwel die gewoonte op eenmaal en door geweld te vernietigen, vind ik ongeraaden: wy moeten, volgens de taal van PLATO, in de Republyken niets onderneemen, of men moet weeten, het de de burgers fmaaklyk en aanneemlyk te maaken; zoo moeten wy 'er onze ingezeetenen ook toe bereiden en allengskens toegefchikt maaken, en niet, met eenen fprong, tot zulk eene nuttige verandering noodzaaken. Schielyke veranderingen zyn veelyds fchadelyk, en worden meenigmaal met naberouw en eenen kwaaden uitflag achtervolgd.

Het zal nuttiger en beter zyn, door goede zeden te verbeteren, en door mee-

meenigvuldige voorbeelden te overtuigen, dan door strenge wetten de Burgers daar toe te noodzaaken. De waare Godsdienst en de zeden zyn hier toe de krachtdaadigste en achtbaarste middelen; en de onweetendheid van beiden veroorzaakt, dat de meeste menschen hunnen plicht, en tevens den bron van hun geluk, niet kennen. Naar maate de waare Godsdienst en zeden onder de menschen verbeterd en het ongodsdienstige en zedebedervende der begravenissen in de Kerken meer en meer onder de ingezeetenen bekend wordt, zal men ook gemaklyker deezen vlek voor den Christlyken Godsdienst kunnen uitwischen. Een schadelyke gewoonte met eenen sprong te willen uitroeijen, is dikwils de baarmoeder van veele onheilen geweest; en daar aan moet ook het oproer te Amsteldam worden toegeschreven. Daarenboven was toen het tydstip ook niet zeer gunstig voor zulk eene verandering; hier kwam noch by, dat het getal der Officianten daar door vermeerderd, en meenig Burger, welke vry Aanspreeker konde worden, zulks belet wierde, en dan noch het misfen der smulpartyën. Nimmer zal het invoeren van het begraven, buiten de Steden;

den, zoodanig eene geweldige uitwerking kunnen hebben, als het oproer in Amsteldam, by aldien zulks, met beleid, oordeel en verstand, allengskens ingevoerd wordt. *Festina lente* is een oude spreuk, hier zeer toepaslyk; en het is wel een zeer voornaame pligt van Overheden, om dit schadelyk en ongezond gebruik te vernietigen; maar tefens ook noodzaaklyk, eenige toegeeflykheid en inschiklykheid te gebruiken met hunne ingezeetenen. Aan den kant der Overheden moet alles in het werk gesteld worden, en geen hinderblokken meer overblyven, welke het begraven buiten de Steden moeijelyk kan maaken: alle belastingen, die 'er op gesteld zyn, moeten opgeheven, en aan de Burgers een ruime gelegenheid gegeeven worden, om hunne dooden, buiten de Steden, op Kerkhoven te kunnen begraven. Zoo lang 'er geene wel ingerichte Kerkhoven buiten de Steden zyn, kan die ongeschikte gewoonte niet in onbruik gebragt worden. Alle verstandige Regenten moeten dit gebrek verbeteren; en by het oprichten van nieuwe Kerken geen begraafplaatsen 'er in stichten: dan zullen zy het verstandigste deel der Natie door hun voorbeeld voorlichten,

om

om hunne dooden op de Kerkhoven te begraven; en de geringe burgers, die altoos het oog op hunne meerderen hebben, zullen van zelve volgen, zoo dat binnen weinige jaaren onze Godshuizen van dit bygeloovig misbruik zullen gezuiverd worden, zonder dat 'er eenige beweging of oproer door te vreezen is; even als thans de kostbaare maaltyden by de begravenissen vernietigd zyn. Om dat de groote en aanzienlyke Burgers zulks afgeschaff hebben, wordt het van de geringere Burgers gevolgd, en de gemeene man schenkt ook zoo ruim niet meer, deels uit gebrek, en deels door den voorgang van zyns meerderen; en wy hebben hoop, dat de boer ook met 'er tyd zal afzien van zyn tracteeren; en het eeten van traanenbrood in de herbergen zal afschaffen. Indien het meerderdeel der natie nu reeds gewend is, hunne dooden buiten, op de Kerkhoven, te begraven, dan zal al het overige gemaklyk te verkrygen zyn; ja dan zullen de Wetten, ter rechter tyd geeven, het zegel op deeze nuttige inrichting kunnen drukken, en de Wetten der Roomfche Keizers, en die van *Solon*, zullen weder gangbaare munt worden.

Het begraven buiten de Steden is gegrond op het Godlyk bevel, gevestigd op den zuiveren Godsdienst, en gebouwd op de rede en den algemeenen welvaard der Ingezeetenen: derhalven zullen de wetten, welke de Burgers daar toe verplichten, weinig tegenstand vinden; vooral wanneer de Ingezeetenen ailenskens daar toe verstandig worden opgeleid en daar voor vatbaar worden gemaakt. Ieder Ingezeeten, die voor zyn byzonder belang, het belang der Maatschappy doet wyken, is een slegt Ingezeeten; maar ook elke Overheid, die zyn byzonder belang niet stelt, beneden het belang des Volks, en die een ander oogmerk heeft, dan het volk gelukkig te maaken, is een slegte Overheid. Het algemeen belang eischt dus van Overheden in deezen zoodanige wetten, tot welkers betrachting zy de Burgers in staat gesteld hebben; en deeze zyn verplicht, zoodanige wetten, welke, om het begraven buiten de Steden in te voeren, gegeven worden (dewyl zy op de hoogste rechtvaardigheid gegrond zyn), te gehoorzaamen, goed te keuren en na te koomen. Indien nochtans, tegen alle deeze voorzorgen der hooge Magten, eenige geweldige tegenstand gevonden

XII DEEL, M werdt,

werdt, (dat, myns bedunkens, onmogelyk is), zoo draagt de Rechter het fwaard niet te vergeefs, en laat zich door het graauw geenfins de handen binden: ja al wierde hemel en aarde zelfs verwoest, om de taal van Horatius te gebruiken, nochtans zou hy betrachten, wat hy moeste, en het geluk des volks eifchte, om ter uitvoer te brengen, ten einde den algemeenen welvaard en het heil over alle de Ingezeetenen uit te storten.—

Tot een vyfde oorzaak van het in stand blyven der begravenissen, in de Steden en Kerken, kunnen wy gevoeglyk brengen het heerschende bygeloof, de valsche Godsdienst en onkundige wanbegrippen der menschen.— Dat het bygeloof een zeer voornaame oorzaak geweest zy, om de begravenissen in de Steden en Kerken in te voeren, zal niemand, die één aas gezond verstand heeft, ontkennen; en die hier noch aan twyffelt, die leeze de voortreflyke Inwijngs Rede van den Hoogleeraar KLUIT, inzonderheid bl. 32, 33, 34, 35 enz.; en voeg hier by de meergemelde Verhandeling van Professor TE WATER. Met vol recht zoude ik hier een groot gedeelte der gezegden van deeze twee beroemde Mannen kunnen bybrengen; maar daar elk
ge-

gelegenheid heeft, om die Verhandelingen in de Nederduitsche taal te leezen, zoo is het genoeg dezelve alleen aan te haalen. Jammer is het ondertusfchen, dat dezelve niet genoeg geleezen worden; en noch beklaglyker is het, dat de arbeid van zulke Mannen geen grootere uitwerking gehad heeft by Regenten en Ingezeetenen: wy mogen met PETRONIUS wel zeggen,

Invenies quod quisque velit: non omnibus unum est,

Quod placet. Hic spinas colligit, ille rosas.

Of met een ander beroemd Schryver uitroepen:

*Sis vir probus, sis doctus, sis nobilis,
Nil, nil juvabunt ista in hoc te seculo:
Primas sed adulator, sycophanta proximas,*

Ac tertias tenere cacoëthes solet.

Alle Schryvers, welke over deeze schadelyke gewoonte geschreven hebben, erkennen de kragt van het Bygeloof, in het voortbrengen en in standhouden van dezelve, als ze door geene verstandige en weereldlyke magt en gezag wordt tegengegaan. Misschien zal men my tegenwerpen, veele Roomsche en Bygeloovige Landen echter hebben zich te-

gen deeze dwaaze gewoonte verzet en dezelve uitgerooid: zyn wy in dit stuk dan onkundiger en bygelooviger dan in andere Landen? D't is zoo: tot onze schande moeten wy bekennen, dat zuiks ons Vaderland tot verwyt verstrekt; en het is zelfs te verwonderen, dat die goede voorbeelden geen betere uitwerking by ons gehad hebben. Dan helaas! wy zyn wel gewoon van de Vreemdelingen grillen, moden en belachenswaardige zaaken over te neemen, maar geensins zaaken, welke tot welzyn en het behoud der Ingezeeten en verstreken. Nuttige inrichtingen, van welke men natuurkundig zeker overtuigd is, dat tot het algemeen welzyn dienstig zyn, om in gebruik te brengen, worden wel nu en dan eene stof van overweeginge, maar na lange deliberatien laat men veelal de zaak *in statu quo*. De Monarchaale Magt, van eene zaak als nuttig zynde overtuigd, zegt *sic volo*, *sic jubeo*; en met die woorden en een leger van honderdduizend man, kunnen veele bygeloovigheden, welke geen voordeel aan de kroon opbrengen, verbannen worden. Voorzulk eene Regeeringsvorm heeft ons de hemel tot hier toe bewaard; en Hy hoede 'er ons verder voor! Wy zyn, wel is waar,

waar, niet bygelooviger dan in andere landen: nochtans moet men bekennen, dat veele Menschen, uit geene andere redenen, hun geldje spaaren, om in de Kerk begraven te worden, als uit wanbegrippen, bygeloof en vooroordeelen, die in der daad weinig verschillen van afgodery en beeldendienst, welke men nochtans verfoeit.

Het kan niemand onbekend zyn, dat, by de grondlegging van onze Republyk, deeze bygeloovige gewoonte, om de dooden in de Kerken te begraven, gevonden is: want in de zesde Eeuw, na CHRISTUS geboorte, was het zelve overal doorgedrongen, door dien de Franciscanen en Dominicaanen, bemerkende hoe hunne Broederschappen toenamen, en dat zy zoo veele kosten niet konden goedmaaken, deeze kunst, om geld te beuren, hebben uitgevonden; zy drongen de onkundige Menschen op, dat zy in Monniken-kappen, of by de Altaaren moesten begraven worden; en men is van gevoelen, dat CONSTANTYN DE GROOTE, door zyne schikking, het eerst daar toe aanleiding gegeven heeft. De Geestlyken lieten al vroeg voor geld ieder een in de Kerken begraven. Het grootste gedeelte der Ingezeeten

was alhier den Roomfchen Godsdienst toegedaan, dien door de Bifchoppen, Priesters en Monniken, *lucris caufa*, veele bygeloovigheden waren ingeboezemd, ook met betrekkinge op het begraven, het geen noch gefchiedt: zeldzaam doch wordt een Roomschezinde begraven op eene ongewyde plaats, daar de een of andere zoogenaamde Heilige niet begraven ligt, welke men hen wys maakt, dat niet weinig dienst doen aan de Zielen.

De Hervormden van dien tyd werden meester van de Kerken als mede van de Geestlyke goederen, en dus ook van de voordeelen der Begravenisfen. Den zuiveren Godsdienst uit te breiden, en de kundigheden der Ingezeetenen te vermeerderen, in die ftukken, welke vooral noodzaaklyk waren, om den Hervormden Godsdienst niet alleen voort te planten, maar ook om politieke oogmerken te bereiken, maakte den Staatkundigen en Geestlyken toen zoo veel werk; en 'er waren tevens zoo veel bygeloovigheden te beftryden, dat men, om het bygeloovig en voordeelig begraven der dooden in de Kerken niet eens dacht. Geheele eeuwen gingen voorby, dat die ftof niet eens aangeroord werdt; en de

Lee-

Leeken der Kerken werden hier omtrent niet verlicht, gelyk in andere bygeloovige stukken plaats had. Mischien was het voordeel, dat het begraven aan de Kerk opbragt, hier wel de voornaamste oorzaak van. MOLLIERE zegt niet onbaar-
tig, tout le Monde marche par Cabale et par pur interest: althans noch Staatkundigen, noch Geestiyken raakten die bygeloovige gewoonte aan; mischien zoude men ook een *silentium* op een waarheid spreekker gelegd hebben: want *veritas odium parit*. Niet dat het begraven der dooden, in de Kerken, welmeenende Vaderlanders niet al lang tegen de borst gestooten heeft: dit kan men opmaaken uit het zeggen van den Dichter A. STEIN, die, volgens de taal van den Beroemden BERKHEY, een goed Gereformeerde was, als hy zich dus laat hooren:

Wat zoekt gy hier (ai zeg) de leyende by de dooden!

Zoo sprak in Christus Graf een Engel uit Gods troon:

Zie! nu is deeze Vraag in Christus Kerk van nooden:

Wat zoekt gy 't Leven zelfs, by 't stinkend aas der doon?

De Heer J. VAN DER GHIessen heeft,
 M. 4 in

in het jaar 1706, een fraaije verhandeling daar over gefchreven; en, om anderen ftilzwygende voor by te gaan, zoo heeft de Wel Edele Heer A. PERRNOT dit gewigtig ftuk opzetlyk behandeld, en zoo wel in zyn leeven, als na zynen dood, verftandig getoond, dat het begraven, buiten de Steden, hem ter harten ging, en noodzaaklyk is. Niet zonder moeite, tegenftand en zwaare kosten, liet hy, dat duurzaam gedenkteeken *ter Nuyolging* op den Scheveningfchen weg oprichten: maar die bygeloo-vige begrippen werden in voorige eeuwen niet ernftig genoeg beftreden, en dit gefchiedt noch niet naar waarde; dus bleven dezelve heerfchende en heerfchen noch. Dit gaat zoo ver, dat fomnige menfchen zich verbeelden, Gode eenen dienst te doen, door in de Kerken te begraven; en dat zy hier mede zouden toonen, Christenen en geenfins Jooden te zyn: even als men eertyds geloofde, Gode eenen dienst te doen, door menfchen te dooden, welke in Gods-dienftige begrippen verfchilden, die om deeze reden als Martelaars naar de brandftapels en galgen gefleept werden. Vee-len meenen, men moet voor de Godshuizen zorgen: en om dat deeze voor-
dee-

deelen uit de begravenissen trekken, zoo moet men in de Kerken begraven, dus ondersteunt men, zelfs na zynen dood, de Kerken: doch, eenvoudige Zielen! maakt by Testament vyfentwintig gulden aan de Kerken, dan hebt gy in deeze betrekkinge dubbel voldaan, en laat de Kerken zonder stank. Andere willen begraven worden in die Kerken, waar in zy gedoopt zyn, hunnen Godsdienst verrichten; en *sommigen*, zegt LE FRANC VAN BERKHEY, worden 'er gevonden, wier Hersenen zoo verre vermeld zyn, dat zy niet alleen een ingebeelde Heiligheid stellen, in geduurende hun leeven dicht onder de Predikstoel te zitten, maar zelfs, het koste wat het wil, daaromtrent, of in het Choor, of omtrent de plaats, daar men het Heilig Nachtmal viert, wenschen begraven te worden. Wie zal ontkennen, dat 'er anders geene bewyzen voor zoodanige verkiezingen zyn, dan inbeelding, valsche Godsdienstbegrippen en verouderd bygeloof; waar toe weinigen zich verledigen, om 'er de Ingezeetenen van te zuiveren. Ecnige hebben noch affschuwelyker wanbegrippen, waarom zy in de Kerken begraven: voorgeevende, dat zy daar door de verspreiding van hun en hunne Familie niet

alleen verhoeden, maar ook dat zy, welke dwaasheden! in de opstanding der dooden niet van elkander zouden gescheiden zyn, maar by elkander vereenigd, voor den Rechter van hemel en aarde, zouden kunnen verschynen. Hoe is het mooglyk, dat zulke bedroefde onkundige Menschen in den Hervormden Godsdienst gevonden worden? En evenwel treft men de zulken waarlyk aan. Wy mogen met JOHANNIS IUS, toen hy naar den gevloekten brandstapel geleid wierdt, en een onkundigen yve-
 raar een strootje zagaandraagen, om de Vlam te vermeerderen, ook wel uitroepen: *o Sancta Simplicitas!* o Heilige Onnoozelheid! Behoorde elk niet overtuigd te zyn, dat de verspreiding der lichaamlyke deelen, door de vernielende tyden, en het rollen der ceuwen, toch gebeuren zal, en door het zondig begraven in de Kerken niet geweerd kan worden: alle die denkbeelden zyn derhalven valsch, bygeloovig en verfoeijenswaardig.

Sommigen zyn noch met andere bygeloovige denkbeelden beziel, en geeven voor, dat de Kerken niet alleen, uit hoofde van hun geloof, hunne eighendommen zyn, om hunnen Godsdienst
 'er

'er in te verrichten; maar datze met hunne begravenissen betoonen, leden der Kerken te zyn, en liefde voor de Godshuizen te hebben; en dat de geloovigen, daarze dierbaar in Gods ooggen zyn, en Tempelen des Heiligen Geests, dus ook behooren in de Kerken en Tempelen te worden begraven. Hoe fraai dit ook mag klinken, nochtans zal niemand, wiens Geloof op een redelyke kennis, toefstemming en onwrikbaar vertrouwen gegrond is, 'er mede te voorfchyn koomen; en 'er schuilt meer bygeloof onkunde en hoogmoed onder, dan bewyzen van een oprecht geloof.— Anderen willen de dooden, in de Steden en Kerken, bewaaren, tot een denkteeken, om 'er door opgeleid te worden, om sterven te leeren: even of hier toe geene andere en treffender gelegenheden daaglyks voorkwamen. Om nu geene meer dwaaze denkbeelden en bygeloovigheden aan te haalen, waarom sommige menschen voor het begraven in de Kerken pleiten: het bygebragte is genoeg, om ons te overtuigen, dat de Godsdienst, zoo wel als kennis, waarheid en rede, noch in lang niet in dien glans en in die verhevenheid zich vertoont, als zy moeste: maar helaas!

met

met veel bygeloof noch befmet is, vooral omtrant het begraven der dooden.

Deeze oorzaak, uit bygeloof en verkeerde wanbegrippen gebooren, is ja mede ook al eene rede, waarom sommige onnoozele menfchen hunne dooden in de Kerken plaatfen, en tot het begraven, op de Kerkhoven buiten de Steden, niet wel kunnen overgaan: doch dezelve is geenfins van zoo veel aanbelang, dat als het de Overheden waarlyk ernst is, om het begraven in de Steden te doen ophouden, dezelve niet gemaklyk uit den weg zoude te ruimen zyn.

Ik geloof, dat zoo 'er geene andere oorzaaken plaats hadden, deeze redenen geen of weinig invloed zouden hebben in ons Gemeenebest, om het zelve te verhinderen; en verftandige Overheden en Magiftraaten zouden *jure merito* zich aan dergelyke grollen en dwaasheden niet flooren.

Wy zyn, ik beken het, vry gevogten Nederlanders: en eeuwig zy het OPPERWEEZEN gedant; als mede PRINS WILLEM DE EERSTE, die waare Vader des Vaderlands; en de Burgers van dien tyd, welke ons zulks verzorgd hebben! ja elk Burger en Ingezeeten heeft by de
grond-

grondlegging van ons dierbaar Vaderland, de vryheid van denken en tot de uitoeffening van den Openbaaren Godsdienst verkregen; en wy zyn verdraagszaam, en laten veele gezindheden toe; ja dulden zelfs veele bygeloovigheden en plechtigheden, welke de algemeene ruste niet stooren. Geen Vorst of Overheid heeft magt, om over het gewoeten te heerschen; en in betrekking tot de Burgerlyke rechten zyn alle Geloofsgenooten elkander gelyk: alleen de zoodanige uitgezonderd, wier gevoelen en grondstellingen strydig zyn met de menschlyke en burgerlyke pligten, volgens de taal van ISELIN.

Wy zyn vrye Republykaanen, maar nochtans mogen wy niet doen, wat ons goeddunkt: maar zyn bepaald aan deugd, wetten en het algemeen belang. Zoo dra nu onze daaden en handelingen stryden tegen de deugd, wetten en het algemeen belang, zoo verliezen wy, gelyk billyk is, alle recht en vryheid; en wy zyn verplicht, hoe strydig zulks ook tegen onze byzondere denkwyze is, den algemeenen welvaard boven dezelve te stellen; en dus verliezen wy ook onze vryheid, om onze dooden in de Kerken te begraven: dewyl zulks strydig

dig is tegen den algemeenen welvaard en de gezondheid van onzen evenmensch, hoe zeer wy ook aan onze bygeloovige denkbeelden verkleefd zyn.

Indien de Overheden eene volkomene vryheid en gelegenheid geeven, om de dooden buiten de Steden te kunnen begraven, dan zullen de nevelen van vooroordeel en bygeloof opklaaren, en de Christelyke Godsdienst zal van deezen schandvlek spoedig gezuiverd worden: inzonderheid als de Geleerden en Geestlyken het schandelyk bygeloof, by alle gepaste gelegenheden, onderscheiden aanwyzen. En het is voorzeker de onvermydlyke pligt der Staatkundigen, Geleerden en Geestlyken, dat zy hunne medeburgers op alle wyze zoeken te verlichten, en, het geen hun waaren en het algemeen welzyn vordert, te leeren kennen, te betrachten en ter uitvoer brengen. Het gemeen zal zelden bygeloovige wanbegrippen en vooroordeelen, uit eigene beweeginge, vaaren laten; hier toe dus niet aangespoord, door den Souverein, Vorst, Overheden, Geestlyken en andere Geleerden, blyft het volharden in hunne bygeloovige en nadeelige gewoonte; maar heeft het verstandigste deel der Natie medelyden met de

de wanbegrippen en dwaasheden hunner medeingezeetenen, dan spant de eene door zyne magt en gezag alles in het werk, om dezelve in staat te stellen; datze ter bevordering van het waar en algemeen welzyn kunnen medewerken, en de andere wektze hier toe op, door hen te onderwyzen, verlichten, en de nevelen van vooroordeelen en onkunde te verdryven, en in derzeiver plaats in hunne gemoederen waarheid, deugd en kennis, aan te kweeken.

Doet men zulks ook ten aanzien van de bygeloovige gewoonte, om in de Steden en Kerken te begraven, dan zullen die dwaaze wanbegrippen wel haast verdwynen en geheel en al uit het harte der Ingezeetenen verdelgd worden.

Het is voornaamentlyk de pligt der Geestlyken, om dit bygeloof krachtdaadig te bestryden, en het in deszelfs schandelykheid en schandelykheid opentlyk voor Overheden en Gemeenten voor te stellen, op dat het aan een ieder ken- nelyk worde. De Geestlyke mogen dit niet langer voor hunne Leeken verzwynen: want alles, wat naar bygeloovigheid sweemt, en niet met de gezonde rede en de openbaaringe strookt, verschaft voedsel aan den vrygeest, die
daar

daar uit gelegenheid ontleent, om te spotten met zulke belyders van onzen Godsdienst, welke besmet zyn met zulke klaarblyklyke bygeloovigheden, die uit veel bygelooviger Landen al lang verbannen zyn. Alle die wanbegrippen en vooroordeelen zyn by verstandigen niets: noch balseming, noch verzeekering in de Kerken, zal de slooping der Lichaamlyke deelen kunnen verhinderen; door den tyd en jaaren vergaat immers alles, en maakt alle bewaaring vruchteloos. Eene aardbeeving keert alles t'onderste boven; eene woeste Krygsbende vernielt Kerken en graven: hoe werden de beenderen der oude Koningen en Keizers door een woest volk te Wormspeier aan de vlammen opgeofferd! De stoffe en overblyffels van onze voorouders verftrekken nu misfchien tot mesting en voedsel voor beemden en velden, waar wy ons leevens-onderhoud door krygen, ter verfterking van ons broos lichaam. Waar zyn de deelen onzer Voorouders van over honderd jaaren; en waar zullen de onze zyn over eene eeuw? Onze deugden of ondeugden mogen noch in de rolle des nageslachts aangeteekend zyn; en onze fchriften mogen, of goed, of kwaad veroorzaa-

zaaken: maar van ons lichaam zal niets meer te vinden zyn; en zoo 'er noch iets van onze beenderen is overgebleven, niemand zal dezelve kunnen onderscheiden. Ik zoek de beenderen van uwen Vader PHILIPPUS, zeide DIÖGENES tegen ALEXANDER, (welke Hem op een Kerkhof ontmoette), by die van mynen knecht, maar ik vind dezelve niet: om dat zy alle gelyk zyn. Welke verschillendheden kundige Beschouwers ook aantreffen in de beenderen, (want een kies of tand van een kaakbeen past in geen duizend andere kaakbeenderen naauwkeurig), wy mochten met DIÖGENES uitroepen: *zy zyn alle gelyk*, op 't uiterlyk gezicht.— Waar toe dan dat bygeloovig en schadelyk begraven in de Kerken langer aangehouden, en zich dwaaslyk bekommerd voor de verstrooiing der deelen?

De wyze en aanbiddelyke Voorzienigheid zal het *iets*, waar uit wy weder zullen voortkoomen, zonder onze zorgen, wel in zyne almachtige hoede nemen; en ten geene dagen, door zyn alvermoogende hand, zoodanig een verklaard lichaam 'er weder uit formeeren, het welk voor eene Eeuwigheid vatbaar zyn zal.— En wat aangaat: om de herinnering des doods in de Kerken, door

de lyken, op te wekken, en daar door ons de fterflykheid, onder het Kerk gaan, te binnen te brengen, zulks is ook van weinig aanbelang: daar wy hier aan gewoon zyn, geeft het geene aandoening; te recht zegt de Hoogleeraar **TE WATER**: dat het bedroefd is, als de waggelende graven ons zulks moeten indachtig maaken. Alles, wat in de natuur is, leeft en fterft, en leidt ons dus tot deeze gewigtige bedenkinge op; men heeft derhalven daar toe het bijgeloovig begraven in de Kerken niet noodig. Is men echter op zulke gedenkteekenen gefeld, men kan dezelve buiten op de Begraafplaatsen oprichten, en deeze zullen misfchien voor die on-aandoenlyke menschen beter uitwerking hebben: dewyl het iets nieuws en buitengewoon zoude zyn, dat natuurlyk de aandacht meer zal trekken.—

Tot een zesde reden of oorzaak, waarom het begraven in de Steden en Kerken blyft stand houden, kunnen wy gevoeglyk brengen, verkeerde hoogmoed, eersucht, pracht en statie: om door het begraven zyn aanzien, rang, deftigheid en rykdommen te vertoonen, en daar mede by de weereld zich voor te doen, als menschen van fatsoen en middelen, die de kosten,

ten, om in de Kerken te begraven, kunnen betaalen.

Niemand kan onbekend zyn, dat men van alle eeuwen een onbegryplyke pracht en statie gehouden heeft, met het begraven der dooden. De gewyde zoo wel als de ongewyde Schryvers geeven zulks genoeg te kennen; en alle ceremonien van Heidenen, Romeinen, Grieken, Jooden en Christenen, van voorgige eeuwen zoo wel, als van tegenwoordige tyden, zyn hier van zekere getuigen, dat met het begraven der dooden altoos een ydele pracht en hoogmoed heeft vergezeld gegaan; ja het verbranden der dooden, was volgens TACITUS, alleen eene eer, welke men aan heerlyke Mannen deedt, wier asche men onder prachtige Gedenksteenen bewaarde. KAREL DE GROOTE verboodt zulk eene pracht op doodstraf, met deeze woorden: *wanneer iemand het lichaam van een overleden mensch, naar de wyze der Heidenen, door de vlamme zal hebben doen verteeren, en de beenderen tot asche verbranden, zal met den dood gestraft worden.* Mischien zullen onze nazaaten ook noch zulk eene strenge wet krygen, om het Kerkbegraven te stuiten.

Het begraven der leevendigen met de dooden, dat by sommige barbaarsche Volkeren noch plaats heeft, is niet anders als eene doemenswaardige hoogmoed en domme eerzucht; zoo wel als het begraven by ons in de Kerken, niet anders is dan een dwaaze hersfenschim, en eene verfoeilyke hoogmoed, allen Christenen onbetaamlyk en ongeoorloofd; ja een hoogmoed, welke somtyds ten verderf van Landen en Steden kan strekken: zoo wel als alle onmaatige pracht en eerzugt altoos geweest is, en altyd zal zyn, ten nadeele van alle Landen—. Dan of schoon ik de meeste begravenisfen als een zekere *luxe* beschouw, zoo moet men nochtans erkennen, dat dezelve in andere landen veel prachtiger, en vooral ceremoniëelder altoos geweest zyn, dan by ons.

Wy zyn zindelyker, eenvoudiger en deftiger altyd met de begravenisfen geweest, en noch steeken wy, inzonderheid de Amsteldammers, andere landen den loef af. Het begraven in de Kerken en Steden is nochtans een *point de honneur*, en wordt van ieder een, byna tot ergernis, hooggeächt, voor deftig en zeer aanzienlyk gehouden; ja onze Overheden, voor welken ik de grootste
ach-

achting heb en altoos eerbied zal behouden, zoo lang zy hunne gewigtige posten getrouw waarneemen, zyn meest allen, om zonder vleijery te spreken, op het begraven in de Kerken zeer gefeld; ten minste zy toonen dit door daaden: daar zy zich zelve en anderen, in de Steden en Kerken, laten begraven, en daar door een doodlyk *miasma* voor de leevendigen bereiden.

Indien de aanzienlyken en Grooten, die geene kosten te ontzien hebben, hunne dooden in Holland meer lieten vervoeren naar het fraaije Kerkhof, op den Scheveningschen weg, of op de Dorps-kerkhoven, zoo zoude zulks invloed hebben op de Burgers; maar deeze zyn meestendeel te zeer ingenomen met, en gehegt aan hunne Grafkelders, en familie graven, waar in zy hunne dooden laten plaatfen: zy lichten derhalven den gemeenen man, dat hunne zaak nochtans zoude zyn, niet met hun voorbeeld voor, en gaan dien ingebeden hoogmoed niet verstandig te keer.

Groot en Klein, Ryk en Arm achten het gemeenlyk, voor een groote eer, zyne dooden in de Kerken te laten verrotten; ja trekken den neus op, ais men van het begraven op het Kerkhof

fpreekt: zoo wy ons maar voegen by de middelmaatige Burgers, zoo zal men ras opmerken, dat als zy van het begraven van hunne familie fpreeken, zy altoos die den voorrang geeven, welke in de Kerken begraven zyn; en als zy met onbekenden fpreeken, zullen zy altoos die geenen trachten te verbergen, welk van hunne familiën op de Kerkhoven zyn begraven: om dat men daar uit zoude befluiten, dat deeze onvermoo-gender waren geweest, dan zy zyn. De meeste menfchen oordeelen over het begraven op de Kerkhoven ongun-ftig, en rekenen het voor fchande: een man van Fatfoen zoude men het zeer kwalyk neemen, als hy zyne dooden, op een Kerkhof, met gewoone ftatie, liet begraven; men houdt hem voor een zeer Bizard menfch, of voor een Mi-fanthrope: ik zelfs heb voor eenige jaaren daar de proef van uitgeftaan. Van hier dat veele geringe Burgers liever eenige goederen verkoopen of verpan-den, dan dat zy de overledenen niet de fchandelyke eer zouden aandoen, om hen in de Kerk te begraven. 'Er zyn zelfs maar weinige menfchen uit een buurt of familie, welke flegts van eenigen rang of aanzien zyn, die zich verwaardigen een

een lyk naar het Kerkhof te vergezellen; zy zyn al te zeer op het fatsoen gesteld, om met een lyk naar een Kerkhof mede te gaan: onlangs zag ik hier een aanmerklyk voorbeeld van. Maar als een lyk in de Kerk begraven wordt, dan kan men medegangers genoeg krygen: een drom van aanzienlyke Burgers vergezelt het lyk, en een stoet van Geestlyken doet ook den Overledenen de laatste eer aan, om zyn rottend en stinkend overblyffel in den Tempel te plaatsen; even als of het een groote eer is, om getuigen te zyn van een schenddaad, en mede te gaan, om stinkende aasen in Gods Huis te brengen, welke, door de eene of andere bykoomende oorzaak, hunne evennaasten kunnen vergiftigen ja den dood veroorzaaken. Men reekent het dikmaals geen schande, ten minste men trekt het zich niet sterk aan, als de schulden van eenen overledenen niet kunnen betaald worden; echter wil men noch wel het fatsoen ophouden van zyne familie, om de kosten te betaalen van eene Kerkbegravenisse. Maar zoude het niet veel fatsoenlyker zyn, dat geld te bespaaren, en het aan de schuldenaaren te geeven?— Dit prachtig en kostbaar begraven in de Kerken is te meer ver-

derflyk voor het algemeen, dewyl zelfs ook menschen zulks doen, welke hunne penningen veel beter en nuttiger zouden kunnen besteden; ja hoe meenige weduwe, die met het verlies van haaren man al haar inkoomen mist, en naauwlyks eenig vooruitzicht heeft, om zich zelve en haare kinderen te onderhouden, wordt door het begraven in de Kerken noch verder geruineerd: want het is niet alleen, dat de onkosten van de Kerk dan hooger loopen, maar alles moet naar evenredigheid dan veel duurder en kostbaarder worden uitgevoerd: als de Aanspreekers of Bidders, Draagers, de Rouw enz: kortom alles loopt te faamen, om haar geheel en al in den grond te booren. Wy kennen 'er, die om de onkosten van zoodanig eene Kerk-begravenis goed te maaken jaar en dag zich in schulden staken. Ik weet wel, dat de menschen zelve wyzer moesten zyn, maar zoo eene Kerk-begravenis houdt men voor deftig en fatsoenlyk, en is by de familie in achtinge, derhalven durven zoodanige weduwen zulks niet nalaaten: want anders spreekt men 'er schande van, en zy vervallen in ongenade by haare naastbestaanden. Ongelukkige hoogmoed! verfoeijelyke Kerk-begravenissen!

Van

Van wat kant men u ook beschouwt, gy zyt en blyft een onrechtvaardige beul van ons Vaderland.

Het is de post van alle Magistraaten aan deezen ongerymden hoogmoed perk en paal te zetten: geschiedt dit, dan zal deeze oorzaak niet lang stand houden, en hindernis veroorzaaken, om de dooden buiten de Steden te begraven. Dierbaare Vorst! Waardige Overheden! Geëerbiedigde Regenten! het is Uw post daar in te voorzien; de braave en weldenkendste in den lande zullen medewerken, om het begraven in de Steden en Kerken te doen ophouden en daardoor ons Vaderland van dien schandvlek te zuiveren. Worden 'er kosten vereischt, om de begraafplaatsen op te richten, en de Kerken te gemoet te koomen: men kent het braaf character der Batavieren, en de bereidvaardige handen der edelmoedige Burgers staan altoos open, om pryswaardige onderneemingen te helpen bevorderen; ja de Genootschappen zullen nimmer ledig zitten, om mede te werken ten beste van Kerk en Staat.

Overheden en Burgers! 'er legt geen waare eer in het begraven in de Kerken, maar het is in tegendeel, gelyk wy gezien hebben, een God onteerende schan-

delyke daad. De waare eer bestaat niet hier in, dat men de bedriegeryen, door de Priesters en Monniken eerst verzonnen, blyft begunstigen; maar hy, die dezelve tegengaat, verdient lof en eer. De waare eer bestaat niet, in onze grillen en hersfenschimmen op te volgen, maar daar in, dat wy onze geliefde en getroetelde neigingen bepaalen, als zy ten nadeele van ons of van het algemeen aanloopen.

De waare eer en roem wordt door niets anders verkregen, dan door deugd en verdienften; en zy, die zonder dezelve, tot hoogheid fteigeren, ftellen zich zelve verachtlyk ten toon. En wie zou zoo verdwaald zyn, dat hy het waare deugd zou noemen, zyne dooden zoo te plaatsfen, dat zyn evenmensch'er fchade door kan lyden? Strookt het eenigfins met het denkbeeld van eer, zyn dood lyk daar te plaatsfen, alwaar onze medeburgers geduurig moeten verkeeren; en hen in gevaar te brengen, dat ze door den fchadelyken ftank kunnen befmet, en met ziekten en kwaalen bezocht worden, welke hen in het graf fleepen; omi weder anderen nadeelig te zyn? Laat ik noch eens eene gewigtige vraag doen! Is het een Christen

ten wel geoorloofd, om in de Kerken te begraven: daar wy zekere bewyzen hebben, dat de leevendigen 'er schade, aan hunne gezondheid, door kunnen lyden; ja door den stank *uno ictu* kunnen gedood worden? Ik antwoord volmondig: neen, het is den Christen ongeoorloofd, zyne dooden in de Kerken te begraven: want het strydt tegen het Godlyk bevel, aan het Israëlitische volk gegeven; en inzonderheid tegen het zesde gebod: *gy zult niet doodstaan*. Het is immers een en het zelfde, of iemand door een vergiftenden damp wordt gedood, of door eenig ander geweldig middel; en daar wy zulks nu uit de treurigste gebeurtenissen, ontegenzeglyk zeker, ondervonden hebben; zoo heeft noch Overheid, noch Ingezeeten meer aanspraak, op zulk eene verderflyke gewoonte en eerzucht: ten zy men, wilens en weetens, een overtreeder zyn wil, der Heilige en Godlyke geboden. Hier komt noch by, dat onze Godlyke Meester en Zaligmaker, de Heere *Jesus Christus*, die in de weerd kwam, om onze schuld op zich te neemen, en voor onze zonden te voldoen; maar ook tevens om door zyn volmaakt leven en wandel ons tot een voorbeeld van

van navolging te zyn, ons anders is voorgegaan. Volg derhalven, Christenen! Christus, gelyk in zyn leeven en wandel, zoo ook in uwe begravenissen na; en laat u buiten de Steden brengen, even als JESUS buiten Jerufalem is begraven geworden: zulks zal waare eer en roem zyn, des Zaligmakers voorbeeld na te volgen; dit zal tot een nieuw bewys verftrekken, dat het Christendom verlicht wordt, en dat 'er noch waare navolgers van *Jefus* ook in dit opzigt aanwezig zyn. Kan 'er nu geen grooter voorbeeld zyn, dan dat van den Heere *Jefus*: laat dit voortreflykst voorbeeld dan Overheden en Ingezeeten tenen genoeg zyn en aanmoedigen, om daar onze eer en roem in te stellen, dat wy uitoeffenen, het welk onze Godlyke Meester zich niet gefchaamd heeft.— Men behoeft daarom geene fchandelyke begravenis te hebben, als Keizer DOMITIANUS, die gehaaten Vorst: Wiens dood lichaam met een gemeene baar door de Doodgravers werdt weggedraagen. Neen het is billyk, dat wy die edele zucht, om onze dooden ordentlyk te begraven, wel ter uitvoer brengen; ja alle pracht en eer konde volkomen dezelfde zyn: offchoon dit alles ydelheid is.

Dit

Dit begreep de groote SALADYN, die, de dwaasheid der menschen inziende, na dat hy Overwinnaar van geheel Afien was, liet uit trompetten: dat hy niets meer in het graf zoude medeneemen, dan een hemd, het welk hy door het leger liet ronddraagen.

Ik weiger geen mensch, welke het zich zelve niet onwaardig heeft gemaakt, eene eerlyke begravenis te hebben; ook aan menschen van rang, eer, verdiensten en fatsoen, geene eerbewyzen by hunne begravenisse: maar om hun waare eer aan te doen, is niet noodig, dat men hen in de Kerken begraaft. Men konde hun immers dezelve, ja meer eer aan doen, als men zulks goedvondt: door hen met koetsen, lantaarnen, dubbele draagers, Wapenen en een ruim gevolg, zoo wel naar een Kerks-kerkhof te brengen, als naar de Kerken; men konde de lyken zelfs, door de Kerken draagen; of voor de Kerk laten stil staan, even gelyk men gewoon is, met een Profesfor te doen, om hem voor de Academie neder te zetten: op die zelfde wyze, konde men de baar of koets, met het lyk, ook eenige minuten voor de Kerk laten stil staan, tot een bewys, dat het lyk naar een Kerks-kerk-

kerkhof gebragt wierdt. Men konde ook met klokken gebrom, daar dit gebruikelijk is, statie maaken, en daar voor eenig geld, ten voordeele voor de Kerken, neemen. Men zoude ook een onderscheid kunnen maaken in het uur van begraven, midts 'er voor betaald wierde. Kortom, 'er was statie en pracht genoeg te verzinnen; en ook middelen om de schade aan de Kerken te herstellen, als de Overheden zulks maar werkstellig maakten.

Ja maar zal men zeggen, de dooden liggen zekerder in de Kerk, dan in het open veld: dit is noch niet bewezen; mischien zoude ik voor het tegendeel zulke overredende bewyzen voor den dag kunnen brengen, dat men aan die zekerheid geen geloof meer zoude slaan.

Hoe weinig menschen zyn 'er, welke noch na hunne dooden koomen zien, als zy dezelve in handen van de doodgravers hebben overgeleverd? Men behoeft geen groot Philosoof te zyn, om te begrypen, dat sommige Kerken alle die dooden niet kunnen bergen, welke men 'er instopt, zonder eene te vroege schuddinge: 's nachts vervoert men met schuiten het verrotte hout der kisten; mischien wordt 'er ook wel iets anders

me-

mede verhuist naar de Kerkhoven; en de Kapels-kerk en Wester-kerk leveren zeer veel en zeer dikwils vragt voor een buiten kerkhof: trouwens waar zullen ook de beenderen heen. Laaten wy niet roemen op de zekerheid der Kerken en Kerkhoven voor de dooden, binnen de Steden: want de liefhebbers der Anatomie, zegt men, plunderen fomtyds de graven. Men heeft zelfs Maakelaars en Kooplieden hier en elders in versche waar. Voor eenige jaaren is 'er noch te Leiden een Doodgraver gegeesfeld, om de mishandeling der dooden; en te Warmond is, terwyl ik dit schryve, het lyk van JAN COUWENHOVEN, geweest boomkweeker, natuurlyk verdweenen.

Indien in ons Vaderland, en inzonderheid in Academie steden, een ruimere gelegenheid was, om lyken te bekoomen, zou zulks niet gebeuren; vooral als men tevens vryheid hadt, om lyken te openen, welke aan onbekende ziekten of zwanger gestorven waren: zulk eene wet was, myns bedunkens, een geschikt middel, om grafschendery voor te koomen en tevens nuttig te zyn.

Ja maar zal men zeggen en denken, in
de

de vaste en gekochte graven en in kelders daar liggen de dooden gerust: dat schynt zoo, maar evenwel moet alles vergaan, de yzere hengfels en schroeven van de kisten niet uitgezonderd, welke somtyds verteerd zyn, offchoon de lyken 'er niet lang in gestaan hebben. Dan al was het begraven in de Kerken ten vollen veilig voor delyken: eene omwenteling in de Natuur; eene overrompeling van krygsvolk maakt een verwoesting van alles; en behalven dit, kan de bouwvalligheid der Kerken, vernieuwing eischen: waar dan heen met de dooden uit de Kerken? Zal dan elk zyne dooden kennen en te huis haalen? Ik geloof neen: althans men heeft dezelve noch onlangs te Zoetermeer maar onder elkanderen in kuilen gestopt. Een voorzichtig Souverain en verstandige stads Regeerders kunnen, door het aanleggen van goede en wel ingerichte Begraafplaatsen, buiten de Steden, die zelfde rust en veiligheid aan de dooden verzorgen, als binnen de Kerken: inzonderheid als billyke wetten daar omtrent nagekoomen worden in de uitoeffening. Maar hoe dan gehandeld met de Grafhaalden, *monumenta*, en duurzaame graftomben voor verdienstlyke mannen

nen en waare weldoeners van Kerk en Vaderland? Zoude men zoo wel niet op eene buiten begraafplaats een Tombe kunnen oprichten als in de Kerken? De Heer VAN DER GHIESSEN antwoordde hier reeds dus op in zynen tyd, *dat zoodanig eene begraafplaats zou kunnen bevoordeeld worden, met alle zulke byzonderheden en voorrechten, als de Kerken hebben: indien een ieder, naar zyn vermoogen, zyn byzonder aanzienlyk graf, met zyne Wapens en Opschrift had; of dat 'er eenige grafnaalden op zulke grafven wierden gemaakt.* PRINS MAURITS, die Gouverneur geweest is van Brasiliën, had voor zich te Berg en Daal, digt by Kleef, op het kerkhof, alwaar hy, gestorven zynde, den 20 December 1679, oud 75 jaaren, is begraven geworden, een heerlyke Graftombe doen oprichten, zulks zoude meer kunnen gedaan worden: maar boven dien wie zou een verdienstlyk man (hoewel men in Nederland niet ruimschootig daar mede is, als het niet uit de beurs der familien kooft), een eere tombe weigeren in de Kerken; of verhinderen, zyne wapens in dezelve op te hangen?

Ik denk niet, dat eenig verstandig Regent zich hier tegen zou verzeeten,

als het voor Mannen van verdiensten was, en de *leges* betaald wierden. Men zoude dezelve zelfs beter kunnen plaatsen, dan nu boven de graven; zoo is, by voorbeeld, de *tombe* voor den *Grooten* BOERHAAVE, door zyne luisterrike Familie, Hem opgericht, boven den grafkelder geplaatst. Men heeft geen doode lichaaamen noodig in de Kerken, om waare verdiensten der overledenen met gedenkzuilen te verciëren. Voor de *Marschal van Saxon*, dien grooten verwoester en Held, is te Straatsburg een overheerlyk monument opgericht, offchoon zyn stoelyk deel al verteerd was; en de Heer BLEIZIG heeft, by die gelegenheid, een fraaije redenvoering gedaan, en door den druk gemeen gemaakt; voor den *Grooten* HUIGO DE GROOT heeft men wel een schitterende *tombe* kunnen oprichten; ook voor den grootsten der Dichteren JOOST VAN VONDEL, en voor meer andere beroemde Mannen, offchoon men niet eens weet, waar hunne lyken begraven zyn; zoo zou men ook kunnen doen, offchoon de doode lichaaamen buiten de Steden waren begraven: zoo zou het veelen ook aangenaam zyn, dat voor den Heere FERRENOT, in de

eene

eene of andere Kerk in 's Hage, als een der Eerste en voornaamste Voorstanders van de begravenissen buiten de steden, eene *tombe* wierde opgericht tot een duurzaam aandenken van zynen yver.

Ik vertrouwe hier mede genoeg, ter beantwoording der opgegeevene vraage, gezegd te hebben.

Zie daar! *Wel Edele Hoog- en zeer Geleerde Heeren bestierders van 't Zeeuwsch Genootschap*, eenige oorzaaken aangewezen, waar door het begraven in de Kerken en Steden blyft standhouden, en teffens eenige middelen aan de hand gegeven, om die vuile, onredelyke en verwerpelyke gewoonte te doen ophouden: hoe verre ik aan het oogmerk van deeze gewigtige vraage, en de meening van Uw Wel Edelens beantwoord hebbe, zy aan Uw Edelens aanbevolen. Oprecht-heid, deugd, en waare zucht, om myn geliefd Vaderland nuttig te zyn, heeft my hier toe op het onverwagtst aangezet, om, waar het my mogelyk, eenig nut toe te brengen, ten einde die onnatuurlyke gewoonte, die waarlyk tot oneer is voor den Christlyken Godsdienst, uit ons Vaderland te doen verminderen, ja geheel en al te doen ophouden: dat zeer wel doenlyk is, als de

Overheden de hand uitstrekken, om zulks spoedig werkftellig te maaken. Vindt men in deeze verhandeling zaaken, die niet allen zullen behaagen, en fommige uitdrukkingen die wat fterkzyn, dit fchryve men toe aan den aart van het onderwerp, befchouwd in het Licht, waar in de zaak my voorkoomt, en niet aan eenig oogmerk, om iemand te beleedigen. Ondertusfchen hoop en wensch ik, dat alle Magiftraaten en Overheden zullen medewerken, om dit ongevoeglyk begraven in de Kerken te doen ophouden, en geenfins zich flooren zullen aan den tegenspraak van onkundige menfchen; want het betaamt een wys Regent, altoos indachtig te zyn aan de Zinspreuk van HORATIUS:

Een wyz' heeft zich 't gefnap van
 't graauw niet aan te trekken,
 Wyl onfchuld en verdienst' hem tot
 een muur verftrekken.

A A N H A N G S E L

Van Aanteekeningen, verzameld uit de NIET GEKROONDE Verhandelingen, tot nader staying en opheldering der GEKROONDE, en geschikt naar de Bladzijden der Verhandeling van den Heer VAN LEEUWEN.

Behalven de GEKROONDE VERHANDELINGEN, zyn 'er nog anderen toegezonden, en daar onder drie, op welke de aandacht insgelyks byzonder is gevestigd; Twee derzelve, die eenen geruimen tyd, na elkanderen zyn aangekoomen, zouden zeer sterk in aanmerking zyn geweest, om naar den eersten prys te dingen. De eerste met de woorden:

" Zoolang het rottend lyk, alom besmetting wekt,
't Gewelf der Kerk, de Grafzerk dekt;
Is 't zeker, dat de Lucht der Stadt:
Het zaad der Pest in zich bevat."

De andere, waar onder staat, uit B: de Bosch:

" Hoe teer gy werdt gelieft, hoe dier geschat
voor heen,
Hoe hoog uw Eer uit uw Geboorte is opgerezen,
Niets blyft u overig, dan een hoopje stof alleen,
Dit's alles wat gy zyt! en TROTSEN zullen wezen."

Beide deeze Verhandelingen waren, op *zich zelven* geleezen zynde, zeer pryzenswaardig. Maar hadt men de *eerste* doorleezen, en las men daar na de *tweede*, dan verlevendigden zich veelzins *dezelfde denkbeelden*. Vergeleek men die *met elkanderen*, zy fcheenen op *dezelfde leest* te zyn gefchoeid. Want de hoofdzaak, eerst bevattende *redenen*, dat de gewoonte van Begraven in de Kerken onder ons *blyft* plaats grypen, wordt *in beide* behandeld volgens *dezelfde orde*, in vyf stukken, 1. Oude gewoonte. 2. Eerzucht, 3. Hoogmoed. 4. 't Eigenbelang, 5. Bygeloovigheid. En op *dezelfde wijze* zyn zy aan elkanderen gelyk in de *middelen*, die tot weeringe worden opgegeeven. De *zaaken*, die in de uitbreidinge gemeld worden, zyn *wezendlyk dezelfde*. Verscheide *byzonderheden*, zoo in de *aantrekking van Schryveren*; opgaaven van *byzondere voorbeelden*, en gevallen; *eigene*, en zoo 't fchynt by den Schryver *geliefde* fpreekwyzen, zyn in beide *dezelfde*. Ondertusfchen is 'er ten aanzien van den *vorm en fchikkinge* eene zonderlinge en opzetlyke *verscheidenheid* in te vinden, daar in gelegen, dat het geene in de *eerste* Verhandeling hier en daar in den *text* is geplaatst, in de *tweede* is te vinden in de *Aanteekeningen*; en ook wederom *omgekeerd*. Ook wel eens eene zaak wat *vroeger* of wat *later* geplaatst, in de *ééne* Verhandeling dan in de *andere*. Om van *andere verwijselingen* niet te melden, vooral die in den *styl* gemaakt zyn, om in dit tweede stuk eene verandering (*Variatie*) van fchryfwieren in te brengen.

Hier uit is het aan 't Genootfchap voorgeko-
men:—

Of dat de twee Verhandelingen waren kinderen van *denzelfden* Vader, doch op eene verschillende wyze uitgedofcht en op onderscheidene tyden afgezonden, welligt om zoo *twee kanssen* te hebben; in vermoeden, dat de Beoordeelaars de *Oorspronglyke wezens trekken*, niet zouden kunnen onderkennen. Ten waare, zoo de opsteller van *beide* de stukken dezelfde ware, hy het laatste als eene *verbetering* van het eerste, met intrekkinge van het eerste, had willen toezenden: doch daar van is geen blyk geweest.

Of dat iemand, welke des Schryvers opgestelde geschreeven Verhandeling als vriend, had gelezen, die, buiten deszelvs weten, ter kwaader trouwe, eenigzins had verhanfeld, en zoo als eigen werk aan 't Genootschap gezonden, om ook met een's anders vederen gedekt, naar den prys te dingen.

Altans het Genootschap heeft niet kunnen besluiten, uit hoofde dier onzekerheid, de eene of de andere van deeze twee stukken, in aanmerkinge te neemen, tot het toewyzen van den prys, als buiten staat zynde, over de *waare redenen* van deeze *gelykheid*, naar waarheid te oordeelen. Echter heeft het zelve ten nutte van het gemeen, wel willen gebruik maaken van *eenige byzonderheden*, welke deeze beide geschriften 't zy *afzonderlyk* of beide te *saamen* hebben, en in de gekroonde Verhandelingen of *niet*, of immers *niet op die wyze* worden aangetroffen.

De *derde* Verhandeling, heeft het Genootschap zeer behaagd, en schoon 't geen daar in bevat was, voor 't meest in de gekroonde Verhandelingen wordt gevonden, is de Schryver, (die

gebruikt had, de Staats Spreuk: *Concordia res parva Crescunt*,) ter aanmoediging verzocht, zynen naam te willen bekend maaken en te gelyk goed gevonden het een en ander, uit zyne Verhandeling, in dit Aanhangsel over te nemen; zynde uit het antwoord op dat verzoek gebleeken, dat de Schryver was De Wel Eerw: Heer JOHANNES KUYPERS MARTINET, toen Proponent te *Zutphen*, doch tans Predikant te *Bergen by Alkmaar*.

A A N T E E K E N I N G E N .

By Bl. 6. BEWEEZEN. Behalven de *Schryvers* hier te vooren op bl. 7 aangehaald, worden nog opgegeeven, in de Verh. *Zoo lang het Rottend enz. de volgende*

J: van der Ghiesen, Disfert. Jurid. de jure Sepulturæ. Lugd. Bat. 1706.

J: Habermann. Disfert. de Sepulturis innoxiiis. Viennæ 1713.

Nic. Corn. van Cleeff, de eo quod Exequiarum ratione in jure obtinet &c. 2 Mai 1776. Traj. ad Rhenum.

Bernh. de Moor, in Comment. perpetuo ad Marck. P. vi. C. 34. p. 704, 705.

Gisb. Bonnet, in Specim. Histor. de Causis superfl. inter Christianos. 3 Oct. 1753 Ultr. 9 17. p. 47, 48.

Les Lettres sur la certitude des signes de la Mort du Grand LOUIS; Paris 1752.

Memoire sur l'usage, ou l'on est d'enterrer les morts, dans les Eglises & dans l'enceinte de villes, par *Marret*. Dijon 1773.

Disfertation relative au droit canon, sur la necessite de placer les cimetières hors des villes, par *M. Offman*. Franf. sur l'Oder 1776.

Reflexions sur les abus des inhumations, de *Monf. Naviers &c.*

Recueil des Pieces, concernant les cimetières de la ville de Versailles. Paris 1774.

C. van Alkemade, Ceremonieel der Begravenissen enz. Hoofdd. 19.

J. le Frank van Berkhey, Nat. Hist. van Holland III D. St. 19.

Algemeene Vaderl. Letteroeff. II D. N°. 1. Meng. Werk. bl. 34—37.

Postryder, en *Europ. Staats Secret.* van 1776.

J. van Spaan, Proeven der Poëtische Mengelstoffen 7 D. bl. 109—132. van 't Genootschap: *Kunstliefde spaart geen Vlyt.*

Alle *dezelfde* Schryvers worden ook genoemd, in de Verh. *Hoeteer gy werdt bemind* enz., doch waar by nog gevoegd wordt. Beschryving van Leyden door *F. van Micris* I D. bl. 52. en III. D. bl. 952. meldende de orde van 't Gerecht dier Stad, tot *weering van kwaade lucht* en de *infectie*, die de *doode Lichaamen zoudén mogen causeeren*, in de Kerken.

Bl. 8. *Dat de schadelykheid vry algemeen erkend zoude zyn geloofst de Schryver niet.* Op dit stuk wordt in *Concordia res Parva &c.* aangemerkt: dat de bewyzen en proeven door Ge-

leerden opgegeeven, weinig of geen overreeding op 't gemeen gemaakt hebben, en derhalven, dat op de meeste plaatsen, niemand daar toe overhelt; maar in tegendeel, dat het gemeen, zoo 't aan hunne keuze wierde gelaaten, zich daar tegen verzetten zoude, altans niet gese-delyk verkiezen, de dooden buiten de Kerken in de opene lucht te begraven. Dit doet den Schry-ver oordeelen, dat de eerste groote hinderpaal, tegen eene betere wyze van begraven, moet ge-zocht worden *in het niet genoeg verlichtte en overtuigde Gemeen*; 't welk geen de minste poo-ging aanwendt tot verandering, of eenige gene-genheid daar toe laat blyken.

Bl. 9. HERVEY. Nopens de twee *Voorwaar-den*, welke de Heer *Hervey* vorderde, en in de *Aant.* (m) op bl. 9. en 10. gemeld zyn, wordt opgemerkt, ten aanzien der *eerste Voorwaarde*: *Als 'er zorge gedragen wordt, dat zy [te we-ten, de begravenissen der Lyken in de Kerken] geen hinder kunnen doen aan de grondslagen van het Gebouw.* Dat zulk eene zorg noodzaaklyk zy; Dit toont het voorbeeld van *Hillegondsberg*, een uur van Rotterdam, daar men in 't jaar 1764. ontdekte, het *scheuren der muuren en zakken der pylaaren* van het fraaje Kerkgebouw. Wan-neer 't by onderzoek bleek, dat de Doodkisten onder de pylaaren en muuren door, waren be-graven, zoo zelfs, dat sommige kisten, buiten en binnen de Kerk bevonden werden. Dies men, met gelukkig gevolg, alle vermogens te saamen spande, om eene geheele instorting van dit Kerkgebouw voor te koomen.

En wat de *tweede Voorwaarde* belangt: *Dat*
 dg

de schadelyke uitwaasfemingen van het verrotten-
de Vleesch verhoed worde in de Kerken. Wordt
gezegd: dat dit genoegzaam om veele redenen
onmogelyk zy; en dat dit de bron is van het
kwaad, dat juist wordt gevreesd. Zoo dat, in-
dien 'er deeze zwaarigheid niet ware, men alles
te boven zoude zyn, en niets te duchten heb-
ben; zynde dit stuk door den Heer TE WATER^(a)
in helder daglicht gesteld, en ook door zyn
Hoog Eerw: het oordeel van RIVETUS^(b) op
bl. 661 en 662 aangehaald, en uitgetrokken.

Men vraagt verder of het te *billyken* is, dat
men eene Gode geheiligde plaats, door rottende
en tot ziekten, zoo spoedig gelegenheid gevende
Lichaamen aldaar te begraven, ontreinigt? of
't wel *beantwoordt* aan 't oogmerk van Gods-
dienstige t'saamenkomsten, dat men aandoenly-
ke menschen, door 't begraven in de Kerken
uit dezelve verbant? Dewyl dikwerf de gedach-
ten van menschen, door 't gedenken aan Echt-
genooten, Ouders, Kinders, Vrienden en ande-
re dierbaare panden, aldaar begraven liggende,
worden afgetrokken en de aandacht wordt ver-
strooid en gehinderd; ja zelfs dikwils lang moeite
gebaard, om zoo veel op zich zelve te verwinnen,
dat men in zulk eene plaats den Godsdienst kan by
woonen. Ook zyn 'er niet zelden hevige gemoeds
en Lichaams aandoeninge door verwekt. *Le
Frank van Berkhey* verhaalt ooggetuige geweest
te zyn, dat eene zwangere Vrouw, op aanraden van
haare vrienden te Kerk ging, daar onlangs haar
waarde man was begraven, met dat gevolg, dat zy

ZOO-

(a) Verhand. van 't Zeeuwfch Genootf. iv. D.
pl. 653.

(b) in Gen. C. XLVII. Exercit. 172.

zoodanig werd aangedaan, dat haar de arbeid ontydig overviel, en zy in de Kerk dood bleef. (c) zeer uitvoerig heeft zich over deeze schadelykheid uitgelaaten *J. van Loo*, in de 6 *zyner Leerredenen* bl. 209—211. Ten opzichte van deeze schadelykheid, moet voor al in aanmerkinge koomen, dat men in tyden van besmettende Ziekten, door het begraven der Lyken van menschen aan die besmetting gestorven, in Steden en Kerken, de levende en gezonde in gevaar brengt, om door dezelve ook te worden aangetast.

Hoe was 't met de Ziekten en Sterfgevallen, die 'er 'er in 't jaar 1779 in ons Vaderland hebben gewoed? Te *Harlingen* en *Arum* heerfchte de Roode loop zoo, dat 'er in twee maanden 453 menschen begraven werden, daar 't anders maar 50 was. Ook naar *Leeuwaarden* en *Franeker* kwam de Ziekte over. Te *Groningen* waren weeklyks de Dooden 60, in de plaats van 12 à 15 menschen. In *Drenthe* heerfchte de Galskoortse, en te *Kampen* stierven veele menschen. In *Gelderland* woedde eene besmettelijke Ziekte en in de *Meijery van 's Bosch* een besmettende Roode loop. In de nabuurschap van *Delft* en *Rotterdam*, was een buitengewoon aantal van epidemische galachtige Herfskooortien.

Tot weering der uitbreidinge van zulke onheilen, past het alle maatregelen van *voorbehoeding* by de hand te neemen. Voorbeelden van genoomen voorbehoedfels zyn 'er veele in *Frankryk*, *Engeland*, *Rusland*, *Zweedén*, *Denemarcken* en elders. Ook in ons gemeenebest, zyn die dikwils aangewend; in 't jaar 1664. en 1665.

dee-

deeden 's Lands vaderen by de voornaamste Steden Pest- of Ziekenhuizen bouwen, die naderhand in den Oorlog van 1747 en 1748. en nog onlangs na den Zeeflag op Doggersbank, den 5 Augustus 1782, zoo wel te pas kwamen, om de gekwetsten te ontfangen en van het nodige te verzorgen.

Wat heeft de Raad van Staaten, zoo ras 'er eenige ziekte onder 't gemeen voorkwam, in de Meijery van 's Bosch, geen gepaste maatregels genoomen?

Zoo als ook, door de Staaten des kwartiers van Nymegen, voorbeeldig is gezorgd, in de Epidemische Ziekten te Maurik. Daar nu gebleeken is de schadelykheid der uitwaasfemingen van Lyken, om de pernicieufte en gevaarlykfte Ziekten uit te breiden, hoe zeer moest dan tot voorbehoeding de begraiving der Lyken in Steden en Kerken worden geweerd. Dewyl 'er niets vermogender is om den mensch te verzwakken, bloed en vochten te ontaarten, te ontbinden, en alle de vermogens ook van den sterfksten te ontzenuwen, dan het verkeer in eenen dampkring door mephitische en rottige uitvloeifels beladen. Waaron de groote H BOERHAVEN zegt: indien 't allergezondfte mensch, by geval op dat oogenblik tegenwoordig was, als de gezwolle rottige buik, van een groot verdronken dier openbarfte, by zoude terftond met zoo een stinkende lucht omvangen worden, dat hy in bezwyming vallen, en den geheelen dag met eene kwaadaartige walging fukkelen zoude. *Zoolang het Rottend enz. Alsmede: Hoe teer gy enz.*

Bl. 12. BRUINISSE. Andere gevallen van dien

dien Aart, worden door J. A. UNZER, in den Arts II D. 47. Vertoog; vooral bl. 90—94. gemeld. Ook heeft de Heer TH. SCHWENKE, fchryvende over de voortplantinge der kinderziekte zich dus uitgedrukt: "Wat zal men zeggen van onze Kerken, daar men de menschen, begraaft; zoo dat fomtyds die geenen, welke yzen, als zy maar aan de pokjes denken, nochtans uren doorbrengen, boven de onzichtbaare uitwaasfemingen van Lyken, die kort te vooren aan de *Kinderziekte* gestorven, en aldaar begraven zyn." Hy brengt een voorbeeld by van eenen man, die 30 jaaren geleden aan de *Kinderziekte* gestorven was, wiens graf geöpend, en de daar in nog gave eiken kist, door den Doodgraver met zyn spa doorstookten wordende, 'er wel ras zulk een vreeslyke stank uit voortkwam, dat zy de geheele Kerk te *Chelwood* besmette; zoo dat 'er eerst 14 en binnen 3 dagen tot 30 menschen, die de begravenis van een aanzienlyk Lyk, 't welk in dit graf moest bijgezet worden, hadden vergezeld, door de kinderpokjes werden weggenomen. Zie Inenting der kinderpokjes by R. Arrenberg te Rotterdam 1717. *Zoo lang het Rot-tend lyk enz. en Hoe teer gy enz.*

Bl. 13. *Verveelende uitwaasfemingen in de Kerken, na de begravenissen.* 'Er is geen Kerk vooral in de groote Steden gelyk *Londen*, of men wordt 'er eene besmette vunstige reuk ge- waar in bedompte dagen, wanneer de Lucht de noodige doortogt mist. Wie maar een weinig ervaaren is, in de natuurkunde, weet, dat de Lichaamen, die verrotten, eene verbaazende mee-

meenigte veerkrachtige vloeistoffen uitwaasfemen, bestaande uit rottende deeltjes, welke, zich met de Lucht vermengende, dezelve bederven. Uit de *Recherches libres &c. Zoo lang het Rottend Lyk* enz.

In eene voornaame Stad der Republyk is eene Kerk, voorzien met 4 groote Kelders, bekwaam om ieder 100 à 150 Lyken te kunnen bergen.— Dan weinige jaaren geleden onderwond men zich; om dezelve te doen ruimen; maar ziet! ééne Kelder geöpend zynde, ontdekte men miljoenen van zwarte vliegen, en kakkerlakken(*d*); deeze werden zoo geweldig door de Kerk verspreid, dat 'er een iegelyk geduurende den Godsdienst over klaagde. Ja het ging zoo verre, dat by de bediening van het H. Nachmaal het brood als bezaaid en de beekers als overtoogen waren met dit ongedierte. De rondsom liggende woningen leden hier door geen geringen ooverlast. Men vindt goed geen verdere poogingen tot ontruiming aan te wenden, en deeze Kelder wel en dicht te sluiten.

Men opende eene andere Kelder, dan de uitkomst was ruim zoo erg als de eerste, 'er werden verscheide middelen ter verdelging dezer insecten, doch te vergeefs angewend. Dus is deeze Kelder toen, als de voorige geslooten, en men heeft tot heden geene durven ontsluiten. *Hoe teer gy werdt* enz.

Predikanten ruiken dikwils 's Zomers, onder het verrichten van hun werk, den stank der Lyken in de Kerken. Niet lang geleden verhaal-

(*d*) Eenige jaaren geleden, had men in de Oostkerk te Middelburg ook hinder van soortgelyke insecten.

haalde my een Leeraar in eene voornaame Vaderlandsche Stad, dat men des Zaturdags morgens ten 4 à 5 uuren een mensch begraven had, die aan de Waterzucht gestorven was; dat uit de kist eenige droppels, onder het draagen naar het graf, gevallen waren; dat men de Kerk om den stank te doen verdwynen den geheelen dag had gelucht; dat dezelve echter des Zondags morgens, noch zoodanig stonk, dat gemelde Leeraar, by het vroeg inkoomen, zulks aanstonds riekte, en den koster op staande voet by zich deed koomen, hem vraagende van wat Lyk die stank was, en waarom hy de kerk niet had gelucht? De man betuigde zyne onschuld, zeggende, terwyl hy de nog zichtbaare blyken der droppelen uit de kist gelekt aan den Leeraar aanwees: dat hy niet alleen den geheelen Zaturdag de Kerk had open gezet, maar ook dien morgen reeds ten vyf uuren dit gedaan had, maar dat de stank daar door niet te overwinnen was. *Concordia res &c.*

Bl. 14. *Gewoonte hunner Voorouders.* Gewoonte is eene aangenoome wyze, om iets te doen of te lyden; en is dus goed of kwaad, naar maate de zaak, die men gewoon is te doen, goed of kwaad is. Doch als de gewoonte, 't zy goed, 't zy kwaad, eens is ingeworteld, wordt ze als de tweede natuur; zy houdt vast, en de mensch is 'er niet ligt van af te brengen. *Ovidius* schreef: *Nil consuetudine majus* Niets gaat de gewoonte te boven. En *Augustinus: Vincere consuetudinem dura est pugna.* De gewoonte te overwinnen is een harde stryd.

Het begraven binnen de Steden en Kerken onzer

zer Republiek is eene overoude gewoonte; onze Voorouders, eenvoudig zynde, en in die nadeelige gewoonte minder doorzicht en geen denkbeeld van het schadelyke hebbende, hebben dezelve gevolgd: En schoon men nu roemt meer verlicht te zyn, men houdt zich echter aan de oude gewoonte. Poogt iemand de tydenooten met klem van redenen te overtuigen, van de schadelykheid deezer gewoonte; ras is 't antwoord: *men moet de oude paalen niet te rug zetten*; wy moeten oude gewoonten niet veranderen; onze vaders hebben 't zoo veele jaaren alzoo gedaan, waarom zouden wy het anders doen? En dus blyft men onaangezien alle reden, de gewoonte aankleeven; alleen, om dat het gewoon is. *Zoo lang het rottend Lyk. En Hoe teer gy wordt gelieft* enz.

Bl. 14. *Navolging van anderen.* Behalven de voorbeelden by TE WATER, en hier in de Aanteekeninge (p) opgegeeven, wordt ook de Bredasche Rector SCHONK genoemd. *Concordia res &c.*

Bl. 14. Aant. (p). PERRENOT—by *Scheveningen*. Begeert men luisterryker Toonbeelden, men vestige de aandacht op de Begräafplaats, die *Prins Maurits*, Gouverneur van *Brazil*, zich te *Berg en Daal*, had doen vervaardigen, en in welke hy den 22. December 1679. buiten eenige Kerk of Kerkhof is begraven (e).

Maar dat alles overtreft, is, dat Hun Ed:
P Mog:

(e) Nat. Hist. van Holl. door *Berkhey* III. D bl. 1990. en de afbeelding in *Cl. Bruin* Cleefsche en Zuidholl. Arcadia bl. 34, 35.

Mog: de Heeren Gecommitteerde Raaden van Holland, aan den Heer PERRENOT, Domein raad van Zyne Doorl. Hoogheid, benevens eenige andere Heeren voor circa zes jaaren, hebben toegestaan eene plaats in de Graaflykheids Duinen, om aldaar eene begraafplaats voor zich en anderen te mogen stichten, welke hun ook in Chyns uitgegeeven is, om te beheinen of te bemuuren. Deeze plaats is groot negen vierkante Rhylandfche Roeden, aan de westzyde der Scheveningsfche weg, dicht by 't Dorp gelegen, omringd met eenen steenen muur, ter hoogte van ruim 9 voeten.

Binnen dit muurwerk zyn aan weerskanten 15 gemetselde Graafkelders, bekwaam om in ieder drie groote lyken te bergen

Aan de Oostzyde, tegen den weg, is de Poort; boven dezelve is eene Antique lyk-busfch, en in de corniche: TER NAVOLGING Alle deeze Graafsteden zyn gedekt met blaauwe zerken, op welke men naamen, wapens enz. kan stellen; terwyl die van den Heere A: PERRENOT reeds het volgende byfchrift draagt. *Exuvia jaceant putres procul Urbe: Nocebam, Qui nemini prudens, Noceam ne Mortuus opto.* dat is: *Myne rottende overblyffels moeten verre van de Stad liggen; daar ik [levende] vermydde iemand te benadeelen, wensch ik ook zulks na myn dood niet te doen.*

Volgt nu eene Lyst van begravene op de Begraafplaats ter navolging by Scheveninge.

1780. Den 11 Mey Johanna Isabella Adelaïde Singendonk.

— Den 24 Juny Baron P. A. de Huibert, Heer van Kruiningen.

1780. Den 5 Augustus Alida Versteeg, geboren van Westreenen.
 — Den 17 October Frederik Salomon Tavel.
 1781. Den 15 October, Abigaël Antonia Marcelis.
 1782. Den 14 February, Cornelia Colombyn.
 — Den 28 Maart, Jofina Loeff.
 — Den 15 Juny, Johan Willem van Haar.
 1783. Den 5 July, Abraham Kruyt.
 1784. Den 12 July, Mr. ABRAHAM PERRENOT.
 — Den 28 October, Stephanus Jacobus Scheltus.(f)

Zoo lang het rottend Lyk enz. Alsmede: Hoe teer gy wort bemint.

Bl. 15. Aant. (p) *Te Zuilen by Utrecht.* Te ZUILEN een der vermaakelykste oorden in de Provintie van Utrecht, heeft men onlangs, onder de goedkeuringe van de Ed: Mog: Heeren Staaten dier Provintie, zoo door de Regeering als de overige Dorpelingen eenpaarig beslooten, om de dooden *zonder onderscheid* buiten het Dorp te doen begraven. De Wel Ed: Geb: Heer en Vrouw van Zuilen, zynde *Thuil van Serooskerken*, als loflyke voorgangers, hebben hier toe een stuk lands geschonken, ten bewyze hunner goedkeuringe, en om ook *zelve* aldaar te worden begraven. Terwyl het *begraven in de Kerken* aldaar is *verboeden*. Deeze plaats is omringd met eenen steenen muur, en

P 2

ver-

(f) 1786. Den 3 Juny is des morgens weder een Lyk aldaar by gezet van Vrouwe DEBORA ALET-TA BOOT, Huisvrouw van den Heere Professor en Emeritus Predikant in 's Hage NICOLAAS BARKEY.

verfierd met eene Poort, waar op te leezen staat: WY LEEVEN OM TE STERVEN. *Zoolang het rottend Lyk enz. Zoo ook: Hoe teer gy wort bemint enz.*

De Inwoonders van het Vaderlandfch *Alem*, gelegen by de Schans *St. Andries*, niet verre van *Bommel*, hebben, nu al zedert veele jaaren hunne dooden in hunne Hoven ter aarde befteld, om dat de Rivier de Maas hun Kerkhof heeft weggefpoeld, en 'er zedert niet gedacht is (zoo veel wy weten) om een ander Kerkhof toe te ftellen. *Concordia res &c.*

Bl. 15. Aant. (p) CAPELLEN TOT DEN POLL. Schoon deeze Heer is overleden, en 't verzoek te Zwolle 1779. geen gevolg toen gehad heeft, (bl. 55.) Echter is de Familie van de CAPELLENS lang voorneemens geweest, om een buiten Kerkhof voor zich te ftichten, nu meen ik, is bepaald, het zelve op de Heide, tuffchen *Zutphen* en *Gorsel* te maaken, waar in men *eerst* zal overbrengen het Lyk van den verdienstelyken Vaderlander J. D. VAN DE CAPELLEN TOT DEN POLL, (die nu in een looden kist, tot dat einde is bygezet, in de Grafkelder dier Familie, in de Kerke van *Gorsel*;) En dan zal 'er tevens, een pragtig gedenkteeken, voor hem opgericht worden. Gaan myne berichten zeker, dan zal men de poort enz. van dit byzonder Kerkhof *grootfch* maaken, ten voorbeeld van anderen. Een werk, dier Familie in der daad waardig. *Concordia res &c.*

Bl. 16. *Het onbetaamelyke en fchadelyke enz. wort niet erkend*, om dat men van het *fchadelyke*

Lyke niet overreed is. De Schryver van *Hoe teer zy* enz. laat zich dus uit: Aan wien is 't onbekend, dat het luisterrykste Pronkstuk van de Waereld, zoo verachtelyk en afzienelyk wordt, na zynen dood, dat de overblyvende huisgenooten, wel dra bezig zyn om bederf wederstand biedende middelen by de hand te neemen. Ja zoms geboodzaakt worden, vroegtydig den dooden te open kisten, om alle onheilen voor te koomen? Intuschen de dag der begravinge is daar, (welke by veelen meer dan te lang wordt uitgesteld) wanneer niet zelden door de Lykdraggers en Doodgravers, op dien tyd, de naaste by het Lyk zynde, al schoon de kist *wel* is bezorgd, echter noch eenige voorziening moet worden gedaan, om de onaangenaame reuk te voorkoomen of liever af te weeren. Men nadert allengskens tot aan het Graf; het Lyk daalt in de groeve der verteeringe; het bederf klimt ten top, de vlugge uitwaasfemingen der verrottinge kunnen nauwlyks beteugeld worden, maar dringen door de kist als 't waare heen, uitwyzens derzelver gewaarwording; het mulle zand of losse aarde is niet vermogend dezelve tegen te houden; de reeten, spleeten en scheuren der aaneengevoegde zerken of tegels zyn als zoo veele ontlastbuisen, om deeze rottige uitvloeifels, in en met de Dampkringlucht der Kerken te vereenigen, te besmetten, en de schromelykte gevolgen voor de menschen te doen ondervinden. Die onaangenaame vunzige reuk, dewelke men voor al in geslootene Kerken aantreft, overtuigt ons genoegzaam, dat 'er schadelyke en rottige deeltjes, uit de Graven opgesteegen, aanwezig zyn. Wie weet hoe meenig mensch 'er daaglyks het

beginfel eener rottige of kinderziekte, ten kosten van zyn dierbaar Leeven, of die zyner geliefte panden en Huisgenooten in de Kerk gehaald heeft?

En hoe gaat het, Helaas! met het begraven der dooden op de Kerkhoven en Bolwerken binnen de Steden? Als men de waarheid zal hulde doen, kan het dan in de daad wel begraven genoemd worden? worden de kisten, niet maar als pakken op elkanderen gestapeld? wordt 'er wel genoegzaame aarde of zand over de Doodkisten gestrooid en dezelve 'er mede gedekt? Was het niet beter, dat men fomtyds zeide: men heeft eenen dooden op het Kerkhof *te droogen* gezet, dan begraven? doordien men wel de doodkisten genoegzaam ontbloot, en maar met eenige losse planken, en daar na met geen genoegsaame aarde gedekt, aan de brandende zonnestraalen op de Kerkhoven, bloot stelt; waar in hoognodige voorziening gevorderd wordt. My is bekend eene Stad in de Republiek, voorzien met drie Kerkhoven; Het eene min het andere meer, met wooningen omringd, die 'er met raamen en vensters op uitkoomen; dan, voor al by Zomerhitte, schroomen de bewoonders dezelve te openen, van wegen de onaangename lucht, die 'er van buiten indringt. Is niet om dezelfde reden, en tot voorkooming van besmettelyke Ziekten te *Amsterdam*, in de voorige eeuw het Kerkhof van de Westerkerk verplaatst? Voeg hier noch by iets uit eene *Ampliatie* op het begraven in de Bolwerken der Stad *Leyden*: "Die van den Gerechte der Stad *Leyden* in ervaringe gekomen zynde, dat onder anderen wel is komen te gebeuren, dat de afge-

stor-

stórvene Lichaamen niet genoegzaam met aarde overdekt zyn geworden, *waar door dan eene afschuwelyke en infecteerende stank daar omtrent werd veroorzaakt*, hebben tot verbetering geordonneerd, onder anderen, dat de bovenste doodkisten, ten minsten drie voeten hoog, met zand of aarde moeten bedekt worden, en dat wel den zelfden dag, zonder uitstel op eene boete van 50 Guldens enz." Zie *T. van Mieris*, *Befchr. van Leyden*, bl. 953, 954. Noch kan men leezen, een schrikwekkend bewys van de schadelykheid der Kerkhoven binnen de Steden in de *Nieuwe Gen. Nat. en Huishoudkundige Jaarboeken* 5 D. 2 St. of No. 26. *Hoe teer gy wert &c.*

Bl. 16. *Bygeloof*. De Hoog Eerw: Heer G. BONNET, heeft nog op de Hoogeschool zynde, eene *Geschiedkundige proeve* verdedigd over *de oorzaaken van 't bygeloof onder de Christenen*, en meldt: "dat het begraven in de Kerken afgeleid wordt uit, of door de bygeloovigheid der Christenen, door welke zy wilden, dat hunne doode Lichaamen, digt by de Lichaamen der Martelaaren gelegd wierden, op dat zy by God door de gebeden van zoodanige voortreflyke voorspraaken, des te krachtiger zouden geholpen worden." Behalven welke bygeloovigheid, noch veele anderen, omtrent het sterven en begraven, zelfs wel onder Hervormde Christenen gevonden worden, als by voorbeeld om slegts weinigen uit velen te noemen: het nederzetten van een Lyk voor iemands deur; het huilen van een' Hond, of het uitkrabben der aarde met de pooten, voor iemands Huis; het

kraaijen of vlieden van vogelen; de zoogenaamde kleppertjes, (door houtluizen veroorzaakt); het kraaken of klappen van deuren; eenig ongewoon geluid; zelfs ook min gewoone beweging van muizen en rotten op zolders of daken; 't vallen van een schildery, 't bersten of vallen van een spiegel; ja zeker bepaald getal van menschen aan eene tafel enz. enz. *Zoo lang het Rottend* enz. *H'e teer gy wordt* enz.

In overoude tyden pleeg men meer eerbied dan nu aan de dooden te bewyzen, toen men de aarde, waar in zy gelegd werden, wydde en heiligde, het zy om hen te eeren, of voor de geenen, die men daar in gelegd had, of leggen zoude nuttig en heilig te maaken. Daar dat Bygeloof grond won, en men prys stelde, om niet ver van zyne geliefde vrienden te weezen en gelegenheid te hebben, om aan hun beter te gedenken, of by hunne graven te bidden voor hunne Zielen, (dat beter in een Kerk, dan buiten in de open lucht, ver af kon geschieden), wonnen zoodanige begravenissen in de Kerken meer velds, en die gewoonte werd zoodanig diep in de gemoederen der menschen ingeprent, dat hun geen plaats geschikter scheen, dan de dooden te begraven in Kerken en allerstaatelykite gebouwen aan God en den Godsdienst toegewyd; dus werden zy, ook na hunnen dood als 't waare meer geëerd, en zy lagen op de veiligste plaats waar men alles heilig keurde. En denkt het gemeen, al is het Protestantisch, nog in deezen tyd, zoo ten deele niet? Wy hebben arme Lieden gekend, die in hun leven zoo veel opspaarden, als 'er noodig was om gen graf in de Kerk te hebben, en na hunnen

nen dood daar gelegd te kunnen worden. *Cordiacia res. &c.*

Bl. 17. *Voor Christenen gepaster.* . Doch ten onrecht, want de eerste Christenen begroeven hunne dooden in de open Velden, Hoven en aan de wegen; dan, onder de latere Christenen, is het begraven in de Kerken allengskens ingefloopen, en wel op voorgang van Keizer *Constantyn* den Grooten, welke gewild heeft: dat hy in de Kerk der Apostelen zoude begraven worden, die hy met dat oogmerk gebouwd had, op dat de Keizers en Bisshoppen dicht by de overblyffels der Apostelen zyn zouden. *Socrates* Lib. I. Cap. Ult. P. 76. Dit voorbeeld (zoo als 't niet zelden gaat); wierd ras door de aanzienlyksten, en daar na door den minderen rang der Christenen, hoe zeer 'er ook tegen ge- yverd wierd, gevolgd. *Hoe zeer gy enz. Zoolang het Rottend enz. (g)*

Bl. 18. *Begraven buiten Steden en Kerken houdt men voor schande.* De oorzaak ligt in de eerzucht en hoogmoed der menschen, die zich zelfs tot den dood en begraving uitstrekt. Stond het veelen in hunne magt, zy zouden de dooden in de eerste en kostbaarste Kerken, met eene praal boven hunnen stand, trots den besten doen begraven. Boven dien een aantal menschen rekenen het als een byzonder voorrecht, dat hunne Ouders en Bloedverwanten, juist in *éene* en dezelfde Kerk begraven zyn, en zouden het hoogst misdaadig reekenen, zoo iemand

P. 5

(g) Men vergelykt *Cave* eerste Christendom, Utr. 1692, bl. 551.

hunner nabestaande in eene *andere* kerk gelegd wierde. Loutere onkunde, dwaasheid, en dwaaling, uit eerezugt. Wordt iemand al eens daar van overreed, ras springt men te rug; men heeft zich nader bedacht, men wil niet byzonder zyn, Vader, Moeder, Broeder enz. ja't geheel geslagt is in die ééne Kerk begraven. Deeze moeten nu niet minder eer hebben. De Schryver brengt tot voorbeeld een geval aan, hem in 1784. bejegend, daar kinders, die zelve benodigd waaren, meerder onkosten voor hunne reekening naamen, op dat Moeder even als Vader schoon het graf vol was, zoude begraven worden, in dezelfde kerk; wel in een ander graf, maar met dezelfde Statie.

De Hovaardy in het begraven der dooden, is zoo doorgedrongen, dat de meeste Ingezeten van eenig vermogen, het verre beneden hunnen staat en fatsoen zouden oordeelen, als men wilde onderwinden, iemand hunner nabestaande buiten de kerk te doen begraven. Men rekent het begraven op een kerkhof, als eene verachtelyke zaak; eene Ezels begravenis, ten minsten een doorslaande blyk van Arm en behoeftig te zyn.

Wy stemmen toe, dat aan eenen deftigen Burger ook eene deftige begraving toekomt, maar veele waanen, dat eene eerlyke begravenis alleen bestaat in de pragt en pompe, die 'er mede vergezeld gaat. Maar wat baat die pragt en kostbaarheid den dooden? Wat voordeel heeft 'er de Ziel van? en welk nut het Lichaam? of wordt de staat van één van beide 'er wel iets door gebeterd? Evenwel wil men liever somtyds kleinodien verkoopen, gebrek lyden, dan aan die

die praalzigt niet te voldoen; om op dit *point d'honneur* te staan, voor niemand onder te doen; of minder dan een ander te wezen. Men zegt, was 't gebruik algemeen, men zou 't volgen: Maar nu wat zou de Wereld zeggen? Myn Vader, Moeder enz. buiten de kerk te begraven, 't waare een eeuwige schande, men wierde wel uitgejouwd, of met vingers nagewezen. En waarom zoude ik myne dooden buiten de Kerk of Stad doen begraven? 't was geen dief, schelm of slecht Mensch; de overledene stief met eere; wy hoopen dit verlies in den Hemel weer aart te treffen, en zouden wy onzen dooden dan niet in de Kerk of Stad doen begraven? 't was onvergeeflyk; nu kunnen wy ook eenige fatsoenlyke lieden verzoeken tot het aandoen der laatste eer aan den overledenen, die anders niet zoude willen mede gaan. Ook heeft het de overledene zoo gewild, en heeft my zelfs beoordeeld, zoude ik hem die eer niet aandoen? *Zoo lang het Rottend enz. en Hoe teer gy wordt enz.*

Bl. 25. *In eene Eenhoofdige Regeeringe gaat dat gemaklyker.* Neemt eens de tegenwoordige Keizer JOSEPHUS de tweede gaf een Edict (volgens bericht uit Brusfel den 19 July 1784.) waar in gezegd wordt, dat zyne Majesteit oordeelt, dat de zorg, die hy voor den welstand zynen Onderdaanen nam, vorderde, om het schadelyk gebruik van het begraven in de kerken, en op de kerkhoven der Steden en Dorpen, zoo wel als in de kerken ten platten Lande af te schaffen; weshalven hy beval, dat niemand van wat staat, stand, rang, of waardigheid hy zoude mogen wezen, het zy Leek of Gees-

Geestelyk, het zy Kerkelyk of Weereldlyk van beiderlei kunne voortaan zoude mogen begraven worden, in eenige Kerk, Kapel, Bedehuis, of ander overdekt Gebouw, 't zy in de Steden, of ten platten Lande. En dat, na den 1 November van 't toen loopende jaar 1784, 'er niet meer zoude mogen begraven worden op de kerkhoven of andere plaatsen, schoon *niet overdekt* zynde, in de Steden of Dorpen gelegen. Men zie het Edict in 22 Artikelen bestaande, in de *Amsterdamsche* Fransche Courant, No. 59. van 23 July 1784. *Hoe teer gy wordt gelieft.* enz.

'Er zyn behalven dit bevel veele *andere voorbeelden*, onder allerlei Volken, die op dit stuk anders denken, dan onder ons noch plaats heeft.

De Begraafplaatsen der *Turken* zyn alle buiten de Steden aan de groote wegen, *op dat de Lucht, door de kwaadaartige dampen uit de graven opstygende niet zoude besmet worden.* (b)

De *Chineezers* te Batavia, begraven hunne dooden buiten de Stad, in eene vlakke het *Chineesche Kerkhof* genaamd, gelegen aan den aangenaamen weg van *Jacatra* (i): ook is aan die weg buiten Batavia aan de *Jassenbrug*, 't Portugeesche Kerkhof, in den Jaare 1697, met eenen steenen

(b) C. de Bruin reizen door Asien, 1 D. bl. 129.

(i) *Oostind. Voy.* 1 D. 4 St. bl. 26 C. de Bruin l. c. II. D. bl. 398. In het *Tafereel* van *Nat. en Kunst.* II. D. bl. 345.— Leest men onder de zorgen der *Chineezers* tegen hun overlyden, dat zy voor eenen doodkist zorgen in hun leven, om zich het sterven te herinneren, en de vermogende een stuk gronds afzonderen, om aldaar na hunnen dood begraven te worden; ook wordt niemand hunner ooit binnen de muuren van eene Stad begraven.

nen muur omringd, alwaar de begraafplaats is der meeste *Zeevaardenden* en *Militairen*. Hier van is een spreekwoord ontleend, dat als men op *Batavia* naar den eenen of anderen *Zeevaardenden* of *Militair* vraagt, die, buiten ons weeten gestorven is, dan krygt men niet zelden tot bericht: *Die is OVER JASSENBRUG t'huus gevaaren*. Dat is: *Die mensch is dood, en over die brug, op dat Kerkhof, ter aarde besteld*. Op dat Kerkhof is, volgens eigen bevel, de Hoog Ed: Heer Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën, *Hendrik van Zwaardkroon*, den 16 Augustus 1728. gelegd.

Binnen *Batavia*, by de groote agthoekige Kerk der Nederduitsche Gemeente is een Kerkhof, alwaar veele fraaje Zerken liggen, dat ruim en luchtig is, en met een fraaje muur, borstweeringswyze omringd, en schoon de meeste Gouverneurs van Neerlands Indiën in de Hoofdkerk worden begraven, verkoos echter de Hoog Ed: Heer Mr. *Abraham van Riebeeck*, op dit Kerkhof ter aarde te worden besteld, zoo als geschiedde den 16 November 1718.

De voorbeelden van veelerlei zelfs der *onbeschaafdste* natien, die hunne dooden *buiten* de Tempels, in de *opene velden* en *Boschen* begraven, zyn in 't werk van *William Hurd*, *Geschiedenis van alle Godsdiensten* aan te treffen.

't Zelfde heeft plaats onder beschaafder Volken. In *Boheemen* werd reeds in 1623. op Keizerlyk bevel by Placaat verboden, dat niemand van wat staat hy weezen mogt in de Kerken, of op de Kerkhoven zoude mogen begraven worden, ten waare hy Roomschezind gestorven

yen

ven waare(k). *Algemeener* was het bevel der *Keizerinne van Rusland(l)*, welke onderricht van de schroomelyke gevolgen, die niet zelden het gevaarlyk en schandelyk begraven der dooden, binnen de Steden, maar boven al in de Kerken, en dus als onder de levendigen, na zich sleepen, een bevel heeft gegeven, dat van nu voortaan der dooden begraafplaatsen, verre van alle t'zaamenlevinge moesten verwyderd worden. Men zie voorts de voorbeelden door J. W. T E W A T E R, in 't IV. D. der Verhand. van 't Zeeuwfch Genootfchap bl. 645—649. aangehaald. Ook het voorbeeld van den Geestesheer *Philippus Verbeijen(m)* die zich te *Leuven* eene begraafplaats onder den blooten Hemel had verkoozen, op dat hy de Kerk niet zouden onteeren na zynen dood, noch door fchadelyke dampen befmetten. *Zoo lang het enz. En Hoe teer gy enz.*

Bl. 25. *Maar in onze Regeering baart het vry meer zwaarigheid en oponthoud enz.* Een belettel van de flegte, nog standhoudende gewoonte, meen ik moet men ('t zy met eerbied gezegd) zoeken by de *Regeeringe van Steden en Dorpen*; voor zoo verre dezelve in de af-fchaffinge dier kwaade gewoonte niet voorgaan; dat zy die gewigtige zaak niet ernftig ter hand neemen; dat zy hunne Bloedverwanten in de open

(k) Dus raakte dit alleen de onroomsche, Staatk. Hift. van Holl. Maart 1776, 1 St. bl. 57.

(l) *Journal Politique de Geneve*, du 30 Aout 1774.

(m) *Memoires sur les sepultures hors des villes &c.* p. 40.

open lucht niet laten begraven, of bevel geven, om zulks te doen, wanneer zy zelve uit dit leven zullen weggenomen zyn. Zou men zich niet mogen vleijen met grond, wanneer eenige door eigen voorbeeld voorgingen, dat mindere en eindelyk het gemeen spoedig volgen zou? Ik zeg meer, zoude men zich daar van niet mogen verzekerd houden? De *schoonste gelegenheden* hebben zich ter *affchaffing* dier kwaade gewoonte onlangs opgedaan; ik meen in de *persloop* van 1779 te *Harlingen* en elders. 't Gemeen stond ten vollen in het denkbeeld van de zekerheid der besmettinge, en dus was de kans allergunstigst, om dat denkbeeld, (waar of valsch, dat doet niets ter zaake), zich ten nutte te maaken, en de begravenissen buiten de Stad, te beginnen. Maar wat is doch daar toe aangewend? Te *Nymegen* heeft men (zoo ik wel onderrecht ben) deeze zaak, voor de persloop van 1783, reeds in overweeginge genoomen: maar my is onbekend, waarom de Magistraat zulks heeft laten steeken. Dezelve had mede, in dat Jaar 1783, toen de ziekte in de Stad geweldig woedde, alle aanleiding, om zich die gelegenheid ten nutte te maaken; en 't gemeen zoude ongetwyffeld weinig tegen gesparteld hebben. Dan wat is in dien allergunstigsten tyd, daar toe aangewend? gaan de berichten zeker, dan is die zaak niet eens in bedenkinge gekoomen. De Waarheid dringt my verder te gaan; De eerste pooging der Regeeringen moest wezen by alle gelegenheden hunne afkeuring te toonen van de Begravenissen in de kerken, en de Burgers stil laten beduiden, dat zy niet requesten behoorden op te koomen om de *affchaffing*

te verzoeken. Dit behoorde elk lid der Magistraat te doen. Dan zou men best hooren, waar het gemeen heen wilde; men zou de tegenwerpingen verneemen, en die vervolgens kunnen wederleggen. En hoedanig zouden de besluiten van het gemeenzyn, wanneer het hoorde, dat een Regeering, by alle gevallen te kennen gaf, hoe nuttig het voor eene Stad, en hoe aangenaam het voor de Regenten in 't byzonder zou wezen, wanneer Burgers daar toe wilden koomen? Maar neigen nu onze bestierders wel tot eene zoodanige verandering? Is het hun ernst? zyn zy allen, is de helft, is het derde of vierde deel van hun, in elke plaats, in der daad volkoomen overtuigd of geneigd, tot eene hervorming in deezen? verneemt men dat, in de dagelykche t'zaamspraaken? wordt 'er wel iets van te kennen gegeven? of moet het volk eerst beginnen, zonder te weeten, hoe de Magistraaten gesteld zyn, hoe zy daar omtrent denken? *Concordia res &c.*

Bl. 25. *Dat het bestaan der Kerken te veel lyden zoude.* Uit hoofde van de inkomsten op het begraven, zoo ook de Koster, Aanspreekers en Doodgravers, die daar van leeven; maar dit alles kon op den ouden voet blyven, zoo is 't in 's Hage. Al wie in het *Scheveningsche* kerkhof ter aarde wordt besteld, moet even zoo veel aan de *Haagsche* Kerken enz. betaalen, als of hy daar begraven wierd. Dus zoude deeze bedinking ras vervallen, als men eensgezind was in de groote zaak. *Concordia res &c.*

De zwaarigheid nopens het bestaan der Kerken, en de bedienden derzelve, spruit uit de bron

bron der *zelfsliefde* of 't *eigen belang*. 't Is zeker, zullen de Kerken binnen de Steden onderhouden worden, het begraven tot voordeel van dezelve strekken; en het houden der Doodregisters, met alles wat daar toe behoort, wel worden uitgeoeffend, 'er moeten onderscheiden menschen behulpzaam toe zyn.

Dit Opperbewind wordt in de voornaamste Steden bestuurd, door de leden der Regeeringe, met den naam van *Kerkmeesteren* of anderen titel bekleed. Ook zyn verscheide amptenaars aan de Kerken verknocht, onder den naam van *Ontfangers*, *Rentmeesters*, *Klerken*, *Kosters*, *Zarkenligters*, *Gravenmaakers*, *Doodgravers*, *Klokluiders* enz. 't Is niet te verwonderen, dat deeze uit eigen belang, het groot en algemeen belang voor by zien, en 't begraven in Kerken en Steden, als met handen en tanden vasthouden. Het welk spruit uit gebrek van recht besef, dat 'er tot alle verrichtingen bestuur en hulp noodig zynde, dat gezag konde blyven in dezelfde handen; en dat men dezelfde Amptenaars konde te werk stellen, en hun het zelfde loon doen genieten. *Zoo lang het rottend* enz. als mede: *Hoe teer gy* enz.

Bl. 33. *Byzondere Personen*,— of in *vereeniging*— waar van reeds voorbeelden, hoewel weinige zyn. Geene aanzienlyke Genootschappen, geene Gezelschappen van menschen of byzondere geslachten hebben zich nog te saamen vereenigd, om voor zich *byzondere Kerkhoven*, buiten Steden of Dorpen, te stichten, en hunne Lyken daar te laten begraven. Of zyn 'er meer, dan het *Haagsche*, dat in de *Sche-*

veningsche duinen een zoodanig heeft laten maaken? En hoe veele navolgers heeft dit gehad, in ons Vaderland, of in 's Hage, waar men anders, om de meerdere beschaafdheid, en beter wyze van denken, verwachten mogt, dat het algemeener in trein zoude koomen? *Concordia res parva &c.*

Bl. 35. *Dat de overheden zorgen, dat buiten de Steden begraafplaatsen op algemeene kosten besteld en gemaakt worden.* Onder de redenen van gewigt, dat het begraven in de Steden en Kerken blyft aanhouden is, om dat men buiten veele Vaderlandsche Steden *geen geschikte* plaatsen tot Kerkhoven vindt; of zulke, die *te verre* van dezelve af liggen, of die *'s Winters overstroemd* worden. In de eerste gevallen ziet men tegen de kosten op. 't Land *naby* eene Stad, kost doorgaans meer geld, dan Landen, die verder afgelegen zyn.

Alles in te richten, tot eene algemeene begraafplaats zoude, (zegt of denkt men,) eene groote somme gelds wegneemen. En 'er is zeer veel reden om te denken, dat sommige Magistrats leden, die niet ongenegen zyn, tot zulk eene verbetering, om deeze oorzaak te rug gehouden worden, van de zaak zelve voor te slaan. Plaatsen te kiezen, *verre* van de Stad, heeft ook zyn ongemakken; en zoo het omliggende Land eener Stad 's Winters door *kwel water* of andere *overstroomingen* somtyds onderloopt, zal niemand durven reppen, van daar een Kerkhof te stichten. *Concordia res &c.*

Bl. 39. *Almanakken.* Alle de Verhandelingen

gen aan 't Genootschap gezonden, pryzen dit middel der *Almanakken* aan, byzonder ten nutte der *Land-lieden* en kinderen. Waar toe ook worden aangetrokken de woorden van *Zimmerman*, Verhandeling over de roodeloop, bl. 225, en gewezen op Hoofdst. ix. over de konst om vooroordeelen by 't gemeen ten platten Lande te verminderen, bl. 201—261. *Hoe teer gy wert* enz.

Hebben wy geen reden om te hoopen, dat als men eens een kort en eenvoudig bericht, van 't schadelyke en onvoegsaame, dat 'er in 't begraven der Dooden, in de Kerken en Steden der Republiek, ligt opgeslooten, en van het voordeelige om de dooden, buiten de Steden en Kerkhoven ter aarde te bestellen, ten nutte van het algemeen, in den *Almanak* deede plaatsfen, zulks gretig aangenoomen, en van de Lezers zal worden goedgekeurd; ten minsten oneindigmaalen meerder voordeel doen, dan dezelve met zoo veele zoutelooze en zedebedervende vertellingen te vullen. Het nut der *Almanakken* heeft de Heer ROSENSTEIN in *Zweden* ervaren; terwyl de *Desfauwische Kalender* door DR. KRETSCHMAR vervaardigd, daar van een nieuw bewys aan de hand geeft. *Zoo lang het rottend* enz.

Bl. 55. *Het geen te Arnhem in 1783 gebeurd is* enz. In 't jaar 1783. werd *Arnhem* ook zwaar door de *Persloop* aengevallen, maar welken opstand heeft men 'er niet vernoomen, toen de Regeering bevel gaf, eene Vrouw buiten de Stad ter aarde te bestellen; en zoude men dien wel vernoomen hebben, zoo een lid der Regeeringe, door eenen Burger of gemeen man gevraagd zyade, of hy, itervende, zich ook op

het reeds gemaakt Kerkhof zoude laten begraven, *Ja* geantwoord had? Maar nu hy *Neen* zeide, of zweeg, voerde het gemeen hem toe: *Wy dan ook niet daar-buiten*

Dit voorbeeld moet niet doen vreezen, dat het Begraven van Dooden buiten de Steden of Kerken onrust zoude verwekken, indien maar de zaak wel en voorzigtig wordt aangelegd. Waar heeft men ééne proef in ons Vaderland, dat het gemeen zich openlyk verzet heeft tegen de neiging van een, in alles overeenkoomende Magistraat, om dit stuk ter baane te brengen? Zyn dan onze Burgers, ons Gemeen, te voren *wel onderricht* van de *waare nuttigheid der zaak*, zoo styfhoofdig, zoo onverzettelyk, zoo muiltziek, dat zy zich met geweld tegen zulk een onderneeming zouden aankanten? Hebben Regenten daar van eene volkoomene en beslissende ondervinding? Zou het in der daad afschudding in een Stad verwekken, deeze zaak te beproeven? *De eerbied voor myn Vaderlanders doet my gunstiger van hun denken. Concordia res &c.*

Bl. 71. *Men schikke tot een Begraafplaats buiten de Stad* enz. Voor eerst behoorden de *Magistraaten* hand aan dit werk te slaan, en buiten Dorpen (zoo men niet verkiest het oude Kerkhof daar toe te blyven gebruiken) maar voor al buiten de Steden eene best geschikte plaats, naar genoegen der Burgery uit te kiezen ter Begravenis. Een vierkant plein, naar maate van de Volkrykheid der Steden, behoorde daar toe gekooren te worden.

Noodzakelyk is het, dat het zelve omringd wor-

worde met hooge muuren, met yzere pinnen, die het overklauteren beletten. Een paar of meer reken boomen, daar om heen te zetten, zou met den tyd, zulk een Kerkhof deftiger maaken, en een somber aanzien geeven, het geen met den aart der zaake, zeer wel zoude overeenkoomen.

Geen gemeene maar eene zeer grootfche poort van eene deftige bouworde, moest aan den ingang staan, met een welvoegend *Nederduitsch Opfchrift* daar boven.

Binnen moest eene allernaauwkeurigfte zinde-lykheid, welvoeglykheid en orde bepaald worden: Hier in kan niet te veel gedaan worden. Eenige plaatfen moesten als 't ware voor de beste gekeurd, en, alleen voor Lyken van rang, bestemd worden, mits dat men iets meer daar voor betaalde. Het onderscheid na den dood, begeert men ook in acht genoomen te hebben. Andere graven behoorden voor de tweede, en eenige derden voor lieden van de geringste klasse gehouden te worden. De uiterste naauwkeurigheid behoorde daar by in acht genoomen te worden, en elk vryheid gegeeven, om of by het bouwen tegenwoordig te mogen zyn, of zyne aanmerkingen daar omtrent alvorens te mogen opgeeuen.

Zal men zulke Begraafplaatfen aanmoedigen, en het volk daar toe overhaalen, dan moeten de Magistraaten niet in gedachten neemen, de kosten op rekening der Burgeren aan te schryven, ten zy, die zouden begeeren dezelve te betaalen. De Steden zelve moeten uit aanmerkinge van het voordeel, het welk zy daar van genieten, en op dat alles met het minste onge-

noegen door ga, alles voor haare Reekening laten maaken.

Dit is van veel gewigt. Willen vermoogenden hunne eigen graven daar laten maaken op eigen kosten, dat is Grafkelders laten metfeelen met zarken of ornamenten tot het ophangen hunner Wapens, men zal dat geredelyk inwilligen.

De Regeerings leeden behooren zich alle in ééne Stad te vereenigen, dat is, eenstemmig te denken, om dat men gevaar loopt, dat onder het gemeen, zoo dra het hoort, dat sommige Regenten verschillen, ook eenige die niet geneegen mogten zyn tot de groote zaak, doch zich tül houden, zich niet openbaaren, als tegenstreevers, en door hunnen invloed en stooken, geene verdeeldheid maaken, of de zaak zelve in het riet doen loopen.

Regenten zelve eer het zoo ver komt, dat de zaak beslooten wordt, moeten waar zy koomen, te kennen geeven, dat 'er zoodanige zaak in tül is, en doen zien, niet alleen daar van voorstanders te zyn, maar ook derzelve nuttigheid, met klein van redenen aanbinden. Zy zullen ook tevens moeten verklaaren, dat de eerststervende Burgemeester, zoo wel in het nieuwe buiten Kerkhof, als de laagste van het gemeen aldaar behoort, en zal begraven worden. Zy moeten, in de bepalinge, of men Lykstatien zal toelaten, tot aan de poort, of tot het graf zelve, zoo het niet te ver van de Stad is gelegen? zulks in *elks keuze* laten, of den zin van den *grootsten hoop*, daar in, ten minsten *voor eerst* volgen, dewyl sommige zoo zeer op groote deftige Lykstatien gesteld zyn, en deze kleinigheid, de groote zaak niet behoort te rug te zetten, of

te belemmeren. Voor ongenoegen daar omtrent behoeft men op sommige plaatsen in het geheel niet te vreezen, zoo men heimelyk (gelyk thans te *Zutphen* geschiedt) de meeste Lyken voor al der aanzienlyksten, 's morgens vroeg zonder eenige plegtigheden, goed vindt by te zetten.

Ook konden de Predikanten door de de Magistraaten worden verzocht, om by gelegenheid, in het Prediken en verkeer het schadelyke te toonen der oude gewoonte, de vooroordeelen van 't bygeloof en andere zwaarigheden tegen te gaan, en op te losfen; de voorbeelden der Jooden, van den Heere Jesus in zyne Begravenisse, en anderen aan te pryzen.

Lieden die graven in Kerken gekocht hebben, behoort men om allen tegenstand voor te koomen gerust te stellen, dat men hun byzondere graven te rug zal geeven, zonder dat zy daar voor eenig geld zullen behoeven te geeven, anders zouden zy verplicht zyn dubbele onkosten te draagen. 't Spreekt van zelve, dat het *gemeen volkoomen vry* moet zyn, van alle *nieuwe* lasten. De *oude Kerkgerechtigheden*, ook het geen Aanspreekers, ten minsten Koster en Doodgravers getrokken hebben, moeten in stand blyven.

Om alles een deftig aanzien te geeven, moesten de gewoone Kerkmeesters, als opzichters der Graven niet alleen in hunne bedieninge geelaaten worden, maar by hen (Leden van Regeering zynde,) noch twee uit de aanzienlykste *Burgers*, en twee uit de *meer gemeene* Ingezetenen, doch lieden van braafheid, verstand en deugd geteld worden, op dat het gemeen meer

vertrouwen mogt stellen, dat alles in orde zoude toegaan. Welke nieuwe Kerkmeesters alleen moesten opzicht hebben op het nieuwe buiten Kerkhof. En op dat hun gezag en luister, by 't gemeen erkend wierde, en gewenschten invloed hadde, zoude men dezelve eenige nieuwe eer behooren te geeven, by voorbeeld: een zekeren rang in verscheide gevallen, onderscheiden zitplaats in de Kerken, zoo veel de Hervormden betreft. Want van deeze vier dienden 'er ten minsten twee Roomschegezinden onder te zyn, doch mannen van eer en deugd, op dat niemand van die gezindheid eenige aanleiding van ongenoegen gegeeven wierde, maar dat veel eer van hunne zyde het nieuwe Kerkhof, des te vuuriger begeerd wierde.

Zoo nagelatene vrienden verkiezen, of de overledene belast heeft, hem eene Openbaare Lykstatie te geeven, 't zy tot aan de Poort, of tot aan het Graf; behoorde de Regeering te besluiten, dat alle de Magistraatsperfoonen, de *twaalf eerste Lyken*, van wat rang, die ook zouden mogen zyn; die naamelyk daar *buiten* begraven zouden worden, achter op zouden volgen; om dus alle mogelyke eer aan het eerst begraven der Lyken buiten de Stad by te zetten; ten zy iemand dat niet mogt verkiezen. *Concordia res &c.*

Bk. 78. De oude Begraafplaatsen in de Kerken en op de Kerkhoven moesten — niet ge-roerd worden. Zoo iemand gezet was de beenderen, en wat iets meer hunner overledenen is, in de Kerken te doen opdelfen, nauwkeurig te vergaderen, en dezelve wel geschikt in een

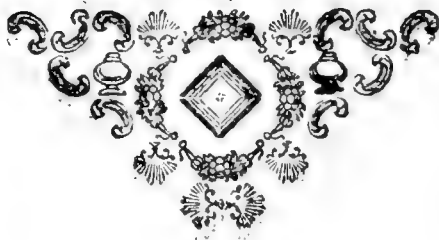
een der nieuwe graven *buiten* de Stad te doen overbrengen, konde dit hun worden vry gelaten, en dus zouden die Lieden kunnen voldaan zyn, en na hun overlyden by het overschot hunner bloedverwanten kunnen begraven worden. Doch wat het *opdelven der Lyken* zelve betreft, die last was wegens de Kerk van *St. Eloy* te *Duinkerken* aan den Heer *Haquet* opgedragen; volgens de nieuwe Genees Nat. en Huish. kundige Jaarboeken V. D. I St. No. 25. En waren 'er in verscheide Kerken 1602 groote Lyken opgedolven. Nochtans onder beter oordeel, zoude ik 'er liever voor zyn, om *de Begravene in de Kerken te laten rusten*, de graven aldaar wel te *verzorgen*, (n) om de besmettende deeltjes, in den grond smeulende, niet te roeren, en door de lucht te verspreiden; als mede om geene vreedende noch akelige denkbeelden te verwekken, by die menschen, welke stil, bedaard en genoeglyk thans over dit onderwerp denken *Zoo lang het rottend enz.* En *Hoe teer gy enz.*

Q 5

Bl.

(n) *Verzorgen.* De Edel Heer *Adriaan Moens*, thans Directeur Generaal van Nederlands Indiën, schreef voor zyn vertrek uit zyn Gouvernement op de Malabaarsche Kust aan den Predikant *Adr. 's Gravezande* te *Widdelburg*, dat zyn Wel Ed. buiten *Cochin* twee nieuwe Begraasplaatsen had laten gereed maaken, en in gebruik brengen, door 't maaken van eenen aanvang, met het begraven van het Lyk van eenen der aanzienlyken; en dat men de Lyken die in de Kerk waren begraven onaangeroerd had gelaten, maar den Vloer der Kerk, zeer zorgvuldig zoo voorzien, toegestreeken en bedekt, dat daar uit geene nadeelige opwaasfemingen konden voorkomen.

Bl. 20. *Gegoede lieden, die overtuigd zijn of worden, zouden 'er noch wel iets toe contribuëeren.* Tot zulk eene contributie is een vrijwillig aanbod in de verhandelinge: *Zoo lang het rottend enz.* Als ook: *Hoe teer gy enz.* Ook door een voorstel van belasting, zoo dat iemand, die van vaste panden 20 Gl. verponding betaalde, voor eenige jaaren, ééne Gulden of tien stuivers droeg in deeze onkosten.

B E S C H R Y V I N G
 VAN EEN NIEUW
 L U N A R I U M
 O F S T A R R E K U N D I G E N
 M A A N W Y Z E R ,

*Ter onderrichting in, en gemaklyke waarneeming
 van de Byzonderheden van den omloop der
 Maane om de Aarde, uitgedacht en aan het
 Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen te Vlis-
 singen, ter beoordeeling toegezonden,*

D O O R

HENRICUS SCHORTINGHUIS,

Predikant te Koudekerk.

nder de ontzachlyk groote He-
 mellichten, die tot ons verba-
 zend Zonnestelsel behooren,
 en de sterkste bewyzen der
 onëindige Grootheid, Wysheid, Al-
 magt

magt en Goedheid van het eeuwig en alregeerend Opperwezen uitleveren, is buiten twyffel ook de Maan, die door eene te rugkaatsing der Zonnestralen den bewooneren der Aarde, in de anders dikmaal zeer duistere nachten, een aangenaam licht veroorzaakt, en veelerlei nuttigheden aanbrengt. De Maan die onder de Planecten het naast by onze Aarde geplaatst, haar bestendig op haren jaarlykschen omloop om de Zon verzelt, en in een ellyptischen kring, wel 13 maal in het jaar, van het westen naar het oosten, dan boven, dan beneeden den Aard- of Zonnecirkel haren omloop om de Aarde volbrengt, en gestadig nu in deze, dan in geene Schyngehalte zich aan ons vertoont; deeze Maan heeft de Alwyze Boetzeerder van 't gansch Heelal zoo wel als alle de andere Hoofd- en Byplanecten in haaren ommekring aan eene wonderbaare orde en vaste wet gebonden, die echter de Beoefenaars der Starrekunde niet dan met veel moeite, en na meenigvuldige waarneemingen, wegens verscheiden onregelmatigheden in haren omloop hebben kunnen navorfchen en bepalen.

't Lust my niet eene Selenographie of Maanbeschryving aan het beroemd

Ge-

Genootschap der Weetenſchappen voor te ſtellen, dit zou trouwens een overbodig werk zyn, daar zoo veel geleerde Mannen in de Aſtronomie doorkundig alle de Byzonderheden nauwkeurig hebben beſchreeven, die wy van de Maan en haare beweeging om de Aarde kunnen wenſchen te verſtaan. (a)

Laat ik de vryheid mogen neemē alleen eene beſchryving aan het Genootſchap voor te dragen van een eenvoudig werktuig, dat ik onlangs heb uitgedacht tot myn eigen gebruik, en meen geſchikt te

(a) Wat voortreffelyke werken 'er al ovet de Starrekunde zyn geſchreeven, is aan veel Leden van 't Genootſchap bekend, en wat kan men over de Aſtronomie in 't gemeen, en over de Maan in 't byzonder meer wenſchen, dan 'er is in de Starrekundige Boeken en Tafelen van den grooten Aſtronomiſt *de La Lande*? En wat zyn 'er niet voorminkundigen en Leerlingen duidelykē berichten van deze wetenſchap in 't licht! als *N: Schmid* beſchouwing van 't Waereldgeſtel. *J: E: Bode* Handleiding tot de kennis van den Starrenhemel. *J: Ray*, Gods wysheid in de werken der Scheppinge. *De Aſtronomiſche Oeffeningen* voor Leerlingen. *B: Martin* Filoſoph: onderwyzer. *W: Derham* Godgeleerde Starrekunde. *B: Nieuwenyde* regt gebruik der Waereldbeſchouwing, enz. Terwyl men in het genoemd werkje van den beroemden *H: Bode*, over de Maan en haaren omloop om de Aarde, zulk een beknopt en allerduidelykst onderricht vindt, dat ik het niet korter en bevatbaarder voor Leerlingen zou weeten voor te ſtellen, men zie Zyn Hoog E; Handleiding bl. 40—45. en weder bl. 592—598.

te zyn om de voornaamste Byzonderheden van de Beweeging der Maan om onze Aarde met een opslag van het oog te vertoonen en minkundigen of Leerlingen daaromtrent te onderwyzen; immers zal men aan dit werktuigje de volgende zaken dagclyks kunnen beschouwen:

1. Wat lengte en breedte de Maan heeft, of waar zy in den Dierenriem aan den Sterrenhemel zich moet vertoonen.
2. Hoe veel teekens en graden de Maan van de Zon verwyderd zy, of hoe naby de Zon zich bevinde.
3. In welk Starrenbeeld de Maan zich vertoone, en welke vaste Starren zy in haren tegenwoordigen omloop zal bedekken of voorbygaan.
4. Of de Maan in haar verste of naaste Punt zy, of in een middeläfftand van de Aarde, of tusfchen die standen.
5. Wanneer en waar de loop der Maan versnelt of vertraagt, en hoe veel graden zy boven of beneden het gemiddelde vordert.
6. Wat breedte de Maan heeft ten noorden of ten zuiden van de Eclip-tica, en hoe ver zy van de Knoopen of hoe naby dezelve is. 7. Wan-

7. Wanneer de Maan alleen tot 5 graden , en wanneer verder van de Ecliptica afwykt.
8. De Periodifche en Synodifche omloop der Maan, en hoe die verſchillen.
9. Hoe een Knoopsömloop en Puntſomloop in tyd verſchillen van den Keerkringsömloop der Maan. (*b*)
10. Waar, in den Dierenriem, of in welke Hemelſteekens en Starrebeelden alle Nieuwe en Volle Manen des jaars zullen invallen.
11. Of 'er in een lopend jaar, of een ander Eclipfen zullen zyn; zoo ja, hoe veel, wanneer en waar.
12. Of de invallende Eclipfen aan de Zon, of aan de Maan zyn zullen, of die groot, of weinig moeten zyn, en of ze ten noorden of ten zuiden van den Æquator zichtbaar zullen zyn.
13. Den ouderdom der Maan, of hoe veel dagen ſints de nieuwe Maan verlopen zyn.
14. De Phafes of Schyngeſtaltten der Maan.

15. De

(*b*) De woorden *Period*, *Synod*, *Puntſomloop*, *Knoopen*, *verſte-* en *naaſte-punt* zal een Leerling uit myne beſchryving nederwaards gemaklyk verſtaan.

15. De gemiddelde verandering van het Watergety te Vlisfingen.
16. De pasfage der Maan en Starren door den Meridiaan.
17. Waar by een fteeds voortduurende Almanak, welke aanwyst de Maanten des jaars; de Zodiakfteekens, waar in de Zon van Maand tot Maand fchynt over te gaan; de lengte der dagen en Nachten van elken Maand; de op- en ondergang der Zonne in dezelve, en eene gemiddelde tydsvereffening van 10 tot 10 dagen.

Alle deze zaken zal myn eenvoudige Maanwyzer, wanneer behooriyk gefield wordt, zeer eenvoudig, doch vry duidelyk aanwyzen, 't geen blyken zal, als ik de byzondere deelen van het werktuig en derzelve gebruik wat nader verklaare.

§ I.

Het werktuig beftaat uit één vast papieren blad op hout geplakt, en zes ronden beweegbaare fchyven of blaadjes van ftyf papier, in het middelpunt op malkander vast gefchroefd, waar by twee wyzertjes, het een om de Zon, en het ander om de Maan te verbeelden.

Het

Het vaste blad geeft eene vertooning van dat gedeelte van den wyduitgestrekten Starrenhemel, dat men den Dierenriem noemt, en 16 graden breedte heeft, waar in de Zon, Maan en alle de Planeeten bestendig van het Westen naar het Oosten rond wandelen.

In dezen Dierenriem zyn geteekend

- I. De 12 Starrebeelden zoo kleinere als grootere, die in den Dierenriem flikkeren, volgens de nieuwe en verkleinde Hemelkaarten van den Heere Flamsteed, en de 12de Tafel van den Heere Bode, in zyne Handl: tot de kennis van den Starrenhemel, bl: 573 en volgende.
- II. Eene Ecliptica (Zonsweg of Taankring) midden in den Dierenriem in teekens en graaden behoorlyk afgedeeld, om daar door de juiste lengte van Zon en Maan aan te wyzen.
- III. Een kleine Cirkel aan de binnen zyde van den Dierenriem in 23de deelen van ongelyke grootte, ten noorden en ten zuiden van de Evennachtspunten verdeeld, om hier aan de graaden der Noorder- en Zuiderdeclinatie van de Zon daaglyks te kunnen beschouwen. (c)
- IV. Een

(c) Onder dit Cirkeltje kan men dito trekken, om

IV. Een dito Cirkel aan de buitenste of bovenste zyde van den Dierenriem in 365 deelen afgeperkt, en geteekend met de maanden des jaars en 't getal hunner dagen, om voor een gemeenen Almanak te dienen en minkundigen te wyzen waar op zekeren dag de Zon in den Dierenriem, of op welken graad der Ecliptica zich moet vertoonen

om daar op de graden van de Hoogte der Zon en Maan boven den Horizon op den middag te teekenen: De hoogte der ☉ in den Meridiaan verschilt naar mate wy op den Aardkloot een Polus-hoogte bewoonen, 't geen de rede is, waarom ik 'er die cirkel niet by heb gevoegd; by ons is gemelde Hoogte der ☉ des Winters slegts 15 graden boven den Horizon, maar des Zomers klimt dezelve tot 62 gr. als wy den langsten dag hebben: Als men dan 15 teekent onder ν of het punt der grootste Zuiderdeclinatie $23\frac{1}{2}$, en zoo aan wederzyden voortgaat de opgaande getallen te stellen tot 62, en wel ieder getal onder de halve graden der bovenstaande declinatie, dan zal men, by de ver-zetting der ☉- en ☾ wyzers, daaglyks zien, hoe hoog de ☉ en ☾ in den Meridiaan verschynen: alleen moet men in opzigt tot de ☾, de graden harer Noorderdeclinatie by het aangewezen getal bytellen, en die van hare Zuiderdeclinatie af-trekken.

Om ter teekening van dezen Hoogte-Cirkel voor de Liefhebbers plaats te laten, is op de gegraveerde Platen een beschaduwde rand geformd, tus-schen de Declinatie-Cirkel en die voor 't Apog- en Perigeüm geschikt, welke rand afgesneden wordende, de juiste ruimte geeft.

nen, en waar het Zonnewyzerje gefteld moet worden; zynde dit wyzerje met een fteeltje in een der beweegbare fchyven vast, waar van de reden nederwaards zal blyken; terwyl het Zonnetje langs de Ecliptica kan en moet rondgaan, om te leeren, dat de fchynbaare loop der Zonne beftendig in dezelve is; en om vervolgens daaglyks aan te wyzen

1. De lengte der Zonne, of hoe veel teekens en graaden zy van het Lente-Evannachtspunt verwyderd zy.
2. De noorder- of zuiderdeclinatie der Zonne, of haare afwyking van den *Æquator* (evannachtslyn), die op het werktuig aangewezen wordt in de eerfte punten van γ en α , alwaar de Zon op den Evannachtslyn zich bevindt, en dus o declinatie heeft, terwyl zy van deze punten fchynbaar voortgaande des Zomers tot $23\frac{1}{2}$ graden boven, en des Winters tot dito graden beneden den *Æquator* afwykt.
3. In welk Starrebeeld de Zon zich bevindt, en dat zelve voor ons onzichtbaar maakt.

4. De Heliasche op- en ondergang der Starren enz. (d)
5. Welke Starren, ter middernacht, recht tegen over de Zon zynde, in den zuidelyken Meridiaan moeten verschynen.

Op dezen Dierenriem is mede het Maantje geplaatst, en moet binnen denzelfden rondgaan; doch dan boven, en dan beneden de Ecliptica, naar mate de beweegbaare schyf voor de Knoopen, waar van § III. zal melden, eene noorder of zuider breedte der Maan aanwyst: om welke reden het Maantje op zyn' wyzer hooger en lager geschooven kan worden tot ruim 5 graden boven en beneden de Ecliptica, en de maate dezer

gra-

(d) Liefhebbers kunnen het Maanwyzertje ook zoo laten toetsellen, dat het Maantje, by het rond draaijen, van zelve op en neêr ga, en dus zonder verschuiving de noorder- en zuiderbreedte aanwyzzen, wanneer men 't wyzertje laat draaijen, in stede van om de spil, om een koperen plaatje, dat ovaalvormig is, naar het model op de kleinste plaat gegraveerd, doch wat meer naar boven opgaande, en onder de tweede schyf zoo geplaatst, dat de teekens Ω en \mathcal{U} , waar mede de figur gemerkt is, juist in een rechte lyn komen met de punten van de klimmende en dalende knoopen, en zoo verbonden met deze schyf der knoopen, dat by verzetting derzelve, dit plaatje te gelyk verzet ofgedraaid worde.

graden door stiplynen of gestipte cirkels aangewezen is (*e*).

§ II.

Binnen de gemelde cirkels zyn op het vaste blad zes beweegbare ronde blaadjes, die trapswys in omtrek kleiner zyn, zoo dat de Randen van alle duidlyk gezien worden, en elke rand het zyne van den loop der ☾ aanwyze; (*f*) de 4 grootste behooren tot de beweging der ☾, en de 2 kleinste of bovenste zyn voor den Almanak geschikt.

Het onderste en grootste blad is geschikt om de uitmiddelpuntigheid van den omloop der ☾, en hare ongelyke vordering te toonen; en moet men zich dus wat ovaal of langwerpig verbeelden, zoo dat het eene punt verder, en 't andere nader by het middelpunt van het werktuig zy; Het verste punt is getee-

R 3 kend

(*e*) Wat die zy, vinden Leerlingen duidlyk in de. Astr. Oeffeningen, I D. II Hoofdst bl. 143. En by den Hr. *La Lande*, Astron. 8 Boek § 604. Als ook by den Hr. *Rost* Beginn. der Starrekunde Hoofdst 41. § 7.

(*f*) Wyl dikmaal de woorden *Zon, Maan* en *Aarde* zullen voorkomen, neem ik de vryheid daar voor de bekende Characters ☉, ☾ en ☿ of ♁ vervolgens te gebruiken.

kend *Apogeüm*, en het naaste punt *Perigeüm*, en de tusſchen punten aan weerzyden *Middeläſtand*. De Maan toch loopt niet om de δ in een juisten cirkel, maar in een ellyptiſchen kring, dies moet haare loopbaan een verſte punt hebben, dat men *Apogeüm*, en een daar tegenoverſtaand naaste punt, dat men *Perigeüm* noemt; terwyl de ζ in dezen loop onregelmatig voortgaat, op den eenen tyd merklyk ſnelſer dan op den anderen: Hare middelbare vordering van het Westen naar het Oosten is daaglyks 13 gr. 10 min. 35 ſecund. en zoo veel ten naaſten vordert zy in haare middeläſtanden van de δ , maar nadert zy haar Perigeüm, ze begint in haren loop te verſnellen, en vordert van tyd tot tyd meer, en wel $13\frac{1}{2}$, 14, $14\frac{1}{2}$ en in het Perigeüm zelfs 15 en $15\frac{1}{2}$ graden; dan van hier voortgaande neemt deze ſnelheid af, en komt in haar' middeläſtand weder op 13 gr., van hier nu naar het *Apogeüm* voortgaande, vertraagt de loop der ζ , en bedraagt maar $12\frac{1}{2}$, 12, en in 't Apog. ſlegts $11\frac{1}{2}$ graden.

Deze onëgale vordering der ζ wordt op den rand van dit blad geleerd door de cyfergetallen XII, XIII, XIV enz., welke aanwyzzen, waar en wanneer de
Maan

Maan in haar omloop versnelt of vertraagt, en wanneer men deshalven in 't gebruik van dit werktuig het Maanwyzertje slegts 13 gr. en wanneer meer of minder moet voortzetten.

Intusfchen veranderen de Apfiden (verfte en naaste punt) geduurig van plaats, en de punten *Apog.* en *Perig.* gaan volgens de orde der Teekenen van den Dierenriem langzaam voort, en komen geheel rond in 8 jaren, 311 dagen, 8 uuren, 34' en 57'', vorderende in elken omloop der ☾ ongeveer 3 gr., om welke rede deze fchyf beweegbaar zyn moeste, op dat men alle maanden of na elken Maansömloop het punt *Apogeüm* 3 gr., naar die van de *Eclipt.* zoude kunnen voortzetten. (g)

§ III.

De wandelkring der Maan helt tot den Zonnecirkel met een hoek van 5 gr. of 5° 18', en moet derhalven twee fny-punten hebben, die men knoopen noemt:

R 4

als

(g) Somtyds kan dit punt wel 2 maanden en iets langer itaan blyven, wegens eene ftinger of ongelykmatige beweging van het *Apogeüm* der ☾, zie den Heer *de la Lande*, *Astron.* VII. Boek, § 1437 enz.

als de ☾ in deze punten is, heeft ze geen breedte, gemerkt zy dan in de Ecliptica zich bevindt, maar wanneer ze van die plaatsen zich verwydert, dan verschynt ze nu boven, en dan beneden de Eclipt: en krygt daar door of een Noorder- of Zuiderbreedte.

Deze Knoopen en breedten der ☾ worden op het tweede blad aangewezen; daar is aan 't zelve een uitsteekend puntje, 't welk den Noordknoop aantoonst, en geteekend is *Klimmende Knoop*, om dat de ☾ daar boven de Ecliptica zich begint te verheffen en dus opklimt. Recht hier tegen over wordt de Zuiderknoop vertoonst, en daar staat geteekend *Dalende Knoop*, om dat daar de ☾ beneden de Ecliptica begint neder te dalen: Tusschen beide deze punten wordt aan weersyden de grootste Noorder- en Zuiderbreedte aangewezen, terwyl op den rand de graden en minuten der breedten staan geteekend, van 0 by de Knoopen tot 5 gr. 18 min. by de grootste breedte, zynde dit het uiterste of de verste Noorder- en Zuiderafwyking van de Eclipt. die de ☾ ooit krygt, en wel dan, als zy in haare quadratuuren, en op denzelfden tyd juist midden tusschen de Knoopen is: Dan wyl de ☾ op het verste van de

de Knoopen niet altyd zoo ver van de Ecliptica afwykt, maar fomtyds, door de rechtstreeksche werking der Zon met onze Aarde alleen tot 5 graden breedte komt, gelyk geschiedt by de Koppelingen, of de Nieuwe en Volle Maanen: moest ik 'er een tweede afdeeling der graden en minuten op een bycirkel byvoegen, die maar van 0 tot 5 graden komt. (*h*) Dit verschil is niet merkbaar by de Knoopen en zeer weinig by 1 à 2 graden breedte, doch wordt zeer merkbaar van by de 2 graden en voorders; uit dien hoofde beginnen daar de Bycirkels die op eene grootste Breedte van 5 gr: geteekend zyn, welke Breedte de Maan slegts krygt, wanneer ze midden tusschen de Knoopen, en tegelyktydig in de Koppelingen zich bevindt.

Om nu aan deze Cirkels op myn Werktuig de juiste Breedte der ☾ te zien, moet het punt *Klimmende Knoop* op zyn

R 5 plaats

(*b*) De Heer *Bode* spreekt in zyne *Handleid* bl. 41 alleen van de 5 gr. en de *Astronomise Oeffening* 2 D. bl. 145, van 5° 18 't geen Leerlingen hier merken geene srydigheid te zyn: de eene meldt alleen volle graden, of de kleinlic, en de andere de grootste helling van den omloop der ☾: men zie een breed bericht over deze zaak en bevestiging mynes gezegde by den Hr *Keill*, *Inleid. tot de Starrekunde*, bl. 292, en vooral by den Heer *de la Lande*, in zyne *Astron.* VII. Boek, blad. 1490 en volg.

plaats gesteld, en maandelyks of in elken Maansomloop $1\frac{1}{2}$ gr. (volgens de graden der Eclipt.) te rug gezet worden, want de knopen houden geen stand, maar gaan langzaam te rug, en tegen de orde der Heemelteekens rond, in 18 jaren, 228 dagen 4 u, 52 & 52, vorderende in hunne te rug gang ontrent een geheel teeken of 30 gr. in anderhalf jaar tyds (i), en in een omloop der ☾ juist 1° , $26'$, $48''$, dus omtrent $1\frac{1}{2}$ graad: wanneer men het Maanwyzertje dagelyks verzettende, zoo veel graden als op den rand van de eerste beweegbare schyve staat aangewezen, vry naauwkeurig zal zien, daar de wyzer den rand van deze tweede schyf snydt, hoe veel graden en minuten breedte de Maan hebbe, ten Noorden of ten Zuiden van den Taankring?

Waar by echter is op te merken, dat de Maan naar haare grootste Noorder of Zuider breedte voortgaande, en te gelyk naby Vol of Nieuw zynde, men zien

(i) Den 8 Febr. des jaars 1783 was de ☽ (de noordknoop) in het Lente-nachtsëveningspunt, 18 Maanden na dezen zal die Knoop niet zyn in ☿, maar in 't begin van ♃, en zoo verder achterwaards gaan, tot hy na gemelde 18 jaren o. z. weder in het nachtëveningspunt der Lente verschyne.

zien moet op den ingebogenen of Bycirkel, die alleen tot 5 graden geteekend is; doch wanneer de ☾ haar grootste breedte staat te krygen, en dan gelyktydig ongeveer 3 teekens van de ☉ af, en in een der quadratuuren is, men waarneemen moet de buitenste meer uitwykende cirkel, die tot 5 gr. 18 min. afgedeeld is: En is 't geval in den loop der ☾ tusfchen beiden die onftandigheden, gelyk by de Octanten gebeurdt, dan zal men de juiste breedte der ☾ in en omtrent haare grootste afwyking lichtlyk kunnen gissen of bereekenen; terwyl in de andere gevallen (de wyzer der ☾, behoorlyk verzet wordende) de aanwyzing van de graden en minuten der breedten op myn werktuigje vry wel met de Ephemerides zal overeenstemmen. (k)

§ IV.

Op deze gemelde blaadjes is een derde

(k) Ik zou wel de gemiddelde helling van den loop der ☾ hebben kunnen verkiezen om maar een cirkel te hebben, geteekend van 0 tot $V^{\circ} 9$; doch vond dan minder overeenftemming met de Ephemer: by de grootte breedten der ☾, en kon zoo duidlyk niet doen zien aan Leerlingen, van waar de verfchillende grootte in de breedten der ☾ ontsta?

de geplaatst, dat ik geschikt heb, om den keerkrings-omloop der ☾, en de plaatfen, daar jaarlyks de nieuwe Maanen en Eclipsen zullen invallen, aan 't oog te vertoonen: 'Er zyn op den rand 2 onderscheidene cirkels geteekend

A. De binnenste is afgedeeld in 27 deelen, en dient ter leering van het volgende:

a. om te toonen, in hoe veel dagen de ☾ haar eigen omloop om de ☽ volbrengt, en den ganschen Dierenriem rond wandelt, 't geen geschied in 27 dagen 7 uuren 43 min. & 5 sec., welke rondwandeling der ☾, van 't Westen naar 't Oosten, de Periodische of Keerkrings omloop der Maan genoemd wordt.

b. Om het onderscheid te leeren tuschen den *Periodischen* en *Synodischen* omloop der ☾. Men zette het Zon- en Maanwyzertje beide by het punt 27 $\frac{1}{2}$, en draaje dan het Maanwyzertje over dit blad geheel rond; dan ziet men dat de ☾ in 27 $\frac{1}{2}$ dagen den ganschen Dierenriem is rond gelopen: Maar geduurende dezen tijd rust onze Aarde niet, neen, ze is in haren jaarlykschen wandelkring om de ☉ ontrent 27

graden gevorderd, derhalven moet de Zon in haar' fchynbaren loop zoo veel graden op de Eclipt. zyn voortgegaan, en fchoon de ☾ wel rond geloopt zy, is ze evenwel nog niet weder by de ☉, maar, de Zon ongeveer 27 gr. voor uit zynde, moétze nog plus minus 2 dagen befteden, om de ☉ te achterhalen, en met haar in famenftand te komen, of weder Nieuwe ☾ te maken, 't welk gefchied in 29¹/₂ dagen, en deze omloop der ☾ van den eenen famenftand tot den anderen wordt een *Synodifchen* omloop, *Maan-Maand* of *Maanfchyn* genoemd.

c. om te doen opmerken het onderscheid tufchen den *Period. omloop* der Maan, en haare *Punts- en Knoops-ommeeringen* (1): Dat namelyk een *Puntsomloop* langer en een *Knoopsomloop* korter zy, dan de *Keerkringsomloop* der ☾, want vermits de Apfiden geftadig voorwaarts gaan, en in een' omloop der ☾ ongeveer 3 graden vorderen, zoo moet het

Apo-

(1) *Puntsomloop* der ☾ is, als zy van 't punt *Apogeum* rond gaat tot dat zelfde punt.

Knoopsomloop, als de ☾ van den *Klimm Knoop* voortgaat tot weder in denzelfen verfchyne.

Apogeüm (verste punt) iets voor uit zyn, als de Maan, na eene rondwandeling door den Dierenriem in dat punt weder komt: Immers een puntsömloop der ☾ geschiedt in 27 dagen 13 u. 18' 34", en is dus 5 u. 35' en 30" langer als een keerkringsömloop der Maan: Maar de Knoopen gestadig te rug gaande, en wel ontrent 1; gr. in elken omloop der ☾, zoo moeten dezelve de Maan in haren omloop te gemoet komen, en de Knoopsömwandeling der ☾, dewelke geschiedt in 27 dagen, 5 u. 5' min., is twee uuren 37' min. korter dan een Period. omloop der Maan.

- B. De buitenste cirkel van dit blad is verdeeld in 12; afdeelingen met Romeinsche cyfferletters geteekend, welke dienen, om de plaatsfen der Nieuwe Maanen en derzelve getal in elk loopend jaar aan te wyzen, als mede of 'er by de nieuwe ☾ (niet of al Eclipsfen zullen gebeuren. Men stelle het punt I. recht over dien graad van de Ecliptica, daar de eerste Nieuwe Maan in 't jaar voorvalt, en wel met waarneeming van het juiste uur der Conjunction van ☉ en ☾, en laat dan dit blad

alzoo het geheele jaar door ftill ftaan, dan zullen de Cyfergetallen I, II, III, IV enz. aanftonds toonen

a. De juiste plaatsfen, waar alle de Nieuwe Maanen des jaars moeten invallen, terwyl de tufchen ftippen aantoonen, dat daar tegen over alle de Volle ☾☾ zullen verfchynen, te weten op die plaats van den Die-renriem, of dien graad der Eclipt. met meerder of minder breedte, daar de gemelde getallen en ftippen heen wyzen.

b. Of 'er in 't jaar, waar in men zich bevindt, of in een ander, Eclipsfen zullen zyn? hoe veel? waar? aan de Zon of aan de Maan? 'Er is vry wat aan vast, om door bereekening te verneemen, by welke koppelingen van Zon en Maan, Eclipsfen moeten gebeuren, of geheel niet kunnen gebeuren (*m*) en men heeft veel gewonnen in de bereekening, als men zeker weet, welke koppelingen men veilig mag uitsluiten, als ver genoeg van de Knoopen der ☾, om een Eclips te kunnen ver-

oor-

(*m*) Men vindt dit breedvoerig aangewezen by den Heer *de la Lande*, in het 10 Boek zyner Starrekunde, § 1759 en volg.

oorzaken; en dit ziet men aan myn werktuig met een opslag van het oog; want alle de gemelde getallen, die niet naby de Knoopen staan, wyzen koppelingen aan, by de welke zeker geen Eclips kan voorvallen: Maar ziet men een of meer dezer Cyfergetallen naby den Noord- of Zuidknoop, zoo dat de Maan daar zynde, geen anderhalf graad, of geen 94 minuten breedte konne hebben, en geen 17° of 15° op de Eclipt. van den Knoop af konne zyn, dan is het zeker, dat 'er ergens by de Conjunctie van Zon en Maan, een Zon-Eclips zal moeten gebeuren; en ziet men aan de tuschenstippen, dat de ☾ wyzer 14 of 15 dagen daar na, (by de oppositie der ☾ met de Zon), den rand der tweede beweegbare schyven zal snyden op een punt, 't welk geen 64 minuten breedte wyst, en minder dan 12° afftands van den Knoop op de Eclipt. heeft, het wyst aan, dat daar een Maan-Eclips zal verschynen: En die Eclipsen zullen grooter of kleiner zyn, naar mate de ☾ dan een meerder of minder breedte heeft, en naby haare knopen is.

- c Als men nu die gemelde eindpalen der Eclipsen gade slaat, en op het werktuig ziet, welke, en hoe veel der getallen I. II. III. enz. zoo naby de Knoopen der Maan geteekend staan, merkt men terstond, hoe veel Eclipsen in 't jaar, en waar dezelve invallen zullen. Terwyl een Liefhebber der Starrekunde ten minsten dit voordeel of gemak door myn werktuig ontvangt, dat hy zonder eenige berekening verneemt, welke Koppelingen ver zyn van de Knoopen, en welke in derzelve nabyheid gebeurende, eene berekening verdienen, ten einde den juisten tyd en grootte eener Eclips nauwkeurig te weten.
- d. Men kan echter zonder berekening op dit werktuig zien, of de Zonëclipsen, die op zekeren tyd invallen, ten Noorden of ten Zuiden van den Æquator zichtbaar zyn zullen: want indien de ☾ ten tyde van een Zonëclips even den klimmenden Knoop voorby is, zal de Eclips ten Noorden van de Even-nachtslyn zichtbaar zyn; doch zoo de Maan dien knoop nog niet voorby is, en dus nog eenige Zuider-
S breed-

breedte heeft, zal de Eclips teif Zuiden van den Æquator kunnen gezien worden: maar wanneer een Zonëclips gebeurt, als de ☾ by den Zuiderknoop zich bevindt, zal die zichtbaar zyn ten Noorden van den Æq., zoo de Maan dezen knoop nog niet gepasfeerd is; en ten Zuiden van den Æq. als de ☾ dien Zuidknoop reeds doorgestaan zal zyn.

§ V.

De vierde beweegbare fchyf zal mede verfcheidene zaaken aanwyzén, en wel 1. den Synodifchen Omloop en ouderdom der Maan. 2. Eene gemiddelde verandering van het Watergety te Vlifingen. 3. De Phafes of Schyngeftalten der Maan; en 4. de morgen en avond uuren, om de pafagie der ☾ en Starren door den Meridiän te verneemen.

A. De buitenfte cirkel van dit blaadje is in 29½ afgedeeld, om den tyd van een Maanfchyn, of den Synod. omloop der ☾ te toonen, welke gefchiedt in 29 dagen, 12 uuren, 44' en 3'', zynde de juifte tyd, die 'er verloopt van de eene nieuwe Maan tot de andere: weshalve de getallen van dezen cirkel

ten

ten naasten aanwyzen, hoe veel de ☾ daaglyks voortgaat, en wat ouderdom de Maan heeft, of hoe veel dagen 'er fints de laaſte Nieuwe ☾ verloopen zyn.

B. De 2de cirkel wylt de uuren en minuten aan van het Watergety, zoo als het in de Stad Vliſingen, op de daar bovenſtaande dagen van den ouderdom der ☾ Hoogwater zyn moet, volgens eene gemiddelde daaglykſche verandering van 48 à 49 minuten; waar uit het hoogwater op andere plaatſen, daar het zelve by Nieuwe of Volle ☾ eerder of laater gebeurt, gemaklyk berekend kan worden; gelyk ook de paſſagie der ☾ door den Meridiän, of haar verſchyning in het Zuiden, die by de N. en V. Maan ten 12, en by de quartier ten 6 uuren, en daaglyks omtrent 49 minuten laater moet gebeuren.

C. De derde cirkel toont eenvoudig de onderſcheidene Phafes van de ☾, of in wat gedaante en ſchyngelſtalte zy zich aan den Hemel op den tyd der waarneeminge verſchynen, 't geen hier de Teekeningen van eene Nieuwe Maan, Volle Maan, Quartieren en Octanten te kennen geeven.

De Nieuwe ☾ is geteekend by het punt 29ⁱ, daar men dezelve moet begrypen te beginnen, 7 of 8 dagen daar na ſtaat de ☾ 90 graden van de Zon af, en is dan in haar eerſte Quartier, 14 of 15 dagen na de Nieuwe ☾, ſtaat ze 180 gr. van de Zon, en is in oppoſitie met- of regt tegen over dezelve, wanneer de Maan zich geheel verlicht vertoont, en wy Volle Maan hebben. Dan wel haast vermindert de volle glans der ☾, en zy nadert weder tot de ☉, en gekomen zynde op 90 gr. afftands, krygen wy het laaſte Quartier, terwyl na 29ⁱ dagen, de ☾ weder in conjunctie met de ☉ zynde, een maanſchyn volbragt is, en wy op nieuw een Nieuwe ☾ erlangen.

Om deze Phafes der ☾ en de andere zaaken even gemeld, moet het Zonnelyertje aan dit blad by het punt daar de N. ☾ geteekend is, gehecht blyven; immers gebeurt de Nieuwe ☾ niet anders altoos dan by de Conjunctie van ☉ en ☾; de Volle ☾, als ze in oppoſitie zich bevinden, om de Quadratuuren en vier Oetanten tuſſchen beiden, des moet het Zonnelyertje by gemeld punt beſtendig bly-

blyven; en dit blad met het zelve te gelyk verzet worden, zoo dat het zelve juist met het Zonnetje voort- en eens in 't jaar rondga, waar door men tevens duidlyk ziet, hoe telkens elke nieuwe ☾ in een ander Hemelteeken moet invallen.

D. Binnen deze 3 cirkels is nog een vierde, bevattende eene uurwyzing van 2 maal 12 uren met de lettertjes (a) en (m). De getallen, van de Nieu-☾ door het eerste Octant en Quartier naar de Volle Maan voortgaande, wyzen de Namiddag- of Avonduuren aan, en hebben een bygevoegde (a) nevens zich; en die, dewelke, van de Volle ☾ door 't laatste Quartier tot de Nieuwe voortgaan, toonen de voormiddag- of morgenuuren en zyn met eene (m) bygeteekend.

Deze uircirkel moet dienen, om daaglyks aan te wyzen;

a. Op wat uur 's avonds of 's morgens de vaste Starren van den Dierenriem culmineeren, of door den Zuidlyken Meridiään gaan, als men slegts een draad spant van 't middelpunt des werktuigs, of het wyzertje der ☾ brengt tot die Star, wiens culminatie men poogt te ver-

neemen, en dan ziet, over welk uur de draad gestrekt is, of over welk punt der uurwyzinge de steel van het Maantje gaat, op dat uur zal die star door den Meridiään gaan. By voorb. den 7 Decemb. is de Zon (volgens een gemiddelde berekening) 16 gr. in den Schutter, of haare lengte is 8 teek. 16°, daar zette men dit blad (waar van ik nog spreek) met het Zonnetje, zoo dat de ☉ op gemelden graad der Eclipt. zy, en dan een draad gespannen naar de Star *Regulus* in den Leeuw, zal die den uurecirkel snyden by 5 m., 't geen aantoon, dat *Regulus* culmineert of door 't Zuiden gaat ten 5 uuren des morgens; spant men den draad over de Star *Spica* in de Maagd, de uurecirkel word geraakt een stipje (.) verder als 8 m. 't geen zegt, dat *Spica* door den meridiään gaat ten 8 en 1/2 uur.

Gaat men voort en spant aan de andere zyde der Zonne den draad tot het Lenteëvennachtspunt, de snyding geschiedt op de uurwyzing juist by VII. a., en dit zal zeggen, dat het eerste punt van γ culmineert ten 7 uuren des avonds. Vraagt men

men naa de culminatie van *Mezarithim*, de eerste Star aan 't oor van den Ram, alwaar de Nachtevening voor 2200 geweest is, de draad, naa hier gericht, wyst IX. a, dat is 9 uuren 'savonds.

- b. Op dezelfde wys ziet men daaglyks aan dezen uurcirkel, by het verzetten van 't Maanwyzertje, op wat uur de Maan in het Zuiden moet verschynen; waar uit mede het uur van den op- en ondergang der ☾ ten naasten vernomen kan worden. Ik zeg ten naasten, want om dit op minuten te weeten, zyn 'er veele zaaken waar te nemen, als de juiste hoogte der Eclipt. in den Meridiän, de stand van den Dierenriem in het Oosten en Westen, de Noorder en Zuider breedte der ☾, de ongelyke vordering en uurbeweeging van dezelve, van alle welke zaken het eerder en laater op- en ondergaan der ☾ afhangt. Echter kan men uit de uurwyzinge van de pasfagie der ☾ door den Meridiän hier daaglyks ten naasten aangewezen, het uur weeten, wanneer de maan moet op- en ondergaan, door den halven dagboog

der \odot te zoeken uit den dagboog der \odot , die doorgaans elk bekend is, en op den Almanak van dit werktuig voor elke maand getoond wordt⁽ⁿ⁾.

§ VI.

Boven over deze 4 blaadjes, wier gebruik ik beschreven heb, is het Maanwyzertje geplaatst, dat men daaglyks verzet, of 13 graden volgens den gemiddelden loop der \odot , of liever dan wat meer en dan minder, naar aanwyzing van de getallen, die den rand der eerste Schyve, voor de *Apsiden* geschikt, aanwyst: en als nu alle de 4 bladen naar behooren gesteld zyn, volgens de korte verklaring van het werktuig en deszelfs gebruik op de 2 bovenste Schyfjes geschreeven, dan ziet men slegts, waar het Maanwyzertje de randen der blaadjes snydt, en over welke syfergetallen gestrekt ligt, wanneer daar aan met een opslag van het oog vry duidlyk gezien wordt I. Op den rand van het vierde blad,

1. Wat uur voor- of na den middag
de

(n) Men vindt hier van eene naauwkeurige onderrichting by den Heer *Bode* in zyne meerge-meide Handleiding tot enz. bl. 604—606.

de Maan ten naasten door den Meridiaan ga.

2. Of de ☾ Nieuw of Vol, in een der Quadratuuren of Octanten, of tuschen die Phases zich moet ver- toonen.
3. Wanneer te Vlisfingen en de plaat- sen, daar mede ten naasten over- eenkomende hoogwater moet zyn,
4. Wat ouderdom de ☾ hebbe, of hoe veel dagen sints de Nieuwe ☾ ver- lopen zyn.

II. Op den rand der 3de Schyve, ver- geleeken met de plaats der Knoopen, of by de tegenwoordige of aannade- rende Nieuwe en Volle ☾ een Eclips zyn zal, of niet zyn zal.

III. Op den rand der tweede, of de ☾

1. Een Noorder of Zuider breedte hebbe, en hoe veel graden en mi- nuten.
2. Tot haar grootste Noorder of Zui- der breedte naderende alleen 5°, of verder van de Ecliptica zal decli- neeren.

IV. Op den rand van het eerste blad,

1. Of de ☾ in of by haar *Apog. Perig. middelafst.* of *tuschen* die standen zy.
2. Of de ☾ in haaren omloop versnel-

le of vertraage; en hoe veel graden zy tusfchen heden en morgen vordere; waar uit de uurbeweging der ☾ mede kan vernomen worden.

V. Op het vaste blad ziet men,

1. Waar de ☾ in den Dierenriem aan den Starrenhemel zich moet vertoonen.
2. Hoe ver zy van de Zon of naby dezelve zy.
3. In welk een Starrebeeld de ☾ zich vertoone.
4. Welke Starren de ☾ in haaren loop zal bedekken of voor by gaan.

Behalven deze zaaken, die men by de verzetting van het wyzertje daaglyks befchouwen kan, is het werktuig dienftig om alle uren van den dag of nacht de juiste plaats der ☾ te vernemen, als men flegts het wyzertje ruim zoo veele halve graden op de Eclipt. voort of te rug zet, als men uren na- of voor den middag begeert. In de Ephemerides of Starrekundige Almanakken wordt de plaats der ☾ daaglyks aangewezen, zoo als zich op den middag bevindt: maar begeert men haar juiste plaats op een bepaald uur voor den middag, men zette het Maanwyzertje (volgens eene

ge-

gemiddelde uurbeweeving der Maan) ruim zoo veel 1 gr. te rug, en na den middag zoo veel halve gr. voor uit, als het begeerde uur van den middag in tyd verschilt.

Op die wys kan men vry duidlyk het juiste uur der Conjunctie en Oppositie van \ominus en ζ , en der invallende Eclipsen verneemen; ook kan men de berekening der gemeene Almanakken daaromtrent beproeven, en eene misstelling, die in dezelve meer dan eens plaats heeft, ontdekken. By voorbeeld: den 10 September des jaars 1783 bepaalden de meeste Almanakken een Maanëclips op 's avonds ten 6 $\frac{1}{2}$, of ruim 7 uuren; volg ik nu de gemelde handelwyze op myn werktuig, 't zal my genoegzaam zeker aanwyzén, of dit wel, dan kwalyk gesyferd zy.

De 4 beschrevene blaadjes behoorlyk gesteld zynde, vindt ik het *Apog.* plus minus 10 gr. in het teek. 69, den klimmenden Knoop 18 gr. in \times , de Zon op den middag 17 $\frac{1}{2}$ gr. in w , en de Maan 11 $^{\circ}$ in het daar tegen over staande teeken \times : zet ik nu het maanwyzertje voor elk uur ruim een halve graad verder, dan koom ik ten 7 uuren op 15 $^{\circ}$ in \times , en dus ben ik nog geensins in oppositie met de \odot : waar uit blykt, dat de geme-

mee-

meene Almanakken niet wel gerekend en de Maanclips te vroeg bepaald hebben. Laat ik dan voortgaan in 't verzetten van myn wyzertje; ik koom om 8 uuren by de 16° , om 10 uuren over 17° , en nu ben ik juist zoo veel gr. in \times ; als de \odot op den middag was in m , en te gelyk ben ik (volgens aanwyzing van den rand der tweede Schyve) zeer naby den Noordknoop; derhalven moet 'er een Maanclips gebeuren, en kan wel nu beginnen: doch de juiste oppositie der C met de \odot moet nog laater zyn, gemerkt de \odot fints den middag ongeveer een halve graad in haar' schynbaren loop moet gevorderd zyn; en ik aan den rand der eerste Schyve voor de Apfiden zie, dat de Maan thans $14'$ in 24 uuren vordert, toonende dat de uurbeweeving der C merklyk meer dan een halve gr. moet zyn (o) en dit gade flaande merk ik genoegzaam, dat de oppositie van \odot en C niet eerder dan tusfchen 11 en 12 uuren zyn kan, 't geen met de verschynning

(o) De gemiddelde uurbeweeving der C is $32' 56''$, doch meer als zy haar *Perig.* nadert, en minder als zy by het *Apog* zich bevindt. Men vindt hier van een naauwkeurig Tafeltje in een der Engelſche Alm., *Parkers Ephemeris.* en een uitvoerig bericht by den Heer *de la Lande* in zyne *Aſtr.* VII. Boek, § 1519 enz.

ning der Eclips op dien avond waargenomen, en de berekening der *Ephemerides de Connoissance des Temps* en *the Cœlestial Atlas* juist overeenstemt.

§ VII.

Op de 4 bladen, die tot den Maanwyzer behooren, zyn nog 2 gevoegd, die met het geen 'er onder geteekend is, een steeds voortduurenden Almanak uitmaaken, 'Er zyn op het laatst beschreeven blad binnen den uur-cirkel nog 5 cirkeltjes, waar van de bovenste of 1ste Aanwyst de naamen der 12 Maanden des jaars, met het getal hunner dagen. De

2de de 12 Zodiak- of Hemelteekens, met aanwyzing van den dag, op welchen de Zon in dezelve schynt over te gaan. De

3de De uren van de lengte der Dagen en Nachten in elke Maand. De

4de De uren van den Op- en Ondergang der Zon op den tyd als de Zon in 't aangewezen Hemelteeken in of overgaat; 't geen tevens de grootte van den Dagboog der Zon aanwyst. De

5de Bevat eene gemiddelde tydsverëffening van 10 tot 10 dagen in elke Maand.

Maand, om het onderscheid tusfcheren waaren en gemiddelden tyd te zien, hoe veel minuten namelyk de Zon voor of achter den middelbaren tyd zy (*p*).

Deze 5 cirkels zyn bedekt door de 2 bovenfte Schyfjes, wier grootfte eene uitsnyding heeft, waar nevens aan beide zyden geteekend is, wat de onderleggende, of voor de opening verfchynende getallen te kennen geeven: terwyl cirkelwyze op dit blad met korte woorden 't gebruik van 't geheele werktuig gefchreeven ftaat, en binnen dat gefchrevene is nog een cirkeltje, in 31 deelen afgemeeten, waar op juist het laafte blaadje geplaatst is met een kleine uitsnyding van den rand; zoo wyd dat 'er 7 van die 31 getallen te voorfchyn kunnen komen, waar nevens de dagen der week ge-

(*p*) Men noemt *waaren tyd*, die door den fchynbaren loop der Zon, op een' welgeformden Zonnewyzer wordt aangewezen, en die door den ongelyk fnellen loop der \odot , en de fchuinheid der Eclipt. of haare helling tot den \AA equator ongelyk is. Maar *gemiddelde tyd* is, die door een naauwkeurig uurwerk, 't welk alle dagen en uren des jaars volkomen egaal wylt, wordt te kennen gegeeven. Leerlingen kunnen in deze zaak onderwyl vinden by de Heeren *J. L. Rost*, Beginfelen der Starrek. Hoofdf. 49. *De La Lande* Astron. Boek 4. *J. Keil* Starrekundige Lesfen, 26 Les.

geteekend zyn, om dus voor een Datumwyzer te dienen, mits men dat blaadje eens om de week verzet, gelyk men het even voorgaand eens om de Maand zoo veel verschuift, dat de Maand, waar in men zich bevindt, voor de opening zich vertoone. En eindlyk heb ik ter onderrichtinge op dit bovenste blaadje nog eene korte verklaring gevoegd van het werktuig, om aan te wyzen, waar toe elk blad geschikt zy.

§ VIII.

Schoon de (§ 7) gemelde Almanak wel tot den Maanwyzer niet noodzakelyk zy, heb ik dien echter daar by niet ondienstig geoordeeld, niet alleen om de evengemelde zaaken daaglyks met gemak te beschouwen, maar vooral, om zonder gemeenen Almanak, of eenige Starrekundige Ephemeris, als de *Connoissance des Temps*, de *Coelestial Atlas* van White, *Parkers Ephemeris* en foortgelyke, van myn *Lunarium* dienst te kunnen hebben, en 't zelve in stede van zulk een Ephemeris voor de stonden der Zon en Maan te kunnen gebruiken. Immers ik heb myn werktuigje een geruimen tyd lang geduurig aan die

ge-

gemelde Ephemerides beprocfd, en telkens het genoeg gehad van te zien, dat dezelfs aanwyzing met de berekening van dezelve daaglyks vry wel accoord wees. Laat dan iemand in de Starrekunde geheel onkundig zyn, en van het gebruik der Ephemerides niets weeten; indien hem door een Liefhebber dezer Wetenschap flegts eens in 't begin des jaars getoond worde, waar het Apogeium der ☾ zy, waar de klimmende Knoop, en waar de eerste Nieuwe ☾ ingevalle zy? dan heeft hy op dit werktuig alleenlyk, om de Maand of 2 Maanden, het Apog. iets voor uit, en den klimmenden Knoop iets te rug te zetten, en hy ziet daaglyks by de verzetting (*q*) van het Zon- en Maanwyzertje alle de byzonderheden, die ik boven § VI. heb opgenoemd.

Ter-

(*q*) De verzetting van 't Maanwyzertje kan hy ook doen, zonder op graden te letten, alleen naar den ouderdom der ☾, door den buitenften cirkel van 't 4 blad aangewezen. Zie boven § V. Nō. A, 't geen, zoo men geene juistheid begeert, genoeg is om de zaaken ten naasten te zien. En heeft iemand een geruimen tyd naar het werktuig niet omgezien, of de verzetting vergeeten, hy zette dan, als 't hem eens weder gelust, de Byzonderheden van den loop der ☾ na te zien, het Zonwyzertje op den dag des jaars, in welken hy zich bevindt,

Terwyl een Liefhebber der Starrekunde dit Lunarium kan gebruiken, om op eene gemaklyke wyze de byzonderheden van den loop der ☾ daaglyks te beschouwen, of die van voorleedene en toekomende jaaren na te gaan, of door middel van dit Lunarium sommige goede Vrienden, Leerlingen, of eigen Kinderen te onderwyzen, en van bovengemelde zaaken een duidlyk denkbeeld in te boezemen.

§ IX.

En is het ter verbetering van het Schoolwezen, onder anderen ook wenschlyk, dat Schoolmeesters en andere Onderwyzers der jeugd eenige onderrichting gaven in sommige deelen der Starrekunde, gelyk de Hoog Eerw: Heer *H. J. Krom*, Hoogl. en Predik. te Middelfburg, in zyne uitmuntende en met recht door het Zeeuwfch Genootfchap aangepreezene Verhandeling, over de

XII DEEL T ver-

vindt, en zie in zyn gewoonen Almanak, hoe veele dagen 'er na de laafte Nieuwe ☾ verlopen zyn; of bezit hy een uurwerk met een omloopende Maan, hy zie flechts daar aan, hoe oud de ☾ is, en ftelle na die aanwyzing het Maanwyzertje, wanneer hy terftond van alles op het Lunarium onder-richt zal krygen.

verbetering der Scholen, zeer kundig beredeneert(*r*), dan zoude dit myn werktuig mede niet ongeschikt zyn voor veele Schoolmeesters, zoo om dezelve in de boven beschrevene zaaken, omtrent den loop der Maan, met weinig moeite wat kundig te worden, als om hunne Leerlingen daar in met gemak te onderwyzen.

En vermits de meeste werktuigen, ter beëfening der Astronomie, doorgaans kostbaar zyn, en deswegen van veelen, die nog wel eenige lust tot die Weeten-schap zouden hebben, niet verkreegen worden, is het, myns bedunkens, noodig, dat men op eenvoudige Werktuigen denke, die zonder of met zeer kleine kosten verkrygbaar zyn; en dit werktuigje zouden de Schoolmeesters zelve (immers zy, die wel schryven en teekenen verstaan) kunnen nateekenen, en malkander mede deelen; of men konde bladen tot het werktuig behoorende laten drukken, en ze zouden voor een gering prysje verkrygbaar zyn.

Ook

(*r*) Zie de Verhandelingen van de Heeren *Krom*, van der *Palm* en van *Voorst*, over de verbetering der Scholen, door het Genootschap ook afzonderlyk uitgegeeven. Bl. 129—147.

§ X.

Ook konde men foortgelyk Werktuig vervaardigen tot een Planetarium, om de voornaamfte byzonderheden van geheel ons Zonne-ftelzel daar op te zien, en de Helio- en Geocentrische beweging der Planeeten na te gaan, of op de wys, als in de algemeene Oefenschool der Konsten en Weetenschappen, in 't eerste Deel, de 14de Samenspraak, beschreven wordt, of op eene andere wys, wat meer geschikt, om door het Werktuig zelve onderricht te worden. Hoedanig een ik meen op een eenvoudige en nochthans min of meer voldoende wys wel te kunnen toefstellen, en mischien D. V. wel eens zal beproeven.

Althans ik denk, dat, wanneer veele Schoolmeesters zoodanige Werktuigen in bezit hadden, en slegts daar by gebruikten de bekende Astronomische Oefeningen, 2 Deeltjes in 8vo, nevens het voortreflyk Werkje van den Hoogl. *J. Bode*, Handleiding tot de kennis van den Starrenhemel, zy genoegzaam in staat zouden zyn, om de jeugd in de beginfelen der Starrekunde te onderwyzen; en men zoude by tydsvervolg zulk eene jammerlyke onkunde in— en al-

lerdwaast vooroordeel tegen die voortreffelyke Weetenſchap, die thans in de meeste onzer Gemeenten, helaas! veel te ſterk heerſchen, niet meer bemerken. En myn eenvoudig Lunarium, dat ik de vryheid neeme, nevens deeze beſchryving, aan het Zeeuwſch Genootſchap der Weetenſchappen aan te bieden, zou miſſchien daar toe mede dienſtig geoordeeld kunnen worden: immers dan, wanneer ſommige Leden, die met lust de Starrekunde beöefenen, en by welken ik my niet anders dan een leergierig Leerling wil hebben aangemerkt, zich geliefden te verledigen, om de gebreken, die ze zullen ontdekken, te verbeteren, of 'er iets ter vermeerdering en beſchaaving by uit te denken, waar op, by de eerſte uitvinding, myne aandacht niet gevallen is.

En zeker zal het Genootſchap wel willen opmerken, dat myne gewigtige Bediening in eene vry volkryke Gemeente niet toelaat, van de Astronomie myne hoofdſtudie te maaken, ſchoon ik echter wel deeglyk my verplicht achte, zoo wel het Boek der Natuur, als dat der H. Schriftuur met noesten yver te doorbladeren, en dikmaals bevinde ik, het eerſte

fte by de verklaring van het tweede alzins noodig te hebben.

Terwyl, onder alle de takken der wyd uitgebreide en onzer naspeuring overwaardige Natuurkunde, niets my geschikter voorkomt, om ons, brooze Stervelingen, zeer hooge gedachten van den Almagtigen en Volzaligen Forneerder van 't gantsch Heelal, en laage, ja zeer laage denkbeelden van ons zelve in te boezemen, als een aandachtige beschouwing, zoo van ons verbaazend Zonnestelsel, als van het ontzachlyk heir der eeuwig schitterende vaste Starren. Inmers volgt men billyk het voorbeeld van den Godverheerlykenden Dichter David, die in den VIII^{ten} der Psalmen beuigt: „ Als ik uwen Hemel aanzie, „ het werk uwer Vingeren, de Maan en „ de Starren, die gy bereid hebt, wat „ is de Mensch, dat gy zyner gedenkt”?

Mag ik de vryheid neemen uit deeze woorden eenige regels in Dichtmaat te stellen, ze zouden dus luiden:

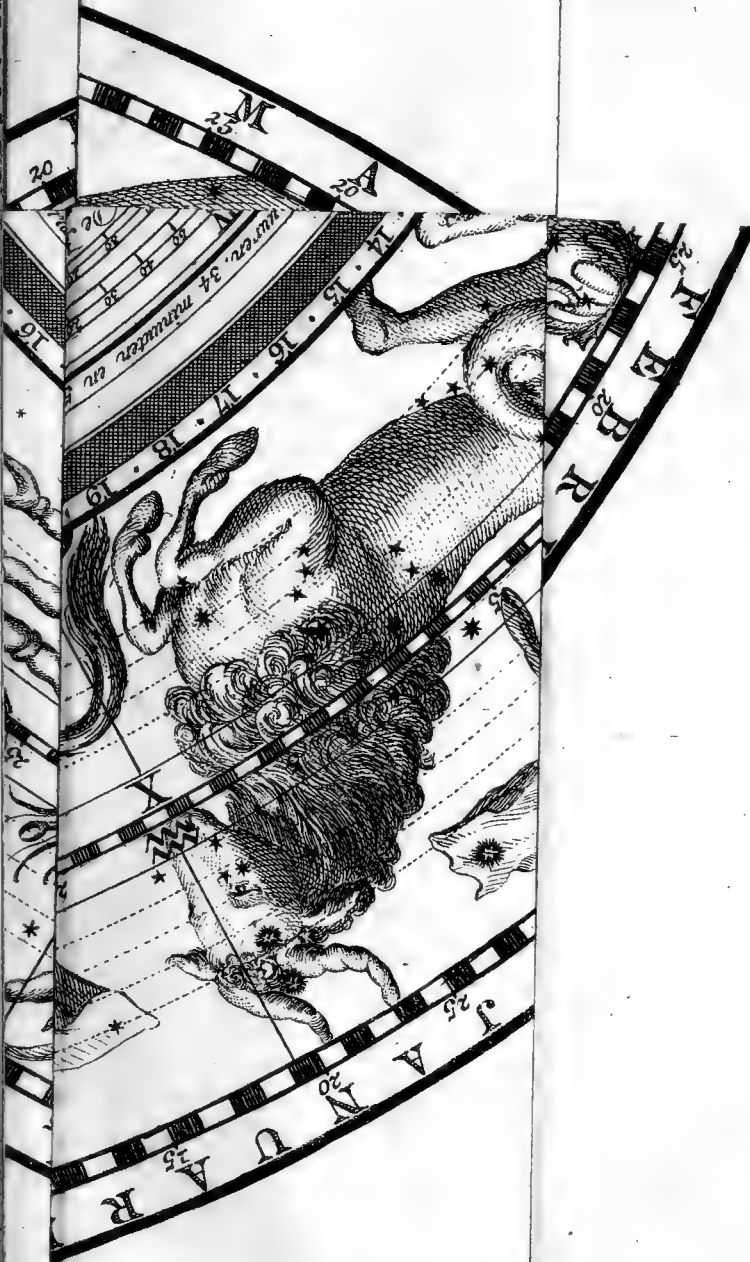
Sla' ik naar 't ruim der heldre Hemel-
boogen,
Dat Heerlyk Gods-werk myn gewa-
pende oogen,

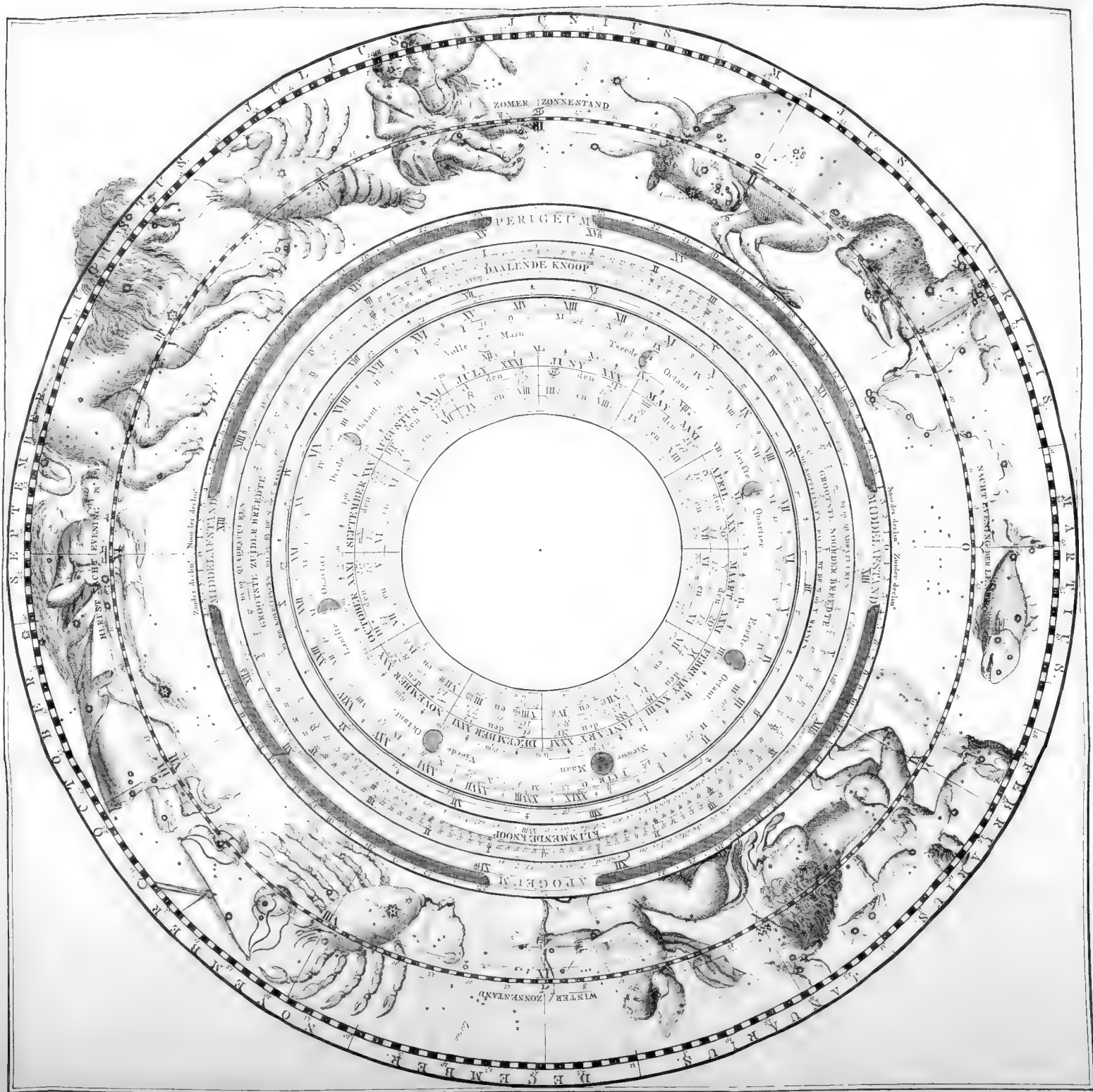
Zie 'k op den dag de Zon, en
 's nachts de Maan,
 't Planeetgestel en 't heir der Star-
 ren aan,
 Myn God! wat is de Mensch, wat
 heel deez' Aarde?
 Hy enk'le ydelheid, en zy een stoffe
 in waarde.

En laat ik deeze weinige Dicht-regels,
 dewelke eene aandachtige beschouwing
 van den prachtigen Starrenhemel my on-
 langs deed opstellen, 'er ten besluite
 mogen by voegen.

Ontzachgelyk gezicht!
 Een Hemel vol van licht,
 In heldere avondstonden!
 Hier zie 'k de zilvren Maan,
 Daar duizend Starren staan,
 Die 's HEEREN lof verkonden.

Is 't mooglyk op te zien,
 En niet van de Aard' te vliên
 Naar 't eeuwig Hof der Hoven!
 Is 't mooglyk dat een Ziel
 Niet voor de Godheid kniel',
 En weiger' Haar te looven!

...TAL HUNNER D...
Maand: Dan
...te der DAGEN.
...RGANG der ZON.
...X. DAGEN.

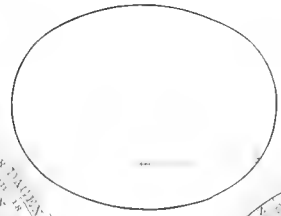
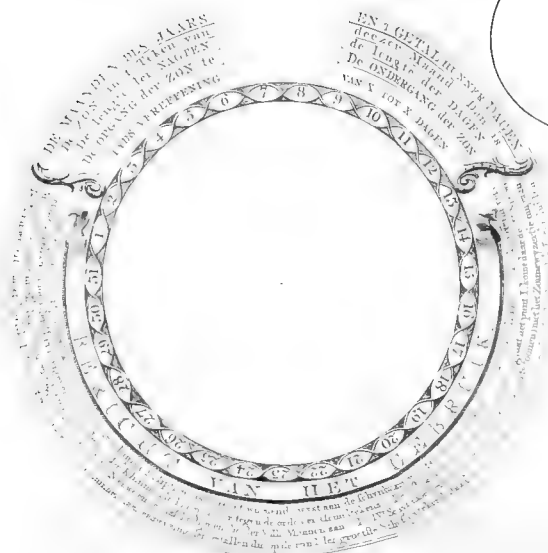
11
12
13
14
15
16

Vrijdag
Zaterdag

WERKTIJG

...beelden en de Ecliptica. in tekens en
...en C... De beweegbare Schyven
...en, met haare verfaelling.
...der C, tot 5 Gr. by de
...loop der C. en de
...Synod. om.
...en,

Koom hier toch , Atheïst ,
 Die trots 't bestaan betwist
 Van 't magtig Opperwezen ,
 Moet niet de glinstering
 Van Maan en Starrenkring
 Uw godloos hart doen vreezen ?

Doof, zoo gy kunt , dien glans
 Van 's Hemels Starrentrans ,
 Of leer de Godheid eeren.
 Roept niet deez' Starrenboog ?
 „ Hef 't hart , ô Mensch , omhoog,
 „ En loof den Heer der Heeren.

Voor my , 'k verlies my zelf ,
 Als ik het Stargewelf
 Met eerbied mag aanschouwen ,
 'k Aanbid Gods Majesteit ,
 En hoop zyn Heerlykheid
 In eeuwigheid te ontvouwen.

KOUDEKERK,
In Wintermaand 1783.

AANMERKINGEN
 OVER DE
 KANEEEL,
 OP CEYLON
 GEMAAKT DOOR
 C. P. THUNBERG,
thans Hoogleeraar te UPSAL in Sweeden.

Dit Vertoog is, ten dienste van
 het *Zeeuwsch Genootschap*, Ver-
 taald, en met eenige *Aan-
 teekeningen* vermeerderd,
 door deszelfs Medelid,

M. HOUTTUYN,
Med. Doct. te Amsteldam.

Van ouds her is de Kaneel gehouden
 voor de fynste aller Speceryen,
 welke ons de Oost-Indische Eilanden
 ver-

verschaffen, en tevens voor het uitmuntendste hartsterkend middel, tot heden nog een Monopolie zynde der Nederlanderen.

De meeste en voornaamste brengt het Eiland Ceylon voort. Men heeft gemeend, dat dit de eenigste Landstreek ware, welke deeze Boomschors voortbrengen kon, doch in laater tyden heeft men die ook elders gevonden. Dus nam Profesfor JACQUIN dezelve op Martenique, ik op het Eiland Java, en de Franschen nog op andere plaatsen, waar. Men moet echter opmerken, dat de Kaneelschors nergens zoo fyn en aangenaam valle als op Ceylon, maar grover, scherper en heeter(a).

Toen ik my in 't jaar 1777, en in 't begin van 1778, op Ceylon bevond, heb ik, by gelegenheid myner Reistochten door dat Eiland, de meeste wilde en geplante Kaneelboschen bezigtigd, uit welke de Kaneel, die men jaarlyks van daar naar Europa zendt, gehaald wordt. Hier door werden verscheide zaken van my waargenomen, welke de

T 5

VOO-

(a) Over de twyfelingen hier omtrent, of naamlyk de echte Kaneelboom ook elders dan op Ceylon groeije, dan of de anderen *Laurus Casfia* zyn, sprak ik omstandig in 't II. Deels, II. Stuk der *Natuurlyke Historie*, bladz. 334, enz.

voorige Reisbeschryvers niet hebben opgemerkt, en daar van zal ik nu verslag doen.

De *echte Kaneel* komt van den Boom, genaamd *Laurus Cinnamomum*, dezelve is middelmatig hoog en uitgebreid, onderscheidende zich, door breedere en niet zoo spitse Bladen (*b*), van den *Laurus Casfia*, welke de grovere Kaneel geeft, en my toefchynt flegts eene verscheidenheid te zyn van den eersten. Het is te geloofbaarer, dat de *Laurus Casfia* en *Cinnamomum*, of wel de grovere en fynere Kaneel, louter verscheidenheden zyn, die van de Landstreek en Grondsgefteldheid afhangen: terwyl Ceylon de allerbeste Kaneel in de geheele Wereld, en zulks niet over het geheele Eiland, maar alleenlyk op eenige weinige plaatsen, waar het Aardryk hier toe dienftig is, voortbrengt; gelyk men voor lang reeds uit de in 't wilde gegroeide en thans ook uit de geplante, bevonden heeft.

De Zuid-Westlyke hoek van Ceylon
ver-

(*b*) Dit is zeer zeker en algemeen bekend, des men te meer zich moet verwonderen, dat door den Heer MURRAY, Hoogleeraar te Gottingen, in de thans nieuwe *Veertiende* Uitgaave van het Samenstel der Planten van *Linnaeus*, de *Laurus Casfia* voorgesteld worde *Foliis angustioribus et obtusioribus*.

verschafft dit aangenaam Gewas, dat meest gehaald wordt van omstreeks *Negumbo*, *Colombo*, *Calture*, *Barbery*, *Gale* en *Mature*, alle langsheen of dicht aan de Zeekust. De Kaneel, welke zelfs dit Zuid-westlyk deel dieper in 't Land voortbrengt, wordt, hoe verder inwards, hoe grover, scherper en meer bytende op de tong. Deeze geheele streek der Zeekust is digter of dunner begroeid met Kokosnooten-Boomen, terwyl het Aardryk uit Heijen en Dui-
nen bestaat. Op 't Ceylonsch noemt men die Zandheuvels *Marendan*. Het is daar algemeen bekend, dat de op *Marendan* gegroeide Kaneel de fynste en beste zy. Zie hier de Eigenschappen derzelve.

1. Zy is wat buigzaam en dun, dikwils maar weinig dikker dan schryfpapier.
2. Wat ligt en geelachtig van kleur, veelyds naar 't bruine trekkende.
3. Zoetachtig, zoodanig dat men ze niet scherp voelt op de tong en zonder nasmaak.

Hoe meer de Kaneel van deeze merkteekens afwykt, zoo veel te grover en slegter wordt zy geächt: gelyk

1. Wanneer zy hard en dik is, als een Sweedfch Stuiverstuk.

2. Zeer

2. Zeer bruin en donker van kleur.
3. Sterk bytende en brandende op de Tong, met een fmaak naby komende aan dien der Kruidnagelen, zoo dat men hem zonder branden niet verdragen kan, en zelfs, door het dikwils proeven, de Tong als velleloos wordt.
4. Een wrangen, bitteren of flymigen nafmaak hebbende.

Zoodanig zyn de foorten van Kaneel, wanneer die uit de Pakhuizen gehaald en tot vervoering geforteed wordt: by welke Commisfie ik, geduurende myn verblyf op Ceylon, meermaal en op verfcheide plaatfen, nevens andere daar toe gefchikte Perfoonen, tegenwoordig ben geweest. Maar de geenen, die in de Bosfchen de Kaneelboomen ter afchilling opzoeken, worden nog andere foorten van Kancelboomen gewaar, wier Loof wel veel overeenkomst met den echten heeft, doch die zy zorgvuldig uitmonfteren. Dit is het werk van de Kaneelfchillers, in 't Cingaleefch *Schjalias*, en de Kaneel in 't algemeen *Curundu* genaamd. Dit Volk telt de volgende foorten.

1. *Rasse-Curundu* of *Penni-Curundu*: dat is Zoete of Honig-Kaneel. Zy is

- is de beste en aangenaamste. De Boom heeft groote, breede en dikke Bladen.
2. *Nai-Curundu*: dat is Slangen-Kaneel. Zy komt de voortige naast by, doch is een weinig minder fyn: heeft ook groote Bladen.
 3. *Capuru - Curundu*, Kamfer - Kaneelboom. Deezen vindt men alleenlyk in 's Konings Landen. Uit den Wortel wordt Kamfer gedestilleerd.
 4. *Cahatte - Curundu*, samentrekkende wrange Kaneel. Deeze heeft wat kleiner Bladen.

De vier hier opgetelde Soorten zyn louter verscheidenheeden van *Laurus Cinnamomum*, wordende van de Schillers enkel door den smaak onderscheiden. Het zyn de eenigste, die goede Kaneel uitleveren. De volgende Soorten worden niet geschild.

5. *Saevel-Curundu*, slymige Kaneel, die een lymrigen nasmaak heeft, bykans als een *Mucilago*. De bast is week, draadig met verdraaide Vezelen, niet zoo dicht en vast als die der anderen; taay, latende zich ligtelyk buigen, zonder op staande voet te barsten. Het is ook een verscheidenheid van *L. Cinnamomum*.
6. *Dawul-Curundu*, platte of Plank-Kaneel;

neel; dus genaamd, om dat de bast by het draaijen zich niet krult of oprolt, maar plat blyft. Dit is *Laurus Casfia* (c).

7. *Nica-Curundu*, Kaneel met Bladen, die naar het Loof van *Nicacol* of *Vitex Negundo* zweemen; zynde, naamelyk, Lancetvormig of lang en smal. Dit fchynt eene verſcheidenheid te zyn van *Laurus Camphora*.

Buiten deeze zeven Soorten, telt men 'er nog drie, welke zich merkelyk van de echte Kaneel onderscheiden. Men kan ook in den eerſten opflag zien, dat dezelve niet billyk te rekenen zyn tot de Kaneelboomen. Ik heb daar van maar de eerſte gezien: de overige zyn zeer zeldzaam en groeijen flegts in des Konings gebied.

8. *Caturu-Curundu*, Doorn-Kaneel. Deeze is van een geheel ander geſlagt als de Kaneelboom, en de Schors ſmaakt niet het minſte naar Kaneel.
De

(c) Dit ſchynt de Boom van de *Casfia Lignea* niet te zyn, als welke, gelyk bekend is, ook opgeroid voorkomt, en, zo wylen de Wel Ed: Heer RADERMACHER my ſchreef, niet op *Ceylon*, maar op *Malabar* groeit, hebbende de Vrugten wat langwerpiger; gelyk zyn Wel Ed: my dien Bast gezonden heeft, als ook een *Wilde Kaneel* van *Malabar*, den Reuk en Smaak van de gewoone Kaneel naauwlyks hebbende.

De Bladen gelyken geenszins naar Laurierbladen, en de Takken zyn gedoornd, of met steekels voorzien.

9. *Mal-Curundu*, Bloemen-Kaneel, (om dat de Boom altyd bloeit, doch geen Vrugt geeft).

10. *Tompat-Curundu*, Drieblad-Kaneel; waar van de Bladen zich aan de tip in drieën verdeelen zouden.

De Kaneelboomen, die geschild worden, zyn tot dus verre grootendeels in Boschen wild gegroeid, zonder eenige behandeling, en groeiën nog also: ja de Europeërs hebben geloofd, op de verzekering der Cingaleezen, dat goede Kaneel dus altoos van zelf moest voortkomen en dat geplante niet echt zou zyn. Natuurlyk wordt de Boom gezaaid door de Ceylonse Aaksters, die, de pitten der rype Besfen loozende, dezelve dus hier en daar in de Boschen voortplanten. Derhalve vernielde men die Vogels niet, maar liet ze broeden, en dit achtte men tot de deugd der Kaneel het meeste toe te brengen. Zulk vooroordeel heeft geduurd tot omtrent den jaare 1770, wanneer de tegenwoordige Gouverneur, de Heer IMAN WILH. FALCK, in 't klein de proefnam van den Kaneelboom door konst aan te kweken.

ken. De Besfen werden gezaaid; zy schooten wel en schielyk op, maar hadden het noodlot, van na eenigen tyd uit te gaan. De oorzaak naspoorende, bevondt men, dat de Cingaleezen, die hun voordeel van het schillen der Kaneel in de Bosfchen trekken, en het planten niet gaarn zagen: dewyl de inzameling daar door gemaklyker zou worden; de jonge Boomen by nacht, heimelyk, met heet water hadden begooten. Dit bedrog ontdekt zynde, liet de Gouverneur op nieuws, in de aanvang des Jaars 1770, meer Besfen en op meer plaatsfen, in 't klein en in 't groot, planten, die voortgekomen zyn en reeds Kaneel-Oogstfen hebben uitgeleverd.

Men schilt de Kaneel, in de Bosfchen, op twee verschillende tyden des jaars. De groote Oogst duurt van April tot Augustus, de kleine van November tot January toe.

De Kusten van 't Eiland Ceylon, tot eene breedte van zes of meer mylen Landwaards in, behooren volstrekt aan de Hollandsche Oost-Indische Kompagnie, en worden van haaren Gouverneur geregeerd, offchoon het Land door Cingaleezen bewoond worde; want dee-

ze zyn door de Kompagnie tot onderwerping gebragt. Het binnenfte, middelste en bergachtige des Eilands, behoort den Koning van Ceylon, die in *Kandia* zyn verblyf houdt, en tegenwoordig van alle kanten zoodanig ingefloten is, dat hy zyne Kaneel, ook door fluikhandel, aan vreemde Natiën niet kan verkoopen.

De *Schjalias* zoeken en schillen de Kaneel in de Bosfchen op de eigene Landen der Kompagnie, doch steelen die ook fomtyds in 's Konings Landen, en gaan dikwils tot op een halve myl van 's Konings Hofplaats; maar, ontdekt en gevangen wordende, raaken zy Neus en Ooren kwyt.

Ieder Distrikt, in de Landen der Kompagnie, moet jaarlyks zekere veelheid van Kaneel gefchild leveren. Over zeker getal van Schillers zyn Ceylonfche Overlieden gefield, die het opzigt hebben over dezelve en over de Kaneel, hun wegens geringe misdryven ook straffende. Over alle te famen is wederom een Europeefch Hoofdman, genaamd het *Hoofd der Mahabaddi*, of dikwils, in de gemeene fpraak, *Kaneel-Kapitein*, die alle Kaneel aanneemt en by de Kompag-

nie daar voor in staat, straf oefenende over zwaare misdaden.

Het *schillen der Kaneelboomen* wordt op de volgende manier verrigt.

1. Men zoekt, naar aanwyzing der Bladen of andere merktekenen, goede Kaneelboomen uit, waar van de Takken, welke drie Jaar oud zyn, met een gewoon krom Snoeimes worden afgesneeden.
2. Van de afgesneeden Takken wordt het buitenste huidje afgeschaafd met een ander Mes, dat aan de eene zyde verheven, en aan de andere hol rond is, hebbende eene wederzyds scherpe punt.
3. Na het affschaaven worden de Takken, met de punt van 't Mes, overlans opgespleeten, en de Schors daarvan allengs met de verhevene scherpte van het Mes los gemaakt, tot dat men die geheel en al daar af kan haalen.
4. Men verzamelt de afgeschilde Schors; steekt verscheide kleine pypjes daarvan in de grootere; spreidt ze uit om te droogen; als wanneer zy zich van zelf oprollen, en bindt ze eindelyk aan Bondels, om ze te vervoeren.

Deeze bereidingen zyn onder verscheide Luiden verdeeld. De Schillers
le-

leveren als dan de Kaneel in de Pakhuizen der Kompagnie, welke 'er op verscheide plaatsen zyn; wordende dezelve derwaards gedragen, of, zoo 'er Rivieren zyn, te Water gevoerd. Ieder bondel is met drie dunne Rotting-Rietjes omwonden, en weegt ongeveer dertig pond. In de Pakhuizen legt men ze op hoopen, van ieder District afzonderlyk, en bedektze met Bastmatten.

Tegen den tyd, wanneer de Schepen naar Europa vertrekken zullen, dat gemeenlyk in November en January geschiedt, doet de Hollandsche Hoofdman eene Reize naar alle die Pakhuizen, om de Kaneel, tot verzending, af te weegen en in te pakken. Hier by zyn de Doctor of Chirurgyn der Plaats alleen, of met hem tevens de Scheeps-Chirurgyns tegenwoordig, om ieder Bondel te proeven; voor wiens deugd zy vervolgens moeten instaan (d).

Ieder Bondel wordt omtrent twee Ellen lang gemaakt en op 85 Pond afgevoogen; hoewel men het maar voor 80 Pond aantekent; dewyl 5 Ponden door het uitdroogen verloren gaan. Met ban-

V 2

den

(d) De beste of fynste Kaneel komt van *Punto Gale*, daar aan volgt die van *Barbery*, dan die van *Mature*, en eindelyk die van *Colombo*.

den wel omwonden, wordt dan de Kaneelbondel in twee Zakken om elkander vastgenaaid en getekend met het gewigt en den naam der Plaats, waar men ze afgewoogen en ingepakt heeft. Die zakken zyn niet van Zeildoek of Linnen, maar van het zoogenaamde Gonje, waar door de Kaneel, geduurende de overvaart, voor beschadiging beveiligd wordt (e).

Uit die Pakhuizen worden deeze Kaneelzakken op de Schepen gebragt, en na dat zy, gelyk andere Waaren, ingeladen zyn, stroot men losjes zwarte Peper daar over, om de tusfschenruimten op te vullen. Door de droogte en hitte van de Peper wordt de vogtigheid der Kaneel, geduurende de Reize, zoodanig opgesflurpt, dat dezelve niet alleen goed blyft, maar nog aanmerkelyk verbeterd wordt.

Kaneel-Plantagien zyn 'er, na de gedachte Proefneemingen, door het beleid van den Gouverneur FALCK, op verscheide Plaatsen aangelegd, daar men duizenden van Boomen in Zandgrond, wel-

(e) Deeze Bondels, *Fardeelen* genaamd, meer dan een voet dik, komen dikwils nog bovendien, met een dunne Ledcrachtige huid omkleed, over.

welke de dienftigfte is voor de Kaneel, heeft aangeplant. By *Situwaka*, dat aan de Grenzen tufchen 's Konings en der Compagnie Landen is gelegen, bevindt zich een zeer groote Kaneeltuin, waar uit, in 't jaar 1778, reeds driemaal Kaneel gefchild was en naar Europa gezonden. By *Pasf*, een Lustplaats van den Gouverneur, niet ver van Colombo, als ook voor die Vefting en Stad, voorts by Calitoer en Mature, heb ik zelf aanzienlyke Kaneel-Plantagiën bezigtigd, die voor twee, drie of vier Jaaren, waren aangelegd.

Het is oneindig dienftiger voor de Hollandfche Kompagnie, haare Kaneel dus uit een geplante Tuin te doen haalen, dan die door de Cingaleezen wyden zyd in de Bosfchen te laaten opzoeken. Bovendien is deeze Droogery in de Bosfchen niet meer zoo overvloedig als voorheen: ten deele, alzoo de Landeryën, welke de beste Kaneel gaven, tot andere gebruiken zyn befteed; ten deele, om dat de Kaneelboomen in de Wilderniffen niet gehavend werden.

Van de geplante Kaneel werden, in 't jaar 1775, eenige Bondels ter proeve naar Europa gezonden; doch deeze hadden den vereifchten fmaak niet, hoe-

wel zy by de proeving op Ceylon fyn en goed bevonden waren. Derhalven werden vyf bondels weder te rug gezonden, welke, in 't Jaar 1777 op Ceylon aankomende, van my en anderen, Amptswege, onderzocht en geproeft werden. Wy bevonden, dat zy een genoegzaam fynen en aangenaamen reuk hadden, doch zeer weinig en bykans geen en Kaneelfmaak. Buiten twyffel hadden zy den Smaak op de reis verlooren, doch de oorzaak daar van kan ik met zekerheid niet opgeeven. Vermoedelyk bestondt dezelve daar in, dat de Olie in dezelfen te vlug, en in de jonge Takken niet genoegzaam geconcentreerd zy geweest; alzoo de Stammen maar drie Jaaren oud waren. Men schilt wel altoos driejarige Takken, doch de Wortel en Stam moeten ouder zyn. By het inpakken en verzenden waren ook fouten begaan, die tot het verlies van den Smaak veel, zoo niet alles, kunnen toegebracht hebben: want men hadt deeze bondels in enkele Zakken gepakt, en dezelfen in de Kajuit gelegd, niet in twee Zakken, tusfchen Peper. Van die zelfde Kaneel waren in 't jaar 1776 zeven en veertig Bondels naar het Vaderland gezonden, en even zoo veel

in

in 't volgende Jaar, waar uit nu blyken moet, in hoe verre het Kaneelplanten, op Ceylon, het planten der Muskaatnooten en Kruidnagelen op Amboina en Banda kan evenaaren(f).

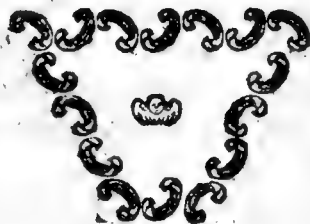
Kaneel-Olie, die de kostbaarste en uitmuntendste is van alle Olieteiten, wordt op Ceylon gedestilleerd van de by het inpakken afbreekende en afvallende stukken. Deezen afval doet men in groote vaten, en giet 'er zoo veel water op, dat alles wel bedekt is. Dus laat men het, in verscheide vaten, wel zes of agt dagen weeken. In ieder vat zyn gemeenlyk honderd Ponden afval van Kaneel. Vervolgens wordt het in een koperen Destilleerketel overgehaald, met zagt vuur; waar door men een menigte Kaneelwater bekomt, dat byna zoo wit is als melk, met de daarop dryvende Olie. Twee Kommisfarisfen of Leden van den Justitie-Raad behooren 'er geduurende den geheelen tyd der Destillatie, die wel een etmaal duurt, beurtelings by tegenwoordig te zyn, doch zy koomen doorgaans eerst, wanneer de Olie van het Water zal afgescheiden worden,

V 4

(f) Gedagte Kaneel der Plantagiën op Ceylon, hoewel goed van smaak, is tot heden alhier nog niet zoo fyn en geurig als de andere bevonden.

den, die men dan in een flesch doet, welke de Kommisfarisfen verzegelen, zoo wel als de kist, daar men die fleschen insluit.

Ik gaf my veel moeite, om te ontdekken, hoe veel Olie van honderd Pond afval kwame, doch te vergeefs: 't is des Apotheekers belang niet, zulks bekend te maaken; maar 't is zeker dat de Kaneel, in vergelyking met andere Speceryën, zeer weinig Olie uitlevere. Hierom worden zelden goede Kaneelstokken tot de Destillatie gebruikt, en in Holland koopt men liever van de Ceylonsche, die op dat Eiland zelf omtrent tien Ryksdaalders, en in Holland dertig of veertig Guldens de Once geldt. De Kaneel-bladen ruiken sterk naar Kruidnagelen, de wortels volkomen als Sasfras.

VERHANDELING
 O V E R
 G O D S G O E D H E I D,
 IN DE BEPAALING OMTRENT DEN
 D O O D
 D E R M E E S T E
 D I E R E N,
 D O O R
 HENDRIK VAN DEN HESPEL,
 Predikant te West-Zouburg.

Als wy eenigen tyd onze aandacht op het ryk der Dieren, welken wy op en in onze aarde, in de lucht en wateren, ontmoeten, vestigen, dan worden wy aanstonds overtuigd, dat elk soort, tot een zeker tydperk van leven, kleine uitzonderingen, welke 'er in de gantsche natuur altoos plaats hebben, voorby gezien, bepaald zy.—

De loopkringen hunner levens verschillen wel zeer naar de eindens, waar toe zy verordend zyn: zoo dat sommige verscheidene jaaren, andere alleen eenige maanden, of weeken leeven; terwyl wederom andere soorten in weinige dagen, ja sommige in korte uren zelf hunne loopbaanen hebben ten einde gebracht. Doch hoe dit ook weezen mag, ieder soort, ieder Schepsel, gelyk eene naauwkeurige beschouwing leert, beantwoordt echter hier door, en hier door alleen, volkomen aan die eindens, waar toe het, op het toneel van dit leeven, verschynt.

Dezelve opmerking brengt tevens voor onzen geest eene vertooning, welke by de eerste beschouwing zeer akeelig is: hoe naamlyk milliöenen dier Schepselen hun leeven, op eene wreede wyze, schynen te eindigen, als die door hunne medeschepselen, in hunne rust en genoegens verstoord, aangerand, onverwagts gedood en verteerd worden; terwyl deezen ook, door anderen, het zelve lot treft; en de laatste ook op hunne beurt wederom door anderen verflonden worden: eene noodlottige gebeurtenis, welke byna het gantsche Dierenryk, zoo dra ze min of meer aan hun-

hunne eindens beäntwoord hebben, vernielt; eene gebeurtenis, die wy telkens door voorbeelden van allerlei aart, welken in een dag, in een uur, in een oogenblik, dit lot ondergaan, kunnen bevestigd zien.

Niemand kan twyffelen, of deeze slagting is door God zelven verordend: deeze alle immers zyn door Hem tot een onderling voedsel bereid; want veele moeten daar door alleen leven, groeijen, vermeenigvuldigen; duizende Vogelen, kruipende Dieren, Vissen zyn daar toe ook als opzettelyk ingericht: hunne bekken, hunne maagen; hunne vlugheid, driften, behendigheden, zyn hun als zoo veele middelen geschonken, om hunne medeschepfelen tot voedsel te erlangen.

Is dit zoo gelyk dit is, dan ontstaat hier uit by zommigen eene gewigtige bedenking: daar dan (zegt men) deeze nuttige Schepfels, hier door gemarteld, gepynigd worden, en zoo smertelyk omkoomen; eene zaak waar van zy zelfs den grootsten afkeer betoonen, en waar tegen zy, als tegen iets onnatuurlyk, met al hunne kragten schynen te stryden: is dit dan niet hard? Niet wreed? Is dit niet onregtvaardig? Waren zy aan

zedelyke wetten verbonden; en konden zy befchouwd worden als fchuldigen, die deezen pynlyken dood regtmatig ondergingen, 'er was eenige fchyn voor die wreede handelwys: maar kan het in gezonde harsfenen opkoomen, dat die Dieren hunnen Maaker vertoornd hebben? Kan God (vraagt men) dan goed zyn, en alles zoo bepaalen, doen werken en bestieren, dat deeze onfchuldige flagtoffers zoo ellendig het leeven eindigen?

Dit begrip heeft den geest van veele wysgeeren van ouds zeer vermoeid: zommige meenden, dat dit met Gods deugden volftrekt niet over een te brengen zy; andere hebben allerlei ftelsels uitgedacht, om dit met dezelve te plooijen, waar door zommige zelfs tot de grootste ongerymtheden vervallen zyn: die de gefchiedenis der wysbegeerte belieft op te slaan, zal zig moeten verwonderen, over de verfchillende bedenkingen, omtrent dit verfchynfel. Wy merken dit alleen aan, om te doen zien, hoe noodzaakelyk en nuttig het is, dat dit gewigtig ftuk eens opzettelyk befchouwd worde. Dit is ons doel in deeze Verhandeling: wy zullen 'er, tegen die verkeerde bedenkingen, ten duidelyk-

lykften in zoeken te betoogen, dat Gods bepaaling, omtrent den dood der Dieren, een onwraakbaar bewys voor Zyne goedheid oplevere; en dat het 'er zoo ver van af zy, dat dit beste Weezen hier door als onregtvaardig, wreed of onbarmhartig zou voorkoomen, dat het in tegendeel door die bepaaling, door die werking en bestiering, de zichtbaarste blyken van die beminnelijke deugd allerwegen duidelyk ten toon spreidt.

Ordershalve zullen wy eerst doen zien, dat 'er in die bepaaling blyken van Gods goedheid voor het algemeen welzyn plaats hebbe; dan dat de Dieren zelve, in en door deezen hunnen dood, die goedheid te beurt valle.

Zullen wy het eerste in het noodige licht plaatsfen, het zal vooraf dienstig zyn, in een kort bestek, de orde, in welke alle dingen deezer aarde, byzonder de Dieren op haar geplaatst, moeten voorkoomen en waarlyk voorkoomen, af te teekenen. Wy moeten ten dien einde de zaak wat hooger ophaalen, en de aandacht vestigen op de natuur van het Opperweezen. Dit Weezen aller Weezens, de eenige oorsprong van 't gantsch Heeläl, heeft de Wereld alleen voortgebragt, op dat die aanzyne
ver-

verhevene oogmerken volkomen zou beantwoorden: Zyne oneindige Wysheid overtuigt ons hier van ten vollen. Het eerste deezer oogmerken is, buiten inspraak, de opluistering zyner deugden; het andere, op dat die, door redelyke weezet is, in zyn werk zouden erkend, bewonderd, en geëerbiedigd worden; en daar zulks, volgens zyn bestek, moet plaats hebben, niet alleen als deeze Wezens zich zelve en anderen van hunne soort beschouwen; maar ook dan, als zy op redenlooze en leevenlooze Schepzelen nauwkeurig acht geeven, zoo vorderd en die oogmerken, dat zy daar toe voorzien waren van zulke hoedanigheden, gesteldheden of eigenschappen, waar door zy hier aan konden beantwoorden; hier by bragt Gods hoogste Goedheid mede, dat Hy alle die Schepzelen, ook van zoo veele en zoo groote blyken van zyne liefde deelgenooten de edel zyn, als zyne hoogste oogmerken, hunne naturen, en de beste zamenhang, waar in zy geplaatst werden, konden duiden;— en dit laatste is zoo waaragtig, dat Hy andersins de hoogste goedheid nooit wezen konde: nooit kan Hy behaagen scheppen in iets, dat geheel of voor een gedeelte van die

natuur verschilt; nooit kan Hy zelf anders, op eene volmaakte wyze, 'er omtrent werkzaam begrepen worden. Wanneer wy eindelyk Gods oneindige Wysheid, zonder welke Hy ook nimmer iets doet, of ergens omtrent verkeert of verkeeren kan, in de bepaaling, scheidung en bestiering deezer Schepselen in aanmerking neemen, in zoo ver Hy door de beste, nuttigste en kortste wegen hen het een en ander doet genieten: dan volgen uit al het gestelde, deeze vier gewigtige Waarheden: dat alle de Schepselen in eene gelukkige gesteldheid moeten verkeeren;— dat hunne geaartheden moeten verscheiden zyn, om te beter aan Gods oogmerken te kunnen beantwoorden;— dat die verscheidenheid zelfs, volgens Gods oneindige Wysheid, op alle mogelyke wyzen, 'er onder moet plaats hebben;— en eindelyk, dat 'er in die verscheidenheid, orde en overeenstemming tot die verhevene eindens moet gevonden worden.

Als wy nu, het geen wy, uit het *van vooren (a priori)* beredeneerde, tot ons oogmerk hebben afgeleid, op een zeer gering gedeelte der Wereld, onze aarde, toepasselyk maaken, dan moeten buiten twyffel de vier voorgestelde zaken

ken, in het Dierenryk gevonden worden: want daar zy voortvloeijen uit Gods deugden, moeten zy niet alleen in een groot gedeelte; maar zelfs in het allerminste van dit heelal plaats hebben. Dat zulks zoo is, bevestigt ook de ondervinding.

1. Alle Dieren verkeeren by ons in eene gelukkige gesteldheid:— onze aarde, beschouwd in haare betrekking tot andere Werelddeelen, is door haaren afstand van de Zon, Maan en Starren; door haar licht, warmte, beweging; door de vloeistof, welke haar omringt; door haare vruchtbaarheid enz. eene geschikte verblyfplaats voor alle dieren: alle vinden zy, op en omtrent haar, alles, wat tot hun onderhoud noodig is, zoo dat zy in een vollen overvloed leven en alles genieten, daar hunne geneigtheiden naar uitgaan.
2. In alle Dieren ontdekt men ook de grootste verscheidenheid: schoon alle in het byzonder verschillen en verschillen moeten, zoo oog ik hier alleen op de verscheidenheid der soorten, welke onze natuurkundige Zaa-menstelzels en Kabinetten ons leeren; en het is door deeze geëartheid, dat
al-

alle niet geschikt zyn voor dezelve luchtgesteldheid, uitwaasemingen, dezelve graad van warmte, het zelve voedsel: want buiten dat geene, waar naar hunne geneigtheden uitgaan, kunnen zy nooit regt gezond zyn, tieren en behoorlyk voort teelen, maar kwynen en sterven; trouwens hun innerlyk gestel, hun maag, hun trek, hun smaak vorderen ook iets byzonders.— Het is ook aan die geaartheid, waar aan hun goede Schepper zeer wys heeft believen te beantwoorden, door hen te plaatsen, in of op zulke gedeeltens der aarde, die door hunne legging omtrent de poolen, 't zy nader 't zy verder, aan of van dezelve; die door hunne luchtgesteldheid enz., hun nuttige wooningen konden zyn, en waar door de noodzaakelykheden, om te leeven, hun verzorgd wierden.— Door die gesteldheid der Dieren en aarde, als voor malkanderen geschapen, is alles vervuld, en bewoond, zoo dat 'er geene plaats op deezen ganstfchen aardbol te vinden is, welke niet met veelerleye soorten van Dieren praalt, en dit veroorzaakt, dat de verscheidenheid onder hen oneindig groot zy.

3. Ook vindt men, dat die zelvde verscheidenheid onder hen, op alle mogelyke wyzen, plaats hebbe.— Eene naauwkeurige beschouwing overtuigt ons hier van ten vollen: nooit heeft iemand aangetoond, dat ze door eene soort of dier kan vergroot worden; dit zal ook nooit kunnen geschieden: het geen wy 'er van kennen, doet ons in verwondering opgetoogen staan, hoe 'er zulk eene verbaazende verscheidenheid in zekere omtrekken, of bepaalde grootte kan plaats hebben: de beschouwing der geringste dieren, zoo ver het ons mogelyk is, doet zelfs de verbaazing ten top stygen. Niemand kan hier van in deeze eeuw onkundig zyn, ik behoef dit alleen aan te stippen.
4. De orde en overeenstemming tot Gods verhevene eindens, welke ook in allen gevonden worden, bevestigen onze voorige stelling volkomen: wy zien immers op en in deeze aarde, in de wateren, alles door zyne hand zoo geschikt, dat wy gedwongen worden, om op te merken, eenen schakel van dieren, welke hier voortloopt tot den mensch; daar eindigt in het ryk der planten of leevenlooze Schepselen: een

een schakel, waar wy de minste on-evenredigheid, of gaaping, of sprong in ontdekken kunnen, maar eene duidelyken overgang van het volmaakte tot het meer volmaakte; of aan de andere zyde, tot het mindere volmaakte: een overgang zoo juist, zoo zagt, zoo ongevoelig; een overgang, die onze verbaazing werkzaam houdt, en ons zoo best eenige schaduw leert opmerken van die oneindige verscheidenheid, waar van wy te vooren spraken.— En wie (vergun my, dat ik 'er dit van ter zyde byvoege), wie durft staande houden, dat wy dien schakel volmaakt kennen? Daar 'er nog geduurige ontdekkingen geschieden, welke de door ons te vooren onopgemerkte gapingen vervullen.— En wat zullen onze nageslachten noch niet opmerken?— Doch op dat de bekoorlykheid deezer zaak ons niet afleide, neemen wy liever de hand van het papier.

Denkt een opmerkzaam Leezer, waar toe al het bygebragte: daar het oogmerk is, een betoog van Gods goedheid omtrent zyne bepaaling in den dood der Dieren? Doch dit alles was onvermydelijk, om daar door tegen te gaan, die ge-

wigtige bedenking door welke veelen Gods onveranderlyke deugden en zyn allerheerlykst werk poogen te ontluisteren, en welk ons zelfs by de beschouwing deezer zaak geduurig voor den geest kooft; ze is: zou God dan geene andere bepaaling en schikking omtrent het Dierenryk hebben kunnen verordenen? Al het bygebragte, vertrouwen wy, leert onweerspreekbaar, uit aanmerking van Gods deugden, en van de allervoortreffelykste en onverbeterlyke schikking der Dieren, op deeze aarde, dat dit volstrekt onmogelyk zy; doch dit is het noch al niet, wy moesten al het, tot dus ver bygebragte, ook noodzaakelyk voorstellen: om dat dit, naar ons inzien, alleen gegronde bewyzen aan de hand geeft, ter bevestiging, dat Gods bepaaling, omtrent den dood der Dieren, zyne goedheid omtrent het algemeen welzyn betooge. Bevestigen wy zulks in betrekking van eenige Dieren, en van 't Menschelyk geslacht.

In betrekking van het Dierenryk, moeten wy, klaarheidshalven, met een woord herhaalen, dat Gods goedheid haar in het zelve, in die omstandigheden, waar in de Dieren geplaatst zyn, zoo ver uitstrekke, als het immer mogelyk is;

is; en wel tot iedere soort van hun, tot ieder dier zelfs; en zulks alles, niet als op eene verstandige wyze, overeenkomstig zyne verhevene eindens.— En het zyn deeze gewigtige en beweezene regelen, welke wy ons hier gestadig voor de aandacht moeten houden. Deeze leeren ons, 1. dat, na dat de Heer alle leevende Dieren, volgens zyne oogmerken en hunne vatbaarheid, eenige goedheid betoond hebbe, zy dan ook allenkskens noodwendig moeten sterven, zal Hy ook goedheid aan hunne nageslachten, ook naar deezer hunner vatbaarheid, en tot die zelvde eindens, kunnen schenken: want deed Hy de eerste in leeven blyven, verder vermeenigvuldigen, of niet vermeenigvuldigen; de aarde, de zeën, de lucht, hoe uitgebreid ook, zouden ze niet kunnen bevatten; behalven dat zy, om hunne innerlyke gestellen, zoo hier al gelegenheid toe was, aan alle plaatsfen niet zouden kunnen verkeeren, ook was 'er dan voor deeze alle geen genoegzaam voedsel: en zoo kon het Opperweezen, naar het bestek deezer aarde, geen genoegzame goedheid aan de jongere geslachten betoonen; de ouden zouden het deezen ook zeer lastig maaken; en 'er kon niet

anders dan verwarring, ondergang, verderf uit ontstaan: is dan de ondergang van de eerste voor de laatsten, geen blyk van de grootste goedheid?

2. Dat 'er veele Dieren in de drieryken zyn, die alleen door het bloed, vleesch of andere deelen hunner medefchepselen, of door allen deezen gevoed worden, is allen bekend: een voedsel, dat wy te vooren aanmerkten, dat zy, om hunne natuurlyke gesteldheden, volstrekt niet kunnen misfen, zullen zy niet van honger sterven, nimmer voortteelen. Is het nu geen goedheid, dat hun Heer den ondergang van veelen, welke 'er toch volgens zyne bepaaling moest plaats hebben, daar toe geschikt heeft? Is het niet oneindig wys, dat Hy, door dit eenvoudig middel, deezen de kennelykste blyken zyner algenoegzaamheid en zorg schenkt.— Het is waar, men kan hier denken, indien de Schepper der Natuur hunne lighaamen zoo geschapen hadt, dat ze tot hun onderhoud aileen kruiden, planten, wortels, vruchten noodig hadden, dan behoefden de eersten niet te sterven? Doch dan zou volgen, of dat onze aarde, even als in 't voorige geval, geen genoegzaamen voorraat van spyzen voor hun

hun konde uitleeveren, en zy dus van honger zoude moeten sterven. Die iets van de ontallyke meenigte der Dieren kent, en hoe veele milliöenen van dezelfde alleen door bloed, vleesch enz. van hunne mededieren gevoed worden, ziet hier niet een ontebovenkoomelyke zwaarigheid; of 'er zou volgen, dat 'er zommige zoorten dan geheel wierden uitgerooid: doch wie merkt niet, dat in 't eerste geval, de Heer niet alleen zou ophouden van voor deezen goede te zyn, maar veel eer als wreed voorkoomen; en in 't laatste geval, dat dan ook zyne goedheid, zorg, werkzaamheid haar tot een minder aantal zou bepaalen; en Hy kon zoo de grootste trap van liefde nooit betoonen: Hy was zich zelve ongelyk, en zoude zich dus verloochenen.

3. Indien eindelyk in een derde geval eenige zoorten, die op andere aasen, niet weder de slagtoffers wierden van eene derde soort, voor welken zy ook tot voedsel zyn, wat zou het gevolg weezen? Dat zy zelve, en, door de voortteeling, ook hun geslagt eindelyk alle die zoorten, welken hun aas zyn, geheel zouden verdelgen, waar door deeze laatste zouden ophouden voorwerpen van Gods goedheid te zyn.—

En maaken wy dit toepasselyk op de onderlinge verdelging, waar toe het wordt aangevoerd: wie bewondert niet de Goddelyke schikking, die hier door zyne liefde zoo aan milliöenen betoont, de wereld volmaakt doet blyven, alles in eene verrukkelyke orde houdt, die duizende kwaaden door de eenvoudigste wegen voorkoomt.

Doch hier van zal noch iets nader gezegd worden, by de beschouwing van Gods goedheid, in het dooden der dieren: in betrekking dan van het menschedom, hier toe zal het volgende genoeg zyn.

Als wy ons, volgens onze voorige afteekeningen, erinneren, hoe de Heer het Dierenryk heeft voortgebragt, beftiert en voedt, ter opluistering zyner volmaaktheden, door redenmagtige weezens;— en wy voegen 'er by, hoe zulks volgens zyn doel niet alleen moet plaats hebben, omtrent het gantsche ryk, maar ook omtrent ieder zoort, ieder schepsel in het byzonder, en wel zoo, dat derzelver overeenstemming, verschil, orde, ons den heerlyksten schakel, waar van wy te vooren spraken, voor de aandacht brengt: om zoo in alle deezen zyne Almagt, Wysheid, Grootheid, Goedheid te doen aanbid-

den,

den, verheffen. Indien nu zommige soorten al te zeer vermenigvuldigd waren; zoo deeze daar door aan allerlei gebrek waren bloot gesteld, anderen kwelden, verdreeven, onzichtbaar maakten, of geheel verdelgden: hoe zou dit oogmerk niet verydeld zyn? Hoe flauw zouden Gods deugden uitblinken? Ja zyne Heerlykheid zou dan door de verwarring, ongemakken, smerten, gebreken, welke daar noodwendige alle uit moesten voortvloeijen, geheel verdonkerd worden.— Daar nu de erkentenis van Gods deugden, de aanbidding, de verheffing derzelve het grootste genoegen is, het welk het menschdom smaaken kan: wat is zyne goedheid dan niet onbezefbaar groot, dat hy den ondergang der Dieren zoo aanhoudend wys bestiere, dat wy geduurig die verrukkelyke aandoeeningen, in de beschouwinge zyner werken, kunnen smaaken.— Doch dit is het noch al niet, het is dezelve goedertierene bepaaling, welke ook zeer veel invloed heeft op een gelukkig leven in deeze wereld.

De te groote hoeveelheid der Dieren, welke'er zonder eenen geduurigen ondergang, zoo als te vooren bleek, ontstaan moet, kan niet anders, als ten

uiterften fchadelyk zyn voor het menfchdom: een enkele zoort al te zeer vermenigvuldigd, is een geduchte plaag, tot verderf en tot ondergang van het geen de goede Voorzienigheid anderzints het menfchdom zoo gunftig toefchikt: de bekende aanvallen der muizen, wormen, zwarte vliegen, die ons zoo dikwerf plaagen, bevestigen dit; dit blykt ook uit zommige gedeeltens van America, waar in, na een aanhoudende regen, zulk een verbaazend aantal van Infeften ontftaat, dat door hunne verflinding en kweeling de bewooners verarmd, en hun leeven ondraaglyk gemaakt wordt; en had de goede Voorzienigheid daar geen aantal Vogels gereed, die deezen verflinden: hoe fchroomelyk zouden de verdere gevolgen zyn? Valt ons die zelvde goedheid niet te beurt, door onze Oyevaars, Zwaluwen en Rygers, als zommige Sprinkhaanen, Kikvorsfen en andere diertjes ons te veel kwellen? Ja behoeft men wel iets meer van de groote fchadelykheid der dieren, als ze al te veel vermenigvuldigen, by te brengen, en zoo de oneindige goedheid Gods te betoogen, als die zulks door hunnen dood tegengaat: wanneer men maar even het oog vestigt, op de verfchrikkelyke

plaa-

plaagen, welken den Ægyptenaaren troffen, toen zy de kinderen Israëls weigerden te laten trekken. Wie, die zich een regt denkbeeld vormt van de elende, jammer, benaauwtheid, welke hier door dat volk trof, moet niet met ontroering aan eene al te groote vermenigvuldiging van zommige Dieren denken; en den oneindigen Bestierer van alles ernstig verheffen, in zyne onbegrypelyke goedheid, die ter voorkooming van die alles vernielende plaagen, den dood der Dieren zoo wys bepaald heeft?

Moet de te groote vermeenigvuldiging van zommige Dieren, zoo als wy te vooren zeiden, den ondergang van andere soorten, noodwendig tot zyn gevolg hebben; ten minsten in die plaatsen daar de eersten te veel vermeenigvuldigd zyn: dit schynt veelen, by het eerste inzien, van weinig belang; doch dit vooronderstelt in hun ook een diepe onkunde, in de wigtige eind oogmerken van alle soorten, en waar toe die aan verschillende plaatsen opzettelyk gesteld zyn: waarlyk het is te bedroeven, dat men in de kennisse van het nuttige der Dieren, noch zoo weinig ervaaren is. Waarom is dit aan alle Academien geen byzondere tak van onderwijs? Was men
hier

hier in bedreeven, men zou duidelyk zien, van welk eene allergewigtigste aanleggenheid het zou zyn, een eenig zoort te misfen, om dat het, om Gods wysheid, die in alles het nuttige ook bedoelt, een vaste regel is, dat 'er geen enkele zoort, zonder de ongelukkigste gevolgen, om hier andere eindens te verzwynen, kan ontbeerd worden.— Blykt zulks ook niet ten duidelyksten uit de ondervinding? In zekere Colonie van America, meende men zich meesterlyk te hebben gekweeten, als men een zoort van Kraaijen daar geheel vernielde: om dat men dacht, dat zy hunne erweten opaaten: daar zy niet aasden, als op wormen of rupsen, die hun dit nadeel alleen toebragten; en men had, door deezen dwaazen stap, in dat jaar een zeer geringen Oogst. Dachten die zelve Volkeren, of eenige daaromstreeks niet even ongelukkig, die een andere nuttige Vogel in hun land ombragten, en verjaagden: om dat zy waanden, dat zy hun gras opaaten, daar zy het alleen van zekere rupsen, die het verdierven, zuiverden? En groeiden door dit misverftand, die rupsen' daar toe niet zoo fterk, dat men 'er, in het jaar 1749, geen gras, geen hooy had? Moest men het
daar-

daarom niet, tot een regtmaatigen tol van die onkunde, uit Engeland doen overkoomen? Moest men 'er zelfs dien nuttigen Vogel niet weder inbrengen; en wilde men aanhoudend gras hebben, hem 'er gerust doen leven? Is niet omtrent het zelvde in Zweeden gebeurd? Heeft men niet door soortgelyke dwaasheden het nut onzer gemeene Spinnen, tot eene gezonde ademhaaling, ontdekt? Zyn onze Muizen, onze Mieren enz. niet onontbeerlyk in onze hoven? En is het dan niet oneindig liefderyk van den Alleen wyzen Albestierer, dat Hy den ondergang der Dieren zoo heeft believen te bepaalen, dat door de altegroote hoeveelheid van anderen, die deezen zouden vernielen, ons dit ongeluk niet treffe?

Ik fluite dit stuk, door noch alleente doen zien, hoe oneindig nuttig het is voor het Menschdom, dat veele dieren leevend verslonden, of ook gestorven tot bekwaam voedsel voor anderen verstreken: het blykt ten duidelyksten, uit hun maakzel, uit hunne beweging, uit de wryving, de slyting hunner leden, dat wierden zy niet verslonden, zy echter na zeker tydsbestek zouden moeten sterven; waren zy nu geen voedsel
voor

voor anderen? Hoe vervuld zou onzer dampkring niet zyn van alle de uitwaasfemingen van tienduizenden van millioenen lyken, in alle plaatsfen? Hoe onbruikbaar onze wateren? De wind, de loop der wateren, kon 'er ons wel wat van bevryden; maar zouden intusfchen ook middelen zyn, waar door die uitwaasfemingen, die verdorvene deelen, van elders aangevoerd, ons benaauwden: zou dit dan, om alleen van de lucht verder te fpreken, dezelve niet geheel onzuiver maaken, en verpesten? Wat zou het zyn op plaatsfen daar men uit traagheid, de grootfte dieren niet onder de aarde delft? Zou het een en ander ons leeven niet in het uiterfte gevaar brengen? Zouden 'er niet duizenden menfchen fterven, zeker fterven, wierden deeze, wierden ook onze lyken, niet door die allernuttigfte dieren verflonden? Een weinig nadenkens, en eene vergelyking van myne fteiling met de proeven, welke men thans omtrent de gephlogisteerde lichten, zoo nuttig in het werk ftelt, bevestigen deeze meening volkomen. En om het te brengen daar het behoort: hoe onbegrypelyk goed zyn Gods beftieringen dan niet voor het menfchelyk geflacht, die door alle leevenden en
doo-

dooden, tot een aangenaam voedsel, voor dieren te verordenen, ons van dit gewigtig kwaad, en van veele andere nadeelen, die 'er uit kunnen worden afgeleid, zoo gunstig heeft believen te bevryden.

Indien ik my durfvleyen, dat de voorgestelde redenen, myne geëerde Leezers, zullen overtuigd hebben, dat de dood der meeste Dieren, zoo als die door God bepaald is, waarlyk zyne goedheid be- tooge: zoo twyffel ik echter niet, of men zal denken, en heeft reeds voor lang gedacht, dat of schoon het betoogde eene zekere waarheid zy, omtrent zommige Dieren en Menschen; dat zy echter, die op zulk eene wyze sterven, en zoo de slagtoffers worden van hunne verflindende medescheepselen, niet kunnen gezegd worden, daar in blyken van Gods goedheid te genieten? Dat zy die in en door hunnen dood zeker genieten; zullen wy nu in ons tweede deel aantoonen, wy moeten daar toe de zaak geheel aan hunne zyde beschouwen.

Mogelyk kan hier by zommigen in bedenking koomen: dat daar de lighaamen der Dieren bezielt zyn, zoo als hunne zintuigen, welke aan de onzen evenaaren, en hunne daaden, welke zonder
eene

eene ziel niet begreepen kunnen worden, leeren; en, dat daar deeze zielen hoogwaarfchynlyk na hunnen dood aanwezig blyven: 't zy men dat verblyf gelukkiger, 't zy min gelukkig, als het geen zy in de vereeniging met hunne lighaamen genooten, befchouwd: of dit overblyven hunner zielen hier niet in aanmerking koomt? Wy meenen neen: dewyl het voorige reeds geleerd heeft, en het vervolg nader bevestigen zal, dat zy, op eenen bepaalden tyd, zeker moeten fterven: welke gevolgen nu die dood heeft, doet niets tot ons oogmerk, dewyl wy alleen betoogen, dat in hunnen dood, als dood; en in de wyze, op welke zy fterven, geen blyken van onbarmhartigheid of wreedheid, maar van Goddelyke goedheid omtrent hen zichtbaar doorftraalen. Dit zullen wy beide bevestigen.

Wat hun dood betreft, wy moeten hier nooit uit het oog verliezen, dat de Heere, volgens zyn oneindig wys beftek, aan ieder Schepfel van het Heelal, en dus ook op onze aarde, aan ieder gevoelig weezen, zekere maat van gunstbewyzen heeft toegefchikt, welke Hy door zyn beftier hun ook daadelyk fchenkt; zoo dra Hy nu aan dat wys be-

bestek beäntwoord heeft, en Hy stelt paal aan die gunstbewyzen, of Hy onthoudt ze dezelve, dan kan Hy nooit gezegd worden, wreed of onbarmhartig te zyn: dewyl Hy dan niet anders doet, als dat Hy zyne oneindig wys bepaalde goedheid inhoudt, en dit doet Hy alleen, als Hy de Dieren laat omkoomen.— Had Hy ze niet geschaapen, en dus die bepaalde maat van gunstbewyzen niet geschonken: zou Hy hun dan niet minder goedheid betoond hebben? Zeker ja, daar Hy dan nu zulk eene bepaalde maat hier van schenkt, en die op zekeren tyd inhoudt, is Hy immers daarom niet van onbarmhartigheid te beschuldigen?

Maar aan de andere zyde, de Heer beliefde, naar het aantal zynere gunstbewyzen, welken Hy aan ieder dier Schepzelen zou schenken, (en wie kan hier aan twyffelen, die zyne wysheid eerbiedigt) hunne vatbaarheden te bepaalen. Hy schonk daarom een ieder een lichaam en eene ziel, alleen geschikt voor zulk een aantal goedheden, als Hy voor hun in dit leeven verordend had; daar dan deeze nu genooten zyn, zoo zou een langer verblyf, in dit leeven, hun niet tot genoeg kunnen strekken; al-

thans 'er zoude dan in zulk een verblyf onaangenaame aandoeningen ontstaan, welke deeze verlenging, over het geheel beschouwd, ongenoeglyk zoude doen zyn.

Doch dit leidt my tot eene andere reden, wanneer wy onze aandacht vestigen op hunne maakzels: deeze zyn allerkonstigste werktuigen, min of meer sterk, naar hunne geäarheden, en de tyden, welke zy op deeze aarde moeten verkeeren; hoe wel ingericht deeze nu ook zyn, en hoe ze door voedzel ook mogen versterkt worden, zy flyten af, zy verdroogen, verharden, en worden eindelyk onbekwaam, zoo dat ieder dier, al kon het 't noodige voedzel bekoomen, eindelyk zou moeten sterven.— Hier komt by, dat zy aan de wet der voortteeling onderworpen, hunne taak hier in, naar hun afgeloopen tydsbestek, hebben afgedaan, zy hebben dan hun zoort voortgebragt. Dewyl nu het voedzel in deeze voortreffelyke wereld geëvenredigd is, naar het gebruik van zeker aantal Schepselen, moesten of zy of hun geslacht dan van gebrek vergaan; of op eene andere wyze omkoomen; doch zy afgesleeten en des magteloozer dan hun kroost, konden niet anders, of

moe-

moesten in die omftandigheden de ongelukkige flagtoffers zyn.— In beide die gevallen, of door beide deeze redenen, zouden zy een lankwylig, een aleronaangenaamst, ja zeer fmertelyk uiteinde hebben: is het dan geen groote goedheid van hunnen Maaiker, dat zy, voor het ondervinden dier kwaaden, leevend verflonden worden?

In de overweeing der wyze, op welke zy sterven, vooronderstellen wy, dat zy waarlyk gevoel hebben; en des ook fmerten kunnen ondervinden. Schoon deeze onze meening reeds in verscheidene uitdrukkingen gebleeken is, wilden wy die hier echter opzettelyk voorstellen, als iets, dat ons allerduidelykst en zeker voorkomt, uit hun uiterlyk en innerlyk gestel; en uit de ondervinding, om dat dit hier byzonder in aanmerking kooft.— Doch dit te erkennen, zal, vertrouwen wy, ons betoog niet om ver werpen.

Hier moet men voor alles opmerken, dat volgens de byna algemeene bepaaing van hunnen dood, deeze hun altoos zeer onverwagt te beurt valt; eene verordening, waar door hun ook, een byzonder blyk van 's Heeren goedheid, gefchonken wordt.— Op het oogenblik,

dat duizende gerust vliegen, kruipen, zwemmen, worden ze in het midden hunner genoegens verdeeld. — Het is waar, zommige schynen eenigen tyd met den dood te worstelen: by voorbeeld, een worm, een mug, een vlieg, een visch, zoo zelfs, dat wy dikwerf hunne worstelingen, in doodsgevaar, kunnen zien; en ons mededoogen voor hun voelen ontvonken. Doch in zulke gevallen is het een verkeerd vooroordeel te waanen, dat zy dan van hun doodsgevaar zouden bewust zyn, en daarom met al hunne kragten tegen hunne vyanden worstelen. Neen, zoo ver strekken hunne begrippen zich nooit uit: zulk een denkbeeld vordert veele anderen en verscheidene besluiten, welke in hun niet vallen kunnen. De gantsche zaak, is deeze: zy vinden zich belemmerd in hunne vryheid en genoegens, en alle pogingen, welke zy in het werk stellen, dienen alleen, om deeze weder te bekoomen; en zoo worden zy, onder dit poogen, om hunne vryheid, verslonden. — Is nu de dood voor een stervende onaangenaam, akelig, om het begrip der verandering, om de verlaating van veele genoegens, om gevreesde smert, enz.: dit alles kan hun nooit tref-

treffen, dewyl zy volstrekt onverwagt sterven.

Het tydftip eindelyk, in het welk zy sterven, kan noch eenige bedenking geeven: dit kooft althans onaangenaam voor.— Doch wie heeft niet opgemerkt, dat door de liefdenryke bepaaling des Heeren, omtrent den dood der Dieren, dit tydftip volstrekt oogenblykelyk zy: zoo dra duizenden worden aangerand, eer zy zelfs die aanranding regt ontwaar worden, zyn ze reeds verflonden; hunnen vyanden fchynt opzettelyk eene geneigdheid te zyn ingedrukt, om hun oogenblykelyk van het leeven te berooven: het zy ze hen dandelyk inzwelgen; het zy ze 'er een agtervolgend gebruik van maaken.— Eene kleine uitzondering mag hier omtrent, in zeer weinige gevallen, worden opgemerkt. Dan te vooren hebben wy reeds gezegd, dat wy dit ftuk in het algemeen befchouwen: in zeer weinige uitzonderingen, welke, buiten infpraak, altoos wyze bedoelingen hebben, willen wy ons des niet inlaaten: met een woord alleen dient, dat als fommige dieren, door hunne vyanden, langzaam fchynen gedood te worden, dat zulks niet is, om deeze dieren te pynigen, maar om nut-

tige ontdekkingen: onze katten zouden denkelyk eenige muizen en rotten nooit zoo lang kwellen, indien wy ze zoo fterk niet voededen; als wy ze niet meer gaven, dan ze in plaatzen, daar ze oorfpronkelyk, daar ze wild zyn, genieten; en kan het ook niet zyn, dat zy door de wyze, op welke zy dezelve dooden, gelegenheid zoeken, om anderen, welke zy ook moeten verflinden, te ontdekken.— Hoe dit ook weezen mag, zulk een enkeld geval, zeg ik, doet niets af: millioenen van alleleyen aart worden oogenblyklyk gedood, en is zulk een wyze van fterven, dan geene uitnemende goedheid: dewyl ze zoo in den dood, die ze toch moeten ondergaan, van fmerten bevryd zyn.

Noch moet ik hier in bedenking geeven, of hunne oogenblykelyke dood; wel in 't minst fmertelyk kan begrepen worden? Het is immers niets anders; dan een daadelyk gemis van alle lichaa-melyk gevoel; het is niets meer, dan een ophouden van een genoeglyk verkeer in het ryk der dieren. En dit kan zonder het begrip van eenige fmerten, zeer wel plaats hebben: menfchen die oogenblykelyk beroerd worden, zoo dat ze geheel zonder kennis zyn, weeten dikwerf;

werf, als zy wederom herftellen, niets van eenige fmerten, toen zy beroerd wierden; als deeze nu in zulk eenen ftaat fterven, dan fterven zy volftrekt gevoelloos: kan 'er nu zulk een dood ook niet in de dieren plaats hebben?—

Alles dat ons in het aftarven van zulke menfchen onaangenaam voorkoomt, is eigentlyk alleen dat, het welk het tydftip des doods voorgaat, en dit treft ons, als onaangename voorboden, van hun aannaderend gemis en verhuizinge, naar de gewesten der eeuwigheid.—

Doch daar deeze omftandigheden 'er niet zyn, is denkelyk eene oogenblikkige fcheiding geheel niet fmertelyk.—

Daar nu de dieren zoo momentelyk, zoo onverwagt fterven, genieten zy zeker, in hunnen dood, kragtige blyken van Gods goedheid.

De bedenking: zou Gods goedheid niet grooter zyn, zoo hy bepaald had, dat de dieren langer of aanhoudend op deeze aarde verkeerden? Kan in niemand, die deeze verhandeling, byzonder het eerfte gedeelte, aandachtig gelezen heeft, opryzen.

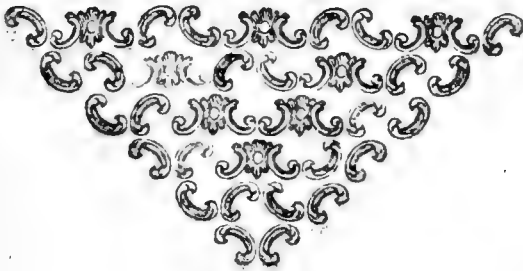
Maar de befchouwing van zommige menfchen, byzonder van de losfe en onbedachte jeugd, die veele die-

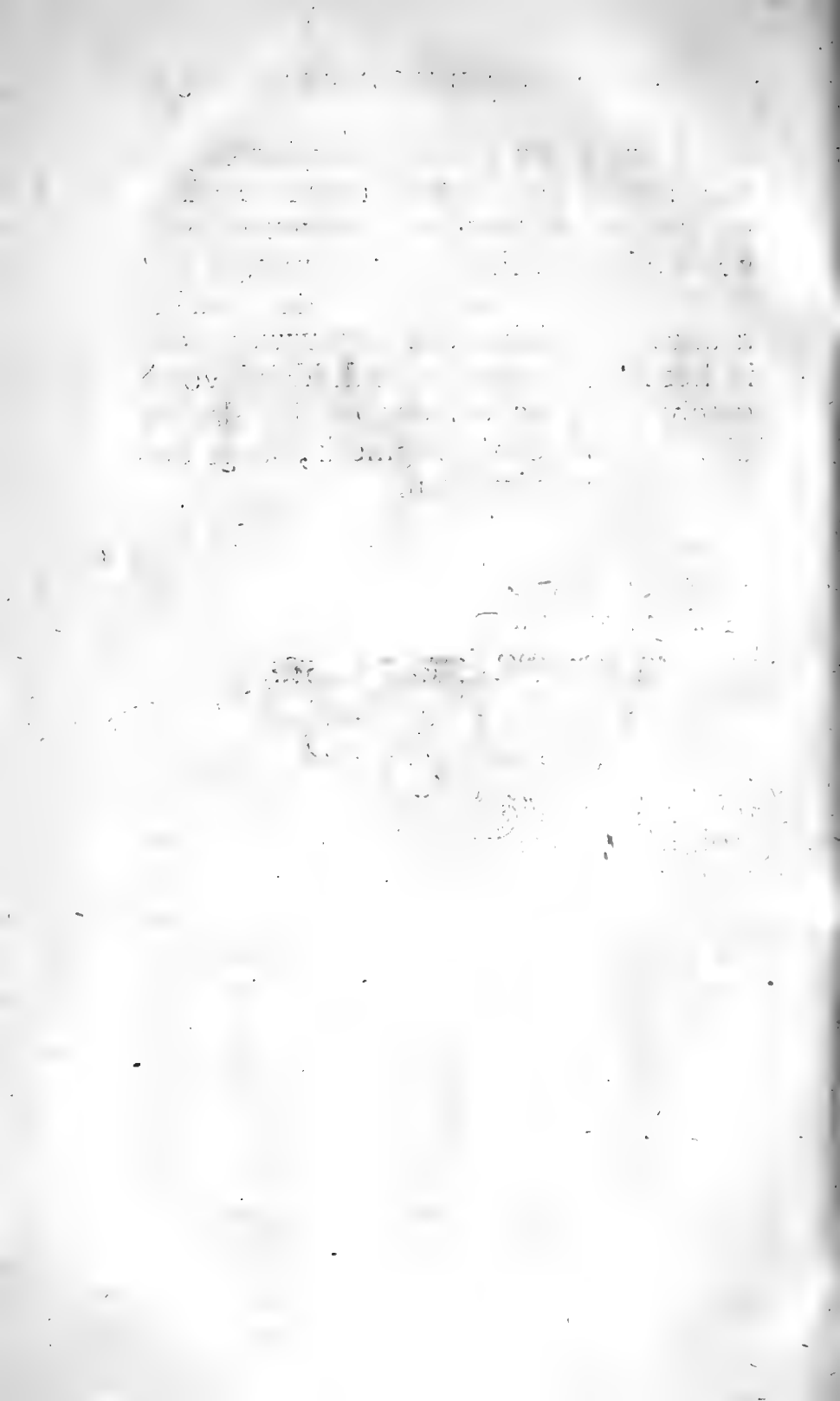
ren

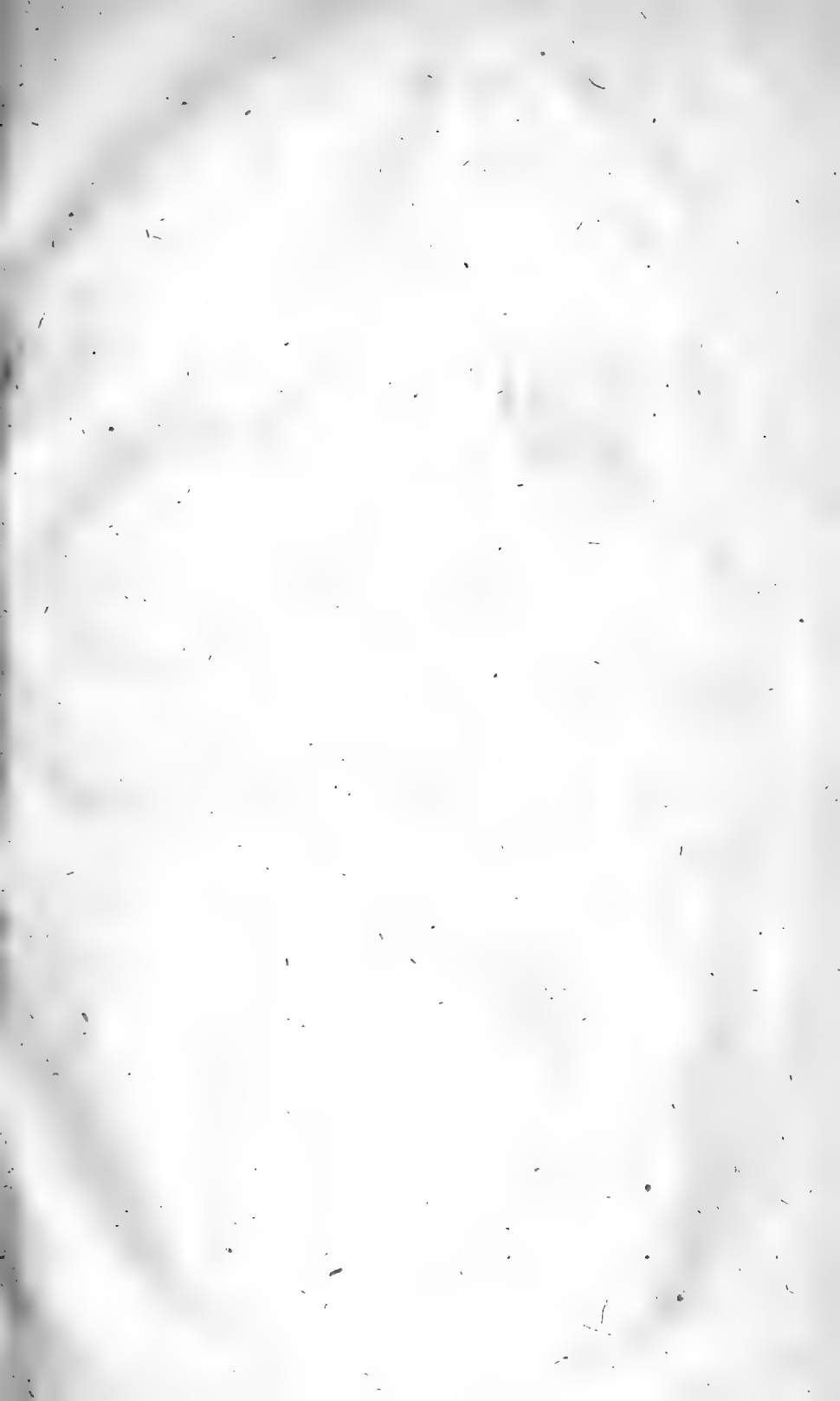
ren ellendig martelen, en op eene zeer wreede wyze, allenskens het leeven beneemen, kan doen vraagen: is Gods bepaaling omtrent zulker dood dan goedheid?— Doch dit gedrag in het martelen en dooden van deeze onschuldige dieren, is ten uitersten wreed en onbarmhartig; en een allerkrachtigst bewys, van de groote boosheid van het menschedom: die dieren tot deszelfs nut geschaapen, in plaats van deeze eerbiedig te beschouwen, te bewonderen, en 'er Gods eer in op te luisteren, dezelve zoo moorddadig te mishandelen.— Nooit heeft de Heer zulks gewild, of voorgeschreven; maar heeft volstrekt het tegendeel, en in ons hart, en in de natuur, en in zyn woord ten duidelyksten uitgedrukt.— Zulks is des niets anders, dan een boosaartig en Godonterend misbruik; het is een straffchuldig doen; iets dat niets afdoet tegen onze stelling: dewyl die zelfde dieren, aan hun lot overgelaaten, dezelve goeder-tierenheden, door 's Heeren hand, zouden genieten, die anderen te beurt vallen, daar zy nu op zulk eene snoode wyze van beroofd worden.

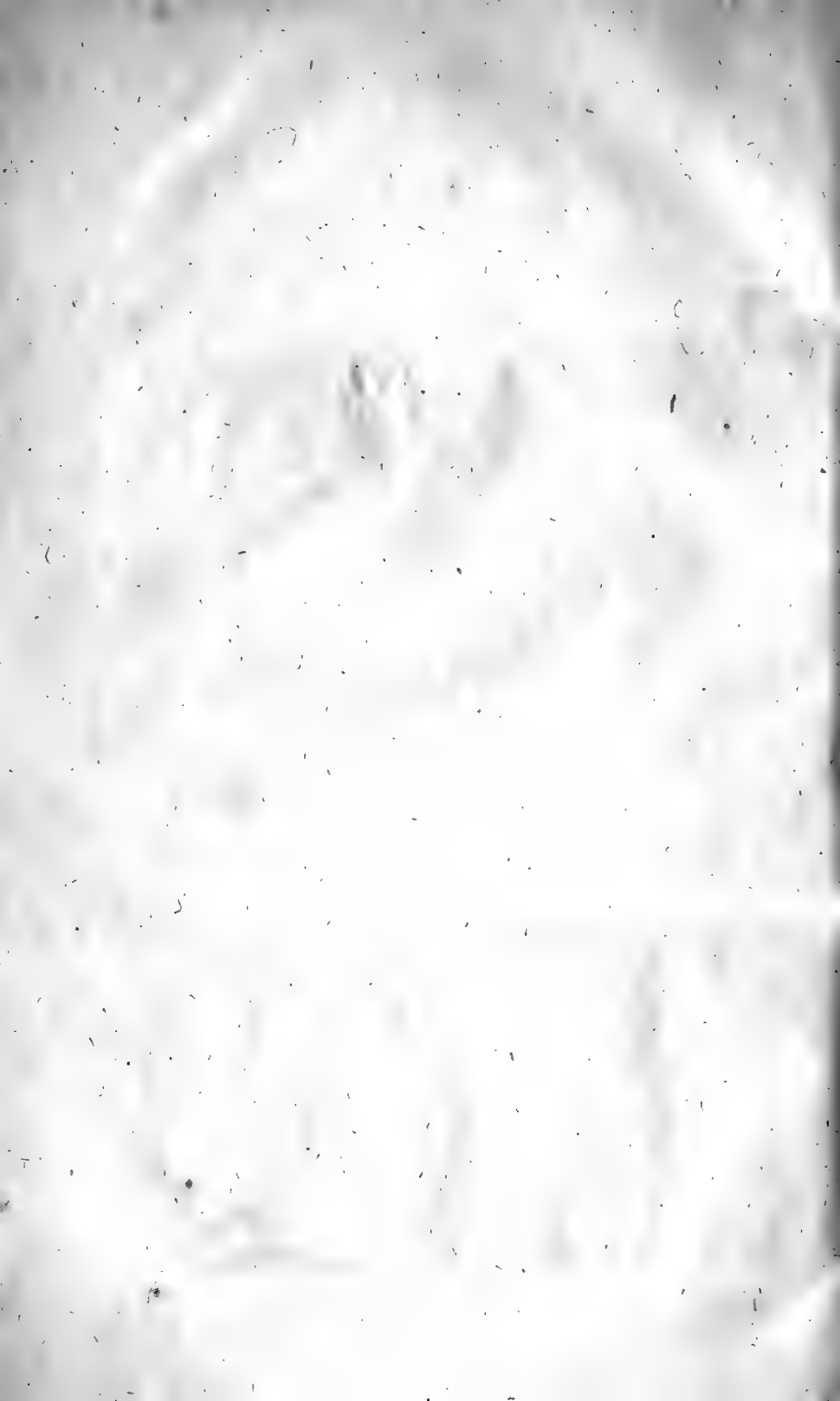
Ik behoef tot besluit naauwlyks te erinneren, dat wy ten sterksten verpligt zyn,

zyn, om zulke snoode martelaryen, op alle mogelyke wyzen, tegen te gaan, en zyn wy dikwerf in de onvermydelyke noodzaaklykheid, om zommige dieren te dooden; dat het ons dan ook betaame, de algemeene natuurwet, ons in het ryk der dieren zoo duidelyk voorgeschreven, te volgen; dat is, dat wy dit, volgens Gods oogmerk, langs den kortsten weg uitvoeren.

REGISTER

OP HET

ZEEUWSCHE

GENOOTSCHAP.

REGISTER

OF THE

REVENUE

DEPARTMENT

BEREDENEERD
REGISTER

VAN ALLE

VERHANDELINGEN

EN

STUKKEN,

DIE IN DE

EERSTE TWAALFDEELEN

DER

VERHANDELINGEN VAN HET ZEEUWSCHE
GENOOTSCHAP DER WETENSCHAPPEN
TE VLISSINGE GEPLAATST ZYN:

S A A M G E S T E L D

DOOR

A. D R Y F H O U T,

A. L. M. PHIL. et THEOL. DOCT.

Lid van verscheidene geleerde *Maatschappijen*;
Sekretaris van het ZEEUWSCHE *Genootschap*
der Wetenschappen te VLISSINGE;
en *Predikant* te MIDDELBURG.

TWAALFDEN DEELS TWEEDE STUK.

TE MIDDELBURG:

BY PIETER GILLISSEN,

Drukker van het Zeeuwfche Genootfchap
der Wetenschappen. MDCCLXXXIX.

Het GENOOTSCHAP erkent geene exem-
plaren voor echt, dan die door éenen
der Sekretarissen eigenhandig ondertee-
kend zyn.

A. Drijfhout.

VOORBERICHT.

Dat ééne der voornaamste redenen, waarom belangryke ontwerpen, (door deskundigen, zoo in de *Verbandelingen* van GELEERDE GENOOTSCHAPPEN, als by afzonderlyke geschriften, opgegeven) niet in meerderen trein gebracht worden, tot bevordering van het algemeene nut: daarin besta, dat dezelve dikwyls aan weinigen bekend zyn: uit hoofde, *deels* van de kostbaarheid dier werken, waardoor velen verhinderd worden,

XII. DEELS II. STUK. * 3 den,

den, om dezelfen aan te koo-
pen; *deels* van derzelfver uitge-
breidheid, die niet zelden opzien
baart, omze met de vereischte
aandacht te lezen: — zal elk op-
lettend overweger van dit stuk,
zoo ik vertrouw, gereedelyk toe-
stemmen. Om beide deze belet-
felen te keer te gaan, met betrek-
king op de *Verhandelingen*, door
het ZEEUWSCHE GENOOT-
SCHAP *der Wetenschappen* uitge-
geven, wist ik geen geschikter
middel: dan (in naarvolging van
de HOLLANDSCHE MAAT-
SCHAPPY *der Wetenschappen te*
HAARLEM) derzelfver *hoofdzakely-*
ken inhoud, met alle mogelyke
bekorting, by wyze van een RE-
GISTER *op de eerste TWAALF dee-*
len,

len, in eene *alphabetische* orde, als de gemakkelykste voor het gebruik, uit te geven; en hierdoor een' ieder' in staat te stellen, om, in eenen zeer korten tyd, en voor eenen geringen prys, het voornaamste, dat in dezelve gevonden word, te kunnen naargaan.

Wanneer ik dit ontwerp in het ruwe had afgewerkt, gaf ik van hetzelfde kennis, en bood het *Heeren* DIRECTEUREN aan: die niet alleen myn' arbeid met dankzegging goedkeurden; en my, wanneer het plan geheel in orde zoude gebracht zyn, ter uitgave, op naam des GENOOTSCHAPS, machtigden: maar, tot een sprekend bewys van het genoeg en der Vergadering,

ring, met een duurzaam GEDENKSTUK in ZILVER, ter waarde van HONDERD *Zeeuwfche Ryksdaalders*, eenstemmig befloten te vereeren.

Niemand zal het vreemd kunnen voorkomen, dat dit ftuk niet eerder het licht zie: — als men flechts overweegt de moeite, die vereischt word, om foortgelyke *Regijlers*, als dit is, op te ftellen; en daarby in aanmerking neemt, dat dit als een bywerk befchouwd moete worden, 't welke ik, in de weinige ledige uren heb moeten verrichten, die ik, in ftede van my op de eene of andere geoorloofde wyze uit te fpannen, heb afgefnipperd van dien tyd, welken myn hoofdwerk,

werk, als bedienaar des *Euangeliums*, en verscheidene andere bezigheden, daaraan meer of min onmiddelyk verbonden, vorderden: — om van geene andere betrekkingen en veelvuldige beletfelen te gewagen!

Ten aanzien van het REGISTER zelve, (’t gene ik, wat de wyze van opstel en uitvoering betreft, aan het oordeel van den bescheiden’ Lezer onderwerpe,) zal ik niets zeggen: dan dat het my gevoeglykst is voorgekomen, de *schriftuurtexten*, die in de eerste *twaalf* deelen meer of min opzettelyk worden opgehelderd, afzonderlyk aan het einde te plaatsen: — het opschrift van dit *Register*, en vooral het gemak voor de

Bybelminnaren in het gebruik van 't zelve, sctieen my toe hiervoor te pleiten. Deze lyst had ik zeer kunnen vergrooten, indien ik alle de plaatsfen der H. S. daarop gesteld had, die hier en daar alleen worden bygebracht of aangehaald, tot staving van de eene of andere zaak; of van de beteekenis van eenig grondwoord: dan dit zoude, mynes erachtens, strydig zyn met het oogmerk van een *Register*; en, wegens gedurige misleiding, veel- eer geschikt zyn ter afschrikking, dan ter aanmoediging van deszelfs gebruik.

Het Genootschap heeft goedgevonden, dat tevens hierby zoude gevoegd worden de **LYST** der

te-

tegenwoordige *Heeren* DIRECTEUREN EN LEDEN; — der SCHRYVEREN, die eenige *verhandeling*, *waarneming*, of *bericht*, hebben ingeleverd, 't welke men in een der eerste *twaalf* deelen vindt; — gelyk ook van alle PRYSVRAGEN, die federt de oprichting des GENOOTSCHAPS tot heden toe zyn opgegeven: het zy dezelve *al* of *niet* beantwoordt en bekroond zyn geworden.

Moge myn arbeid in deze eenigszins dienen tot bereiking van het voorname doelwit des GENOOTSCHAPS: *den Alleenwyzen GOD te verbeerlyken; het gantsche menschedom, en voornamelyk den landsgenooten, voordeelig te zyn; en allerlei nuttige kunsten*

en wetenschappen voort te planten:
dan zal ik myne moeite rykelyk
vergoedt achten!

VLISSINGE:

den 7. van Wynmaand

1789.

A. DRYFHOUT,
SEKRETARIS.

STUK-

TSYUK KAEAN

IN DIT

REGISTER

VOORKOMENDE.

Namen der tegenwoordige Heeren DIRECTEUREN - - bl. XIV.

Namen der tegenwoordige Heeren LEDEN - - - - - bl. XXIV.

Namen der SCHRYVEREN, die ééne of meer Verhandeling enz. hebben ingeleverd - - - - - bl. XLI.

Lyst der PRYSVRAGEN, door het Genootschap opgegeven - - - - - bl. XLVIII.

Beredeneerd REGISTER der Verhandelingen - - - - - bl. I.

Register der SCHRIFTUURPLAATEN - - - - - bl. 150.

NAAM.

N A A M L Y S T

DER TEGENWOORDIGE HEEREN

DIRECTEUREN EN LEDEN

VAN HET

Z E E U W S C H E

G E N O O T S C H A P

D E R

W E T E N S C H A P P E N .

P R O T E C T O R .

ZYNE DOORLUCHTIGE HOOGHEID WIL-
LEM DE VYFDE: PRINS VAN ORANJE
EN NASSAU: *Erfstadhouders, Kapitein gene-
raal en Admiraal der Vereenigde Nederlanden:*
enz. enz. enz.

DE HEEREN DIRECTEUREN.

Mr. ISAAC WINCKELMAN: *Commisgeneraal
van Zeeland; Oudburgemeester te Vlissinge: —
Praesident van het Genootschap: den 25. Ja-
nuari 1769.*

Mr.

LYST DER DIRECT. XV

Mr. JOHAN ADRIAAN VAN DE PERRE: Heer van *Nieuwerve, Welfinge, Everdswaard, en Westhove*; *extraordinair Gedeputeerde ter Vergadering van de Heeren Staten Generaal*: den 25. Januari 1769.

Mr. KORNELIS VAN DEN HELM BODDAERT: Raad en Burgemeester te *Middelburg*; Bewindhebber van de *WestIndische Compagnie* ter kamer *Zeeland*: den 7. Februari 1769.

Mr. ANTHONI PIETER LAMBRECHTSEN: Heer van *Ritthem*; Raad en Burgemeester te *Vlissinge*; Bewindhebber der *WestIndische Compagnie* ter kamer *Zeeland*: den 21. Maart 1769.

Mr. MARTINUS JOHAN VETH VAN DE PERRE: Vryheer van *Westkapelle*, Heer van *het Nieuwland*; Raad en Burgemeester te *Middelburg*: den 21. Maart 1769.

Mr. CORNELIS CHRISTIAAN BERTLING: Raad en regerend Burgemeester der stad *Vlissinge*; — *Vicepraesident* van het *Genootschap*: den 21. Maart 1769.

Mr. DANIEL TULLEKEN: Heer van *Melis- en Mariëkerke*; Raad en Burgemeester te *Middelburg*: den 21. Maart 1769.

Mr.

XVI NAAMLYST DER

Mr. DANIEL PIETER DE MAUREGNAULT:
Raad en Pensionaris te *Vere*; Advokaat fiscaal
militair wegens de *Generaliteit* in *Zeeland*: den
21. *Maart* 1769.

WILLEM KAREL HENDRIK, *Baron* VAN LYN-
DEN tot *Blitterswyk*: repraesenterende den
Heere PRINSE Erfstadhouders, als Eersteden
van *Zeeland*: enz. enz. den 21. *Maart* 1769.

Mr. WILLEM VAN CITTERS: Oudraadpensionaris van *Zeeland*; *extraordinair* *Gedeputeerde*
ter Vergadering van de Heeren *Staten* *Generaal*; Sekretaris van Zyne Doorl. Hoogheid, in
's Hage: den 28. *Maart* 1769.

Mr. JOHAN MARINUS CHALMERS: Oudraadpensionaris van *Zeeland*, te *Vere*: den 25. *April*
1769.

Mr. BONIFACIUS MATHIAS POUS: Bewindhebber van de OostIndische Compagnie ter kamer *Zeeland*, te *Middelburg*: den 25. *April*
1769.

Mr. MEINARD VAN VISVLIET: Oudpensionaris der stad *Middelburg*; Opperboekhouder der OostIndische Compagnie ter kamer *Zeeland*:
den 25. *April* 1769.

Mr.

HEEREN DIRECTEUREN. XVII

Mr. EVERT CLYVER: Raad en Oudburgemeester te *Vlissinge*; gecommiteerde Raad, en Raad ter Admiraliteit van *Zeeland*, te *Middelburg*: den 30. Mei 1769.

Mr. JOHANNES MAURITZ: Raad en Burgemeester te *Vlissinge*: den 30. Mei 1769.

CORNELIS PLOOS VAN AMSTEL *Jacob Cornelisz.* te *Amsteldam*: den 29. Augustus 1769.

Mr. PAUL HURGRONJE: wegens *Zeeland* gecommiteerd in den Raad ter Admiraliteit te *Amsteldam*; Pensionaris honorair der stad *Middelburg*: den 10. October 1769.

Mr. AARNOUD VAN ZUYLEN VAN NYEVELT: Sekretaris der Heeren Weesmeesteren te *Rotterdam*: den 10. Juli 1770.

HENDRIK VINK: *A. L. M. Med. et phil. Doct. Anatomiae et chirurgiae Professor honorarius*; Oudschepen te *Rotterdam*: den 20. September 1771.

PIETER VAN DAMME: te *Amsteldam*: den 20. September 1771.

XVIII NAAMLYST DER

Mr. CORNELIS CAEN: Raad en Burgemeester te *Vlissinge*; Bewindhebber van de OostIndifche Compagnie ter kamer *Zeeland*: den 26. November 1771.

Mr. PIETER PAUL VAN GELRE: Raad der stad *Zierikzee*; en wegens dezelve gecommiteerde Raad, en Raad ter Admiraliteit van *Zeeland*, te *Middelburg*: den 30. Juni 1772.

Mr. HENRICUS CALKOEN: Advokaat voor de Hoven van justitie in *Holland*, en de Vierschaar te *Amsterdam*: den 29. October 1772.

Mr. JOHAN PIETER VAN DEN BRANDE: Ridder baronet; Heer van *Gapinge*, *Krabbendyke*, *Kouwerve* enz.; gecommiteerde Raad, en Raad ter Admiraliteit in *Zeeland*; Bewindhebber der WestIndifche Compagnie ter kamer *Zeeland*, te *Middelburg*: den 6. April 1773.

Mr. RENEKE BUSCH GOCKINGA: Sekretaris der Heeren gedeputeerde Staten van *Groninge* en *Omlanden*: den 29. November 1774.

Mr. DAVID THOMASSEN & THUSSINCK: Burgemeester der stad *Zivol*: den 29. November 1774.

HEEREN DIRECTEUREN. XIX

ABRAHAM JACOB 'SGRAEUWEN: Stads *Medic. Doctor*; Pensionaris honorair te *Zierikzee*: den 30. *Juli* 1776.

Mr. CORNELIS VAN LENNEP: te *Amsteldam*: den 30. *Juli* 1776.

Mr. WILLEM VAN DER BEEKE: Pensionaris honorair 's Lands van den Vrye te *Sluis*; Raad extraordinair van Nederlandsch *Indië* te *Batavia*: den 30. *Juli* 1776.

Mr. JAN VAN DER WOLFF: Raad en Burgemeester te *Zierikzee*: den 1. *October* 1776.

J. C. MAUGIN: Lieutenantkolonel en Kapitein ten dienste dezer Landen: den 1. *October* 1776.

ADRIAAN MOENS: eerste Raad en Directeur generaal van Nederlandsch *Indië* te *Batavia*: den 29. *October* 1776.

JOHAN COENRAAD BRANDT: Koopman te *Amsteldam*: den 24. *Januari* 1777.

Mr. FRANCOIS ADRIAAN VAN ROSEVELD CATTEAU: Oudschepen en Raad te *Vlissinge*; — *Thesaurier* van dit Genootschap: den 24. *Januari* 1777.

XX. NAAMLYST DER

DANIEL STEVEN SCHORER: Raad en Burge-
meester te *Middelburg*; Bewindhebber der Oost-
Indische Compagnie ter kamer *Zeeland*: den 27.
Juli 1779.

Mr. PETRUS GULIELMUS SCHORER: Raad
en Sekretaris te *Vlissinge*: den 9. *Augustus*
1780.

Mr. WILLEM ARNOLD ALTING: Gouverneur
generaal van Nederlandsch *Indië* te *Batavia*: den
27. *Augustus* 1782.

PIETER JACOB CLYVER: Raad en Burgemeec-
ster te *Vlissinge*: den 28. *Januari* 1783.

Mr. ANTONI EWOUDE VAN DISHOECK: Heer
van *Domburg*; Raad te *Vlissinge*; Bewind-
hebber der OostIndische Compagnie ter kamer
Zeeland: den 28. *Januari* 1783.

Mr. JACOB VAN DISHOECK: Schepen en Raad te
Vlissinge: den 28. *Januari* 1783.

Mr. JACOB WOUTER BOUWENS: Raad te *Vlis-
singe*: den 28. *Januari* 1783.

JOHANNES DE FREMERY: Predikant in de Ne-
derduitsche gemeente te *Middelburg*: den 28.
October 1783.

Mr.

HEEREN DIRECTEUREN. XXI

Mr. A. SANDRA: Schepen en Raad te *Vlissinge*:
den 31. *Maart* 1784.

P. H. REYNST: Viceadmiraal by het Ed: Mog:
Collegie ter Admiraliteit te *Amsteldam*: den 28.
September 1784.

Mr. JOHAN *Baron* MEERMAN: Vryheer van *Dalem*; Schepen en Raad te *Leide*; Bewindhebber der Oostindische Compagnie ter kamer *Amsteldam*: den 26. *October* 1784.

Mr. WILLEM AARNOUD DE BEVEREN: Oudpensionaris te *Middelburg*; Sekretaris der Ed: Mog: Heeren Staten van *Zeeland*: den 26. *October* 1784.

Mr. JAN JACOBUS MACQUET: Schepen en Raad te *Middelburg*: den 26. *October* 1784.

JOHANNES PRUYST: Kapitein by het Ed: Mog: Collegie ter Admiraliteit in *Zeeland*; en Equipagemeester derzelfde Admiraliteit, te *Vlissinge*: den 30. *November* 1784.

JAN SCHREUDER HARINGMAN: Kapitein by het Ed: Mog: Collegie ter Admiraliteit op de *Maas*, in 's *Hage*: den 30. *November* 1784.

XXII N A A M L Y S T D E R

Mr. JACOB HENDRIK SCHORER: Pensionaris der stad *Middelburg*: den 12. *April* 1785.

JAN GREEVE: Raad extraordinair van Nederlandsch *Indië*; Gouverneur van *Java's* noord-oost-küst, te *Samarang*: den 31. *Augustus* 1785.

JOHANNES TEELLINCK LE GRAND: Pensionaris honorair te *Vlissinge*: den 31. *Augustus* 1785.

JOHAN FREDERIK D'ORVILLE: Schepen en Raad te *Amsteldam*; Bewindhebber der OostIndische Compagnie ter kamer aldaar: den 18. *Januari* 1786.

JOHANNES LOUYSSSEN: Pensionaris honorair der stad *Vlissinge*: den 18. *Januari* 1786.

Mr. PIETER VAN BUREN: Sekretaris der Ed: Gr: Mog: Heeren Staten van *Holland* en *Westvriesland* in 's *Hage*: den 29. *Augustus* 1786.

LEONARD FERLEMAN: Heer van *Croisfillez*; Rentmeester des *Epargnes* van Hun Hoog Mog: in het Quartier van *Sluis* in *Vlaanderen*; Lt. Bailliu, en ontfanger der generale middelen 's lands van den *Vrye*: den 29. *Augustus* 1786.

Mr.

HEEREN DIRECTEUREN. XXIII

Mr. WILLEM ANNE LESTEVENON: Vryheer van *Hazardswoude*, Oudschepen en Raad der stad *Haarlem*: den 26. *September* 1786.

Mr. BASTIAAN NEBBENS: Heer van *Kleverskerke*; Bewindhebber der WestIndifche Compagnie ter kamer *Zeeland*, te *Middelburg*: den 6. *October* 1786.

PETRUS ALEXANDER BOREEL DE MAUREGNAULT: Schepen en Raad te *Goes*: den 30. *Januari* 1787.

Mr. NICOLAAS JOHAN VAN HOORN VAN BURGH: Raad der stad *Vlissinge*: den 24. *April* 1787.

Mr. APOLLONIUS JAN CORNELIS LAMPSINS: Bailliu, 'wegens Zyne *Doorl. Hoogheid* den Heere PRINSE van *Oranje*, te *Vlissinge*: den 27. *November* 1787.

JAN STAVORINUS: Schepen en Raad der stad *Middelburg*: den 29. *Januari* 1788.

Mr. GYSBERT KAREL VAN HOGENDORP: Pensionaris der stad *Rotterdam*: den 9. *Mei* 1788.

Mr.

XXIV NAAMLYST DER

Mr. JOHAN ADRIAAN MOENS: Raad der stad
Vlissinge: den 12. Augustus 1788.

Mr. ADRIAAN FRANCOIS LAMMENS: Schepen
en Raad der stad *Vlissinge: den 30. September*
1788.

JACOBUS VAN DER STEEGE: *Med. Doct.* te
Groninge: den 25. Augustus 1789.

Mr. JOHAN ASSUERUS BECIUS: Schepen en
Raad te *Middelburg: den 7. October 1789.*

DE HEEREN LEDEN.

ABRAHAM MULLER: Stads *Med. Doct.* Sche-
pen en Raad te *Vlissinge.*

JONA WILLEM TE WATER: Historieschryver
van *Zeeland; S. S. Th. Doct. ejusdemque et*
Hist. eccl. Professor te Leide.

SAMUEL ESCHAUZIER: Predikant in de Wal-
sche gemeente in 's *Gravenhage.*

GYS-

(*) Deze drie eerste Heeren waren LEDEN van het GENOOTS-
SCHAP sedert deszelfs eerste oprichting.

HEEREN LEDEN. XXV

GYSBERT DE WITT: *Med. Doct.* Chirurgyn major onder het regiment Mariniers ten dienste dezer Landen: den 30. Maart 1768.

MARTINUS SLABBER: Raad der stad *Goes*: den 31. Mei 1768.

PETRUS NIEUWLAND: Predikant in de Nederduitsche gemeente in 's *Gravenhage*: den 28. Juni 1768.

Mr. LAURENS PIETER VAN DE SPIEGEL: Raadpensionaris en grootzegelbewaarder van *Holland en Westvriesland*, in 's *Hage*: den 28. Juni 1768.

Mr. PIETER BODDAERT: *Med. Doct.* Oudraad der stad *Vlissinge*, te *Utrecht*: den 28. Juni 1768.

JOHANNES PETSCH, te *Tsfelstein*: den 26. Juli 1768.

JOHANNES RATELBAND: *S. S. Theol. Doct. et Profesfor*; alsmede Akademieprediker te *Franker*: den 30. Augustus 1768.

JACOB JOHAN ANDRIESSEN: *Med. Doct.* Raad en Burgemeester te *Vere*: den 27. September 1768.

XXVI NAAMLYST DER

JACOBUS ERMERINS: OudSekretaris der stad
Vere: den 27. September 1768.

PETRUS HOFSTEDE: *S. S. Theol. Doct. ejusdemque, historiae, et antiquitatum sacrarum, Profesfor honorarius; Oudpredikant te Rotterdam: den 29. November 1768.*

JOHANNES JACOBUS VAN DRUNEN: *Profesfor ling. Orient. en Predikant in de Nederduitsche gemeente in 's Hertogenbosch: den 29. November 1768.*

JOHAN JACOB DE FREYTAG: MajorIngenieur ten dienste dezer Landen; Intendant van 's Lands dok en fas, te *Vlissinge: den 29. November 1768.*

ANDREAS BONN: *Med. Doct. Anatomiae et chirurgiae Profesfor, te Amsteldam: den 28. December 1768.*

J. DU PONT: *Med. Doct. en Vroedmeester te Rotterdam: den 28. December 1768.*

CORNELIS CLEYN: Emerituspredikant in de Nederduitsche gemeente in den *Briel: den 28. December 1768.*

H E E R E N L E D E N . XXVII

JOHANNES OOSTERDYK SCHACHT: *A. L. M.*
Med. Doct. en Profesfor te Utrecht: den 7. Fe-
bruari 1769.

NICOLAUS GEORGIUS OOSTERDYK, Joansz.
Med. Doct. en Profesfor te Leide: den 7. Fe-
bruari 1769.

NICOLAUS LAURENTIUS BURMAN: *Med. Doct.*
en Profesfor te Amsteldam: den 21. Maart
1769.

AARNOUD VOSMAER: Directeur van het natuur-
kabinet Z: D: H: des *Prinsen van Oranje; in*
's Gravenhage: den 28. Maart 1769.

LOUIS DE BEAUFORT: te *Maastricht: den 25.*
April 1769.

EDUARD SANDIFORT: *Med. Doct. en Profesfor:*
te Leide: den 25. April 1769.

Mr. BAVIUS VOORDA: Oud*Profesfor juris te Lei-*
de: den 25. April 1769.

SEBALDUS RAVIUS: *S. S. Theol. Doct. ejus-*
demque; linguarum Orientalium, et antiquita-
tum Hebraicarum Profesfor, te Utrecht: den 30.
Mei 1769.

XXVIII NAAMLYST DER

GERARDUS NICOLAUS HEERKENS, te *Groninge*: den 29. *Augustus* 1769.

Marquis DE ST. SIMON: Ridder der orde van *Maltha*, te *Utrecht*: den 29. *Augustus* 1769.

DAVID VAN GESSCHER: Heelmeester te *Amsterdam*: den 29. *Augustus* 1769.

FRANCISCUS HENRICUS GRAM: Heel- en Vroedmeester te *Rotterdam*: den 29. *Augustus* 1769.

ADRIAAN VAN GHERT: 's Lands *Medic. Doct.* der Baronie van *Breda*: den 10. *October* 1769.

PHILIPPE FERMIN: *Medic. Doctor*, gezworen Raad te *Maastricht*: den 31. *October* 1769.

PIETER JONAS BERGIUS: *Medic. Doctor* en *Profesor*, te *Stokholm*: den 26. *December* 1769.

ALEXANDER MONRO: *Medic. anatom. et chirurgiae Profesor* te *Edinburg*: den 26. *December* 1769.

MR. HERMANNUS CANNEGIETER: *Profesor juris* te *Franeker*: den 26. *December* 1769.

HEEREN LEDEN. XXIX

FREDRIK CHRISTIAAN MEUSCHEN: *Com. Pal. Caes.* Legationsraad van verscheidene Hoven, in 's Hage: den 26. Januari 1770.

JEAN SAMUEL ROBERT: Predikant in de Walvische gemeente te *Amsteldam*: den 27. Februari 1770.

SAMUEL HENDRIK MANGER: *S. S. Theol. Doct.* te *Franeker*: den 27. Maart 1770.

EVERHARD PIETER SWAGERMAN: Heelmeester te *Amsteldam*: den 27. Maart 1770.

FREDERICUS HENRICUS CHRISTIANUS HOFF: *Med. Doctor* te *Arnhem*: den 25. September 1770.

IGNATIUS VAN ZELDER: *Med. Doct.* te *Gouda*: den 25. September 1770.

Mr. HENDRIK VAN WYN: Raadpensionaris te *Gouda*: den 27. November 1770.

DIONYSIUS VAN DE WYNPERSSE: *A. L. M. Philos. Doct.* en *Profesor* te *Leide*: den 20. September 1771.

XXX N A A M L Y S T D E R

JOANNES FREDERICUS HENNERT: *A. L. M. Philos. Doct. en Profesfor te Utrecht: den 20. September 1771.*

JAN BERNARD SANDIFORT: *Stads Medicinæ Doctor in 's Gravenhage: den 20. September 1771.*

JEREMIAS NICOLAUS EYRING: *Phil. Doctor; Rector van het Koninglyke en Keurvorstelyke seminarium te Göttinge: den 29. October 1772.*

HERMANNUS GERARDUS OOSTERDYK: *Med. Doctor by het Ed: Mog: Collegie ter Admiraliteit te Amsteldam: den 29. October 1772.*

BENJAMIN BOSMA: *A. L. M. Philos. Doctor, te Amsteldam: den 29. October 1772.*

HENRICUS AENEAE: *A. L. M. Philos. Doctor, te Amsteldam: den 29. October 1772.*

JOHANNES LE FRANCO VAN BERKHEY: *Med. Doctor; en Lector in de natuurlyke historie te Leide: den 29. October 1772.*

ARCHIBALD MACLAINE: *S. S. Theol. Doctor, Predikant in de Engelsche gemeente in 's Gravenhage: den 29. October 1772.*

Mr.

HEEREN LEDEN. XXXI

Mr. MEINARDUS TYDEMAN: *Profesor juris* te Utrecht: den 29. October 1772.

JACOBUS DE RHOER: *Profesor historiarum* te Groninge: den 29. October 1772.

LAMBERTUS BICKER: *Med. Doctor* te Rotterdam: den 29. October 1772.

Mr. PETRUS BONDAM: *Profesor juris* te Utrecht; *Historieschryver van Gelderland*: den 7. September 1773.

G. J. GERARD: *Auditeur* ter Rekenkamer te Brussel: den 7. September 1773.

GERARD DE WIND: *Med. Doctor* en *Profesor* te Middelburg: den 7. September 1773.

GERARD GREEVE: *Heel- en Vroedmeester* te Utrecht: den 26. Juli 1774.

JAMES BEATTIE: *Profesor philos. moralis* te Aberdeen: den 26. Juli 1774.

JERÔME DE LA LANDE: *Math. et astron. Profesor* te Parys: den 28. Juli 1775.

XXXII NAAMLYST DER

..... MECHAIN: *Astronome hydrographe du depot de la marine, te Parys: den 28. Juli 1775.*

ANDREAS BOHN: *Phil. et math. Profesfor primarius te Giefen; Vorftelyke HefenDarmftad- fche bergraad: den 28. Juli 1775.*

MARTINUS HOUTTUYN: *Med. Doctor, te Amfteldam: den 28. Juli 1775.*

JOHAN ALBERT EULER: *Philof. Prof. te Petersburg: den 28. Juli 1775.*

ADRIAAN KLUIT: *Antiquitatum et hiftoriarum, in primis diplomaticae Belgii foederati, Profesfor te Leide: den 30. Juli 1776.*

JOHANNES VEIRAC: *Med. Doctor te Rotterdam: den 30. Juli 1776.*

Mr. SERVAAS VAN DE COPPELLO: *Medic. Doctor te Middelburg: den 30. Juli 1776.*

CHRISTOPHORUS SAXE: *A. L. M. Philof. Doctor; Hiftoriarum, antiqq. eloq. et hift. Batavae Profesfor, te Utrecht: den 1. December 1778.*

HEEREN LEDEN. XXXIII

HERMANNUS JOHANNES KROM: *Theol. exeg. et hist. eccles. Professor*, en Predikant in de Nederduitſche gemeente, te Middelburg: den 1. December 1778.

SALOMON DE MONCHY: *Med. Doct. en Profefſor*, te Rotterdam: den 1. December 1778.

FRANCOIS WILLEM DE MONCHY: *Med. Doct. te Rotterdam*: den 1. December 1778.

ARNOLDUS VAN DE LAAR: *Med. Doctor in 's Gravenhage*: den 1. December 1778.

BERNARDUS HUSSEM: Heelmeester by de Admiraliteit te Amſterdam: den 1. December 1778.

HENDRIK ALBERT SCHULTENS: *Ling. Orient. et antiquitatum Hebr. Profefſor te Leide*: den 10. Auguſtus 1779.

JANE DRYFHOUT: *A. L. M. Theol. et philoſ. Doctor*; Predikant in de Nederduitſche gemeente te Middelburg: den 10. Auguſtus 1779. — *Secretaris van dit Genootſchap.*

Mr. PIETER PAULUS: Oudraad en Adyokaat fiſkaal ter Admiraliteit op de Maas, te Rotterdam: den 10. Auguſtus 1779.

XXXIV . N A A M L Y S T D E R

SAMUEL-DE WIND: *Med. Doctor*; 's Landsoperateur en steensnyder; Stadsoperateur en Vroedmeester, te *Middelburg*: den 10. *Augustus* 1779.

Mr. JOHAN DIEDERIK VAN LEEUWEN: Ontfanger generaal der middelen van het Kwartier van *Nymege* over het *Thielsche* komtoir, te *Thiel*: den 9. *Augustus* 1780.

JOHAN JACOB LE SAGE TEN BROEK: *A. L. M. Theol. et philos. Doctor*: den 9. *Augustus* 1780.

JOHANNES FLORENTIUS MARTINET: *A. L. M. Philos. Doctor*; Predikant in de *Nederduitse* gemeente te *Zutphen*: den 9. *Augustus* 1780.

M. S. DU PUI: Stads *Med. Doctor*; *Anat. chirurgiae et artis obstetr. Profesfor honorarius*: te *Alkmaar*: den 9. *Augustus* 1780.

Mr. WILLEM AARNOUD KIEN VAN CITTERS: Raad en Burgemeester te *Middelburg*: den 28. *Augustus* 1781.

JEAN HENDRIK STOLTE: Stads *Med. Doctor*; Lid van de gezworen gemeente te *Zwol*: den 28. *Augustus* 1781.

J. B. DE BEUNIE: *Med. Doctor* te *Antwerpen*: den 28. *Augustus* 1781.

GER-

HEEREN LEDEN. XXXV

GERRARDUS KUIPERS: Predikant in de Neder-
duitsche gemeente te *Dordrecht*: den 27. *Aug-*
ustus 1782.

MARCUS ELIËSER BLOCH: *Med. Doctor* te
Berlin: den 27. *Augustus* 1782.

JOHANNES PIETER FOKKER: *A. L. M. Philos.*
Doctor; *Lector* in de wis- natuur- en sterre-
kunde te *Middelburg*: den 27. *Augustus* 1782.

MARTINUS VAN MARUM: *A. L. M. Med. et*
philos. Doctor; *Lector* in de natuurkunde te
Haarlem: den 27. *Augustus* 1782.

JOSEPH GHESQUIERE: Historiefchryver te *Brus-*
sel: den 27. *Augustus* 1782.

ADRIAAN VAN SOLINGEN: *Med. Doctor* te
Middelburg: den 27. *Augustus* 1782.

FLORIS JACOBUS VOLTELEN: *Med. Doctor*,
Med. et chem. Profesfor te *Leide*: den 27.
Augustus 1782.

Mr. NICOLAAS CORNELIS LAMBRECHTSEN:
Oudraad en Pensjonaris te *Vlissinge*: den 28.
Januari 1783.

XXXVI NAÄMLYST DER

Mr. F. R. DE BERG: *Conseiller au Conseil Royal du Gouvernement général des Pays Bas Autrichiens*, te Brusfel: den 7. October 1783.

Mr. C. G. HULTMAN: Griffier van het Provinciale Hof van Gelderland, te Arnhem: den 7. October 1783.

GYSBERT BONNET: *S. S. Theol. Doctor en Professor*; alsmede Akademiëprediker, te Utrecht: den 7. Augustus 1783.

PÉTRUS LUCHTMANS: *Med. Doctor; Anat. et chirurg. Professor* te Utrecht: den 7. October 1783.

ADOLF MURRAY: *Med. Doctor en Professor* te Upsal: den 7. October 1783.

C. G. GRÜNER: *Med. Doctor en Professor* te Jena: den 7. October 1783.

JACOBUS VAN NUYS KLINKENBLRG: *A. L. M. Philos. Doctor; Theol. et hist. eccl. Professor*; Predikant te Amsteldam: den 7. October 1783.

CHRISTOPHORUS HENRICUS DIDERICUS BALLOT: *Philos. in primis Phys. exper. Professor*; Predikant in de Nederduitsche gemeente te Middelburg: den 7. October 1783.

HEEREN LEDEN. XXXVII

HERMANNUS ROYAARDS: *S. S. Theol. Doct. et Profesfor*; en Akademieprediker te *Utrecht*: den 7. October 1783.

JACOB CASPER METZLAR: Predikant te *Beusichem*: den 7. October 1783.

Mr. RHYNVISCH FEITH: Advokaat te *Zwol*: den 7. October 1783.

BROËRIUS BROES: *S. S. Theol. Doctor*, en Profesfor te *Leide*: den 7. September 1784.

LOUIS PORTE: Predikant in de *Walsche* gemeente te *Middelburg*: den 7. September 1784.

Mr. KAREL KOENRAAD REITZ: Griffier in den Ed. Hove van *Vlaanderen*, te *Middelburg*: den 7. September 1784.

HENRICUS SCHORTINGHUIS: Predikant te *Koudekerke*: den 7. September 1784.

GODEFRIDUS WILHELMUS CALLENFELS: *Med. Doctor*; Burgemeester van de *Courps*, te *Sluis in Vlaanderen*: den 7. September 1784.

J. A. MURRAY: *Med. Doctor* en Profesfor te *Göttinge*: den 7. September 1784.

XXXVIII NAAMLYST DER

F. X. BURTIN: *Med. Doctor te Brusfel: den 7. October 1784.*

JAN RUDOLPH DEIMAN: *Med. Doctor te Amsteldam: den 31. Augustus 1785.*

ISAAC HENRY GALLANDAT: *Stads Med. Doctor te Hulst: den 31. Augustus 1785.*

CAROLUS PETRUS THUNBERG: *Medic. et botan. Profesfor te Upsal: den 31. Augustus 1785.*

. . . . GEORGERT: *Ingenieur des ponts et chaussées, te Angoulême: den 31. Augustus 1785.*

JAN BERNARD JACOBS: *Artis obstetric. Profesfor te Gend: den 7. October 1786.*

JAN PETERSEN MICHELL: *Med. Doctor te Amsteldam: den 7. October 1786.*

. . . . DE LAUNAY: *Sekretaris van Zyne Keizerlyke en Koninglyke Majesteit, te Brusfel: den 7. October 1786.*

F. P. CAELS: *Med. Doctor te Brusfel: den 7. October 1786.*

G. BRENDER A BRANDIS: Leermeester in de
wis- natuur- en sterrekunde te *Amsteldam*: den
7. October 1786.

J. WATERVLIET: te *Middelburg*: den 7. Octo-
ber 1786.

HENRIK VAN ROIJEN: *Rector* der Latynsche
scholen te *Vlissinge*: den 24. Juni 1788. — *Se-
kretaris* van het Genootschap.

Mr. *Baron* VAN HUPSCH: Lid van ver-
scheidene *Akademiën* en geleerde Maatschap-
pyen, te *Keulen*: den 29. October 1788.

SEB. JUST. BRUGMANS: *Prof. Botan.* te *Leide*:
den 29. October 1788.

RUD. FORSTEN: *Anat. et chirurg. Prof.* te *Har-
derwyk*: den 29. October 1788.

FREDR. WILLEM VAN DER LEEUW: *Med.
Doctor*; *Lector anat. et chirurg.* te *Dordrecht*:
den 29. October 1788.

E. J. THOMASSEN A-THUESSINK: *A. L. M.
Phil. et med. Doctor*, in 's *Hage*: den 29.
October 1788.

XL NAAML. DER LEDEN.

JOH. HENDR. VAN DER PALM: Predikant, thans
wonende te *Middelburg*: den 29. October 1788.

JAC. DE PUYT: Stadsoperateur en Vroedmeester
te *Middelburg*: den 29. October 1788.

J. DE KANTER, Phil. z. Notaris te *Zierikzee*:
den 29. October 1788.

WILLEM KIST, Ant. z. *Hiflor. Prof.* en *Re-*
ctor der Latynfche fcholen te *Middelburg*: den
7. October 1789.

JAN AARNOUD BENNET: *A. L. M. Phil. et med.*
Doctor, te *Amfteldam*: den 7. October 1789.

J. VAN BREDA: Stads *Med. Doctor* te *Gouda*:
den 7. October 1789.

P. J. KASTELEIJN: *Apotheker* en *Chemist*, te *Am-*
fteldam: den 7. October 1789.

LYST

L Y S T

D E R

S C H R Y F E R E N,

die ééne of meer *verhandelingen*, *waarneming*, of *bericht*, hebben ingeleverd: welken in de eerste *twaalf* Deelen des Genootschaps geplaatst zyn: — met aanwyzing, waar dezelve in dit *Register* gevonden worden.

B.

- B**aster (J.) bl. 119. 133.
 Bergius (P. J.) bl. 23.
 Berkhey (J. *Le Francq van*) bl. 23.
 Beunie (J. B. *de*) bl. 126.
 Bicker (L.) bl. 51.
 Boddaert (P.) bl. 127.
 Bomme (L.) bl. 17. 137. 142. 143. ald. 147.
 Bonn (A.) bl. 73. 74. ald.
 Brahé (J. J.) bl. 99.
 Brandt (J. C.) bl. 118.

C.

- Callenfels (G. W.) bl. 62.
 Charante (N. H. *van*) bl. 7.
 Cruysfelbergen (D. *van*) bl. 76.

XLII L Y S T D E R

D.

Damme (P. van) bl. 80. ald.

Dinckler (J. S. G.) bl. 32.

E.

Ellerbeek (J. F.) bl. 33.

Ermerins (J.) bl. 91. 118.

Eschauzier (S.) bl. 86.

Euler (L.) bl. 121.

F.

Fagaras (J. Pap de) bl. 67.

Fermin (PH.) bl. 70.

Fokker (J. P.) bl. 19. 58.

Francq van Berkhey. Zie B.

G.

Gallandat (D. H.) bl. 33. 50. 115. 130. 138.

Garnier de St. Julien. bl. 106.

Gesfchert (D. van) bl. 71.

Ghert (H. Mirandolle van) bl. 61. 134.

Gram (F. H.) bl. 17.

's Gra-

's Gravezande (A.) bl. 14. 28. 35. 44. ald. 46.
 Greeve (G.) bl. 41. 42. 97. 138.

H.

Haaren (O. Z. van) bl. 31.
 Harger (J.) bl. 6. 63. 103.
 Hennert (J. F.) bl. 29. 30.
 Hespel (H. van den) bl. 36.
 Hofftede (P.) bl. 115.
 Houttuyn (M.) bl. 49. 82. 98. 120. 121.
 Hussem (B.) bl. 22. 96. 136.

I.

Iperen (J. van) bl. 16. 35. 66. 87. 107.

K.

Kanter (C. de) bl. 141.
 Krom (H. J.) bl. 107.
 Kuipers (G.) bl. 39. 48.

L.

Lambrechtsen (N. C.) bl. 83.

XLIV L Y S T D E R

Leeuwen (J. D. van) bl. 10.

Lieftinck (A.) bl. 128. ald.

Lombard (E.) bl. 100.

M.

Macquet (J.) bl. 64.

Mareeuw (J.) bl. 61.

Martinet (J. F.) bl. 37.

Mechain (M.) bl. 5. 19. 100.

Meese (D.) bl. 39.

Michel (J. P.) bl. 25.

Mirandolle *van Ghert*: zie G.

Muller (A.) bl. 133.

N.

Nahuys (A. P.) bl. 34. 76.

Nahuys (G. J.) bl. 114. 149.

Nebbens (B.) bl. 140.

Nieuwland (P.) bl. 46.

Nooten (S. van) bl. 53.

O.

Oosterdyk (N. G.) bl. 20. 23.

Oosterdyk Schacht (J.) bl. 126.

P.

Palm (K. *van der*) bl. 110.

Paris (J. W.) bl. 89.

Pont (J. *du*) bl. 135.

Puyt (J. *de*) bl. 131.

R.

Radermacher (D.) bl. 50. 102.

Reitz (F. T.) bl. 15.

Reitz (K. K.) bl. 55.

Reitz (W. O.) bl. 18.

Renou (B.) bl. 141.

Rhoer (J. *de*) bl. 21.

Roy (J. *le*) bl. 134.

S.

Saxe (CHR.) bl. 75.

Schlosfer (J. A.) bl. 58.

Schorer (W.) bl. 124.

Schortinghuis (H.) bl. 56.

Slabber (M.) bl. 148.

XLVI L Y S T V D E R

- Smith (w.) bl. 118.
Solingen (A. van) bl. 129. 131.
Spiegel (L. P. van de) bl. 144.
Swagerman (E. P.) bl. 5. ald. 43. 116.

T.

- Terne (c.) bl. 12.
Tieboel (B.) bl. 119.
Thunberg (c. P.) bl. 49.
Tjeenk (J.) bl. 1. 3. 4.

U.

- Udemans (w.) bl. 101.

V.

- Veirac (j.) bl. 52. 56. 94.
Voltelen (F. J.) bl. 73.
Voorst (D. C. van) bl. 112.
Vries (c. de) bl. 24.

W.

- Water (j. w. Te) bl. 9. 81. ib. 125.

Wa-

Watervliet (j.) bl. 24. 53. 90.

Winckelman (i.) bl. 29. 35. 40. 42. 72. ald. 125. 130.

Wind (g. *de*) bl. 15.

Wind (p. *de*) bl. 33.

Wind (s. *de*) bl. 84. 85. 134.

Wit (g. *de*) bl. 57. 116. 127.

Wy (g. j. *van*) bl. 38.

Wyn (h. *van*) bl. 54.

Z.

Zillefen (c.) bl. 60.

L E Y S T

D E R

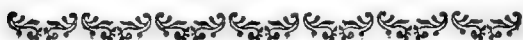
PRYSVRAGEN:

UITGESCHREVEN

DOOR HET

ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP DER
WETENSCHAPPEN TE VLISSINGE;

van het jaar 1769; tot 1789.

EERSTE VRAAG: IN HET JAAR 1769.
OM BEANTWOORDT TE WORDEN
VÓÓR 1. Mei 1770.

„ Welken zyn de bewoners van ZEELAND
„ geweest tot aan de vyftiende eeuw? Hoeda-
„ nig waren hunne zeden en Godsdienstplich-
„ ten? en welken voortgang hebben de fraaije
„ letteren, kunsten, en wetenschappen, onder
„ dezelveu gehad”?

*Het antwoord van DIDERICUS VAN CRUYSS-
SELBERGEN is met den gouden eerpen-
ning bekroond. - Zie het Register, bl. 76.*

1771

A 7 1 1 1 1

II.

II. VRAAG: *in het jaar 1769. tegen Mei 1771.*

„ Welken zyn de redenen der meenigvuldige
 „ VALLEN of GRONDBRAKEN in de *zeedyken*,
 „ voornamelyk die der *Provincie ZEELAND*?
 „ — Op welke wyze kunnen dezelve best
 „ voorkomen; — of, daar zynde, spoedigst en
 „ minst kostbaar, hersteld worden”?

*Het antwoord van BASTIAAN NEBBENS is
 met de gouden; — en dat van CORNELIS
 DE KANTER; gelyk ook dat van BAR-
 THOLDUS RENOÛ, met de zilveren me-
 daille bekroond. - - Zie bl. 140.*

III. VRAAG: *in het jaar 1770. tegen Mei 1772.*

„ Mag een natuuronderzoeker, uit de reeds
 „ gemaakte waarnemingen en proefondervin-
 „ dingen, verdere gevolgen trekken ter uit-
 „ vorsching van de nog onbekende oorzaken
 „ der verschynselen? — ZOO JA! hoeverre mag
 „ hy daarin voortgaan? en welke regelen moet
 „ hy daaromtrent in acht nemen”?

*Deze vraag werd geoordeeld best beant-
 woordt te zyn door eene Verhandeling,*

LIJST DER

geschreven door JOSUA VAN IPEREN ; gelyk by de opening van het billet bleek : — dan, deze Heer Lid des GE- NOOTSCHAAPS zynde , werd de gouden eerprys aan het antwoord van JOSEPHUS PAP DE FAGARAS toegewezen : — de zilveren zoude aan dat van PHILIPPE FÉRMIN zyn toegekend , indien niet , ook die Heer , Lid des GENOOTSCHAAPS ware geweest. - - Zie bl. 66.

IV. VRAAG: *in het jaar 1771. tegen Mei 1773.*

„ Hoe kunnen de vallen of grondbraken in de
„ zeedyken , voornamelyk die der *Provincie*
„ ZEELAND , best en minst kostbaar voorgeko-
„ men worden? (zynde dit gedeelte der twee-
de vraag niet volledig beantwoordt.)

*Hierop is geen voldoende antwoord inge-
komen : — en , wanneer dit word in-
geleverd , is het Genootschap ten al-
len tyde genegen , hetzelfde met de gou-
den eermunt te bekroonen.*

V. VRAAG: *in het jaar 1771. tegen Mei 1773.*

„ Wat is de reden van het sterk afnemen
 „ der ZEEUWSCHE, voornamelyk der *Walcher-*
 „ *sche*, duinen en stranden? Hoe is zulks voor
 „ te komen? en welke middelen, buiten de
 „ reeds bekenden, zyn (op de nuttigste en
 „ minst kostbare wyze) tot derzelve behou-
 „ ding aan te wenden”?

*Op deze vraag word ook nog, onder
 dezelfde belofte, een voldoende ant-
 woord verwacht.*

VI. VRAAG: *in het jaar 1772. tegen Mei 1774.*

„ In welke evenredigheid zyn de landen in
 „ de *Provincie ZEELAND*, en in ieder eiland in
 „ het byzonder, aangelegd tot bosfchen, boom-
 „ gaarden, weilanden, en bouwlanden? Is die
 „ evenredigheid, welke thans tusfchen dit
 „ vierfoortig gebruik der landen in deze *Pro-*
 „ *vincie* plaats heeft, de voordeeligste, vol-
 „ gens welke de landen binnen dezelve kunnen
 „ worden aangelegd? Zoo neen! hoedanige ver-
 „ andering is daarin voor het algemeen belang

„ wen-

„ wenschelyk? en welken zyn de beste en
 „ vruchtbaarste middelen, om dezelve daar te
 „ stellen? Welke soorten van houtgewasfen en
 „ landvruchten zyn 'er, buiten die, welken in
 „ *Zeeland* doorgaans het meest worden aange-
 „ kweekt, die in onze *Zeeuwfche* gronden,
 „ met een evengelyk of grooter voordeel
 „ voor het gemeenebest, en voor den land-
 „ man, dan de thans *gecultiveerden*, zouden
 „ kunnen worden geteeld? Welken van dezel-
 „ ven verdienen in het byzonder aangemoedigd
 „ te worden? en hoedanig zyn de geschiktste
 „ middelen, om derzelve *culture* gemeen te
 „ maken”?

*Op deze vraag is GEEN antwoord inge-
 komen.*

VII. VRAAG: *in het jaar 1773. tegen
 I. Januari 1775.*

„ Welke gedeelten van de NEDERLANDSCHE
 „ *Historie*, byzonder van ZEELAND, zyn tot
 „ nu toe niet naauwkeurig genoeg behandeld?
 „ en uit welke bronnen zouden dezelve in
 „ een beter licht kunnen gesteld worden, ter

„ aan-

„ aanvulling van de Vaderlandsche geschiedenis-
 „ sen”?

*Op deze vraag: ofschoon dezelve in
 1775. tegen Januari 1777. weder is
 opgegeven, met belofte van een' dub-
 belen gouden eerpenning: is geen vol-
 doend antwoord ingekomen.*

VIII. VRAAG: *in het jaar 1774. tegen
 Januari 1776.*

„ Welken zyn de duidelyke en onderschei-
 „ dene kenmerken van die besmettelyke kor-
 „ KOORTS, (*febris maligna putrida*,) welke
 „ thans zoo algemeen bespeurd word op de uit-
 „ gaande *OostIndische* schepen dezer Landen?
 „ Door welke oorzaken word deze koorts
 „ voortgebracht? en welken zyn de middelen,
 „ om dezelve te behandelen; voor te komen;
 „ en den voortgang daar van te steuiten”?

*Het antwoord van JOHANNES VEIRAC is
 met den gouden; — en dat van B.
 HUSSEM met den zilveren eerpenning
 bekroond.*

*Zie bl. 93.
 IX.*

IX. VRAAG: *in het jaar 1776. tegen*
Januari 1778.

„ Daar de STATEN VAN ZEELAND: — niet tot
 „ voordeel van de *financien* der *Provincie* ;
 „ maar tot voorkoming van gebrek aan *con-*
 „ *tante* penningen: — al voor meer dan honderd
 „ jaren, den *negotiepenning*, bekend onder den
 „ naam VAN ZILVEREN DUKAAT OF RYKSDAAL-
 „ DER, met deszelfs gedeelten, geoordeeld
 „ hebben van 50. tot 51. stuivers te moeten ver-
 „ hoogen; mitsgaders, sedert dien tyd, om
 „ dezelfde reden, nog tweemaal en gelyke ver-
 „ hooging met één' stuiver te moeten doen: en
 „ dus dien *negotiepenning* binnen Hunne *Pro-*
 „ *vincie* tot 53. stuivers gangbaar te stellen: —
 „ Welken zyn de middelen, om de aanmerke-
 „ lyke schade, die de ingezetenen der *Provin-*
 „ *cie* ZEELAND, door den nadeeligen *wisfel-*
 „ *cours*, inzonderheid sedert de laatste verho-
 „ ging, geacht worden te lyden, voor te ko-
 „ men: — zonder deze *Provincie* aan gebrek
 „ van *contanten* bloot te stellen; maar dezelve
 „ integendeel in staat te houden, om de benoo-
 „ digde nieuwe *specien* te kunnen aanmunten?
 „ En wat middel zoude 'er zyn, om de *mun-*
 „ *spe-*

„ *specien*, door de geheele *Republik*, op eene
 „ *egalen* voet van gehalte en *evaluatie* te bren-
 „ gen: met dat *effect*, dat op alle de munten,
 „ by *aanhoudendheid*, zoo gouden als zilveren
 „ *specien* tot de *gestatueerde*, of nog te *statuee-*
 „ *ren*, gehalten en *evaluatiën* zouden kunnen
 „ aangemunt worden”?

De antwoorden van C. ZILLESSEN en J.

MAREEUW, *offchoon niet voldoende*,
 „ *zyn ieder met eenen zilveren eerpen-*
 „ *ning bebroond.* - - - *Zie bl. 60.*

X, VRAAG: *in het jaar 1777. tegen*
Januari 1779.

„ Hoedanig is de wys, om de armen: zoo
 „ binnen de steden, als op het platte land van
 „ het *Vereenigde NEDERLAND*; en in het by-
 „ zonder van *ZEELAND*: te ondersteunen, en
 „ bestendig aan den kost te helpen? welke,
 „ voor de *Diakenien* en *Armenmiddelen* mia
 „ bezwarende; voor de armen zelven nuttiger;
 „ en voor de burgerlyke maatschappy, waar-
 „ van zy leden zyn; voordeeliger zy: dan die
 „ wyze van *bedeeling*, welke nu byna alom
 „ plaats heeft”?

Het

LVI L Y S T D E R

Het antwoord van JOHANNES HARGER is met de gouden eermunt; — en dat van NICOL. HENDR. VAN CHARANTE met de zilveren bekroond. - Zie bl. 6.

XI. VRAAG: *in het jaar 1777. tegen Januari 1779. op het edelmoedige verzoek van den Heer DANIEL RADERMACHER.*

„ Welke schepen, behoorende aan de Ne-
„ derlandsche OostIndische Compagnie, van
„ 140. 150. en 155. voeten lang: zoo met een'
„ openen; als gedekten kuil: (anders genoemd
„ DRIEDEKKERS:) zyn in allen deele de be-
„ kwaamsten, nuttigsten, en voordeeligsten
„ voor Haren dienst: zoo tusfchen *Europa* en
„ *Indië* varende; als in de *Indische* zeeën zel-
„ ven gebruikt wordende”?

*Het antwoord van EZECHIEL LOMBARD heeft de gouden medaille; — en dat van WILLEM UDEMANS de zilveren be-
haald. - - - Zie bl. 100.*

XII. VRAAG: *in het jaar 1778. tegen Januari 1780.*

„ Welke verbetering hebben de gemeene of
„ open;

„ openbare, vooral de *Nederduitſche* SCHOLEN,
 „ ter meerdere beſchaving onzer *natie*, nog
 „ wel noodig? — Hoe zoude dezelve op de
 „ voordeeligſte wyze kunnen ingevoerd, en op
 „ eenen beſtendigen voet onderhouden wor-
 „ den”?

*Het antwoord van HERMANUS JOHANNES
 KROM, indien hy geen Lid des GE-
 NOOTSCHAPS ware geweest, zoude den
 gouden eerprys hebben weggedragen:
 — nu is dezelve aan KORNELIS VAN
 DER PALM toegewezen; en een zilveren
 aan DID. CORN. VAN VOORST. - Zie bl. 107.*

XIII. VRAAG: *in het jaar 1779. tegen
 Januari 1781.*

Vorderende „een tydrekenkundig en naauw-
 „ keurig bericht van alle inlandſche en uit-
 „ heemſche ſchryveren en ſchriften, die tot
 „ opheldering der NEDERLANDSCHE *geſchiede-
 „ niſen* en *oudheden* ſtrekken, ſedert het be-
 „ gin der Graaſlyke *regering* tot op dezen
 „ tyd”.

*Op deze vraag is, tot heden toe, geen
 voldoende antwoord ingekomen: doch*

word

LVIII L Y S T D E R

word nog met verlangen, onder de gewone toezegging, te gemoet gezien.

XIV. VRAAG: *in het jaar 1779. tegen Januari 1782. voor rekening van het* BATAVIASCHE Genootschap.

Behelzende "het kortste, zaaklykste, en zekerste bericht, belangende de bouwing der schepen, en 't gene daartoe behoort; voor zoo veel zulks invloed heeft op de gezondheid en het goed der zeevarenden: — de onderhouding der manschap; zoo aan land, en op de reede, als in zee; ten aanzien eener goede huisvesting, kleeding, spys en drank: — de beste wys om den mondkost in te leggen, te bewaren, en te bereiden, aan land en op zee: — de heilzaamste dranken voor dagelyksch gebruik, tot voorkoming van den *scorbut*, en andere op de schepen heerschende ziekten; met de voorschriften daarvan, en derzelve maten: — de noodige verbetering van het by ons in gebruik zynde scheepsbrood: — de beste manier, om de schepen en het kooigoed zuiver te houden: — het afzonderen der gezonden van de zieken, zoo op kuil- als driedekkschepen: — en hetge-

„ ne hiertoe verder kan en moet betrekkelijk
„ gemaakt worden”.

*Aan het antwoord van JOHANNES HARGER
is de gouden medaille toegewezen. Zie bl. 103.*

XV. VRAAG: *in het jaar 1780. tegen
Januari 1782.*

Begerende ”het volledigste en beknoptste fa-
„ menstel *van het Staatsrecht der zeven veree-*
„ *nigde Nederlanden*: met aanwyzing der
„ *bronnen*, waaruit men nadere en meer uit-
„ voerige kundigheden, belangende de byzon-
„ dere punten van dit recht, kan halen”.

*Op dit voorstel ziet het GENOOTSCHAP
nog met verlangen een volledig ant-
woord te gemoet.*

XVI. VRAAG: *in het jaar 1780. tegen Ja-
nuari 1783. voor rekening van het
BATAVIASCHE Genootschap.*

„ Hoegroot moet de cirkelboog zyn van het
„ VOORSCHIP, of de zoogenaamde BOEG, indien
„ dezelve zal geschikt zyn, om het water
„ zacht te klieven, tot bevordering van eenen
„ vaardigen voortgang; en teffens bestand te

LX L Y S T D E R

„ wezen , om het diep inzinken der zwaarte
 „ van het ſchip en lading, door de drukkende
 „ kracht der byſtaande zeilen, voor te komen?
 „ — Hoegroot moet de boog van het geheele
 „ ſcheepslichaam zyn , op de lyn van het ncêr-
 „ geladen ſchip, tot bevordering van het ſpoe-
 „ dig wenden , zoo wel vóór den wind als
 „ door den wind”?

*Het antwoord van GARNIER DE ST. JU-
 LIEN is de gouden medaille waardig
 gekeurd. - - - Zie bl. 106.*

XVII. VRAAG: *in het jaar 1780. tegen Janu-
 ari 1782. op het edelmoedige verzoek
 van den Heer w. Baron VAN DOPFF.*

„ Welken zyn de ware oorzaken en ken-
 „ teekenen van de NAJAARSKOORTSEN in de
 „ *guarniſoensplaatsen van StaatsVlaanderen?*
 „ en welken zyn de beste behoed- en genees-
 „ middelen, die daartegen, vooral by de *mili-
 „ tairen*, kunnen aangewendt worden”?

*Aan het antwoord van G. W. CALLEN-
 FELS is de gouden eerpenning; — en
 aan dat van JOH. HARGER de zilve-
 ren, toegekend. = = Zie bl. 62.*

XVIII. VRAAG: *in het jaar 1782. tegen
Januari 1784.*

„ Wat is 'er tot nog toe, in de Nederland-
„ sche taal, over de *febres catarrhales*, wel-
„ ken zich, sedert eenige jaren meer dan voor-
„ heen, in deze Landen vertoond hebben, ge-
„ schreven; en wat ontbreekt 'er aan? — Wel-
„ ken zyn hare gewone kenteekenen, loop,
„ *symptomata*, en *complicatiën*? — Zyn 'er ee-
„ nige redenen te ontdekken, waaruit blyken
„ kan, waarom deze ziekte meer dan voorheen
„ plaats heeft? — Welke is hare veilige en ze-
„ kere genezing, in alle hare onderscheidene
„ soorten”?

*Het antwoord van JAN PETERSEN MI-
CHELL is met de gouden vermont be-
kroond. - - - Zie bl. 25.*

XIX. VRAAG: *in het jaar 1782. tegen Ja-
nuari 1784. voor rekening van het
BATAVIASCHE Genootschap.*

Vorderende ”het best geschikte en minst
„ kostbare ontwerp, tot het sichten van een
„ bekwaam gebouw, onder den naam van HOS-

LXII. L Y S T D E R

„ PITAAL, of *manhuis*, voor onvermogene en
„ oude *zeelieden*”.

*Het antwoord van C. KÄYSER is met de
gouden medaille vereerd. Zie in het
XIII. Deel.*

XX. VRAAG: *in het jaar 1783. tegen
Januari 1785.*

„ Zyn 'er geene algemeene en byzondere
„ gebreken in de inrichting en leerwys onzer
„ *Vaderlandsche* HOOGESCHOLEN? — Welken
„ zyn de voornaamsten? — en wat kan, tot ver-
„ betering daarvan, in 't werk gesteld worden:
„ tot spoediger voortzetting van allerlei weten-
„ schappen; en ter meerdere beschaving onzer
„ natie”?

*De beantwoording van deze vraag
staat, onder de gewone toezegging,
nog open.*

XXI. VRAAG: *voor rekening van het
BATAVIASCHE Genootschap.*

„ Dewyl de schadelykheid der begrafenissen,
„ binnen de steden en kerken, ten vollen bewe-
„ zen,

„ zen, en vry algemeen erkend is: welken zyn
 „ de verschillende redenen, dat die nadeelige
 „ gewoonte in deze REPUBLIK blyft stand gry-
 „ pen? — en welken zyn de beste middelen,
 „ om dezelve te doen ophouden”?

Het antwoord van JOH. DID. VAN LEEU-
 WEN *is de gouden; — en dat van*
 CORN. TERNE *de zilveren eerprys*
waardig gekeurd. — Zie bl. 10.

XXII. VRAAG: *op het edelmoedige verzoek*
van zyne Excellentie, den Heere W. C. H.
 Baron VAN LYNDEN *tot Blitterswyk.*

Elk uitnoodigende om ”op te geven het *diffe-*
 „ *rent* van den ſchadelyken wifſelcours, wel-
 „ ke (in ieder der zes vereenigde *Provincien*,
 „ met *relatie* tot de *Provincie* van *Holland*,)
 „ in *ordinaire* tyden gemeenlyk plaats heeft:
 „ — voorts aan te wyzen de *fundamentele* oor-
 „ zaken, door welken deze wifſelſchade in de
 „ *Provincie* van ZEELAND grooter zoude zyn,
 „ dan in de *vyf* andere *Provincien*: geſteld
 „ zynde, dat de zilveren dukaat in *Zeeland*
 „ tot geen’ hoogerem prys gangbaar ware, dan
 „ in de overige *Provincien*: — verder te be-

„ togen: of, en welke, redenen de *Provincie*
 „ van ZEELAND heeft, om beducht te zyn, dat
 „ *aldaar* eerder en meerder gebrek aan stand-
 „ penningen, en andere gangbare *speciën*, zou-
 „ de *exsteren*, dan in de vyf andere *Provin-*
 „ *cien*? — en hoe zulk *defect* best zoude kun-
 „ nen voorkomen worden”?

*Het antwoord van J. F. MULLER is, als
 het allermeest uitmuntende, de gou-
 den eerprys waardig geoordeeld. Zie
 in het XIII. Deel.*

XXIII. VRAAG: *in het jaar 1784. tegen.
 Januari 1786.*

„ Wanneer is de *Provincie* van ZEELAND,
 „ sedert de affchudding van het Graaflyke juk,
 „ op den hoogften top van eer en voorspoed:
 „ zoo in den koophandel; zeevaart; en land-
 „ bouw; als in de wetenschappen: geweest? —
 „ Hoe en door welke middelen is zy daartoe
 „ gekomen? — Is dezelve tot heden toe op dat
 „ toppunt gebleven? — Of hoe, en in hoe verre,
 „ is dezelve daarin aan het dalen geraakt? —
 „ Waardoor is zulks voorgevallen? — En
 „ welken zyn de beste middelen, om dezelve
 „ wederom tot dat toppunt te brengen”?

Deze vraag is niet beantwoordt; ook niet wederom voorgesteld.

XXIV. VRAAG: *in het jaar 1784. tegen Januari 1786.*

„ Welke schikkingen kunnen 'er, door de
 „ gezamenlyke geleerde *Maatschappyyen* in ons
 „ VADERLAND, gemaakt worden: om, zonder
 „ elkander eenig hinder toe te brengen, saam
 „ te werken tot bereiking van haar gemeen
 „ doel: de bevordering van den bloei en de
 „ uitbreiding der kunsten en wetenschappen?

Op deze vraag geen antwoord ingekomen zynde, is dezelve, met eenige verandering, in 1786. by vernieuwing voorgesteld: (zie XXIX. VRAAG.)

XXV. VRAAG: *voor rekening van het*
 BATAVIASCHE Genootschap.

„ Naardien goede krankbezoekers, in dienst
 „ der OostIndische *Compagnie* dezer Landen,
 „ van veel nut kunnen zyn; en zulken op de
 „ meeste OostIndische *comptoiren* ontbreken: —
 „ welken zouden de beste en minst kostbare
 „ middelen zyn, om het gebrek van goeden te

„ verminderen , en geheel weg te nemen : en
 „ de *Compagnie* van den last der kwade krank-
 „ bezoeken te bevryden”?

*Het antwoord van LAURENS VERWYK is
 met de gouden ; — en dat van PĒTRUS
 HAAK met de zilveren eermunt be-
 kroond. Zie in het XIV. Deel.*

XXVI. VRAAG: *voor rekening van het
 BATAVIASCHE Genootschap.*

„ Welke is de beste en eenvoudigste wys,
 „ op welke de zendelingen , in ASIA EN AFRIKA ,
 „ de *Muhammedanen* omtrent de valscheid
 „ van hunnen Godsdienst , en de waarheid van
 „ den Christelyken , overtuigen kunnen”?

*Deze vraag , niet beantwoordt zynde ,
 is ingetrokken.*

XXVII. VRAAG: *in het jaar 1785. tegen
 Januari 1787.*

„ Hoedanig is de staat der zeden onzer Na-
 „ tie geweest , sedert de oprichting van ons
 „ Gemeenebest , tot op dezen tyd? — Welken
 „ waren de oorzaken hunner verbetering of
 „ verergering? — En welken zyn de beste mid-
 „ de-

„ delen ter meer algemeene verbetering onzer
„ nationale zeden”?

*Deze vraag staat, zonder tyds bepa-
ling, open.*

XXVIII. VRAAG: *voor rekening van het*
BATAVIASCHE Genootschap.

„ De Wis- Natuur- en Teekenkunde, van
„ eenen bykans algemeenen invloed op alle
„ kunsten en handwerken zynde: — word ge-
„ vraagd op te geven: — welk het beste middel
„ zy, om die kundigheden algemeener in trein
„ te brengen; en derzelver aanleering, voor
„ min vermogenden, gemaklyker te maken?

Het antwoord van ADR. VAN SOLINGEN
*is met den gouden eerpenning be-
kroond: en zal in het XV. Deel ge-
plaatst worden.*

XXIX. VRAAG: *in het jaar 1786. tegen*
Januari 1788.

„ Welke schikkingen kunnen 'er, door de
„ gezamenlyke geleerde *Maatschappyyen* in
„ ONS VADERLAND, gemaakt worden: om, zon-
„ der elkander eenig hinder toe te brengen;

„ zonder de eene van de andere, of van eenig
 „ opperbewind, afhanglyk te maken; en over-
 „ eenkomstig elks oorspronkelyke inrichting:
 „ saam te werken tot bereiking van haar ge-
 „ meen doel: de bevordering van den bloei en
 „ de uitbreiding der kunsten en wetenschap-
 „ pen”? (*Vergelyk hiervoren XXIV. VRAAG.*)

Aan het antwoord van ANDREAS BONN
is de gouden medaille toegewezen: zie
in het XIV. Deel.

XXX. VRAAG: *in het jaar 1786. tegen 1788.*

„ Dewyl het gereede gebruik van PENNIN-
 „ GEN de ziel is van alle handelingen en be-
 „ dryven: op welke wys kunnen eerlyke en
 „ naarstige kooplieden, *commissionarissen*, of
 „ ondernemers van *fabriken* en *trafiken*, (die
 „ geene *obligatien*, of soortgelyke *effecten* be-
 „ zitten, om tot pand ter minne te kunnen
 „ overgeven: maar voorzien zyn van vaste
 „ panden; of pakhuizen, zolders, kelders, of
 „ winkels, met genoegsamen voorraad van goe-
 „ deren;) in deze *Provincie* van ZEELAND gele-
 „ genheid bekomen, om gelden *à deposito*, of
 „ op wissel, voor zekeren tyd, machtig te wor-
 „ den, ter voortzetting hunner zaken: zoodat
 „ tef-

„ teffens de geldfchieters zekerheid hebben
 „ voor de veilige herkryging van hoofdfom en
 „ intereffen”?

*Het antwoord van J. FR. MULLER is,
 in de jongftgehoudene algemeene Ver-
 gadering, den 7. van Wynmaand
 des jaars 1789. als het best voldoen-
 de, met den gouden eerpenning be-
 kroond.*

XXXI. VRAAG: *voor rekening van het*
 BATAVIASCHE Genootfchap.

„ Welken zyn de ziekten en kwalen der
 „ NEGERS in de *Nederlandsche* volkplantingen
 „ in de WestIndiën? — Welken zyn de uit-
 „ en inwendige teekenen van zulken derzel-
 „ ven, die (zonder behulp van eenen ervaren
 „ genees- of heelmeeft) door planters, of *di-*
 „ *recteuren*, kunnen genezen worden? en wel-
 „ ke middelen moeten zy daartoe gebruiken?
 „ — En welken zyn die ziekten of kwalen,
 „ wier genezing boven hun vermogen is”?

*Op deze vraag ziet het Genootfchap, zon-
 der tydsbepaling, met verlangen een
 voldoende antwoord, onder de bekende*

be-

belofte, te gemoet: zynde, ter aanmoediging, in de laatste algemeene Vergadering, aan de schryvers van twee verhandelingen: de eene in het jaar 1787. de andere in 1788. ingeleverd, eene zilveren medaille toegezegd, zoo zy hunne namen tydig bekend maken. Zie het Programma onlangs uitgegeven; en in het voorbericht van het XIV. Deel te vinden.

XXXII. VRAAG: in het jaar 1788. tegen Januari 1790.

„ Hoe is de aardrykskundige gesteldheid van
 „ ZEELAND (voornamelyk ook met betrekking
 „ tot de rivieren en stroomen) geweest, van
 „ de oudste tyden dat hetzelfde bekend is ge-
 „ raakt, tot aan het begin der Graaflyke rege-
 „ ring? — Welke veranderingen zyn in dezelve
 „ voorgevallen, sedert dat laatste tydperk, tot
 „ aan het einde der veertiende eeuw? — Is na-
 „ derhand hare gesteldheid dezelfde gebleven;
 „ of heeft zy ook merkelyke veranderingen
 „ ondergaan? zoo ja! welken waren dezen? —
 „ en van welken invloed zyn alle die verande-
 „ ringen geweest: zoo op het huishoudelyke
 „ be-

„ bestaan; als op het staatswezen van dat Land-
 „ fchap”?

XXXIII. VRAAG: *voor rekening van het*
 BATAVIASCHE Genootschap.

„ Wat is de reden, dat de kinderpokjes
 „ (*variolae*), op byzondere tyden en plaatsen,
 „ fomtyds onverwacht zich openbaren, en zeer
 „ geweldig woeden; terwyl anderen, zelfs in
 „ de nabuurfchap, daarvan op denzelfden tyd
 „ geheel bevrydt zyn? — Hangt zulks af van
 „ eene byzondere gesteldheid in den damp-
 „ kring; van de hoedanigheid der fteden en
 „ plaatsen; van het voedsel; of andere oorza-
 „ ken? — Zyn 'er ook voorbehoedende mid-
 „ delen ten dien opzichte te bedenken?

XXXIV. VRAAG: *Nog is in het jaar 1788.*
tegen Januari 1791.

(*onder toezegging van den gewonen gouden*
eerpenning, en VEERTIG gouden dukaten boven-
dien) dit voorstel gedaan: "De Keuren van
 „ ZEELAND, in eene goede Nederduitfche taal
 „ overgebracht, en met korte aanmerkingen,
 „ ter opheldering, voorzien”.

Op deze drie vragen; gelyk ook op de
 twee

LXXII LYST DER PRYSVR.

twee volgenden, verwacht men de antwoorden tegen den bepaalden tyd.

XXXV. VRAAG: *in het jaar 1789. tegen Januari 1791:*

Het Genootschap vordert: "Een volledig „ *compendium* van de STRAFBEPALENDE WET- „ TEN, die thans in de *Nederlanden* plaats „ hebben; en eene opgave van de wyze, op „ welke die behooren ingericht te worden: — „ zoodat tusfchen dezelve, en de misdaden, „ eene gepaste evenredigheïd gevonden worde; „ die niet te streng is, en echter voldoen kan tot „ het oogmerk, om aan de misdadigers gevoel „ te doen hebben van hunne euvel daden, en „ tot affchrik te firekken aan anderen”.

XXXVI. VRAAG: *voor rekening van het BATAVIASCHE Genootschap.*

„ Welken zyn de gefchiktste middelen, om „ nuttige ontwerpen, door deskundigen in de „ verhandelingen van geleerde Genootfchappen „ en andere werken opgegeven, tot nut der „ burgerlyke maatschappy in trein te bren- „ gen”?

BEREDENEERD
REGISTER

VAN ALLE
VERHANDELINGEN

EN
STUKKEN,

DIE IN DE
TWAALF EERSTE DEELEN

DER
VERHANDELINGEN VAN HET ZEEUW-
SCHE GENOOTSCHAP DER WE-
TENSCHAPPEN, TE VLISSINGEN,

GEPLAATST ZYN.

A.

AARDRYKSKUNDE (HEILIGE). *Bydragen tot dezelve:* door JUSTUS TJEENK. II. Deel, bl. 465—600. Na een kort voorstel, over het aangename en nuttige der Heilige aardrykskunde; bl. 465. en over't gene men, in deze *Bydragen* over dezelve,

onder de aandacht moet houden; *bl.* 467. begint de Schryver met het woord ארץ *aarde*; en onderzoekt, in hoever het eenig licht over de H. Landbeschryving kan verspreiden: by welke gelegenheid hy aanwyst, dat het veelmalen eene *aarde* beteekent, die *woest* en *ledig* is: *bl.* 472. van hier, dat het eene wilde en woeste zandvlakte, en wel het woeste *Arabië*, te kennen geeft; I. KON. IX: 18. *bl.* 487. gelyk ook JES. XVI: 1. *bl.* 491. wanneer tevens over de levenswys, en rykheid in vee, vooral in schapen, van de *Nabatheën* en *Kedarenen* gehandeld word: *bl.* 497. het gene aanleiding geeft tot opheldering van JER. XLIX: 30. *bl.* 522. waarna de vorige draad (de verklaring van JES. XVI: 1.) word vervolgd: en ondertuſſchen onderzocht, of het *Selahg* der *Nabatheën* hetzelfde zy met dat der *Edomiten*? waartegen gewichtige bedenkingen worden ingebracht: *bl.* 533. Hierop gaat de Schryver over tot PS. CVI: 27. en CVII: 3. *bl.* 539. — het gene hem aanleiding geeft tot opheldering van PS. LXVIII: 11. *bl.* 541. en van EXOD. XIV: 3. *bl.* 552. gelyk ook van JOB I: 7. en II: 6. *bl.* 560. Inmiddels word JOB XII: 8. toegelicht; en tevens aangewezen, hoe luisterryk de schefſelen in deze barre zandwoestynen getuigenis geven van hunnen Schepper: *bl.* 569. waarna JOB XXXVII: 13. word opgehelderd: *bl.* 575. En, daar het land der belofte ook in vele plaatsen zandig was, word hieruit MATT. VII: 26. en LUC. VI: 49. *bl.* 584. JOB IV: 19. *bl.* 585. PS. LXXII: 16. *bl.* 587—600. opgehelderd.

Vervolg der Bydragen: door J. TJEENK, *V. Deel*, bl. 465—602. Op grond van het gene, in de vorige Verhandeling, omtrent het woord ארץ, *aarde*, in de H. Aardrykskunde gebezigd, is bygebracht; zoekt de Schryver eenige duistere plaatsen op te helderen: en wel ps. XLII. bl. 465. (by welke gelegenheid eene beschryving van het *Land der Jordane* word gegeven; en vooral van den berg *Hermon*; het gene aanleiding geeft, om verscheidene plaatsen met een woord toe te lichten: vooral ps. CXXXIII. bl. 478) — wanneer de opheldering van ps. XLII. weder word vervolgd; bl. 496. en tevens onderzocht, waarop in ps. CIII: 15, 16. job VIII: 9. ps. XC: 5, 6. job VI: 15—17. en XIV: 11. joël I: 9. JER. XIV: 1—6. job XXXIX: 4—6. word gezinspeeld; bl. 501. en dat stuk voortgezet tot bl. 543. Hierop word, in de aantekeningen op het *Land der Jordane*, gehandeld over jos. XIX: 34b. bl. 544. (en met een woord II. KON. XIV: 28. opgehelderd; bl. 552.) terwyl dit gedeelte der bydragen word besloten, met eene behandeling van ps. CV: 30. bl. 566. (inmiddels aan JES. XXIII: 3. eenig licht bygezet; bl. 569. gelyk ook JES. XVIII: 2. bl. 577. JER. XLVI: 8. bl. 578. AMOS VIII: 8. IX: 5. bl. 582.) Eindelyk word eene bedenking, tegen de te voren opgegevene beteekenis van het woord *Erets*, uit beschouwing van de eigenlyke gesteldheid van *Egypteland*, weggenomen; bl. 590. waarop dit stuk, na eene korte verdediging van een gezegde van MANILIUS, omtrent het eiland *Cyprus*, word

4 ABJ. ADON. אֹב. ALDEB.

geëindigd, met uit het bygebrachte op te maken, dat de voorgestelde beteekenis van het woord *Erets* in volle kracht pasfe op ps. CV: 30. bl. 601.

ABJATHAR *rechtvaardig gestraft*: zie SALOMO'S *kroonrecht*.

ADONIA, *wegens hoog verraad gestraft*: zie SALOMO'S *kroonrecht*.

אֹב en אֹבוֹת: *Verhandeling over deze woorden*: door JUSTUS TJEENK. I. Deel, bl. 546—584. waarin de geleerde *Aucteur* JES. XXIX: 4. opheldert, door overweging van de donkere en akelige holen, uit welken der Heidenen godspraken geschiedden; waaruit geestberoerende dampen opstegen, die de priesterinnen van LOXIAS tot woede en razerny vervoerden; zoo dat zy een naar en piepend geluid voortbrachten: van welke holen die woorden gebezigd worden. Om dit nader aan te wyzen, word derzelve eigenlyke en ontleende beteekenis verder ontwikkeld; uit de oude geschiedenis met vele voorbeelden opgehelderd; en daardoor aan verscheidene plaatfen der H. S. cenig licht bygezet: en eindelyk word het bygebrachte op *Jerusalem*, ten tyde van deszelfs laatste en allerbenaauwendste belegering door de *Romeinen*, overgebracht: van welke tydsomftandigheden bovengemelde plaats uit JES. XXIX: 4. verklaard word.

ALDEBARANS *bedekking door de Maan, waarge-*

nomen te VERSAILLES, den 14. April 1774.— vergeleken met dezelfde waarnemingen, te PARYS, te PETERSBURG, GENEVE, en BRUSSEL, gedaan: door M. MECHAIN. V. Deel, bl. 307—323.

ALPHABET-PSALMEN. *Zie Beurtgezangen (gewyde).*

APOCYNUM. *Waarneming omtrent eene byzondere eigenschap van de APOCYNUM, in het dooden van sommige soorten van vliegen: door E. P. SWAGERMAN. V. Deel, bl. 281—306. Na eene naauwkeurige en ontleedkundige beschryving der bloemen van deze plant: bl. 281. toont de Schryver, uit de inwendige structuur van de bloem, hoe die vliegen, door derzelver honigachtige reuk verleidt, haren zuiger, om het zoete vócht naar zich te trekken, zoodanig tusfchen derzelver ftofknopjes (antherae) beklemmen en verwarren, dat deszelfs terugtrekken haar onmogelyk is; en dat dit de ware oorzaak van haren dood in deze bloem zy: bl. 292. terwyl men eene uitlegging van de, ter opheldering bygevoegde, Afbeeldingen vindt, bl. 304—306.*

FOLIO ANDROSAEMI. *Vervolg op de Verhandeling van deze plant: (zie V. Deel, bl. 281) dienende tot opheldering, zoo van het maakfel en de samenftelling der deelen van de bloem, als van den zuiger der vliegen: door E. P. SWAGERMAN. IX. Deel: achter de Prysverhandelingen: bl. 1—32. Na eene inleiding, waarin de naauwkeurige Na-*

6 APOCYNUM. ARMEN.

tuurkenner redenen geeft, waarom hy dit vervolg heeft vervaardigd: *bl. 1.* geeft hy eene beschryving omtrent den bloemkelk; *bl. 4.* het bloemblad; *bl. 5.* de helmpjes; *bl. 6.* de helmstyltjes; *bl. 9.* de honigkasjes; *bl. 10.* het vruchtbeginfel; *bl. 12.* het stampertje; *bl. 13.* het merk; *bl. 14.* den zuiger van de vlieg; *bl. 16.* en dan eenige nadere ophelderingen, omtrent sommige stukken in zyne voorgaande Verhandeling; *bl. 22.* waarby eene uitlegging der afbeeldingen op ééne Plaat ten besluite gevoegd word, *bl. 28—32.*

ARMEN. Over de beste wys om dezelve te onderhouden.

————— Ie ANTWOORD *op de vraag:* „hoedanig
„ is de wys, om de armen, zoo binnen de ste-
„ den, als op het platte land van het *Vereenigde*
„ *NEDERLAND*, en in het byzonder van *ZEELAND*,
„ te ondersteunen; en bestendig aan den kost te
„ helpen? welke, voor de *Diakonyen* en Armen-
„ middelen min bezwarende; voor de armen zel-
„ ven nuttiger; en voor de burgerlyke maatschappy,
„ waarvan zy leden zyn, voordeeliger zy: dan
„ die wyze van bedeeeling, welke nu byna alom-
„ plaats heeft?” door *JOH. HARGER. VII. Deel,*
bl. 3—138. met aantekeningen, zoo wegens het
Genootschap, als uit onbekroonde Verhandelingen.

Na dat de Schryver het voorname doeleinde van deze vraag, en de billyke voorwaarden in dezelve, heeft opgegeven; wylt hy eenige zaken aan, waarop in de
de

de beantwoording moet gelet worden. *bl. 3.* Om het gewichtige doeleinde te bereiken, moet men bedacht zyn op middelen, om het getal der bedeelingen, en dus ook der armen, te verminderen; en hiertoe komt *vooreerst* in aanmerking, de opvoeding van derzelver kinderen: waartoe de oprichting en verbetering der scholen vooral vereischt word; als by voorbeeld die te ROTTERDAM: *bl. 6.* een nauwkeurig onderzoek, omtrent de uitgiften der armen-penningen. *bl. 31.* Wat gevorderd worde ten aanzien der Godshuizen? *bl. 38.* van hen die van elders inkomen? *bl. 42.* van de zieken- of gasthuizen; en verscheidene andere middelen, waardoor men de inkomsten der armenpenningen zoude kunnen vermeerderen: *bl. 57.* Maar vooral moet men in dezen op handwerken bedacht zyn, om hierdoor de armen bestendig aan den kost te helpen; waarvan 'er eenigen aan de hand worden gegeven: en wat daartoe zoude vereischt worden? *bl. 61.* terwyl eenige bedenkingen tegen het bygebrachte worden opgelost: *bl. 99.* Het nuttige, dat uit het voorgestelde te wachten zy, indien het werd ingevoerd, vooral met betrekking tot de wyze van bedeeling, welke thans meestal in gebruik is: *bl. 107.* Eindelyk word aangewezen, hoe de scheepvaart, voor de jeugd daar toe lust hebbende, ten meesten nutte kan geoeffend worden: *bl. 114—138.*

IIe ANTWOORD op dezelfde vraag: door
NICOL. HENDR. VAN CHARANTE. *VII. Deel, bl.*
139—200. ONS NEDERLAND is, boven andere ge-

westen, beroemd wegens liefdezorg omtrent de armen: dan deze word van velen schendig misbruikt. Van hier het verval in der armen fondsen; en wat al tot herstel aangewendt zy? Uit overweging van deze stukken word de aanleiding tot de voorgestelde vraag afgeleid, en derzelve aanbelang aangewezen. *bl.* 139. In derzelve beantwoording word *eerst* onderzocht: hoedanig het middel, ter ondersteuning en tot het bestendig aan den kost helpen der armen, behoore te zyn? Niet door liefdegaven; (waarover eene zeer uitvoerige *aanmerking* in eene *noot*;) maar door eigen vlyt en arbeid: en wat hiertoe vereischt worde? en dat wel op eene voordeeliger wyze voor de *Diakonyen*, dan de tegenwoordige; zoo dat tevens het nut der Maatschappy daardoor bevorderd word: *bl.* 145. Maar, welk handwerk voldoet aan alle die vereischten? dit is de *tweede* naarforsching: het linnenweven, met den aanleve van dien. *bl.* 166. De *derde* vraag is: welk plan men, in de oprichting en voortzetting dezer onderneming, te volgen hebbe? Dit word aangewezen: zoo ten aanzien van het bestuur der reedery; als van de wyze, om dezelve aan te vangen; en de vereischte geldmiddelen te vinden: *bl.* 178. Eindelyk worden eenige tegenbedenkingen geopperd en beantwoordt: *bl.* 192—200.

אֲרֵי: Over den oorsprong, de beteekenis, en het gebruik van dit woord, in de *H. Landbeschryving*: zie *Aardrykskunde (Heilige)*.

B.

BEGRAVEN DER LYKEN *in de steden en kerken.* *Verhandeling over dit onderwerp:* door J. W. TE WATER. *IV. Deel, bl. 629—667.* Dat het begraven der lyken, van de vroegste tyden, gebruikelijk zy geweest, merkt de geleerde Schryver vooraf aan: *bl. 629.* en dan leidt hy uit derzelve oorsprong af, dat de wyze van begraven niet schadelijk moge zyn; en dus niet in de steden en kerken geschieden. *bl. 631.* Deze gewoonte strydt met de oudheid: *bl. 633.* derzelve oorsprong: *bl. 637.* zy is schadelijk. *bl. 639.* Hoe roemruchtig derhalven is het verbod van deze gewoonte in verscheidene Ryken en Steden? *bl. 645.* als ook eene meeningte voorbeelden van groote mannen. *bl. 650.* Niet tegenstaande al het bygebrachte heeft die dwaze gewoonte echter hare voor spraken, vooral in den beroemden HERVEY: die wederlegd word; gelyk ook andere schynredenen. *bl. 652.* Besluit, ter affchaffing van die gewoonte: en hoe zulks, zonder vrees voor nadeelige gevolgen, het beste zoude kunnen geschieden? *bl. 661—667.*

binnen de steden en kerken.

Ic ANTWOORD *op de vraag:* „dewyl de schadelijkheid der begrafenissen binnen de steden en kerken, ten vollen bewezen, en vry algemeen bekend is: welken zyn de verschildende redenen, dat die nadeelige gewoonte in deze REPUBLIK blyft stand houden? en welken zyn de beste mid-

„delen, om dezelve te doen ophouden”? door Mr. JOH. DID. VAN LEEUWEN. XII. *Deels*, 1. *stuk*: *bl.* 1—86. Vooraf laat de geleerde Schryver eene inleiding gaan, ter aanwyzing van de gepastheid dezer vraag: *bl.* 3. dan verdeelt hy dezelve, overeenkomstig het voorstel, in twee hoofdzaken: *vooreerst*, in eene redengeving, waarom die nadeelige gewoonte in onze REPUBLIK nog al blyft stand houden; terwyl derzelve schadelykheid ten vollen bewezen, en vry algemeen erkend is.: — en *dan* in de VRAAG *zelve*: welke zich mede in twee deelen splitst: — *vooreerst*, welke de verschillende redenen zyn, waarom die nadeelige gewoonte nog al blyft stand houden? *ten anderen*, welken de beste middelen zyn, om dezelve te doen ophouden? *bl.* 5. In 't *eerste* deel vindt men eene *tweeledige* vooronderstelling: dat namelyk de schadelykheid dier gewoonte niet alleen ten vollen *bewezen*; maar ook vry algemeen *erkend* zy. Het eerste staat de Schryver volkomen toe; *bl.* 6. maar aan 't andere kan hy zoo volledig zyne toestemming niet geven, uit aanmerking van het eerste deel der vraag *zelve*: de redenen, waarom die gewoonte nog al blyft stand grypen: van welke wel eene der voornaamste is, dat derzelve schadelykheid onder ons nog niet genoeg bekend is, en erkend word: *bl.* 8. blykens de redenkavelingen, welken van velen daartegen worden aangevoerd: *bl.* 10. en dat 'er nog zoo weinige voorbeelden in ons Land zyn, die zulks ter naervolging staven. *bl.* 14. Echter is 'er nog eene meenigte andere redenen, die voortvloeijen uit onkunde;

de; bygeloof; verkeerde vooroordeelen, dat het buiten begraven fchandelyk zy; uit eene zucht, om by zyne voorouders begraven te worden; uit verkleefdheid aan oude gewoonten; enz. doch gebrek aan genoegfame overtuiging van het fchadelyke, fchandelyke, en bygeloovige dier gewoonte, is de voornaamfte reden: *bl.* 15. Dan, behalve deze redenen, zyn 'er nog anderen: het benadeelen van de inkomsten der kerken; *bl.* 25. dat men niemand van zyn recht en eigendom kan ontzetten; *bl.* 27. terwijl by anderen eene al te groote onverschilligheid omtrent dit ftuk plaats heeft: *bl.* 30. Hierop word het *tweede* deel der vraag beantwoordt: welken de beste middelen zyn, om die nadeelige gewoonte te doen ophouden? Dit kan gefchieden: of door eene tegenovergeftelde gewoonte; of door eene uitdrukkelyke wet; of wel door deze beide wyzen te faam gevoegd: *bl.* 32. Het eerfte kan door byzondere perfoonen gefchieden; het tweede alleen door de wetgevende macht: *bl.* 33. om heiden hiertoe te bewegen, worden eerst *voorbereidende* middelen opgegeven: — de meerdere overtuiging en bekendmaking van 't fchadelyke, fchandelyke, bygeloovige, en onvoeglyke dier gewoonte: *bl.* 37. opwekkingen en aanmoedigingen tot het begraven buiten de fteden en kerken: *bl.* 47. Maar hoe de kosten, tot het aanleggen van zulke begraafplaatsen, te vinden? *bl.* 50. Zullen alzulke pogingen van byzondere perfoonen wel toereikende zyn? *bl.* 53. Zoude het invoeren van buiten te begraven geene oproerige gevolgen, gelyk

lyk onlangs te ARNHEM, veroorzaken? *bl.* 55. Hoe de Overheid in zulk een geval zich te gedragen hebbe: *bl.* 62. en welke middelen, ter bevordering hiervan, om namelyk dezelve daartoe te bewegen, zouden dienen aangewend te worden? *bl.* 65. en zoo men hierin slaagde: hoe dan de zaak best in te richten: zoo dat noch kerk, noch iemand, nadeel daarby lyde; en dezelve eene algemeene goedkeuring wegdrage? *bl.* 71. maar hoe hiertoe de eerste onkosten te bekomen? *bl.* 79. Eindelyk geeft de *Aucteur* een plan op, om ter zyner plaatse, gesteld dat de Overheid niet medewerkte, het begraven der lyken buiten in te voeren: *bl.* 82. Opwekking ter naarvolging in deze! *bl.* 84. het flot: *bl.* 85—86.

IIc ANTWOORD: door CORNELIS TERNE. *XII. Deels, 1. stuk: bl.* 87—212. Na eene inleiding, over eene meenigte wél beredeneerde en gemeen gemaakte plans, omtrent verscheidene gewichtige onderwerpen; maar welker uitvoering door onze Overheden niet begunstigd word; gelyk door voorbeelden word aangewezen: *bl.* 87. past de geleerde Schryver dit op het tegenwoordige stuk tõe: *bl.* 102. en dan gaat hy ter beantwoording van de twee voorgestelde vragen over: (de schadelykheid der begrafenissen, binnen de steden en kerken, volgens het voorstel, als bewezen en erkend vooronderstellende:) *bl.* 105. en wel, *vooreerst*, door de verschillende redenen, welken veroorzaken, dat die nadeelige gewoonte,

in deze *Republik* nog blyft stand grypen, in die-voegen aan te wyzen; dat hy tevens, by de opgave van een ieder derzelve, het middel voorftelt, om die redenen te verminderen of weg te nemen.

Onder die redenen telt hy *eerst*: dat velen van de fchadelykheid dier gewoonte in onze *Republik* nog niets weten: *bl.* 106. elk dus is verplicht, dezelve by alle mogelyke gelegenheden bekend te maken; *bl.* 113. en dit niet alleen met mond en pen, maar vooral met hun voorbeeld. *bl.* 118.

Ten tweeden, 'er is gebrek aan goede en wel ingerichte kerkhoven buiten de fteden: *bl.* 119. deze oorzaak moet dus door de Overheden worden weggenomen: *bl.* 126. en hoe die in de uitvoering van dit ftuk behooren te verkeerem? *bl.* 130. maar zal het begraven buiten niet met vele moeilykheid verzeld gaan? *bl.* 133.

opwekking aan de Overheden! *bl.* 138. *Eene derde reden* is te vinden in de voordeelen, welken de kerken daaruit trekken; waarom het begraven buiten, in vele fteden, zelfs is bezwaard: *bl.* 143. deze bezwaren moeten 'er afgenomen worden; terwijl 'er op verfchillende wyzen voor de inkomsten der kerken kan gezorgd worden. *bl.* 153.

Eene vierde reden is, dat oude gewoonten, hoe fchadelyk ook, in *Republiken* moeilyk te verbeteren zyn; vooral niet met éénen fprong. *bl.* 164.

Eene vyfde is het heerfchende bygeloof, de valfche Godsdienst, en onkundige wanbegrippen: dezen moesten meer beftreden en tegengegaan worden. *bl.* 178. Als *eene zesde reden* kan men befchou-

wen verkeerde hoogmoed, eerzucht, pracht, en staats: *bl.* 194. hoe hieraan perk en paal te stellen? *bl.* 201. *Eindelyk* worden eenige bedenkingen en zwarigheden opgelost: *bl.* 206. waarmede deze Verhandeling word besloten: *bl.* 211.

AANHANGSEL van AANTEEKENINGEN, *verzameld uit de niet bekroonde Verhandelingen, tot nadere staving en opheldering der gekroonden; en geschikt naar de bladzijden van den Heer VAN LEEUWEN: door A. 'S GRAVEZANDE. XII. Deels, 1. stuk: bl.* 213—250. In dit Aanhangsel vindt men vooraf eenig bericht, omtrent de *ingekomene en niet bekroonde Verhandelingen*; en waarom twee derzelve zyn geoordeeld niet gevoeglyk tot den prys in aanmerking te kunnen komen? *bl.* 213. Hierop volgen de AANTEEKENINGEN zelve, en wel van eenige schryvers omtrent dit onderwerp. *bl.* 216. Dat het gemeen niet genoeg omtrent de schadelykheid der bestredene gewoonte overtuigd zy: *bl.* 217. nopens de voorwaarden, welken de Heer HERVEY vorderde: *bl.* 218. nopens de onvoeglykheid en schadelykheid dier gewoonte; en strydig met maatregelen, meenigmalen, tot wering van den voortgang van besmettelyke ziekten genomen: *bl.* 219. soortgelyke gevallen als te *Bruinisse: bl.* 221. vervelende uitwasemingen in de kerken, na de begrafenissen. *bl.* 222. Betrekkelyk de gewoonte der voorouderen: *bl.* 224. Over de begraafplaats in de *duinen by Sche-*

Scheveninge, door den Heer PERRENOT opgericht; *bl.* 225. die te *Zuilen*, door den Heer THUIL VAN SE-ROOSKERKE; *bl.* 227. en door den Heer VAN DE CAPELLEN TOT DEN POLL. *bl.* 228. Over het niet behoorlyk bedekken der doodkisten by het begraven; zoo wel op de kerkhoven, als in de kerken: *bl.* 229. over het bygeloof: *bl.* 231. het begraven buiten word voor schande gehouden. *bl.* 233. In eene éénhoofdige regering gaat zulk eene zaak gemakkeliker; terwyl men vele voorbeelden daarvan heeft by onderscheidene Volken: *bl.* 235. men vindt veelal een beletfel by de *Regering* van steden en dorpen. *bl.* 238. Ten aanzien van het bestaan der kerken, en derzelve bedienden: *bl.* 240. omtrent het gebruik der almanakken in dezen: *bl.* 242. over het gebeurde te *Arnhem*. *bl.* 243. Hoe de *Magistraten* in het schikken der begraafplaatsen buiten de steden zich dienen te gedragen? *bl.* 244. de oude begraafplaatsen behooren ongeeroerd gelaten te worden: *bl.* 248. hoe de noodige onkosten te vinden? *bl.* 250.

BELETTE DOORZWELGING. *Ontleedkundig bericht van dit geval: door F. T. REITZ. V. Deel, bl.* 460—464.

BEURSGEZWEL. *Ontleedkundige waarneming van een verwonderingswaardig BEURSGEZWEL, in de holligheid van de borst van een dood lichaam gevonden: beschreven in het Latyn door G. DE WIND;*

en vertaald door ABR. MULLER. III. Deel, bl. 491—504. met eene juiste afbeelding in plaat.

BEURTGEZANGEN (GEWYDE). *Verhandeling over dezelve:* door JOSUA VAN IPEREN. III. Deel, bl. 358—434. Derzelver verscheidenheid. bl. 358. Eenige regelen, ter ontdekking van dezelve, waar zy mochten voorkomen; en ter onderscheiding der zangen en tegenzangen in dezelve: opgehelderd door eene meeningte voorbeelden, uit ongewyde schryveren; bl. 364. en uit gewyden: bl. 387. in dezen onderscheidt men twee-zangen en veelzangen: bl. 392. en betrekkelijk tot de eerstgenoemden word eene proeve genomen, om de opgegevene regelen daarop toe te passen: en wel met betrekking tot het Lied van MOSES; DEUT. XXXII. bl. 394. het Lied van DEBORA; RICHT. V. bl. 416. het Hooglied van SALOMO. bl. 421. Verder zyn als beurtzangen aan te merken, ps. L; en CXIX. alle *Alphabet Psalmen*; SPR. XXXI: 10—31. de *Klaagliederen* van JER. I—IV. bl. 423. misschien ook nog verscheidene andere *Psalmen*; als de XXIX. CL. CXXXVI. CVII. bl. 427. Of de SELA's niet dienen, om eenen afwisselenden persoon aan te duiden als b. v. ps. XXIV? bl. 432. ook komen die in 't *Gebed* van HABAKUK voor: bl. 433.

BEVEREN. *Over de oudheid en lotgevallen van het Land en de Baronie van BEVEREN:* zie V. Deel, bl. 32—34.

BEVRUCHTE ORANJEAPPEL. *Natuurkundige waarneming omtrent denzelfen: door L. BOMME. VII. Deel, achter de Prysverhandeling geplaatst, bl. 208—212. Dezelve word naauwkeurig beschreven, zoo als een kleine oranjeappel, in het midden van een' grooten, zich bevond; en in Plaat afgebeeldt.*

BEZOAR *Orientele; het nagemaakte van KOROMANDEL; en het Westersche. Zie Steenen (dierlyke).*

BISCUIT of TWEEBAK. *Hoe best op de schepen voor de wormen te beveiligen? Dit word, uit eene Verhandeling van J. B. X. JOYEUSE, kortelyk opgegeven in het Historische bericht vóór het VIII. Deel, bl. 19.*

BLAAS. *Ziekten van dezelve, en van den pisweg: zie Kaarsje (verwydend).*

BREUKSNEDE. *Waarneming van eene liesbreuk, door middel van de breuksnede gelukkig genezen: door F. H. GRAM. By de opening bleek, dat het omentum niet alleen verstorven was; maar ook het voorste gedeelte van den darm, ter grootte van eenen deuit: dat zich aan den ring vasthechte, en gelukkig genas. Dit geval, en de wyze van behandeling, word beschreven: I. Deel, bl. 595—605.*

BREUKTALLEN. *Grondig onderwys in de behandeling der BREUKTALLEN, zoo gemeenen, als decimalen of tientalligen, benevens de daarafhangende*

rekeningen: door Mr. WILH. OTTO REITZ. *I. Deel*, bl. 293—386. In de voorrede merkt de wiskundige Schryver aan: dat de *Nederlanders* in hunne taal nog missen eene volkomene *spraakkunst*; een volledig *woordenboek*; en een grondig onderwijs der *decimale* of tientallige *rekeningen*. bl. 293. De Verhandeling over dit laatste onderwerp word in twee *afdeelingen* onderscheiden. De *eerste* gaat over de GEMEENE breuktallen: en wel over derzelver natuur en eigenschap; bl. 297. derzelver verkorting; bl. 303. oplossing; bl. 311. herbren- ging; bl. 313. vergadering; bl. 314. aftrek- king; bl. 321. vermenging; bl. 322. en deeling; bl. 327. terwijl de *tweede afdeeling* zich bepaalt tot de TIENDREKENING en *tiendebreuken*: en wel tot derzelver natuur en eigenschap; bl. 333. hoe gemeene breuken tot tiendebreuken te brengen? bl. 335. oplossing derzelven: bl. 339. Tiendetafels en derzelver gebruik: bl. 343. de vermeenging of vermeeniging der tiendebreuken; bl. 356. en deeling derzelven; bl. 367—386.

BYSSUS. Zie *Linnen*.

C.

CALLOO. *De oudheid en lotgevallen dezer heer- lykheid*: zie *V. Deel*; bl. 42—45.

CATARACT. Zie *Staar*.

CHRISTENEN (*St. Thomas*). Zie *Joden te Cochim*: en wel in het *Vervolg der geschiedkundige naarrichten*.

COMEET (*Beginselen der*) van het jaar 1779. zyn-
de de 64ste, wier loopkring berekend is: door J. P.
FOKKER. *VIII. Deel*, bl. 513—530. De *Auteur* stelt
alhier zyne waarnemingen voor, omtrent den schyn-
baren; en de berekening, van den waren loop dier
comeet: voegende daarby eene tafel van eenige *geö-*
centrische plaatfen; en twee Platen wegens den
loopkring derzelve.

————— *Waarnemingen der Comeet van 1780*, door
den Heer MECHAIN. *VIII. Deel*, bl. 531—539. zyn-
de deze *comeet* de 65ste, van welke men den loop-
kring heeft berekend: terwyl zy op geenen van die
gelykt, welken men tot hier toe heeft waargenomen.

COMPAS. *Miswyzing van 't zelve*, door den donder
veroorzaakt. *III. Deel*, bl. 615—616.

D.

DARMNET. *Verstopping van 't zelve*: zie *Verstrop-*
ping.

DIAKONEN. Zie *Armen*.

20 DIER. DOEL. DOND. DOORZW.

DIEREN. GODS *goedheid in de bepaling van derzelve dood*: zie GODS *goedheid*.

DIERPLANTEN. Zie *Zee-insect*.

DOEL (DE). *Derzelve oudheid, stichting, en lotgevallen*: zie *V. Deel*, bl. 35—41.

DONDERSTEENEN. De zogenaamde dondersteenen zyn maar versteende zeeappelen. Zie *Histor. Voorber. VI. Deel*, bl. 63.

DOORZWELGING. *Bedenkingen over eene moeilijke doorzwelging en inhouding van spys en drank*: door NIC. GEORG. OOSTERDYK, J. Z. *VII. Deel*, geplaatst achter de Prysverhandelingen, bl. 185—207. Dit geval: dat in vele opzichten van de gewone belette doorzwelging verschillende was; doch in anderen eenige overeenkomsten met dezelve had: word opgegeven, bl. 185. nader opgehelderd: bl. 189. En dan merkt de Schryver aan: (1.) dat 'er waarlyk *dysphagia* door wormen kan veroorzaakt worden; bl. 190. (2.) dat eene grootere gevoeligheid, of sterkere prikkeling der zenuwen, alveeltyds hare uitwerking heeft op de deelen by of omtrent de keel; bl. 193. (3.) dat weekmakende middelen somtyds de beste *antispasmodica* zyn; bl. 195. (4.) dat uit de ongesteldheid der eerste wegen die der *extremitäten* meermalen volgt. bl. 198. — Een tweede geval word beschreven van een' persoon, gestorven aan eene braking, veroorzaakt door eenen beletten door-

doortocht van spys en drank uit 'de maag in de darmen; die zyn' oorsprong aan misbruik van sterken drank verschuldigd was. *bl.* 199—207.

(belette). Zie *Belette doorzwelging*.

DORESTADUM *der* BATAVIEREN, *door de* NORMANNEN *ontrust en geplunderd; en het gevoelen van den Heer* B. HUYDECOPER *getoetst*: door J. DE RHOER. *V. Deel, bl.* 324—422. Deze Verhandeling is in *drie* hoofdstukken verdeeld. In het *eerste* word de gewone gedachte voorgesteld, dat het *Vicus* BATAVODURUM by TACITUS, *Wyk te Duurstede* zoude zyn; veelmalen elders *Dorostatus*, *Dorostadium*, of DORSTADUM genoemd: 't gene van B. HUYDECOPER is tegengesproken, die daardoor eene stad verstaat, welke aan den mond der *Elve* gelegen, en door de *Normannen* verwoest zoude zyn: 't gene ook door anderen word beweerd. *bl.* 324. Dan het geschil is: of de aanvallen, in de IX. eeuw geschiedt op *Dorostadium*, van het *Utrechtsche* WYK TE DUURSTEDÉ al of niet moeten verstaan worden? Het eerste word beweerd; en uit getuigenissen gestaafd: by welke gelegenheid de geschiedenis van die zeeoovers tevens word opgehelderd; en de oorsprong van den naam DAVENTRIA (*Deventer*) in het voorbygaan aangewezen. *bl.* 335. In het *tweede* hoofdstuk word, eerst, uit de gedenkstukken der oudheid, de vermaardheid van die stad in de middeneeuw aangetoond; als, onder anderen,

dat 'er 52. hoofdkerken zouden geweest zyn: en dan worden verscheidene andere getuigenisfen bygebracht, die het gevoelen van den Schryver meer of min begunstigen. *bl.* 373. In het *derde* hoofdstuk worden de bewyzen van den Heer HUYDECOPER getoetst, en wederlegd: *bl.* 400—422.

DRACUNCULUS. *Aanmerkingen over denzelven:* door B. HUSSEM. *II. Deel, bl.* 443—464. Na eene opgave van vroegere en latere schryvers, die hunne gedachten omtrent dit gebrek hebben opgegeven: *bl.* 443. stelt de *Auteur* zyne waarnemingen in de *Westindiën*, en voornamenlyk op *Curacao* gemaakt, voor: waaruit blykt, dat het een levende worm zy, die zeer verschillende namen draagt; en dat men met dien worm eenen geruimen tyd kan besmet zyn, eer het ongemak zich openbaart. *bl.* 445. Deze worm word nader beschreven *bl.* 448. Over de wyze der besmetting, zyn de gedachten zeer verschillende. *bl.* 450. Onze Schryver wil, dat dezelve alleen uitwendig geschiede, door het baden in zee, en waschen met putwater. *bl.* 452. Deze wormziekte heerscht niet altoos even sterk; *bl.* 455. derzelve verschynselen zyn ook niet altyd dezelfde: *bl.* 456. derzelve behandeling is insgelyks verschillende. *bl.* 457. Eenige waarnemingen, over de verscheidene wyzen, op welken de *dracunculi* te voorschyn komen. *bl.* 459. Geen behoedmiddel tegen deze ziekte; dan zich niet te waschen noch baden in put- of zeewater: *bl.* 463

DYEBEEN. *Verhandeling over een zeldzaam gebrek van het dyebeen: door NIC. GEORG. OOSTERDYK. II. Deel, bl. 343—360.* In deze Verhandeling word eerst de gesteldheid der lyderes; de aanleidende oorzaak tot, en de verergering van, haar ongemak beschreven: dan de vergeefs aangewende pogingen des Schryvers, met de gevolgen, tot haren dood toe, verhaald; benevens de ontleding: terwyl het gebrek van het dyebeen in eene Plaat word afgebeeldt: en eindelyk eenige aanmerkingen gemaakt, om uit mislukte gevallen nut en licht te trekken, tot gelukkiger beoefening van de Geneeskunde.

DYKEN. Zie *Zeedyken.*

E.

ECHITES *Semidigyna.* Eene nieuwe soort van eene *Amerikaansche* plant, naauwkeurig beschreven, en in plaat afgebeeldt: door P. J. BERGIUS. *III. Deel, bl. 583—591.*

EI. *Een hard geschaald ei van een' zeehoorn; een belhoorn, ook wel de Kaapsche ezal genaamd: naauwkeurig beschreven, en in plaat gebracht, door J. LE FRANCO VAN BERKHEY: in eenen brief aan JOB BASTER. III. Deel, bl. 576—582.*

— Bericht van een vreemd lichaam, gevonden in een HOENDEREI: medegedeeld door JACOBUS WATERVLIET. IX. Deel, bl. 507—514. In dit bericht vindt men een verhaal, nopens een' geronnen klomp bloed, ter grootte van eene hazelnoot, in een hoenderei: en tevens met eene proef gestaafd, hoe men hoendereijeren langer dan een jaar kan bewaren, om dezelve, met een gewenscht gevolg, te laten uitbroeden.

ELECTRICITEIT. *Derzelver medicinaal gebruik: zie Lammigheid.*

EUANGELIE. *Onderzoek: of de beschuldiging, dat het EUANGELIE den plicht van byzondere vriendschap over 't hoofd gezien hebbe, gegrondt zy?* door CORNELIS DE VRIES. II. Deel, bl. 413—442. Het stilzwygen hiervan word tegen het *Euangelie* ingebracht, niet alleen door den Graaf van SCHAFTESBURY en A. COLLINS; maar ook, uit onkunde, door anderen. bl. 413. — Na eene meer algemeene aanmerking, bl. 415. word, om dit verschild bondig te beslissen, vooraf bepaald, waarin deze deugd besta; en waarvan men dezelve wel hebbe te onderscheiden: bl. 416. waaruit word afgeleid: dat, daar in de *Christelyke zedekunde* op de *algemeene goedwilligheid* zoo sterk word aangedrongen; het dus niet vreemd zoude zyn, al werd'er in dezelve geene rechtstreeksche wetten aanzien van de *byzondere goedwilligheid* gevonden:

den:

den: ja dat dit eer na- dan voordeelig zoude zyn. *bl.* 423. Doch het voorbeeld van den ZALIGMAKER niet alleen; *bl.* 426. maar ook het herhaalde bevel tot broederlyke liefde: verplicht elken *Christen* ten duurften tot de uitoefening van rechtgeaarde vriendschap; die alles in zich bevat, volgens het voorschrift van het *Euangelium*, wat tot het denkbeeld van dezelve redelykerwys kan gebracht worden. *bl.* 428. De opgeworpene beschuldiging is derhalven ten eenenmale ongegrondt; en ten beste eene loutere woordenvittery: *bl.* 440—442.

F.

FEBRES CATARRHALES. ANTWOORD op de vraag: "Wat is 'er tot nog toe in de Nederland-
 „sche taal over de febres catarrhales, welken
 „zich, sedert eenige jaren, meer dan voorheen in
 „deze Landen vertoond hebben, geschreven; en
 „wat ontbreekt 'er aan? Welken zyn hare gewone
 „kenteekenen, loop, symptomata, en complicatien?
 „Zyn 'er eenige redenen te ontdekken, waaruit
 „blyken kan, waarom deze ziekte meer dan voor-
 „heen plaats heeft? Welke is hare veilige en zeke-
 „re genezing, in alle hare onderscheidene soorten?"
 door JAN PETERSEN MICHELL. XI. Deel,
bl. 89—256. Tot eene inleiding van deze Ver-
 handeling wyst de ervaren *Aucteur* de aanmerke-
 lyke vordering aan, welke de Geneeskunde in ons

Vaderland, binnen weinigen tyd, gemaakt heeft: waartoe het fchryven in de *Nederduitfche* taal, over onderwerpen tot die kunst betrekkelyk, van veel nut geweest is; gelyk ook het gemeenmaken van zulke ftukken, door gelcerde Maatfchappyyen en Genootfchappen. *bl.* 91. Hy verdeelt zyne Verhandeling in vier hoofdfstukken. In het *eerfte*: handelende over de fchryvers, welken, in de *Nederlandfche* taal, over de *febres catarrhales*, gefchreven hebben: laat hy eenige aanmerkingen voorafgaan, om te bepalen, welke ziekte hier eigenlyk bedoeld worde? *bl.* 98. hieruit maakt hy op: welke fchryvers in de vraag alleen beoogd worden; *bl.* 104. en dan geeft hy eene lyst van die fchryvers op, met aanwyzing van 't gene in hunne uitgegevene ftukken, ten dezen opzichte, al of niet pryzenswaardig zy: *bl.* 106. waaruit hy befluit, dat 'er weinig van aanbelang tot nog toe is uitgekomen; en dat dus de voorgestelde vraag van groot gewicht zy. *bl.* 123. Hierop geeft hy, in het *tweede* hoofdfstuk, de kenteekenen; *bl.* 125. den loop; *bl.* 139. de *fymptomata*; *bl.* 144. en de verfehiedene *complicatien* dezer ziekte, waarop men vooral te letten heeft, op. *bl.* 153. Dan vooraf is noodig, tot opheldering van dit ftuk, iets aan te merken omtrent den aard en de oorzaken van de *febres catarrhales* in ons Land. *bl.* 155. Dit gefchiedt zynde, worden de *complicatien* derzelve, die men voornamelyk waarneemt, opgegeven: *bl.* 163. van waar deze ziekte verfehillende namen verkrygt. *bl.* 166. Op deze gron-

gronden word de aard van onze voor- en najaarskoortfen, en van derzelve onderscheidene *complicatien* in het byzonder, nader overwogen: *bl.* 174. en dit geeft aanleiding, om in het *derde* hoofdstuk te handelen: over de oorzaken der vermeerdering van de *febres catarrhales* in ons Land: zoo als die voornamelyk te vinden zyn in eene ongeregelde levenswyze, zeer verschillende van die onzer voorouderen; en in het misbruik der laauwe dranken: *bl.* 188. waarop eindelyk, in het *vierde* hoofdstuk, word overgegaan: om de genezingswys dezer ziekte voor te schryven: *bl.* 199. waartoe eerst algemeene regelen worden opgegeven, die men als de gronden moet beschouwen, welken eenen Arts in het genezen der byzondere koortfen moeten voorlichten, en welken hy nooit uit het oog moet verliezen: *bl.* 201. dan worden eenige aanmerkingen voorafgezonden, waarop de Arts in het verschil der genezingswyze in de *febres catarrhales* wél te letten hebbe: *bl.* 220. waarna het verschil der geneeswyze zelve, naar de verscheidenheid der *complicatien* in deze ziekte, in 't gemeen word aangewezen: *bl.* 224. en dan meer in 't byzonder ten aanzien van de voorjaarsziekten; *bl.* 233. en van de najaarsziekten: *bl.* 243. waarmede deze belangrijke Verhandeling word besloten.

Zie *Najaarskoortfen*.

FRANSCHÉ SCHRYFSTYL. *Verhandeling over den Franschen schryffstyl, doorgaans genoemd stilus*
Cu-

Curiae, of *styl van den Hove*: door ADRIANUS 'S GRAVEZANDE. *IV. Deel*, bl. 577—612. Dit onderwerp, als dienende ter opheldering van de Geschiedenis, nopens de jaartelling in vorige tyden, is overeenkomstig met het oogmerk des Genootschaps. bl. 577. Wat men daardoor te verstaan hebbe? NIET de gemeene *Christelyke* jaartelling; bl. 578. noch de zoogenaamde oude en nieuwe *styl*: bl. 580. MAAR die *schryffstyl*, welke de jaren met *Paaschdag* begint. bl. 582. Eenige ophelderende aanmerkingen omtrent denzelven: en wel, met betrekking tot het begin dier jaren; en derzelver onderscheidene lengte. bl. 583. De reden van derzelver benaming; derzelver oudheid; en oorsprong: bl. 587. Wie zich al van dezen *schryffstyl* hebben bediend? bl. 591. De moeilykheid in het niet altyd volgen van denzelven; en hoe te onderkennen van den gemeenen *styl*? bl. 593. Deszelfs onvoegzaamheid heeft, al vroeg, eerst den kerkelyken opvoering doen bedacht zyn; hetgene naderhand in den burgerstaat is gevolgd. bl. 596. De veelvuldige nuttigheden van die aanmerkingen eerst aangewezen; bl. 602. en dan met verscheidene voorbeelden gestaafd: bl. 605—612.

FREDRIK HENDRIK EN BLAAUWGAREN: twee schansen beneden *Lillo*. Derzelver oudheid en lotgevallen: zie *V. Deel*, bl. 22, 23.

FUNGUS: of UITWAS. Zie *Polypus*: of *slymprop*.

G.

GALLANDAT (DAVID HENRY). *Levensbeschryving en lofrede van denzelven:* door Mr. J. WINCKELMAN. *Histor. voorbericht*, IX. Deel, bl. 13—45. waarby gevoegd is eene lyst der *Verhandelingen* van den overledenen: 't zy afzonderlyk; 't zy in de Werken van dit en andere geleerde Genootschappen, uitgegeven.

GEDAANTE DER AARDE. *Onderzoeking omtrent de ware gedaante der aarde:* door JOH. FRED. HENNERT. III. Deel, bl. 529—575. Eerst bepaalt de Schryver de vraag: of de aarde namelyk eene wiskun-
stige regelmatige gedaante hebbe; wier natuur men, door eene vergelyking, volgens de wiskunde kan bepalen? bl. 530. Zoo dacht NEWTON! bl. 531. Echter kan dit, uit de verschillende dichtheid der stoffe, waaruit de aarde is saamgesteld, niet be-
flist worden: bl. 532. maar dit moet, uit de metin-
gen der graden van breedte, worden afgeleidt; wel-
ken ten dien einde worden opgegeven: bl. 537. hieruit blykt, dat de aarde niet bol-maar knolrond
zy: — daar echter de aanwas der graden niet gere-
geld is, zoo kan de gedaante ook niet *elliptisch*
wezen. bl. 538. Dit word, uit de oneyenredigheden
der asen, nader gestaafd: bl. 539. dan onder-
zocht, of de afdwaling van sommige graden evenwel
niet uit de omstandigheden der plaatsen, en de aan-
trekkende kracht der bergen, kunne worden afgeleidt?
bl. 546. het tegendeel word aangewezen: bl. 549.
Dan

Dan valt de vraag: of men niet door *correctien*, dezelve kunne doen overeenkomen? *bl.* 552. Om dit te bepalen, word onderzocht: hoe grooten misflagen, in zulk een geval, voor iederen graad moete onderstellen? *bl.* 554. en daaruit kan de *irregulariteit* ten naasten by verklaard worden: *bl.* 561. dit word nog nader bevestigd op eene andere wyze. *bl.* 564—566. De *elliptische* gedaante komt naauwkeuriger met de metingen overeen, dan die van eene *hypothese*, door BOUGUER opgegeven: *bl.* 567. Om dit nader te staven word eene stekkundige *formule*, tot het berekenen der graden van den *meridiaan*, voorgesteld: *bl.* 569. deze *formule* volgende, komt men het naast aan de waarheid; echter moet men besluiten, dat de gedaante der aarde merkelyk afwyke van een volmaakt *elliptisch* knolrond: *bl.* 573—575.

Onderzoek: of de onzekerheid omtrent de ware gedaante der aarde eenen merkelyken invloed hebbe op de STERREKUNDE en NAVIGATIE? DOOR JOH. FRED. HENNERT. IV. Deel, *bl.* 499—544. Dat, uit de overblyvende onzekerheid, geene dwaling van gewicht voor de *theorie* der maan kan voortspruiten: word uitvoerig, door een wiskundig onderzoek, omtrent de *parallaxe* der maan aangewezen: *bl.* 499. het gene ten aanzien der *navigatie* ook word aangetoond; en tevens bewezen, dat men in dezelve van de gewone *pas-kaarten*, tot de breedte van 50° , ja van 60° , zich bedienen kunne: maar van de 60° af moet men letten op den

den overgang van de *sphaerische* tot de knolronde gedaante der aarde; en zich bedienen van de gemaakte *correctien* omtrent wasfende breedten: *bl.* 530—544.

GEDICHTEN (*Vaderlandsche*). *Verhandeling over de Nationale of VADERLANDSCHE gedichten*: door *Jonker* O. Z. VAN HAAREN. *VI. Deel*, *bl.* 225—329. Na eene beschryving van deze gedichten: *bl.* 225. onderzoekt de Schryver *eerst*, wier vaderlandsche gedichten aan de nakomelingschap zyn overgebleven? en hieronder telt hy die van HOMERUS; VIRGILIUS; LUCANUS; PETRONIUS; CAMOËNS, een' *Portugees*; en VOLTAIRE. *bl.* 226. Hierop is het *tweede* onderzoek: waarom; in zekere tyden, een meerder getal groote geesten verschenen zy; dan in anderen? Deze vraag: na in een geschiedkundig tafereel te hebben voorgesteld; waar, en by welke gelegenheden, de wetenschappen al hebben gebloeid: *bl.* 258—296. word beantwoordt: door aan te wyzen, dat deze reden niet moete gezocht worden in de verschillende tyden: (want het heeft nimmer aan groote geesten ontbroken; en dezer getal is misfchien altyd genoegzaam het zelfde:) maar in zekere gelukkige tydsgewrichten, of omstandigheden, om dezelve te verzamelen. En wat hiertoe vereischt worde, ziet men *bl.* 297. voorgesteld. Het *laatste* onderzoek betreft de redenen, waarom het getal van die genen, die goedgekeurde *nationale* of vaderlandsche gedichten hebben opgesteld, zoo gering zy? Hiervan is de oorzaak te vinden *en* in de vereischten van dezelve; *en* in de gesseldheid

van

32 GED. GEEST. GEKK. GEMS. GENEESK.

van het Land, waarin men woont: by welke algemeene zwarigheden nog anderen komen; ten aanzien van den Godsdienst, de zeden, den smaak, de taal, en den staat der kennissen van het Vaderland: *bl.* 298—329.

GEESTKUNDE. Zie *Psychologie*.

GEKKO'S. Zie *Salamanderen (onderscheid der)* enz.

GEMSBAL: of GEMSKOGEL. Zie *Steenen (dierlyke)*.

GENEES- en HEELKUNDE. Zie *Kaarsje (verwendend)*.

———— *Genees- en heilkundige waarnemingen*: door J. S. G. DINCKLER. *V. Deel*, *bl.* 255—280. bestaande in zes waarnemingen: de *eerste*: over de heilzame kracht van den vluggen geest van *Ammoniakzout*, met zout van wynsteen bereidt, en met *gedistilleerde oliën* vermengd; in eene soort van zwarte staar, of in het begin derzelve. *bl.* 255. De *tweede*: over een *phosphorisch* licht, door de uitvloeifelen van menschen veroorzaakt; en van de belediging, door deszelfs aanporring te weeg gebracht. *bl.* 261. De *derde*: over eene soort van doofheid, waarin het geluid wel duidelyk gehoord werd; doch de toon van hetzelfde, die tot de samspraak noodig is, niet konde onderscheiden worden. *bl.* 266. De *vierde*: over een wanstaltig *velum palatinum*. *bl.* 272. De *vyfde*: over een kind,

kind, met eene darmbreuk geboren. *bl.* 276. De zesde: over een genezen kropgezwel. *bl.* 280.

— Een waterachtig GEZWEL, in de rechterborst van eene vrouw: door PAULUS DE WIND genezen: waarschynelyk bestaande in eene uitzetting van een watervat; veroorzaakt door eene schielyke en bovenmatige uitrekking en kneuzing: hoedanige gezwollen onder den oksel en aan de liezen meermalen worden waargenomen. *I. Deel, bl.* 587—591.

— WAARNEMINGEN, getrokken uit het journaal van den opperchirurgyn J. F. ELLERBEEK. *VII. Deel*, achter de Prysverhandelingen geplaatst, *bl.* 259—276. Na eene beschryving, hoe de Heer ELLERBEEK een verbazend getal van *scorbutici* behandeld, en voornamenlyk door middel van mosterdzaad in het leven behouden had: *bl.* 259. word de heilzame uitwerking, tegen deze gevaarlyke ziekte, van het *gramen marinum* (een kruid, dat buiten aan de schepen wast,) voorgesteld en beoorlyk gestaafd: *bl.* 269—276.

— Zeldsame waarneming van eene zwangere vrouw, by welker verlossing de lysmoeder en nageboorte met scherpe versteende punten begroeid bevonden werden: door D. H. GALLANDAT. *V. Deel, bl.* 452—459.

— Waarneming eener ontlasting van een aan-

merklyk aantal van waterblazen, door den afgang: door A. P. NAHUY. III. Deel, bl. 455—462. Na dat de *Auteur* zyne waarneming omtrent dit geval heeft opgegeven, beantwoordt hy deze vragen: wat zyn die balletjes of waterblazen geweest? waar hebben dezelve gehuisvest? hoe konden dezelve door den afgang geloosd worden? en wat is de reden, dat de lyderes hierdoor van haar vorig ongemak is bevrydt geworden?

Zie verder *Breuksnede: Hoofdpyn (spyker): Hoofdwonden: Hoornachtig uitwas: Longtering: Medelydendheid der deelen van 't menschelyke lichaam in ziekten: Natuur(werkende): Navelbreuken: Opstopping van water: Polypus of slymprop: Spiritus salis marini: Vallende ziekte: Verstopping van het net: Werktuig(verbeterd): Witte willigen bast.*

GENOOTSCHAPPEN (GELEERDE). Dezelve, hoezeer van veel aanbelang, hebben echter eene geruimen tyd in ons Vaderland ontbroken. Zie *het Histor. voorbericht van 't I. Deel, bl. 2.*

(ZEEUWSCH). *Historie van het ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP der Wetenschappen te VLISSINGEN. Voorbericht I. Deel, bl. 1—38.* Waarin gemeldt word deszelfs eerste oorsprong, in Hooimaand 1765. *bl. 5.* Deszelfs eerste leden. *bl. 6.* In 1768. werd het meer uitgebreid, en

Neer-

Neerlands ERFSTADHOUDEr tot deszelfs *Protector* verzocht. *bl.* 7. In Louwmaand 1769. werden de eerste *Directeuren* verkoren; en *Moderatores* aangesteld. *bl.* 10. Deszelfs wetten bepaald: *bl.* 11. Deszelfs eerste *Programma*: *bl.* 16. In Sprokelmaand van 1769. werd aan de *Regering* der Stad, en vervolgens aan de Heeren STATEN van ZEELAND, kennis van deszelfs oprichting gegeven; en Hoogderzelver bescherming verkregen. *bl.* 19. Van stadswege werd eene vergaderplaats verleend; en de eerste zitting op dezelve met eene aanspraak door den *praesiderenden* Heer Mr. J. WINCKELMAN geopend. *bl.* 25. Het Genootschap word door de Heeren STATEN, by *Resolutie*, nader goedgekeurd en bekrachtigd. *bl.* 32—38. De wet, omtrent de beantwoording der Prysfragen, word tot de Leden des Genootschaps uitgebreid; zonder echter naar den prys mede te dingen: op aanleiding van eenige bedenkingen door den Heer A. 'S GRAVEZANDE medegedeeld. *Hist. Bericht II. Deel, bl.* 17—26. Ook die bepaling word ingetrokken; en aan elk vryheid verleend om naar den prys te dingen. *Hist. Bericht IX. Deel, bl.* 57.

GEZICHTS ZINTUIG. *Verhandeling over eene Goddelijke verbetering van het zintuig des gezichts: door JOSUA VAN IPEREN. I. Deel, bl.* 461—509. Onder de wyzen, op welken GOD eertyds zyne Openbaringen heeft bekend gemaakt, telt de Schryver ook de wonderdadige verbetering van het zintuig

tuig des gezichts; 't gene niet weinig moest dienen tot staving van derzelve Goddelykheid. Dit word bevestigd door het voorbeeld van ABRAHAM: toen de Heere hem beloofde, dat zyn zaad zoude zyn als de sterren, die hy niet tellen konde; GEN. XV: 5. van BILEAM: toen hy *Israël*, in stede van op BALAKS begeerte te vloeken, by herhaling zegende; NUM. XXI—XXIV. en van MOSES: toen hy van *Nebo* het beloofde land zag; DEUT. VI: 28. *bl.* 461. Waarop, na deze en gene voorafgaande ophelderende aanmerkingen, word aangewezen: dat die verbetering van het zintuig des gezichts ook behoore tot die zaken, welken in het geloof, na de voleindiging der eeuwen; verwacht worden. *bl.* 499—509.

GEZWEL (WATERACHTIG). Zie *Genees- en Heelkunde*.

GIFTEN en LEGATEN aan het Genootschap, vrygesteld van de betaling des *collaterals*. *V. Deel, Hist. voorber. bl.* 43.

GODS GOEDHEID in de bepaling omtrent den dood der meeste dieren: betoogd door HENDRIK VAN DEN HESPEL. *XII. Deels, 1. stuk, bl.* 313—345. Vooraf meldt de Schryver in deze Verhandeling, wat al bedenkingen der dieren dood (zoo als het eene meestal door het andere verflonden word,) aan velen heeft opgeleverd: *bl.* 313. en dan wyst hy

eerst

eerst aan, dat die bepaling niet ftydig zy; maar vele blyken van GODS goedheid voor het algemeen welzyn in zich bevatte: *bl.* 317. zoo met betrekking tot het dierenryk zelve; *bl.* 324. als van het menfchelyke geflacht. *bl.* 328. En *dan* bewyft hy, dat de dieren zelve, in en door hunnen dood, de uitlating der Goddelyke goedheid genieten: *bl.* 335. terwyl hy ten befluite aanmerkt: hoe ont-aard en ftydig met GODS goedheid het zy, beesten zonder noodzaak te martelen: waartegen hy waar-fchuwt. *bl.* 343—345.

GOMLAK. Zie *Infecten*, welke in den GOMLAK gevonden worden. Zie ook *Tincturen*.

GRAMEN MARINUM: of *Zeegras*, dat aan de fchepen wast, een der beste middelen tegen den *scorbut*. Zie onder *Genees- en Heelkunde*.

GRONDYS. *Verhandeling over het Grondys*: door J. F. MARTINET. *XI. Deel*, *bl.* 401—422. Na dat de geleerde Schryver de redenen tegen de *formering* van dit foort van ys, op den bodem der zeeën en rivieren, van W. A. WINSCHOTEN EN NOLLET, heeft opgegeven; meldt hy, wat al van anderen, vóór dat gevoelen, word bygebracht: en dan bewyft hy, met proeven, door hem zelve genomen, ter beflifing van dit gefchil: dat de waten, op den grond der zee, nimmer zoo koud zyn, als op derzelve oppervlakte; zelfs niet den

vereischten trap van koude ter bevroezing hebben: en dat dus aldaar geene *ysforming* kan geschieden. Hierop verklaart hy de wyze, op welke het zoogenoemde *grondys* geboren word; en leidt daaruit tevens af, hoe men de tegenwerpen gemakkelyk kunne oplossen.

H.

HAAGDISSEN. Zie *Salamanderen: onderscheid van dezelve.*

HABAKUKS GEBED. Zie *Beurtgezangen (gewyde).*

HEELKUNDE. Zie *Geneeskunde.*

HEELKUNDIGE BEWERKING. *Herinnering eener zeldsamer, en mogelyk niet algemeen genoeg bekende, heelkundige bewerking: door G. J. VAN WY. IX. Deel, bl. 254—269.* Na een voorbericht, waarin de geleerde Schryver reden geeft van het opschrift dezer Verhandeling: stelt hy de affnyding van den *nervus infraorbitalis* voor, als het eenige middel tegen eene plaatselyke pyn in het aangezicht, op de hoogte dezer zenuw; anders de *spykerhoofdpyn*, by sommigen *haemicrania* genoemd; en staft de nuttigheid dezer heelkundige bewerking; welke hy, in naarvolging van den

groot

grooten ALBINUS, met eenen gewenschten uitflag gedaan heeft, door eene proef.

HEILIGE SCHRIFT. *Over hetgene men heeft te betrachten, en te vermyden, in de opheldering der Heilige Schrift uit reisbeschryvingen:* door GERRARDUS KUIPERS. XI. Deel, bl. 354—382. Na eene korte inleiding, over het gebruik en misbruik der reisbeschryvingen, in de uitlegkunde des Bybels: deelt de geleerde Schryver eenige regels mede, welken men, om in dit stuk recht te verkeeren, dient op het oog te houden; terwyl hy, by deze gelegenheid, aan verscheidene plaatsen der Heilige Schrift een aanmerkelyk licht byzet: als by voorbeeld II. KON. V: 9. bl. 360. EZECH. XXXIII: 30. bl. 361. I. SAM. XXVI: 12. en 16. I. KON. XVII: 10. JOH. IV: 7. bl. 362. MARK. VI: 30. vergeleken vs. 43. bl. 363. JOH. VII: 22. bl. 370. MARK. II: 4. LUK. V: 19. bl. 373. in de noot en tevens eene meenigte van voorbeelden bybrengt, ten blyke, dat sommigen in dezen meermalen, zelfs belachelyke, mislagen hebben begaan: bl. 373—382.

HEITUIG. *Eene verbetering van hetzelfde:* door DAV. MEESE. V. Deel, bl. 423—451. Na eene beschryving van twee onderscheidene afbeeldingen van dit werktuig (op *Plaat I. en II.*) bl. 423—443. word de reden waarom? en hoe de uitvinder op deze veranderingen gekomen zy? voorgesteld: gelyk ook het nut, dat daaruit zoude voortvloei-

jen. *bl.* 444—451. Dan tegen dit laatste stuk worden in eene noot, op *bl.* 423—433. door den Heer FREYTAG, allerge wichtigste bedenkingen gemaakt.

's HERTOGENBOSCH. *Gefchiedkundig bericht eener weinig bekende anecdote, rakende het overgaan dier stad, in het jaar 1629: door den praeficerenden Heer Directeur Mr. J. WINCKELMAN. XI. Deel, Hist. Voorbericht, bl. 23—29.* Na een kort verhaal van de merkwaardige belegering en verovering van 's *Hertogenbosch*, door FREDERIK HENRIK *Prins van Oranje*, word de bedoelde byzonderheid opgegeven. Zy bestaat in een verflag van eenen zilveren toren, nog te *Vlissinge* bewaard, welke elders door den Heer J. W. TE WALTER nader is beschreven. Deze toren, die *zeven* zyden heeft, draagt op deszelfs voorsten kant de wapenen dier stad en van FREDERIK HENRIK: welke Prins denzelven, nevens eene beurs van 500. dukaten, gefchonken heeft aan eenen PIETER JANSEN; ter gedachtenis zyner kloekmoedigheid en list: daar hy, (als Vaandrig onder eenige vrywilligers van *Vlissinge* dienende,) by het beleg van 's *Hertogenbosch*, na dat *bres* gefchoten was, door dezelve, met het van den stok afgefcheurde vaandel, in de stad indrong; en, den toren beklommen hebbende, dat vaandel aan het kruis vast maakte: door welk middel de overgang der stad niet weinig bevorderd werd.

HISTORIE (NATUURLYKE). Zie *Natuurlyke historie*.

HOF van HOLLAND en ZEELAND. Deszelfs oorsprong is waarfchynlyk te zoeken in den ouden Graaflyken raad: en hieruit de reden te vinden, dat het neg de rechter in *appel* zy van ZEEUWSCHE zaken. Zie *Zeelands hooge of Graaflyke vierfchaar*.

HOOFDPYN (SPYKER). By fommigen *haemicrania* genoemd: hoe te genezen? Zie *Heelkundige bewerking*.

HOOFDWONDEN. *Waarnemingen over genezene HOOFDWONDEN, verzeld met fractures in het cranium: door GERARD GREEVE. V. Deel, bl. 147—199.* In deze Verhandeling worden twee waarnemingen met de uiterfte naauwkeurigheid befchreven. De *eerfte* is van een' jongeling, oud 15. jaren: wiens *cranium*, door eenen zwaren val op het hoofd, zoodanig was vermorfeld, dat in hetzelve, na dat de *fragmenten* waren uitgenomen, eene opening was van eenen langachtigen driehoek, ruim drie en een' halven duim lang, en twee duimen van boven breed; behalven eene fcheur door 't gantsche voorhoofdsbeen. De *tweede* van een' koetfier, oud 28. jaren: wiens hoofd, terwyl hy voorover bukde, door een paard zoo geflagen was, dat, na het uitnemen der stukken, in het *cranium* een vry regelmatig ovaalsgewys gat

gevonden werd, ter lengte byna van drie, en ter breedte van één' en drie vierde duim. Beide deze gevallen zyn zeer gelukkig en volkomen genezen; niettegenstaande de laatste lyder ondertusfchen met eene gevaarlyke borstzickte werd overvallen.

HOORNACHTIG UITWAS. *Waarneming van hetzelfde, gegrocid aan de binnenzyde van de dye: door GERARD GREEVE. IX. Deel, bl. 240—246.* Na eene korte opgave van dit lastige ongemak; 't gene echter, daar het alleen in de huid gehecht was, gemakkelyk zich liet wegnemen, en geene nadeelige gevolgen had: word het hoornachtige uitwas nader beschreven, en in plaat afgebeeldt.

HUNGERUS, *Bisshop van UTRECHT.* De regeringstyd en het sterfjaar van denzelfen onderzocht. *Zie Lodewyk, Koning van Germanië.*

I. J.

JAARMARKTEN: of zoogenaamde **KERMISSEN** in ons Vaderland. *Verhandeling over dit onderwerp: door Mr. J. WINCKELMAN. Historisch bericht vóór het V. Deel, bl. 7—28.* waarin gehandeld word over derzelver oorsprong en benamingen; *bl. 7.* en aangemerkt, dat het verleenen derzelfen weleer stond aan de **GRAVEN:** en vervolgens aan de

de STATEN. *bl.* 11. — Dat derzelve rechten en vryheden in die oude tyden zeer groot waren; *bl.* 14. terwyl zy als groote voorrechten beschouwd; en dus als nuttig en voordeelig gerekend werden. — Maar moet menze nog als zoodanig aanmerken? Het tegendeel word aangetoond: *bl.* 21—28.

INSCRIPTIEN. Zie *Opschriften*.

INSECTEN, *welken in den GOMLAK gevonden worden: waargenomen door E. P. SWAGERMAN. VII. Deel, achter de Prysverhandelingen geplaatst, bl.* 227—258. Na eene korte opgave, van 't gene LEDERMULLER nopens den gomlak en deszelfs *insecten* getuigt; *bl.* 227. ftelt de Schryver zulks voor van den Heer GEOFFROY. *bl.* 231. En dan deelt hy zyne waarnemingen mede, omtrent den gomlak, en deszelfs *insecten*: welken hy tot eene foort der schildluizen brengt: en die de oorzaak der fchoone kleur zyn, zoo in den *Bengaalschen, Koromandelschen, als Siamschen* gomlak, die de beste is. De *insecten* worden naauwkeurig beschreven, en in Plaat afgebeeldt: *bl.* 235—253. en vervolgens eene gisfing omtrent de gom opgegeven: of dezelve mischien ook, by wyze van doorzweeting, of door ontlasting van de *insecten*, zoude geboren worden? *bl.* 254—258.

JOAB *rechtvaardig gestraft. Zie SALOMO'S kroonrecht.*

JODEN TE COCHIM. *Geschiedkundige naarrichten, betreffende de blanke en zwarte JODEN te Cochim*: door ADRIANUS 'S GRAVEZANDE. VI. Deel, bl. 517—586. In de Inleiding word de aanleidende gelegenheid tot het schryven van deze naarrichten; en de bronnen, waaruit zy voortgevloed zyn, aangewezen: bl. 517. Dan volgen de naarrichten van den toenmaligen *Gouverneur* en *Directeur* ADRIAAN MOENS: met bygevoegde bescheiden, ter opheldering en nadere verklaring: omtrent hunnen oorsprong en oudheid op die kust; hun *Kranganoorsch* koningryk; hunne voorrechten, vooral van den *Keizer* ERAWI WANMARA in de V. eeuw: dat, (in het oorspronkelyke, met bygevoegde *Nederlandsche* letteren, in eene Plaat,) benevens de vertaling, word opgegeven: gelyk ook hunne lotgevallen tot op dezen tyd: enz. terwyl tevens van andere *Joden*, die in het Oosten huisvesten, met een woord word gewag gemaakt. bl. 528—581. Eindelyk het besluit, zoo ten aanzien van het verhandelde, als van de *Joden* meer in het gemeen. bl. 582—586.

— *Vervolg der geschiedkundige naarrichten, betreffende de blanke en zwarte JODEN te Cochim*: door ADRIANUS 'S GRAVEZANDE. IX. Deel, bl. 515—544. In dit vervolg meldt de gel. Schryver, hoe zyne geschiedkundige naarrichten ter kennis zyn gekomen van den beroemden aardrykskundigen A. FR. BUSCHING: en welk gebruik die Heer daar-

daarvan gemaakt hebbe? hoe dit aanleiding heeft gegeven, dat P. J. BRUNS, in een *periodik* werk, dat te *Leipzig* uitkomt, zyne bevreemding voorstelt: dat noch de uitgever, noch de overzetter, dier geschiedkundige naarrichten eenig gewag maken van ANQUETIL DU PERRON; welke de *Joden te Cochim* ook bezocht, en het *privilegium*, van CHERAN PEROMAL aan hen gegeven, in zyn *Zend Avesta* had medegedeeld: dat tusfchen de afdrukken van dat *privilegie*, by ANQUETIL EN BUSCHING, in de karakters groote verscheidenheid plaats heeft: en dat het niet te vermoeden zy, dat beiden naar hetzelfde *origineel* zyn gemaakt. Dan dat dit vermoeden ongegrondt, en de verscheidenheid niet zoo groot zy, word vervolgens aangewezen; en tevens aangetoond, dat het affchrift van den Heer MOENS, met de hoogste waarfchynlykheid, boven dat van den Heer ANQUETIL, in naauwkeurigheid te fchatten zy. Terwyl de geleerde Schryver, na eene korte uitweiding over de ST. THOMAS CHRISTENEN, dit zyn vervolg besluit, met eenige verbeteringen en aanvullingen zyner vorige naarrichten nopens het ryk *Kranganoor*; omtrent eene verzameling van *Oostersche* handschriften, welken wylen *Prof. JAC. WILLEMSSEN* bezat; en met een bericht, aangaande de aandoeningen by die *Natie*, op de voorlezing zyner naarrichten, door den Heer MOENS aan dezelve.

— *Naschrift betreffende de blanke en zwarte JODEN te Cochim, uit latere ingekomene berichten van den Heer*

46 JODEN TE COCHIM. JODEN.

Heer MOENS: door ADRIANUS 's GRAVEZANDE. IX. Deel, bl. 545—574. Dit naschrift behelst nog eenige nadere ophelderende, verbeterende, en vermeerderende aanmerkingen op de *geschiedkundige naarrichten*, vooral met betrekking tot het *patent* van CHERAN PEROEMAL, bevattende het *privilegie* aan de *Joden* gegeven: van 't welke nog twee vertalingen, onder anderen, die de Heer MOENS heeft laten vervaardigen, hier worden gevonden; die, gelyk van de bevorens opgegevenen, zoo ook van elkanderen, vry wat verschillen. Waarby nog eene vertaling word gevoegd, die DE CASTRO heeft medegebracht naar *London*. De overige aanmerkingen hebben voornamelyk hare betrekking op het koningryk van *Kranganoor*: of de *Joden* dat immer in eigendom hebben gehad? op de onderscheiding der *Joden* in blanken en zwarten; op derzelver verschillen; op de geweldenaryen der *Portugezen* tegen dezelve; op het levensbestaan en karakter der *Joden* op die kust; op derzelver rechtsplegingen; op hunne *synagogen*; en op hunne kerkboeken en handschriften.

JODEN. (*Derzelver inwinning* :) *Beknopt onderzoek, of alle mogelyke en middelyke wegen, tot inwinning der JODEN, reeds zyn aangewend't van den kant der CHRISTENEN; dan of 'er nog niet één mogelyk middel overblyve?* door PETRUS NIEULAND. XI. Deel, bl. 323—353. Na eene korte melding van de middelen, zoo die geschikt als ongeschikt zyn, wel-

welken ter bekeering der *Joden* reeds zyn aangewendt: *bl.* 323. vraagt de geleerde Schryver: „of „ dan alle mogelyke middelen, op dit pas, zoo zyn „ uitgeput, dat 'er nog niet het éene of andere zoude „ overig blyven”? *bl.* 327. Na hieromtrent eene aanmerking te hebben gemaakt, dat de *Joden*, ondanks de verharding hunner harten, kunnen overtuigd worden; *bl.* 328. beantwoordt hy de vraag: door het voorstellen eener algemeene kerkelyke vergadering, uit *Christen* en *Joodsche* Leeraars saamgesteld, op hoog gezag belegd, met de noodige vereischten. *bl.* 329. Dat hetgene NICEPHORUS van eene voortgelyke vergadering, ten tyde van Keizer CONSTANTINUS, verhaalt; fabelachtig zy: *bl.* 330. en dat: zoo men de geschiedkundige waarheid van een voortgelyk *Joodsch concilie*, te *St. Agatha*, in *Hungarië*, in het jaar 1690. gehouden, aanneme; het zelve niet geschikt geweest zy ter bereiking van dat gewichtige einde; word onloochenbaar bewezen: *bl.* 333. en dan word aangetoond: hoedanig zulk eene vergadering zoude behooren gesteld te zyn? zal men zich van dezelve iets goeds kunnen beloven. *bl.* 340. Dit zoude het laatste middel zyn, dat nog te beproeven is: *bl.* 344. dan der *Joden* verharding, als een oordeel van GOD over hen, maakt het bedenkelyk: of niet iets wonderdadigs ter omzetting van hun gemoed zal vereischt worden? *bl.* 345. en of dit I. TIM. I: 16. niet geleerd worde? *bl.* 346. Dit echter belet niet, dat het voorgestelde middel konde werkstellig gemaakt worden:

den: waaromtrent verder nog eenige aanmerkingen worden opgegeven: *bl.* 349—353.

IZAAK op MORIA: door GERRARDUS KUIPERS. *X. Deel*, *bl.* 614—636. Daar, *en* de Dichters *en* de Schriftverklarers, IZAAK (by zyne opoffering door ABRAHAM op *Moria*) zich vertegenwoordigen als eenen kloekmoedigen geloofsheld van den allereersten rang: wyst de geleerde Schryver aan, dat deze voorstelling niet alleen ongegrondt; maar ook haren oorsprong verichuldigd zy aan eene onbewezene vooronderstelling; dat IZAAKS opoffering een voorbeeld zoude geweest zyn der opoffering van den MESIAS: welke stelling integendeel strydig is met het genomen, omtrent dit aandoenlyke geval, uit de Heilige Schrift, *en* de natuur der zaak, kan opmaken:— dat wy dus IZAAKS gemoedsbestaan *en* gedrag ons moeten voorstellen, zoo als men dat van elk kind of jongeling, tuschen de acht *en* twaalf jaren, in zyne omstandigheden beschouwd, te wachten heeft: — *en* dat deze opvatting aan alles, wat wy van deze belangryke geschiedenis weten, ten vollen beantwoordt.

K.

KAARSJE (VERWYDEND). *Het maaksel *en* gebruik van een verwydend KAARSJE, ter behandeling van*
ver-

verscheidene ziekten der blaas en van den pisweg: door DAVID VAN GESSCHER. *II. Deel, bl. 303—328.* De wys, op welke deze *kaarsjes* worden toe- bereidt, vindt men *bl. 303.* en de ziekten, zoo in de blaas, als in den pisweg, waarin men dezelve met vrucht kan gebruiken, ziet men *bl. 315.* aan- gewezen: en dan worden *drie* gevallen voorgesteld, waarin men zich met eenen gewenschten uitslag van dezelve bediend heeft. *bl. 317—328.* Een *nabe- richt* wegens deze *kaarsjes* vindt men *bl. 644.* en *645.* waarin te kennen word gegeven, dat deze uitvinding niet geheel nieuw zy.

KANEEL. *Aanmerkingen over het KANEEL op CEI- LON; gemaakt door G. P. THUNBERG: vertaald, en met eenige aanmerkingen vermeerderd, door M. HOUTTUYN. XII. Deels, 1ste stuk, bl. 296—312.* Na eene korte inleiding over de *kaneelschors*, van welke, offchoon dezelve ook elders gevonden word, liet eiland *Ceilon* de beste soort voortbrengt, stelt de UPSALSCHE *Hoogleeraar* zyne waarnemin- gen voor omtrent den *kaneelboom*; en wyst de ei- genschappen van het beste *kaneel* aan. Op *Ceilon* zyn 'er tienderlei soorten; van welken slechts vier goede *kaneel* opleveren: en offchoon de *kaneel- boomen* meestal in boschen wild opgroeijen, zoo kan men dezelve ook door kunst aankweeken. De kusten, waarop zy wasfen, behooren aan de *Kompagnie*; door welken, en onder wier opzicht, zy geschild worden; — op welke manier dit ver-
 XII. DEELS II. STUK. D richt

richt worde; — de wyze van 'inzameling, verzending naar het Vaderland, en bewaring in de schepen. Aangelegde *plantagien* van kaneelboomen federt eenige jaren: 't gene veel dienstiger is voor de *Kompagnie*, dan dezelve in de boschen te laten opzoeken. De eerste bondels echter van deze kweekery, ter proeve naar *Europa* gezonden, hadden den vereischten smaak niet; maar dien op reis verloren. Gissingen over de oorzaak hiervan; wyze op welke de kaneelolie word toebereidt.

KEERING (*de*) *van het WATER in een' VYVER*, als de waarschynlyke oorzaak, waarom meermalen de visch in *Zeeland* sterft, beschreven: welke de ware oorzaak daarvan zy? en door wat middelen zulks voorkomen kan worden? gevraagd door D. RADERMACHER VAN NIEUWERKERKE. *III. Deel*, bl. 592—596.

KEIZERLYKE SNEDE. *Verhandeling over dezelve*: door D. H. GALLANDAT. *III. Deel*, bl. 319—357. Deze kunstbeoefening word beschreven: en wel, ingevalle de moeder gestorven is, om het kind in het leven te behouden. Van hoeveel belang en nuttigheid dezelve zy: wat al gewenschte uitwerkselen daarvan voor handen zyn: uit welke dwaze bronnen het verwaarlozen van dezelve in latere tyden is voortgevloeid: en hoezeer het te beklagen zy, dat der *Romeinen* wet hieromtrent by ons in onbruik is; wanneer dezelve te sta-
de

de komit: en wat men by het overlyden van zwangere vrouwen behoorde in acht te nemen?

KERMISSEN. Zie *Jaarmarkten*.

KINDERPOKJES: zoo NATUURLYKE als INGEËNTE.

Proeven en waarnemingen wopens dezelve: door L. BICKER, *Med. Doct. VII. Deel*, geplaatst achter de Prysantwoorden, *bl. 1—167*. Des Schryvers doelwit. *bl. 1*. Zyne proeven en waarnemingen omtrent de ingeënten: waaruit hy opmaakt, dat het jaarfaifoen geen aanmerkelyk onderscheid geve; *bl. 3*. noch ook de ouderdom der kinderen; *bl. 6*. even weinig de gesteldheid der perfoonen: *bl. 9*. alle voorbereiding is onnoodig. *bl. 13*. Hierna word de wyze van inenting beschreven: *bl. 17*. en dan de levenswyze, eetregel, en eenige geneesmiddelen na de *operatie*, aangewezen: *bl. 19*. vervolgens de gewone en buitengewone verschynfelen, middelerwyl waargenomen, opgegeven. *bl. 38*. De ingeënten, gepokt hebbende, zyn nimmer wederom vatbaar voor de besmetting gevonden. *bl. 57*. De besmetting van ingeënten word niet gemakkelyk aan anderen medegedeeld. *bl. 67*. De kinderziekte en mazelen kunnen gelyktydig bestaan. *bl. 76*. Uit de beoefening der inenting eenige gevolgen afgeleidt ter opheldring van den aard, de werking, toevallen, en geneeswyze der natuurlyke besmetting. *bl. 81*. En waarom ingeënte kinderpokjes veelal minder in getal, goedaardiger, en

52 KINDERP. KOLYK. KRUISS. KUNSTT.

minder gevaarlyk zyn; dan de natuurlyken? om dit aan te wyzen, word vooraf onderzocht naar de oorzaken, welken de natuurlyke pokjes doorgaans zoo gevaarlyk maken: *bl.* 97. en daaruit zulks afgeleidt. *bl.* 130. De kennis van deze redenen heeft aan de behandeling der natuurlyke kinderziekte licht bygezet; terwyl gebrek van oplettendheid op die oorzaken, welken dezelve gevaarlyk maken, meermalen ten gevolge heeft, dat een schadelyk gebruik daarvan gemaakt word. *bl.* 141. Eindelyk de inenting heeft, in het gebruik van geneesmiddelen, in de natuurlyke pokjes ook eenig nut toegebracht. *bl.* 158. Ten besluite worden eenige algemeene waarnemingen, omtrent de behandeling dezer ziekte, opgegeven. *bl.* 163—167.

KOLYKDARM. *Eene KOLYKDARMSVERNAAUWING: waargenomen door JOH. VEIRAC. VII. Deel, geplaatst achter de Prysverhandelingen, bl. 168—184. In deze lyderes werden, behalven het opgenoemde, verscheidene andere ongemakken by de ontleding ontdekt: onder anderen, dat zy maar ééne nier had, in welke drie steenen gevonden werden, die in Plaat zyn afgebeeldt.*

KRUISSCHANS. *Derzelver stichting, oudheid, en lotgevallen: zie V. Deel, bl. 20. en 21.*

KUNSTTALLEN. *Zie Logarithmus.*

L.

LAMMIGHEID. *Bericht van het gebruik der electriciteit in de genezing van lammigheid: door S. VAN NOOTEN, Fausz. III. Deel, bl. 463—490.* Na een kort bericht nopens den toestand van den deerniswaardigen lyder, geeft de Schryver verslag van de wys, op welke hy denzelfen behandeld heeft; met byvoeging van den allergewenschten uitslag: terwyl dit bericht besloten word met eene verklaring van den lyder, onderteekend *Amsterdam, den 4. Jan. 1771.* WILHELM LEENDERT KRIEGER.

aan beide handen volkomen genezen, door middel van de electriciteit: volgens een bericht, medegedeeld door J. WATERVLiet. IX. Deel, bl. 300—304. Dit bericht bevat eene opgave, hoe eene volkomene lammigheid in beide handen, veroorzaakt door het *kolyk van Poitou*, met het gebruik der *electriciteit*, binnen den tyd van twee maanden, volkomen is hersteld: zoo dat de lyder weder, even als bevorens, alles, zelfs zwaren arbeid, met gemak konde doen.

LAPIS de GOA. Zie *Steenen (dierlyke)*.

LEGATEN. Zie *Giften*.

LIEFKENSHOEK. *Deszelfs oudheid, stichting, en lotgevallen: zie V. Deel, bl. 46—51.*

LILLO. *Deszelfs oudheid, stichting, en lotgevallen: zie V. Deel, bl. 4—19.*

LINNEN. Het fyne linnen der Ouden, *bysfus* gehecten, is niet geel, maar blinkend wit van kleur. Zie *Sorekwyn*.

LODEWYK, *Koning van GERMANIE. Onderzoek nopens het jaar, in het welke hy aan den Utrechtschen Bisshop HUNGERUS de vryheid zyner kerk bevestigd hebbe?* door Mr. H. VAN WYN. III. Deel, bl. 177—270. Na eene korte inleiding, waarin het gewicht van dit onderwerp, om verscheidene aanmerkelyke zaken in de *historie* te bepalen, word aangewezen: bl. 177. geeft de Schryver den giftbrief zelve op; bl. 180. toont deszelfs echtheid aan; bl. 185. en gaat dan over, om het ware tydpunt, op 't welke dit *charter* gegeven zy, te bepalen. FURMERIUS stelt dit in het jaar 869. bl. 189. dan, na aangemerkt te hebben, dat de *Frankische* koningen, en ook LODEWYK, hunne regeringsjaren berekenen naar verscheidene tyd-stippen, in welken zy merkelyke voordeelen hebben behaald; bl. 191. word dit gevoelen wederlegd; en by deze gelegenheid uitvoerig over het sterfjaar van HUNGERUS in 866. gehandeid, en over zyn' regeringstyd. bl. 194. Dan word de gedachte van

CONRINGIUS, die de gifte op 870. plaatst, *bl.* 215. getoetst; en, als in 't geheel niet aannemelyk, verworpen: *bl.* 219. het welke aanleiding geeft, om te bewyzen, dat LODEWYK reeds sedert 843. genoegzaam gezag in het *Utrechtsche* sticht gehad hebbe, *bl.* 225. Eindelyk word het gevoelen van BUCHELIUS voorgesteld; en aangewezen, dat de bygebrachte reden tegen het jaar 854. op eenen valschen grond steune, *bl.* 237. Tot dit jaar leidt ons de beste lezing van het *charter*; en 'er zyn geene omstandigheden, welken hiermede stryden: *bl.* 241, waaruit twee *corollaria* worden afgeleid: en dan vindt men de vereischte Bylagen. *bl.* 259—270.

LOGARITHMUS. *Nieuwe handleiding, om den Logarithmus voor eenig gegeven getal naaukeurig te vinden, tot veertien letteren boven den index; benevens eene tafel der kunsttallen voor 1000000—1001000, berekend door Mr. K. K. REITZ. XI. Deel, bl. 423—480.* Na eene algemeene aanmerking over de reeds uitgegevene *logarithmustafelen*, *bl.* 423, stelt de wiskundige Schryver de gewone manier der behandeling en berekening van de *logarithmi* voor; waarvan de zyne eigenlyk eene verbetering is: *bl.* 427. dan wyst hy de zyne aan, waardoor het gebrek der gewone handelwys word verholpen: *bl.* 431. en heldert dezelve door verscheidene voorbeelden op. *bl.* 433. En hierop volgt eene korte aanwyzing en beschryving van het

gebruik en de nuttigheden, die men kan maken van de bygevoegde *tafel* der kunsttallen, voor 1000000—1001000. *bl.* 450. en dan de *tafel* zelve; *bl.* 455—480.

LONGONTSTEKING. *Zie Opstopping van water.*

LONGTERING, *door steenstofse veroorzaakt: waargenomen en beschreeven door J. VEIRAC.* Eene ziekte, die niet zeldzaam is, gelyk de Schryver door vele voorbeelden van anderen aanwyst: en wat ter genezing word aangeprezen? *III. Deel, bl.* 505—519.

LUCHTSGESTELDHEID. *Zie Waarnemingen.*

LUNARIUM. *Beschryving van een nieuw lunarium, of sterrekundigen maanwyzer, ter onder-richting in, en gemakkeelyke waarneming van, de byzonderheden van den omloop der maan: door HENRICUS SCHORTINGHUIS. XII. Deels, 1. stuk, bl.* 251—295. Na eene korte inleiding over de maan, en haren omloop om de aarde, telt de sterrekundige Schryver 17. zaken op, die men dagelyks op dezen zynen maanwyzer kan beschouwen. Om dit bevatbaar te maken voor een' ieder, verklaart hy eerst de byzondere deelen van dit werktuig; en dan wyst hy derzelve gebruik uitvoeriger aan: terwyl hy eindelyk aanmerkt, dat men ook een soortgelyk werktuig tot een *planetarium* zoude
kun-

kunnen vervaardigen: besluitende deze verhandeling met een dichtstukje, door Zyn Eerw. by de beschouwing van den sterrenhemel opgesteld,

M,

MAANWYZER. Zie *Lunarium*.

MAGICA quadrata. Zie *Toovervierkanten*.

MEDELYDENDHEID *der deelen van het mensche-lyke lichaam in ziekten.* *Verhandeling over dit onderwerp:* door GISB. DE WITT. *V. Deel, bl. 200—254.* Waarin deze medelydendheid besta? *bl. 200.* zy word veroorzaakt door de zenuwen: niet door de vliezen; noch door de vaten. *bl. 201.* Dit zoude echter, zonder de onderlinge vereeniging van ziel en lichaam, geene plaats hebben. *bl. 205.* Om nu de verschynselen in verschillende ziekten ten dezen opzichte te verklaren, spreekt de Schryver vooraf van de vereeniging der zenuwen in het algemeen: *bl. 209.* dan handelt hy van alle de vereenigingen derzelven in het byzonder: *bl. 212.* waaruit hy vervolgens de voorkomende vreemde en verwonderingswaardige verschynselen van medelydendheid in ziekten afleidt. *bl. 222—254.*

MERCURIUS. *Voorbygang van denzelven over de*

58. MERCURIUS. METAALBOOMTJES.

ZON, den 12. November 1782. berekend door J. P. FOKKER. IX. Deel, bl. 473—480. Na eenige berichten van waarnemingen en berekeningen, door vroegere en latere sterrekundigen gedaan, omtrent de voorbygngen van MERCURIUS over de Zon, stelt de geleerde Schryver het *resultat* zyner berekening voor; en eene verklaring van de bygevoegde Plaat, waarop die voorbygang is afgebeeldt, zoo als dezelve uit het *centrum* der aarde te zien zoude zyn.

METAALBOOMTJES. *Verhandeling over dezelve*; door JOHANNES ALBERTUS SCHLOSSER. I. Deel, bl. 138—152. Vooraf merkt de Schryver aan, dat men de *theorie* der metaalboomtjes voornamenlyk verschuldigd zy aan den beroemden HOMBERG. bl. 138. Dees onderscheidt dezelve in drie hoofdfsoorten: in zulken, die uit zuiver metaal bestaan; in zulken, die uit eenig zuur of zout en metaal zyn samengesteld; en in zulken, die alleen uit zout- aard- en olieachtige stoffen worden toebe-reidt, bl. 139. Dan verklaart hy de verschillende wys, op welke de eerste soort word *gefarmeerd*; bl. 140. en hoe de plantswyze groeiing der tweede soort vervaardigd word: bl. 146. terwyl de lezer, ter aanwyzing van andere door kunst gemaakte takfchietingen, verzonden word naar de verhandelingen van de *Koninglyke Maatschappy der wetenschappen te PARYS*, van 1692. en 1710. bl. 152.

MOABITEN. *Derzelver oude geschiedenis; zie Prophetische historie.*

MUMIEN. *Over derzelver midsels; zie Sorekwyn.*

MUNTWEZEN. „ *Daar de STATEN van ZEE-*
 „ *LAND, niet tot voordeel van de financiën der*
 „ *Provincie; maar tot voorkoming van gebrek aan*
 „ *contante penningen: al voor meer dan honderd*
 „ *jaren, den negotiepenning, bekend onder den*
 „ *naam van ZILVEREN DUKAAT, of RYKSDAAL-*
 „ *DER, met deszelfs gedeelten, van 50. tot 51. stui-*
 „ *vers geoordeeld hebben te moeten verhoogen;*
 „ *mitsgaders, sedert dien tyd, om dezelfde reden,*
 „ *nog tweemalen gelyke verhooging met één' stuiver*
 „ *te moeten doen: en dus dien negotiepenning bin-*
 „ *nen hunne Provincie tot 53. stuivers gangbaar*
 „ *te stellen: — welken zyn de middelen, om de*
 „ *aanmerkelyke schade, die de ingezetenen der*
 „ *Provincie ZEELAND, door den nadeeligen wis-*
 „ *selcours, inzonderheid sedert de laatste verhoog-*
 „ *ging, geacht worden te lyden, voor te komen?*
 „ *zonder deze Provincie aan gebrek van contan-*
 „ *ten bloot te stellen; maar dezelve integendeel*
 „ *in staat te houden, om de benoedigde nieuwe*
 „ *specien te kunnen aanmunten? en wat middel*
 „ *zoude 'er zyn, om de muntspecien, door de*
 „ *geheele Republik, op esnen egalen voet van*
 „ *gehalte en evaluatie te brengen, met dat effect,*
 „ *dat op alle de munten, by aanhoudendheid,*

„ zoo gouden als zilveren specien tot de gestatu-
 „ eerde, of nog te statueren gehalten en eva-
 „ luatien zouden kunnen aangemunt worden”?

Ie. ANTWOORD op deze vraag; door CORNELIS
 ZILLESSEN. IX. Deel, bl. 1—22. De kundige
 Schryver merkt aan, dat (volgens deze vraag)
 ZEELANDS Staten, ter voorkoming van gebrek aan
contante penningen, genoodzaakt zyn geweest den
 zilveren dukaat of ryksdaalder van 50. tot 53.
 stuivers te verhoogen: waaruit de nadeelige wissel-
cours, tot schade der ingezetenen, voortvloeit. De
 vraag dus is: hoe die schade voor te komen, zon-
 der dat men voor gebrek aan *contanten* behoeft te
 vreezen? en hoe men de munt*specien*, op eenen
egalen voet, door de geheele *Republik*, zoude
 kunnen brengen? bl. 4. Ter beantwoording van de-
 ze stukken worden *vooraf* onderzocht de nadeelen,
 die uit de verhooging der munt*specien* boven de
 innerlyke waarde in den wissel*cours* spruiten. Dit
 word, (na dat de oorsprong om geld te slaan is
 voorgesteld, bl. 6.) aangewezen bl. 9. Dan wor-
 den de voorname oorzaken, die aanleiding geven
 tot vervoering der munt*specien*, om het gebrek aan
contanten voor te komen, naargefpoord: bl. 14.
 en welken die in ZEELAND voornamelyk geweest
 zyn: bl. 15. waarop het middel word voorgedra-
 gen, waardoor het nadeel voor ZEELANDS ingeze-
 tenen in den wissel*cours* kan hersteld; bl. 18. hun
 gebrek aan *contanten* voorgekomen; bl. 19. en de
 munt*specien*, door de geheele *Republik*, op eenen

egalen voet van gehalte gebracht worden: *bl.* 20—
22.

IIe ANTWOORD op dezelfde vraag: door JACOBUS MAREEUW junior. IX. Deel, *bl.* 23—48. Na eene inleiding, om te doen opmerken, dat niet het voordeel van de *financien* der *Provincie*, maar de dringendste noodzaak, om het gebrek aan *contante* penningen voor te komen, ZEELANDS Staten heeft doen overgaan tot de *successive* verhoogingen van de *evaluatie* der zilveren dukaten: *bl.* 23. worden eenige middelen opgegeven, om de schade af te wenden, die uit den nadeeligen *wisfelcours* voor de ingezetenen ontstaan: en wel vooreerst de zulken, die binnen deze *Provincie* zelve voorhanden zyn; *bl.* 26. en dan de zoodanigen, die door alle de *Provincien* gemeenschappelyk, zonder iemands nadeel, in het werk gesteld konden worden: *bl.* 47. en 48.

N.

NAGEBOORTE. Eene NAGEBOORTE, welke (na de *verlossing*) afzonderlyk in de baarmoeder was achtergebleven: waargenomen door H. MIRANDOLLE VAN GHERT. VI. Deel, *bl.* 613—619. De *Auteur* beschryft dit geval; de wyze van behandeling; en de volkomene herstelling der lyderes.

NAJAARSKOORTSEN. Ie ANTWOORD op de vraag:

„ Welken zyn de ware oorzaken en kenteekenen
 „ van de NAJAARSKOORTSEN in de *guarnisoensplaat-*
 „ *sen* van *StaatsVlaanderen*? en welken zyn de
 „ beste behoed- en geneesmiddelen, die daartegen,
 „ vooral by de *militairen*, kunnen aangewend
 „ worden”? door G. W. CALLENFELS. X. *Deel*,
bl. 3—130. Na eene inleiding, over het belang
 der vraag, *bl.* 3. word de beantwoording bepaald
 tot een onderzoek (1) welken de ware oorzaken
 zyn dier koortsen? (2) welken derzelver kenteeken-
 nen zyn? (3) welken de beste behoedmiddelen daar-
 tegen zyn? en eindelyk: (4) welken de beste ge-
 neesmiddelen zyn? en dan gaat de Schryver, na
 reden te hebben gegeven, waarom hy zyn onder-
 zoek voornamelyk tot het *eerste* en *derde* stuk zal
 bepalen, *bl.* 5. over tot het *eerste*: en wel op deze
 wyze: dat hy vooraf met een woord spreekt van de
 najaarskoortsen, en derzelver aflowp; *bl.* 7. en
 dan wyst hy derzelver ware oorzaken aan, zoo
 als die te vinden zyn: in de luchts- en landsgesteld-
 heid van *StaatsVlaanderen*; *bl.* 11. in de *guarni-*
*soensplaat*sen; *bl.* 20. en vooral by de *militairen*
 zelve: die tot een tiental gebracht worden. *bl.* 28.
 Hierop, om de kenteekenen dier koortsen te be-
 schryven, vertoont hy derzelver veelvuldige en on-
 derfcheidene verschynfelen, van het begin tot het
 einde toe: *bl.* 66. terwyl de *Auteur* in de behan-
 deling van het *derde* stuk, of de behoedmiddelen
 tegen deze ziekte, dezelve tot twee foorten brengt:
 de

de eerste bestaat in het wegnemen of verminderen der opgetelde oorzaken; *bl.* 77. de tweede, in zich te bedienen van voorbehoedende geneesmiddelen: *bl.* 110. Hierop gaat hy over, na eenige aanmerkingen te hebben gemaakt, *bl.* 114. tot de geneezing en de geneesmiddelen zelve: *bl.* 120—130. waarmede deze verhandeling word besluten.

He ANTWOORD, op dezelfde vraag: door JOHANNES HARGER. X. Deel, *bl.* 131—312. De Schryver splitst de vraag in twee deelen: — in een onderzoek naar de ware oorzaken en kenteekenen van de najaarskoortfen in de voorgestelde *guarnisoens*plaatfen; — en in eene opgave der beste behoed- en geneesmiddelen tegen dezelve, vooral by de *militairen.* *bl.* 132. Na eenige voorbereidfelen, word vooraf te kennen gegeven, wat men eigenlyk door de bedoelde najaarskoortfen moet verftaan? *bl.* 134. en om dezen recht te kennen, word in de behandeling van het eerste onderwerp naargefpoord: wat wel de naaste; en welke de voorafgaande oorzaken zyn? *bl.* 135. de laatstgenoemden worden in voorschikkenden en in aanleidinggevenden verdeeld: *bl.* 136. hierop word eene tegenbedenking opgelöst: *bl.* 150. en dan het onderwerp weder voortgezet: *bl.* 157. waarna de teekenen, volgens het gewone beloop der najaarskoortfen, worden opgegeven; *bl.* 174. en dan uit de gevolgen, zoo als dezelve by onderscheidene perfoonen verschillende zyn, nader opgehelderd. *bl.*

177. In de behandeling van het *tweede* deel der vraag word *eerst* aangewezen, wat middelen dienstig zyn, om voor deze geduchte koortsen behoedt te worden: *bl.* 187. hoe die best in te voeren? *bl.* 258. en dan, welken de krachtadigste middelen ter genezing derzelve zyn, wanneer zy reeds woeden. Hiertoe word vereischt: de beledigende stoffen te verbeteren, of uit te dryven; *bl.* 263. derzelve voortgang tegen te gaan; *bl.* 286. en de krachten der lyderen te ondersteunen: *bl.* 306—312.

Zie mede *Febres catarrhales*.

NATUUR. (DE WERKENDE) *Wat men hierdoor in de Geneeskunde te verstaan hebbe? onderzocht door J. MACQUET. II. Deel, bl.* 161—230. De verschillende gedachten over dit onderwerp van vroegere en latere mannen. *bl.* 161. De Schryver verstaat daardoor dat gene, 't welke by de Geneesheeren het LEVEN genoemd word. Wat dit zy, durft hy niet bepalen: zyn oogmerk is alleen, om de overkomst tuschen de werkingen der *natuur* en van het *leven* aan te toonen; en dat dezelve maar ééne kracht uitmaken, welker denkbeeld hy naauwkeuriger zal bepalen. *bl.* 167. Dit veroorzaakt stof tot *twee* hoofdstukken: in het *eerste* hoofdstuk word de *werkende* NATUUR in den *gezonden*; *bl.* 169—195. in het *tweede* in den *zieken* staat beschouwd: en aangetoond, dat alle die werkingen in het *leven*, door de Godheid in de stof gegoten, be-

beruften. *bl.* 196—230. Dit word aangetoond ten aanzien van de voeding; *bl.* 169. van de openingen tot ontlasting der overtolligheden; *bl.* 172. van de verschillende *naturellen* of *temperamenten*; *bl.* 177. hiervan is nog onderscheiden dat gene, 't welke de geneesheeren *idiosyncrasia* noemen, anders *aard (indoles)* geheeten; van hier word het kwalijk bekomen van mosfelen enz. op sommige tyden afgeleidt. *bl.* 183. De menschen veranderen op zekere tyden, zonder dat men die juist tot het zevental kan bepalen. *bl.* 187. Waarom de gewoonte eene tweede natuur genaamd wordé? *bl.* 189. Dit alles word uit de levenskracht afgeleidt; en dus getoond, dat de NATUUR en het *leven* dezelfde kracht zyn. Dit heeft in 't byzonder ook plaats in de ziekten: wanneer de *natuur* of levenskracht alles aanwendt, om dezelve te bevechten. *bl.* 196. Zy heeft een herstellend vermogen: dit ziet men aller duidelykst in vele dieren; maar ook, ofschoon in eenen minderen trap, in ons lichaam: *bl.* 197. zy heeft een kokingsvermogen, ter bereiding eener rauwe en genezende stof; *bl.* 200. insgelyks om krampen te maken: eene der heilzaamste pogingen; gelyk door verscheidene byzonderheden, vooral de vallende ziekte, word aangewezen. *bl.* 202—205. By deze gelegenheid word van de venynen, en byzonder van de *cicuta*, en derzelver uitwerking en verdooving gehandeld. *bl.* 206. De natuur heeft het heilzame vermogen om eene koorts te maken; *bl.* 312. zy heeft een medewerkingsvermogen,

XII. DEELS II. STUK. E waar

waardoor het eene deel aan het andere zoekt behulpzaam te zyn. *bl.* 218. Hieruit kan men misschien de vreemde lusten in zieken tot zekere byzondere zaken verklaren. *bl.* 220. Uit het bygebrachte aangewezen, wat het zegge: *de* NATUUR te leiden? *bl.* 223. aan de *natuur*, of het leven, schryft een geneesheer dus met recht in het dierlyke lichaam, zonder de Godheid in 't minste te beledigen, veel toe! gelyk tot slot word voorgesteld: *bl.* 226—230.

NATUURKUNDIGE GEVOLGEN. Ie ANTWOORD op de vraag: "Mag een natuuronderzoeker, uit
 „ de reeds gemaakte waarnemingen en proefonder-
 „ vindingen, verdere gevolgen trekken ter uitvoer-
 „ sching van de nog onbekende oorzaken der ver-
 „ schynselen? zoo JA! hoeverre mag hy daarin
 „ voortgaan? en welke regelen moet hy daarom-
 „ trent in acht nemen"? door J. VAN IPEREN.
IV. Deel, *bl.* 3—117. De Schryver richt zyne Verhandeling zoo in, dat hy eerst aanwyst, waarom het eerste gedeelte der vraag met JA! moete worden beantwoordt: uit hoofde namelyk van de algemeene erkentenis der natuuronderzoekers; *bl.* 4. en uit de natuur der zaak zelve: *bl.* 8. men vindt daartoe eene aangeborene drift en geneigdheid, zoo wel by beesten als menschen: *bl.* 15. zy word door de verwondering aangevuurd: *bl.* 19. zonder gevolgtrekkingen is 'er geene vordering in de natuurkennis mogelyk; *bl.*

22. zelfs hebben de misflagen, die in dezen som-
 wylen uit voorbarigheid begaan worden, hunne
 nuttigheid. *bl.* 24. De gevolgtrekkingen, uit
 waarnemingen afgeleidt, banen den weg tot vor-
 dering in de natuurlyke wetenschappen: hetgene
 door voorbeelden word gestaafd. *bl.* 26. En van
 hoeveel belang is in dezen de redeneerkunde? *bl.*
 37. ja het is, uit hoofde van 's menschen gesteld-
 heid, onmogelyk, om de gevolgtrekkingen te ver-
 lochenen, vooral in een' ervaren' wysgeer: ja dees
 is ten duursten daartoe verplicht: *bl.* 46. doch die
 gevolgtrekkingen moeten uit *reeds gemaakte waar-*
nemingen en proefondetvindingen alleen afgeleidt
 worden. *bl.* 53. Dan: en dit is het tweede deel
 der vraag: hoeverre mag men daarin voortgaan?
 Niet verder, dan de gevolgtrekkingen onmiddelyk
 uit de reeds gemaakte waar- en proefnemingen
 voortvloeijen! *bl.* 62. Vooral word hier omzich-
 tigheid gevorderd in de gevolgtrekkingen, door
 anderen gemaakt: *bl.* 73. gelyk ook ten aanzien
 van natuurlyke oorzaken, die daardoor zouden
 ontdekt zyn. *bl.* 75. Nimmer mag men verder
 gaan, dan eene gezonde redeneerkunde toelaat! *bl.*
 82. En dit geeft aanleiding, om 13. algemeene re-
 gelen voor te stellen, op welken men, by het ge-
 volgtrekken uit waar- en proefnemingen, moet
 acht geven. *bl.* 89. Besluit. *bl.* 114—117.

 Het ANTWOORD op *Dezelfde vraag*: door
 J. PAP DE FAGARAS. *IV. Deel*, *bl.* 118—318. Tot

inleiding van deze Verhandeling stelt de Schryver de wisselvalligheden voor, welke de kennis der natuur heeft ondergaan. *bl.* 118. En hieruit leidt hy de aanleiding *tot*, en het gewicht *van*, de voorgestelde vraag af. *bl.* 131. In de oplossing van dezelve is het van veel belang, dat men alle kundigheid van de natuurgewrochten, en hare oorzaken, uit de eerste beginselen ophale. *bl.* 133. Welke nuttigheid uit deze wys van *philosopheren* voortvloeije, word aangewezen: *bl.* 139. dan dezelve heeft hare moeilykheden, die niet dan door eene wélbestierde redenkaveling kunnen overwonnen worden, waarin men zich van proef- en wiskunde bedient. *bl.* 142. Zoo klimt men, door de eigenschappen der lichamen en wetten van beweging te ontdekken, van de gewrochten tot de oorzaken op. *bl.* 151. Dan, hoe verre moet men in het ontdekken der oorzaken voortgaan? Hieromtrent is verschil! daarnaar word gevraagd? *bl.* 153. ter beslissing hiervan moeten de eigenschappen der lichamen, zoo wel als de wetten van beweging, in algemeenen en byzonderen onderscheiden worden. *bl.* 154. Met betrekking tot de laatstgenoemden, is 'er ten aanzien van de wetten der algemeene zwaartekracht verschil: *bl.* 158. de aantrekkingskracht behoort niet tot de wezenlyke eigenschappen der lichamen: *bl.* 159. maar moet men dan, met NEWTON, dezelve als eene inwendige hoedanigheid; of, met LEIBNITZ, als een uitwerkfel van uitwendige oorzaken, beschouwen? *bl.* 170. Het gevoelen der

Wolfianen getoetst; en als onbestaanbaar met zichzelf verworpen: *bl.* 174. gelyk ook dat der *Newtonianen*: *bl.* 192. en dan word, door eene eenvoudige ontwikkeling van kunstwoorden, die men in dezen gebruikt, het geschil beslist: dat men namerlyk GOD moet eerbiedigen, als de eerste oorzaak, die de beweging in zekere deelen der stoffe heeft ingedrukt; en waardoor, overeenkomstig met de wetten der werktuigkunde, alle natuurlyke verschynselen ontstaan: *bl.* 205. hoe moeilyk ook de naarforsching van de keten der natuurlyke oorzaken zy, is 'er echter eene gegronde hoop op vordering. *bl.* 215. Om nu aan te wyzen, wat men in acht te nemen hebbe, om veilig van de gewrochten tot de oorzaken op te klimmen? word eerst naar de redenen onderzocht, waarom alles in de natuurkunde, wat niet op de wiskunde en de ondervinding gegrondt is, op losse schroeven sta? *bl.* 235. En hieruit worden regelen afgeleidt, waarvan men zich met vrucht kan bedienen, in het ontdekken van de oorzaken der verschynselen. *bl.* 257. Daar nu hieraan dienstig zyn de waar- en proefnemingen; gelyk ook de gisfingen en vooronderstellingen: word van de eersten *bl.* 275. en van de laatsten *bl.* 293. gehandeld: met byvoeging, wat men, omtrent dezelve, ter naarforsching van onbekende oorzaken, ten meesten nutte onder de aandacht hebbe te houden? Waarschouwend besluit. *bl.* 317. en 318.

IIIe. ANTWOORD op dezelfde vraag: door
 PH. FERMIN. IV. Deel, bl. 319—416. De waar- en
 proefnemingen zouden van eene mindere nuttigheid
 zyn, indien men geene gevolgen daaruit afleidde,
 dan die rechtsstreeks uit dezelve voortvloeijen. bl.
 319. De bronnen onzer kundigheden zyn: onder-
 vinding en redenkaveling: die, van elkander af-
 gescheiden, van geen nut zyn. bl. 321. In de
 kunst van waarnemingen is men allengskens zeer
 gevorderd: bl. 323. maar heeft dit ook plaats in
 de kennis der oorzaken? Deze vraag, in den
 striktsten zin genomen, word ontkenkend beant-
 woordt. bl. 325. Wat zyn wysgeerige vooronder-
 stellingen? bl. 328, om hiervan, ter verklaring
 van verschynselen, gebruik te maken, komt het
 vooral op een goed oordeel en juist vernuft aan:
 bl. 330. terwijl de voornaamste bronnen der dwa-
 lingen worden opgeteld. bl. 333. Wat word dan
 ter uitbreiding van onze kundigheden vereischt? bl.
 342. en wat ter vermeerdering van derzelve juist-
 heid en zekerheid? bl. 346. waarop in 't byzonder
 te letten? bl. 349. niets is zoo gering in de na-
 tuur, dat onzer aandacht niet overwaardig is: bl.
 350. men moet de natuur zelve raadplegen; meer
 dan de schriften der Ouden, die in verscheidene be-
 trekkingen, ruim zoo veel nadeel, als voordeel toe-
 brengen: bl. 353. wat in de hedendaagsche schriften
 der natuurlyke *historie* te laken en te pryzen zy?
 bl. 361. Doch de reden, wél bestierd, gevoegd by de
 waarnemingen, is de veiligste gids, ter ontdekking
 van

van de gewichtigste waarheden. *bl.* 364. Het is, boven al, van belang, zich op het oefenen der aandacht wél toe te leggen: wat ten dien einde vermydt; wat betracht moete worden? *bl.* 370. daar nu het vernuft in dezen van geen minder aanbelang is: word onderzocht: hoe dit best te verwekken en te vermeerderen? *bl.* 378. hetgene aanleiding geeft, om de blykbaarheid en het onderscheidende kenmerk der waarheid te beschouwen: *bl.* 382. waarna regels worden voorgesteld, die men in de oplossing van alle vraagstukken moet waarnemen. *bl.* 398. Besluit: met eene aanmerking, om zich in het trekken van gevolgen niet te laten misleiden. *bl.* 414—416.

NATUURLYKE HISTORIE. *Zie Voor.*

NAVELBREUK. *Beschryving van een werktuig ter behandeling der NAVELBREUKEN: DOOR DAVID VAN GESSCHIER. II. Deel, bl.* 329—343. De Schryver verklaart eerst de drie stukken, waaruit dit werktuig bestaat, afzonderlyk: — dan wylt hy derzelve onderlinge samenvoeging aan; en vertoont de voortreffelykheid van dit werktuig, uit eene beredeneerde vergelyking van hetzelfde met zoo vele anderen, als men, tot hier toe, in de behandeling der navelbreuken heeft aangeprezen: — terwyl eene bygeyogde plaat niet weinig lichts aan het eerste gedeelte dezer Verhandeling byzet.

NEDERLANDEN. *Der NEDERLANDEREN RECHT in de afzwering van PHILIPS regering beweerd. Zie: Philips, de derde van dien naam onder de Hollandfche en Zeeuwfche Graven.*

— NEDERLANDS byzonderfte lotgevallen, die onder de medewerkende beftiering van 's HEEREN gunftige Voorzienigheit, den weg gebaad hebben tot onze rust, vrede, en vryheid; sedert den afstand van Keizer KAREL den V. in het jaar 1555. tot den 6. van Graſmaand 1572. in eene redevoering gefchetst, ter opening eener Vergadering van Heeren Directeuren; door den praefiderenden Heer J. WINOKELMAN. *Hift. bericht vóór het III. Deel, bl. 19—43.*

Het vervolg hiervan tot op dezen tyd; door denzelfden Heer, by eene gelyke gelegenheid. *Hift. bericht, vóór het VIII. Deel, bl. 56—83.*

— NEDERLANDSCHE vryheid naargedacht, en derzelver grondlegging en herftelling; by gelegenheid van derzelver eeuwgetyde, in het jaar 1772. in dichtmaat. *Hift. voorbericht III. Deel, bl. 73—83.*

NET der DARMEN. *Zie Verftropping.*

O.

OLIFANT. *Verscheidene aanmerkingen, betrekken-
lyk*

lyk tot de natuurlyke historie van dit dier. Zie
 Voor, 1771. (beschreiven in deszelfs Spec. observ.)

ONDERBUIKS ONTSTEKING. *Aanmerkingen over
 eene bedekte ontsteking of verzwering in den on-
 derbuik, verzeld van eene ischuria, eerst na den
 dood ontdekt: door F. J. VOLTELEN. X. Deel, bl.
 549—574.* De kundige Schryver geeft eerst een
 naauwkeurig verhaal van het geval, zoo als het
 door hem, van het begin tot aan den dood des
 lyders, zynde een jongeling van 16. jaren, is
 waargenomen: — dan: wat hy, by de ontleding van
 deszelfs lyk, met den chirurgyn GREEVE, heeft
 ontdekt: — en daarna wyst hy aan, in negen aan-
 merkingen, dat dit geval der geneeskundigen
 aandacht dubbelwaardig zy, en eene ruime stof
 tot leering en beschouwing oplevere.

ONTLEEDKUNDE. Zie *Belette doorzwellung:
 Beursgezwel: Dyebeen: Kolykdarmsvernaau-
 wing: Onderbuiksontsteking: Ruggraatsply-
 ting.*

**ONTLEED- en VROEDKUNDIGE waarneming
 eener aanmerkelyk uitgezette pisblaas; en omgebo-
 gene zwangere baarimaeder: door A. BONN. IV.
 Deel, bl. 613—628.** Na eene naauwkeurige op-
 gave van deze waarneming, in vele opzichten over-
 eenkomende met die van den Hoogleeraar G. VAN
 DOEVEREN; (beschreven in deszelfs *Spec. observ.*

74 ONTLEEDK. ONTWR. ONVRUCHTB.

acad. Cap. VI. et VII.) bl. 613—621. stelt de Schryver de verschillende byzonderheden van dezelve voor, en leidt daaruit de oorzaken dier verschynselen af: *bl. 622.* eindelyk wyft hy het nut van zulke waarnemingen in de vroedkunde aan. *bl. 627. en 628.*

In een nabericht geeft hy een foortgelyk geval op, door W. HUNTER beschreven. Zie *VI. Deel, bl. 352—358.*

ONTWRICHTE SCHOUDER. Zie *Werktuig (verbeterd) tot herstelling van den ontwrichtten schouder.*

ONVRUCHTBAARHEID in VROUWEN. *Verhandeling over eenige voorname oorzaken derzelve: waargenomen door ANDR. BONN. VI. Deel, bl. 330—353.* Na eene inleiding tot deze Verhandeling, *bl. 330.* beschryft hy zyne eerste waarneming, omtrent een jong vrouwsperfoon: by welke de moedermond; de geheele hals; en de inwendige holte der baarmoeder; met die der trompetten ontbraken: die dus volstrekt onvruchtbaar was. *bl. 334.* De tweede waarneming behelst een bericht van eenen geflotenen moedermond: die ook als oorzaak van onvruchtbaarheid word beschouwd; doch door de natuur en kunst kan weggenomen worden. *bl. 337.* De derde waarneming bestaat in een verslag van eene allerbyzonderste gesteldheid der teeldeel in een vrouwsperfoon, ontdekt by gelegenheid, dat een gezwel in derzelve rechterliesch werd wegge-

ge-

genomen: welke gesteldheid veroorzaakte, dat zy ook volstrekt onvruchtbaar moest gerekend worden. *bl.* 342. Hierop volgt *bl.* 352. en 353. de opgaaf van een geval, betrekkelijk tot zyne waarneming, (geplaatst in het *IV. Deel*, *bl.* 613.) en *bl.* 354—356. de verklaring der afbeeldingen van de voorwerpen der twee eerste waarnemingen, in Platen.

OOG. *Het oog ontleedkundig beschreven. Zie Staar.*

OPENBARINGEN (GODDELYKE). Onder dezen behoort ook de wonderdadige verbetering van het zintuig des gezichts. *Zie Gezichtszintuig.*

OPSCHRIFTEN. *Aanmerkingen over een Latynsch opschrift op een gedenkstuk der oudheid, voor eenigen tyd gevonden: door CHRISTOPH. SAXE, in het Latyn. IX. Deel, bl. 275—299.* Na eene korte opgave aan wien dit gedenkstuk behoore? waar het gevonden? en hoedanig hetzelfde zy? besluit de oudheidkundige Hoogleraar hieruit, dat het een edelgesteente is, vervaardigd tot een gedenkteeken van enen ouden ooulist, of heelmeeester der oogen; terwyl het opschrift een bericht der van hem aangewende artsnyen in zich bevat. Dat er van dit soort van geneesmeesteren een geheel aantal by de Ouden geweest zy, welker namen, door diergelyke gedenkstukken der oudheid, aan de vergetelheid ontrukkt zyn, word vervolgens aangewezen; eene lyst derzelve opgegeven; en dan het opschrift zelve verklaard.

OPSTOPPING van WATER. *Eene volkomene opstopping van water, en eene hevige longontsteking: welke laatste, door eene van zelve voortkomende kwyling, gelukkig geredt werd. Deze twee verschrikkelyke toevallen, aan eene en dezelfde lyderes, by herhaling, overkomen: worden, met de aangewende middelen, en den gewenschten uitslag, naauwkeurig beschreven: door A. P. NAHUYS. III. Deel, bl. 435—455.*

ORANJEAPPEL. Waarneming omtrent een' bevruchten oranjeappel: zie *Bevruchte oranjeappel*.

OSSENDRECHT. *Deszelfs oudheid, stichting, en lotgevallen: zie V. Deel, bl. 29. en 30.*

OUDHEDEN van ZEELAND. ANTWOORD op de vraag: „ Welken zyn de bewoners van ZEELAND geweest tot aan de vyftiende eeuw? hoedanig waren hunne zeden en Godsdienstplichten? en welken voortgang hebben de fraaije letteren, kunsten, en wetenschappen, onder dezelve gehad”? door DIDERICUS VAN CRUYSELBERGEN. II. Deel, bl. 1—68. Na eene korte inleiding, verdeelt de Schryver zyne Verhandeling in vier hoofdstukken. bl. 3. Het eerste handelt over de bewoners van ZEELAND tot aan de vyftiende eeuw. Om dit aan te wyzen, moet men eerst de grenspalen van dit gewest onderzoeken: dezen worden bepaald tusfchen BORNISSE (weleer een wyd water tusfchen de landen van *Voorne* en *Putten*) en

HEIDENSEE, nu onbekend; mischien weleer gelegen onder de wateren, die nu *Walcheren* en *Vlaanderen* scheiden. *bl. 5.* De gissingen over de vroegste *bewoners* dezer landen, vóór de aankomst van JULIUS CAESAR, zyn zeer onzeker! mischien moet men daarvoor houden de KELTEN, en KATTEN: *bl. 9.* waarschynlyker de BATAVIEREN, en KANINEFATEN: *bl. 11.* dezen, aanmerkelyk verzwakt, schynen omtrent de derde eeuw verdreven, en opgevolgd te zyn door de FRANKEN en SALIËRS; *bl. 12.* die, omtrent het midden der vierde eeuw, door de SAXEN; en dezen wederom door de FRIESEN, verjaagd werden: *bl. 17.* terwyl de laatsten weder door de FRANKEN vermeesterd zyn; en dus dit *gewest* andermaal door dezen een' geruimen tyd is beheerd geweest: doch welken door de DENEN en NORMANNEN, vooral sedert de negende eeuw, veel geleden hebben: dezen hielden hun verblyf ettelyken tyd in ZEELAND, vooral in *Walcheren*: onder welken eenige anderen zich zullen gemengd hebben. *bl. 19.* Het *tweede* hoofdstuk spreekt van derzelve zeden. De zeden der oudste bewoners, de *Batavieren* en *Kaninefaten*: die zeer eenvoudig waren; en beiden hunnen oorsprong van de *Germanen* hadden, welken in dezen met de *Kelten* overeenkwamen: worden voornamelyk uit TACITUS en CAESAR afgeleidt. *bl. 24.* Het land onbedykt zynde, woonden zy op *terpen* of *torpen*: *bl. 25.* hunne kleeding, insoover zy niet naakt gingen, was zeer eenvoudig: *bl. 26.* hun grootste
 sie-

fieraad was goudgeel hair: *bl.* 28. zy bezaten vele naarvolgingswaardige deugden; *bl.* 30. hunne voornaamste gebreken waren, dat zy op den sterken drank, het spelen, en het dobbelen, zeer verzot waren. *bl.* 32. De verandering van bewoners heeft zekerlyk ook invloed op hunne zeden gehad: die, door hun verkeer met de *Romeinen*, wel beschaafd, maar tevens niet weinig verbasterd, zullen zyn geworden. *bl.* 33. In het *derde* hoofdstuk word van hunnen Godsdienst gehandeld. Deze was zeer afgodisch: *bl.* 35. hunne priesters droegen den naam van *Druïdes*. *bl.* 36. Zy hebben waarschylyk de zon, maan, het vuur of *Vulcanus*, *Mars*, *Tuisto* of *Tuisco*, *Mannus*, *Herthus* of *Hertha*, behalven nog anderen gediend; *bl.* 38. zeker altans *Jupiter*, *Neptunus*, *Hercules*, *Mercurius*, *Nehalennia*, en *Burorina*, gelyk uit genoegsame bescheiden kan worden aangewezen. *bl.* 39. Alvroeg is in deze landen, misfchien zoowel door de *Romeinen* als door de *Franken*, eenig licht van 't *Euangelie* opgegaan: *bl.* 49. waarschylyk heeft ELIGIUS, reeds omtrent het midden der zevende eeuw, hetzelfde hier gepredikt; misfchien ook WILFRID, en WIGBERT: maar zeker, omtrent het einde van die eeuw, WIL-LIBRORD: en, offchoon men zulks van WINFRID, anders BONIFACIUS genaamd, en WILLIHAD, niet kunne bewyzen; zoo weet men, dat het geschiedt zy door den *Utrechtschen* Bisfchop FREDERIK. *bl.* 50. Het geloof is dus alvroeg in dit gewest afgewisfeld met de bygeloovige leer des *Pausdoms*; of-
 schoon

fchoon ook, reeds omtrent het jaar 1512. TANCHE-
 LINUS zich daartegen hebbe aangekant. *bl.* 53. Ein-
 delyk handelt het *vierde* hoofdstuk over den oor-
 sprong en voortgang der fraaije letteren, kunsten,
 en wetenschappen. Dat 'er geen grond zy, om de
 bewoners van dit land te verwyten, dat zy het le-
 zen en schryven niet hebben verstaan, word aan-
 gewezen. *bl.* 54. Zy hebben waarschijnlijk de
Keltische, en *Runische*; mischien ook de *Griek-*
sche, en in latere tyden de *Latynsche* taal gespro-
 ken; gelyk mede de *Friesche*, en *Gottische*. *bl.* 59.
 Onder de kunsten en wetenschappen, alvroeg in
 ZEELAND bekend, word opgegeven de rechtsge-
 leerdheid; de sterrekunde; de natuurkunde; voor-
 al de wichelkunst; de dichtkunde; de musikkun-
 de: — en (onder de handwerken) het bereiden van
 linnen; de zóntziedery; het werken in wol; en
 bereiden van laken; de haringvischery; de mee-
 reedery; gelyk ook de koophandel, vooral op *En-*
geland. *bl.* 61—68.

P.

PAARDENSTEEN. Zie *Steenen (dierlyke)*.

PEDRO *del* PORCO. *Die van Malakka; en van*
Ceylon. Zie *Steenen (dierlyke)*.

PEILSHOOGTEN. *Aanteekeningen, gehouden door de Societeit te NYMEGEN, van de peilshoogten en merkwaardigste gebeurtenissen op de rivieren den RHYN, MAAS, WAAL, NEDERRHYN, EN YSSEL: van primo Januari 1770. tot ultimo Februari 1771. II. Deel, bl. 614—630.*

PENNINGKUNDE. *Bericht van eene talryke verzameling van Grieksche, Romeinsche, en andere oude penningen: door PIETER VAN DAMME. In dit bericht, 't welke de eerste afdeeling in zich bevat van den prospectus der uitmuntende penningkas van den Heer VAN DAMME, die uit ruim twintigduizend gedenkpenningen bestaat: geeft de geleerde Schryver een kort verslag van die penningen, welken in de kennis der aloude koningen, vermaarde vorsten, en beroemde mannen en vrouwen, van eene uitstekende nuttigheid kunnen zyn: zeven dier penningen worden in plaat vertoond. IV. Deel, bl. 419—452.*

AANHANGSEL *tot de eerste afdeeling van het bericht der talryke verzameling van oude penningen: door P. V. DAMME. V. Deel, bl. 603—608. betrekkelijk tot de koningen van Macedonië; van Numidië; van Syrië; en van Bithynië: die allen op eene bygevoegde plaat afgebeeldt zyn.*

Verhandeling over een' penning van PTOLEMAEUS, zoon van MENNAEUS, Tetrarcha

cha van Chalcidene: door J. W. TE WATER. V. Deel, bl. 609—629. met deszelfs afbeelding op het *vignet*. Na een kort bericht over de nuttigheid der oude penningen, ter opheldering van de geschiedenissen, betuigt de Schryver, dat tot die soort ook behooren de penningen van PTOLEMAEUS, *Tetrarcha van Chalcidene*: van welken tot hiertoe maar twee bekend waren, door den *Abt* LE BLOND, en JOS. ECKHEL uitgegeven: bl. 609. Hierop word de *derde* penning beschreven, die berust in de aanzienlyke muntkas van den Heer VAN DAMME. bl. 612. En dan word het gevoelen van den *Kardinaal* NORIS, dat 'er twee koningen van *Chalcis* zouden geweest zyn: PTOLEMAEUS MENNAEUS; en PTOLEMAEUS, Zoon van MENNAEUS: door verscheidene groote mannen gevolgd, voorgesteld; en als ongegrondt afgekeurd: bl. 613. daar alles, wat men van PTOLEMAEUS, gebiedder van *Chalcis*, vindt, gevoeglyk op één' persoon zich laat toepassen: gelyk word aangewezen. bl. 616—621. Dan word, ter verklaring van dezen penning, onderzocht: waarom PTOLEMAEUS *tetrarcha* (viervorst) en niet *koning* worde genaamd? bl. 622. Eindelyk word van de jaartelling, die op denzelfen gevonden word; gelyk ook van de twee gewapende mannen, op deszelfs rugzyde; kortelyk gehandeld. bl. 627—629.

Aanmerkingen over eenige Smyrnasche penningen: door J. W. TE WATER. IX. Deel, bl. 481—506. Na een kort verslag omtrent

de *Smyrnasche* penningen, waarvan in koper een meeningte bekend zyn, geeft de geleerde Schryver een naauwkeurig bericht van *negen* zilveren, die (in het kabinet van den Heer P. VAN DAMME bewaard) in eene Plaat afgebeeldt worden, en zeer zeldzaam zyn. Dezen beschreven zynde, word onderzocht, welken rang en waardigheid de perfoonten, wier namen men op deze penningen vindt, te *Smyrna* hebben bekleedt? en by deze gelegenheid worden de voornaamste eertitelen, onder welken zy, die het bewind van zaken te *Smyrna* in handen hadden, sedert oude tyden, bekend waren, kortelyk opgehelderd: terwyl van de PRYTANES eenigszins uitvoeriger word gehandeld.

PEPER. *Het onderscheid der zwarte en witte PE-
PER; en de afbeelding van het gewas der staart-
PEPER: door M. HOUTTUYN. X. Deel, bl. 604—
613.* Het onderscheid tuschen de zwarte en witte
peper bestaat alleen in de bereiding, volgens be-
richten van Mr. J. C. M. RADERMACHER, *Raad
extraordinair van Neerlands Indië*. Eigenlyk groeit
er niet dan *zwarte* peper: — die *wit* word: of
door dezelve in kalkwater te leggen; of door de-
zelve aan het gewas (dat, gelyk de turksche boo-
nen, by staken, ter hoogte van 15. of 20. voeten
opklimt) ryp te laten worden; wanneer de bast af-
valt, en de peper natuurlyk wit is. Hierop word het
gewas der *zwarte, lange, en staartpeper*, waarom-
trent by de kruidkenneren eene groote verwarring
heerscht,

heerscht, door den geleerden natuuronderzoeker beschreven: en van ieder derzelve in Plaat eene afbeelding, naar gedroogde planten ontworpen, gegeven.

PHILIPS: *de DERDE van dien naam onder de HOLLANDSCHE en ZEEUWSCHE Graven.* Onderzoek of hy zich ooit door den Roomschen PAUS hebbe doen ontslaan van den eed, dien hy by het aanvaarden der regering, gedaan had: door Mr. N. C. LAMBRECHTSEN. IX. Deel, bl. 431—472. Na eene korte inleiding over den eed: bl. 431. doet de geleerde Schryver onderzoek naar het recht der afzwering van PHILIPS, ten jare 1581. en wyst aan, dat hiertoe niet alleen genoegsame grond gevonden worde in zyne bevestiging van het vloekvonnis, op den 16. Febr. 1568. tegen alle de Nederlanderen (behalven weinigen) uitgesproken: bl. 434. maar dat zulks al plaats gehad hebbe, toen hy zich, is dit waarlyk geschiedt, door den Paus heeft doen ontslaan van den eed, dien hy, by zyne komst tot de regering, aan deze Landen gedaan had: bl. 436. en dat zulks waarlyk geschiedt zy, besluit hy uit de bygebrachte geschiedkundige bewyzen. bl. 438. Maar dan is de vraag: is dat ontslag betrakkelyk tot allen, dan alleen ten aanzien van eenige byzondere *privilegien* en voorrechten, te verstaan? en is hetzelfde by eenen daartoe opzettelyk ingerichten brief; dan wel by gelegenheid van eenig ander gunstbewys, gegeven? bl. 443.

84 PHILIPS. POLYPEN. POLYPUS.

Maar van wien, en wanneer, heeft PHILIPS die gunst bekomen? *bl.* 447. Schoon het onzeker is, of dit geschiedt zy door *Paus* PAULUS *den* IV. of door zyne opvolgers PIUS *den* IV. of V. — is het echter genoegzaam bewysbaar, dat hy meermalen diergelyke voorrechten van de opperhoofden der *Roomfche* kerk verkregen hebbe. *bl.* 459. Rampzalige gevolgen van zulke vrybrieven! *bl.* 466—472.

POLYPEN. *Zie Zeeinfect.*

POLYPUS *of* SLYMPROP: *en* FUNGUS, *of* UITWAS. *Verhandeling over dezelve: benevens een bericht en afbeelding van een zeer nuttig werktuig, ter afbinding dienende: door* SAMUEL DE WIND. *X. Deel, bl.* 497—548. Vóór dat de geleerde Schryver dit werktuig, afkomstig van den vermaarden HOFFMAN, *chirurgyn major* van het *hospitaal* te MAASTRICHT, blykens eenen brief van denzelven, achter deze *Verhandeling* geplaatst, *bl.* 545. den lezer leert kennen; geeft hy eene korte beschryving: wat men in 't algemeen door een' *polypus* en *fungus* versta? die, offchoon in gedaante, vastigheid van *substantie*, en plaatfing onderscheiden, echter in hunne natuur en schadelyke uitwerkfelen dezelfden zyn. Zy worden onderscheiden in twee foorten: (1) die aan beide *sexen* gemeen zyn; en (2) die aan de vrouwelyke alleen eigen zyn. Waar geplaatst; welken derzelve oor-

zaken zyn; op welk eene wyze zy worden voortgebracht; en welke schadelyke uitwerkselen zy doorgaans te weeg brengen. *bl.* 499. Hierop volgt de beschryving van het werktuig, dienende ter afbinding van de *polypi* en *fungi*: *bl.* 515. dan de manier van deszelfs werking, zoo voor den *polypus*, als *fungus*; opgehelderd door vier waarnemingen, welke allen van een gewenscht gevolg zyn geweest: waaruit de voortreffelykheid van dit werktuig, boven de reeds uitgedachten, word afgeleidt: *bl.* 518. terwyl men eene uitlegging der twee bygevoegde Platen vindt: *bl.* 546—548.

Vervolg op 'de Verhandeling over den POLYPUS, of SLYMPROP: benevens eene afbeelding van een daaraan nog ontbrekend werktuig, ter afbinding van alle soorten van polypi, welke onder het bereik der vingeren vallen; doch te ver van de huid zyn, en in te veel verengde holtten hunne zitplaats genomen hebben; om, door eenen slappen draad te kunnen omvat worden: met bygevoegde aanmerkingen, en met drie gevallen, ter staving van dezelve, opgehelderd: door SAMUEL DE WIND: met eene bygevoegde uitlegging van het in plaat afgebeelde werktuig. XI. Deel, bl. 481—508.

PREDIKER van SALOMO. Kort begrip van het boek den PREDIKER: door het welke men bewyst, dat de voorstellen en grondregels, by den SCHRYVER in het beloop zyner redenering voorgedragen; hoe tegen-

*strydig dezelve ook aan zyn besluit voorkomen; ondertusſchen daartoe regelrecht leiden: door SAMUEL ESCHAUZIER. I. Deel, bl. 153—208. Na een kort voorſtel van ſommige ſtoute gifſingen, omtrent den SCHRYVER van dit boek, en dezelfs echtheid; bl. 153. alsmede over de verſchillende wegen, die de uitleggers hebben ingeſlagen ter ontſluiting van SALOMO's wyze van redenkaveling: bl. 162. ſtelt de Aucteur zyne gedachten voor: dat namelyk alles, wat in dit boek voorkomt, lynrecht diene ter ſtaving van SALOMO's godvruchtig oogmerk; en ter bevestiging van zyn besluit. bl. 170. Om dit aan te toonen, legt hy twee aanmerkingen tot grondslag: *vooreerst*: dat men ſomwylen eene grondſtelling bondig wederlegt, die men ſchynt te leeren: door namelyk de ongerymdheid van de gevolgen, die natuurlyk daaruit voortvloeiſen, in het helderſte daglicht te plaatſen: *ten tweeden*: dat men, door de ongerymdheid van een voorſtel aan te wyzen, de waarheid van het tegenovergeſtelde betoogt. bl. 171. — Van deze redeneerwyze bedient zich SALOMO in dit boek. Wat hem daartoe waarſchynlyk aanleiding gegeven hebbe? bl. 172. Dit bewyſt hy, na eene korte aanmerking ter opheldering: bl. 174. uit een beknopt voorſtel van den inhoud der redenkaveling van SALOMO in dit boek: bl. 180. en van de gevolgen, die SALOMO; in de vooronderſtelling: dat 'er geen leven na dit leven te wachten zy; daaruit trekt: welke allen van dien aard zyn, dat derzelve ongerymdheid een' ieder in de oogen*

straalt. *bl.* 193. En dus dient SALOMO's gantsche redenering tot een treffend betoog van de tegenovergestelde waarheid: „daar MOET een leven na „dit leven zyn; waarin eene juiste belooning zal „plaats hebben"! *bl.* 204. terwijl tot slot daarby gevoegd word, wat deze uitlegging aanpryst. *bl.* 207. en 208.

PROPHEETISCHE HISTORIE. *Verhandeling over*

dezelve: door JOSUA VAN IPEREN. II. Deel, *bl.* 361—412. In deze Verhandeling merkt de Schryver op, dat *niet* de geschiedkundige beschryving van den *Levitischen* Godsdienst; *maar wel* de afbeeldingen, naar *dezelve* ingericht, schaduw en voorbeelden waren. *bl.* 361. En dat zoo ook, de vervulling van voorspelde gebeurtenissen, in sommige gevallen, als *prophetische* toespelingen zyn te beschouwen: die dan met de *prophetische* gezichten veel overeenkomst hebben. *bl.* 363. Wil men dan dezen en anderen voorzichtig overbrengen, men zal zich de gezichten levendig voor den geest, of in eene print, en de geschiedenis in derzelve waren aard, naauwkeurig vooral moeten voorstellen. *bl.* 365. Zulke *prophetische* toespelingen of *historien* dienen, in de verklaring der Heilige Schrift, ter wegneming van vele zwarigheden: *bl.* 368. zy zyn van eenen byzonderen nadruk; en GODS wysheid, almacht, goedheid, en waarheid, worden daardoor luisterryk verheerlykt. *bl.* 369. Dit word door eenige voorbeelden opgehelderd: als *het Lied*

van HANNA: I. SAM. II: 1—10; de laatste woorden van DÁVID: II. SAM. XXIII: 1—7; de erfelyke bezitting van KANAAN. *bl.* 373. Maar in zulk een geval moeten die *prophetische historien* volstrekt letterlyk worden opgevat: en wat men hierby dan hebbe in acht te nemen? Dit opgehelderd met de geschiedenis van JOSIAS, indien men JES. XI. en XII. zoo kan opvatten; die dan uit deze Godspraak word aangevuld, en nieuw licht bygezet. *bl.* 376. Het zal ter verbetering van de *prophetische* Godgeleerdheid dienen, wanneer men de voorzeggingen naar den letter vooraf opvat; en alles, dat de *prophetische geographie* en *chronologie* bepaalt, te baat neemt, om de gevallen zich zoo voort te stellen, als het verband en oogmerk vordert: de vervulling toch der voorspelde gebeurtenis moet voorafgaan; zal deze als eene voorbeeldige schildery kunnen beschoud worden. *bl.* 385. De last van MOAB word tot een voorbeeld voorgesteld; zoo als die JES. XV. en XVI. vertoon word. *bl.* 386. Deze geschiedenis der *Moabiten* word aangevuld, uit de bedreiging over dezelve; JER. XLVIII. *bl.* 398. en EZECH. XXV: 8—10. *bl.* 403. Het voordeel, dat men hieruit te wachten hebbe: en wat daartoe verder nuttig zoude kunnen zyn? *bl.* 407—412. waarachter nog gevoegd is eene *kaart* van de *Landen* der oude MOABITEN, ter opheldering der gewyde *Historien* en *Prophetiën*.

PSYCHOLOGIE. *Psychologische en moralische aanmerkingen, over het verband van VERSTAND en*

WIL: door J. W. PARIS. *IV. Deel*, bl. 453—498. Is de éénheid de grond der volmaaktheid: dan moet er ook één grondbeginsel in de ZIEL zyn, waaruit derzelve vermogens en werkingen allen voortvloeijen: en dit is de VOORSTELLINGSKRACHT. bl. 453. Hiervan zyn VERSTAND en WIL *modificatien*; en dus naauw aan elkander verbonden. bl. 455. Dan dit verband heeft alleen in *moralische* dingen plaats; en kan met recht een *nexus logico-moralis* genoemd worden. bl. 456. Sommigen, die een *inwendig zedelyk gevoel* dryven, begrypen de zaak anders. Dit word onderzocht: bl. 458. Dan, en dit is de redelykheid onzer ziel, het *verstand* gaat vóór, en de *wil* volgt: dit verband, in goede orde, bewaard wordende, zyn onze neigingen en daden zedelyk goed. bl. 461. Dit echter heeft in vele gevallen geene plaats: onze verkeerde wilsneigingen dwarsboomen dikwyls het voorschrift des verstands. Van waar deze wanorde? om dit te verklaren, worden de vermogens der ziel in hooger en lageren verdeeld; en hieruit afgeleid, hoe een mensch zich geheel aan zinnelyke bevindingen, (even als de dieren,) door verwaarloozing zyner verhevene vermogens, onderwerpt; waarby mischien de onregelmatige gesteldheid des lichaams ook in aanmerking moet komen. bl. 463. Maar hoe word die wanorde hersteld? heerschende zinnelyke neigingen moeten in goeden veranderd worden? dit kan, de zaak geestkundig beschouwd, niet geschieden zonder *beweegredenen*, die den wil tot het goede neigen en bepalen; dan derzelve ken-

nis alleen is niet genoeg: blykens de ondervinding. Wat word dan hier vereischt? *bl.* 474. Daar den mensch eene begeerte tot zelfvolmaking is ingeschapen: dat men de waarheden, niet in het afgetrokkene; maar in derzelve betrekking tot ons, en het belang, dat wy daarin hebben, beschouwen: dan maken dezelve eenen vereischten invloed op den wil, en veroorzaken eene overheellende en heerschende neiging ten goede. *bl.* 484. En hieruit word allengskens wederom eene ware deugdfame gemoedsgesteldheid geboren: en wat hiertoe al vereischt worde? *bl.* 489—498.

Q

QUADRATA MAGICA. (QUARRE'S MAGIQUES.)

Zie Toovervierkanten.

R.

RADERDIERTJES. *Waarnemingen over de voortteeling van de zoetwaterrADERDIERTJES: door JACOBUS WATERVLIET. XI. Deel, bl. 390—400.* Vooraf geeft de wysgeerige *Auteur* eene korte beschryving dezer diertjes: — dan meldt hy de wyze zyner waarnemingen; en wat hy ontdekt hebbe. — Hieruit meent hy te moeten besluiten, dat

dat dezelveu eigenlyke *hermaphroditen* zyn: dat zy door oitjes voortteelen; waaruit zeer kleine diertjes voortkomen: welker gedaanteverwifeling hy van tyd tot tyd naauwkeurig opgeeft; en in eene Plaat afbeeldt.

RAMMEKENS. *Historifche verhandeling over dit KASTEEL:* door JACOBUS ERMERINS. *III. Deel,* bl. 133—176. Eerst word de naamsoorprong onderzocht; bl. 133. dan de opbouw van *Ramme-kens* beschreven; bl. 138. en eindelyk de *historie* van dit kasteel opgegeven: waarin het aanbelang van deze vesting, en derzelveu inneming door de Prinsgezinden, op den 5. *Aug.* 1573. word verhaald; bl. 149. de gevolgen daarvan opgegeven: bl. 157. en dan de gefchiedenis van het kasteel vervolgd: waarin, onder verfcheidene byzonderheden, gemeldt word, hoe hetzelve aan *Koningin ELIZABET van Engeland*, tot een onderpand, voor de hulp die zy aan het *Gemeenebest* bewees, werd overgegeven, op den 29. *Oct.* 1585. bl. 159. en in bewaring der *Engelfche* bezetting bleef, tot dat het, na voorafgegane onderhandelingen met *Koning JACOB*, in den zomer van 't jaar 1616. benevens *Vlisfinge*, werd ingeruimd, en aan Staatsgemachtigden overgegeven: bl. 171. blydschap daarover betoond: bl. 172. Slot: bl. 172—176 (*).

REIS-

(*) Gedurende het drukken van dit *Register*, deelde de Heer *Grif*.

REISBESCHRYVINGEN. *Derzelver gebruik, en misbruik, in de uitlegkunde des BYBELS. Zie Heilige Schrift.*

RIVIERKUNDIGE WAARNEMINGEN. Zie *Peilshoogten.*

ROT:

Griffier REITZ my mede een affchrift van het navolgende, inzoover Zyn Ed. en my bekend is, nog *onuitgegevene* stuk: berust hebbende onder handen van den Heer Mr. H. BOURSSE WILS, *Raadsbeer in den Ed. Hove van Vlaanderen*; doch door Zyn WelEd. aan de stad *Vlissinge* verzorgd, om onder de *archiven* te worden bewaard.

Ik oordeelde dit, als eene aanmerkelyke *anecdote*, en bylage tot de geschiedenis van het kasteel *Rammekens*, waardig, om ter dezer plaats ingelascht te worden. De lezing en spelling is, in alles, naaukeurig gevolgd naár het oorspronkelyke, waarmede de Heer REITZ dat affchrift had vergeleken. Ook verdient dit stuk alle aandacht, wegens de zeldzaamheid van het daaraanhangende zegel met de *zeventien* pylen: waaromtrent men kan naarzien *de Verklaring der Unie van UTRECHT*: door Mr. P. PAULUS, *III. Deel, bl. 86. en 87.*

„ LES ESTATS GENERAULX DES PAIJS BAS VNIZ,
 „ a tous ceulx, qui ces presentes Lettres verront, Scauoir faisons,
 „ Comme ainsij soit, qu'il a pleu au ROIJ de la GRANDE BRITAIGNE,
 „ à nostre tres serieuse instance, faire traicter et accorder par le
 „ Sr. NOËL DE CARON, *Cheualier*, nostre *Ambassadeur*, sur le
 „ payement de ses debtes, et restitution des *Villes et places cau-*
 „ *tionnaires*; et ce ensuiuant par SA MAJTE. est Commis le Sr. ROB-
 „ BERT SIDNEIJ, *Viconte de Lisle*, *Cheualier de lordre de la Jarre-*
 „ *tiere*, *Chambelain de la ROYNE de la GRANDE BRITAIGNE*, *Gou-*
 „ *verneur de la Ville de VLISSINGES et Chasteau de RAMMEKENS*, et
 „ pour icelle *Ville et Chasteau*, avec l'Artillerie, munitions de
 „ Guerre, et autres appartenances, nous restituer, ou à noz Com-
 „ missaires: SI EST il, que nous auons commis, et connectons

„ par

ROTKOORTSEN *op de O. I. C. fchepen.* 1° ANT-
 WOORD *op de vraag:* "Welken zyn de duidelyke
 „ en onderscheidene kenmerken van die besmette-
 „ lyke ROTKOORTS, (*febris maligna putrida,*)
 „ welke thans zoo algemeen bespeurd word op de
 „ uitgaande *OostIndische* fchepen dezer Landen?
 „ Door

„ par cestes, les Srs. JAQUES DE MALDEREE, *Chevalier, Sr. de Heijes,*
 „ *premier et representant la Noblesse ès ESTATS de ZEELANDE;*
 „ ESTIENNE TONIJS; HUBERT STEENGRACHT; et JOHAN HUIJSSEN, *Con-*
 „ *seillers des dits Seigrs. ESTATS de ZEELANDE,* pour tous en-
 „ sembles, trois, ou pour le moins deux d'iceulx, si tous quatre,
 „ ou trois d'iceulx ne peuvent vacquer, se trouver en la *Ville de*
 „ *VLISSINGES,* et illecq de nostre part, et des Seigrs. *ESTATZ de*
 „ *ZEELANDE* recepuoir des mains, et par la direction du dit Sr.
 „ ROBBERT SIDNEIJ, la restitution de la de. *Ville et Chasteau de*
 „ *RAMMEKENS,* avec les Clefs, Artillerie, Munitions de Guerre,
 „ et aultres appartenances, competentes au *Paijs,* et la de. *Ville,*
 „ respectiuement, et pour demander le deschargement du Serment,
 „ par lequel les Baillij, Bourgemaistres, Regents, Bourgeois, et
 „ Habitans, ensemble les Officiers et Soldats de la de. *Ville,* et
 „ *Chasteau,* sont obligez a SA MAJTE., et vterieurement de faire
 „ tout ce que la de. affaire requiert, en conformitè de leur In-
 „ struction: Promectans de tenir pour bon, ferme, et estable ce
 „ que les ds. Srs. Commissaires, en ce que dict est, et en depend,
 „ sera faict, fouz toutes obligations de droict à ce requises.

„ FAICT EN LA HAIJE, en nostre ASSEMBLE'E, le *Septiesme de*
 „ *Juny Seize Cens et Seize,* ayants la presente pour plus grande
 „ seureté faict seeler de nostre SEAU, Parapher, et signer par
 „ nostre Grefsier". (:geparapbeerd:) JUSTUS VAN RYSEN-
 „ BURGH Vt. (:op de plique stond:) "Par l'ordonnance desdicts Sci-
 „ gneurs ESTATS GENERAULX" (:geteekend:) J. AERSSSEN 1616.

*Hebbende onderaan uithangen het contrazegel van HUNNE HOOG-
 MOGENDEN met de zeventien pylon, in rooden wasfche uitgedrukt.*

„ Door welke oorzaken word deze koorts voortge-
 „ bracht? en welken zyn de middelen, om dezel-
 „ ve te behandelen; voor te komen; en den voort-
 „ gang daarvan te steuiten”? door J. VEIRAC. *VI. Deel*, bl. 3—110. In deze Verhandeling word de vraag, na eene korte inleiding, volgens derzelve inhoud, in vyf afdelingen of hoofdstukken verdeeld. bl. 3. In de *eerste* worden de duidelyke en onderscheidene kenmerken dezer ziekte opgegeven: en dat wel op zoo eene wys, dat eerst de ziekte kort en klaar word beschreven: bl. 5. en daaruit worden, als kenmerken derzelve, voorgesteld (1) een schielyk verval van krachten: (2) eene byzondere soort van hoofdpyn: (3) slaaploosheid: (4) de gesteldheid van het bloed: (5) van de tong: (6) van de pols: (7) de natuur der koorts. bl. 10. In het *tweede* hoofdstuk worden de oorzaken van de vermeenigvuldiging der besmettelijke rotkoorts op de uitgaande O. I. schepen dezer Landen aangewezen: Na dat dit gedeelte der vraag, op deze wyze, overeenkomstig met derzelve oogmerk, bepaald is: „welken zyn de oorzaken op de uitvarende
 „ schepen, die maken, dat dezelve thans gemeen-
 „ ner zy dan te voren”? bl. 14. word aangetoond, dat de voornaamste oorzaak te zoeken zy, [in de meerderheid der manschappen, die door de volkhouders, of zielverkoopers, aan de *Compagnie* bezorgd worden: waaruit de voorschikkende oorzaken van die koorts worden afgeleid: dan de aanleidinggevende oorzaken tot dezelve naarge-
 speurd

speurd, en daaruit het besluit opgemaakt. *bl.* 16. In het *derde* hoofdstuk: over de middelen, om deze ziekte te behandelen: word voorgesteld, hoe het de plicht van den heelmeester zy: (1) om de rotstof uit het lichaam te dryven, door braking- en afgangverwekkende middelen: — dan moet hy den voortgang der rotting steuiten, door verdunnende en afspoelende middelen der rotstof; en door zuren eene tegengestelde eigenschap aan dezelve verschaffen; alsmede door eene zuivere koele lucht: en eindelyk zynen lyder versterken, na dat de kwaadaardigheid der ziekte is overwonnen: *bl.* 41. — waarop deze afdeeling word geeindigd met eene aanwyzing der behandeling in sommige toevallen. *bl.* 77. Het *vierde* hoofdstuk: nopens de middelen, om deze ziekte, in zoo verre die thans gemeener is dan te voren, voor te komen: dezen zyn: of geene manschappen van volkhouders te nemen; of te zorgen, dat derzelve behandeling aldaar beter zy. En, daar het eerste niet wel mogelyk schynt te zyn: worden, ten aanzien van het tweede, allergewichtigste middelen, van verschillenden aard, ter bereiking van zulk een heilzaam einde, opgegeven. *bl.* 81. Eindelyk word onderzocht en aangetoond, hoe best den voortgang dezer ziekte, op een schip ontfoken zynde, te steuiten. *bl.* 97. Hierop volgt een nabericht, voornamelyk dienende, om aan te wyzen, waarom in het voorgaande *Antwoord* sommige zaken niet opzettelyk, en anderen niet uitvoeriger, zyn behandeld. *bl.* 106—110.

II: ANTWOORD op *dezelfde vraag* :
 door B. HUSSEM. *VI. Deel*, I. *bl.* 111—221. De
 Schryver, offchoon hy de vraag drieledig be-
 fchouwt te zyn, verdeelt zyn antwoord in vier
 afdeelingen. *bl.* 111. In de *eerfte*: om de onder-
 fcheidene en duidelyke kenmerken van de bedockte
 rotkoorts op te geven, verdeelt hy deze ziekte in
 drie tydperken: en geeft in elk tydperk derzelver
 kenmerken op; fchoon deze tydperken, ingeval de
 ziekte kwaadaardig is, zich meenigmalen zoo niet
 laten onderscheiden: *bl.* 113. waarop de flachting,
 door deze ziekte, vooral in de laafte jaren, ver-
 oorzaakt, word opgegeven. *bl.* 134. De oorza-
 ken, waardoor deze ziekte word voortgebracht:
 die in de *tweede* afdeeling worden overwogen:
 zoekt de Schryver in den ftaat van het volk zel-
 ve, waarmede de fchepen worden bemand: waar-
 by derzelver behandeling, en levenswys by de
 volkhouders, zeer in aanmerking komt: *bl.* 139—
 en ten tweeden in de verblyfsplaats voor die man-
 fchappen op de fchepen, en de befmetting in
 dezelve door de bedorvene lucht: *bl.* 147. waar-
 by nog verfcheidene andere oorzaken worden op-
 geteld; *bl.* 152. vooral ook eene onmiddelyk me-
 dedeelde befmetting: 't zy door het volk zelve;
 of hunne aanhebbende plunjes, waarmede zy op
 het fchip komen. *bl.* 158. In de *derde* afdeeling
 worden eerst de middelen overwogen, die dienftig
 zyn in de behandeling dezer ziekte: zoo door de
 beledigende rottige ftof te ontlasten en uit te dry-
 ven; als door dezelve regen te gaan, en te verbe-

teren; en eindelyk door de lichaamskrachten te ondersteunen: tot het eerste komen de buikopenende en braakmiddelen; tot het tweede, behalven eenige anderen, voornamelyk de *cortex Peruvianus*, in aanmerking; en tot het derde, de wyn. *bl.* 162. Hierop word voorgesteld, wat in acht te nemen zy, om den voortgang dezer ziekte te steuiten? *bl.* 180. In de vierde afdeeling word, onder de behoedmiddelen, om deze ziekte te voorkomen, eerst opgegeven de aanneming van gezond volk; en de bezorging van hetzelfde op de schepen: *bl.* 184. dan, wat 'er vereischt worde, om in der schepelingen verblyfplaats zuivere lucht te houden? onder deze middelen word eene windmouw opgegeven, en in Plaat afgebeeldt. *bl.* 198. Onder de behoedmiddelen is ook van veel aanbelang het straffen van dievery; *bl.* 206. en verscheidene anderen: vooral ook het dagelyks uitdeelen van sterken drank; en het mengen van het water met enig zuur: dat in eene genoegzame hoeveelheid voor elk verkrygbaar moet zyn. *bl.* 208. Het besluit. *bl.* 220. en 221.

RUGGRAATSSPLYTING, vergezeld met een groot waterhoofd: waargenomen door G. GREEVE. VI. Deel, *bl.* 600—612. Men vindt hier eene naauwkeurige beschryving der gesteldheid van dit ongelukkige kind, by deszelfs geboorte; gedurende deszelfs leeftyd, van bykans één jaar; en hoe dezelve, na den dood, ontleedkundig werd bevonden.

S.

SAFTINGEN. *De oudheid, en lotgevallen van het Land en de Heerlykheid SAFTINGEN: zie V. Deel, bl. 52—64.*

SALAMANDER. *Onderscheid der SALAMANDEREN van de HAAGDISSEN in het algemeen; en van de GEKRO'S in het byzonder: aangetoond door M. HOUTTUYN. IX. Deel, bl. 305—336.* Dat de *historie der salamanderen* aan groote duisterheid onderhevig zy, maakt de geleerde Schryver, uit de verschillende berichten van de beroemdste natuurkenners op: en, zonder over de natuur en eigenschappen van dit dier uit te weiden, toont hy aan: dat de onderscheiding derzelve van de *haagdisen*, en dergelyke dieren, die van sommigen als zeer blykbaar worden opgegeven, echter niet in allen deele voldoen. Dan telt hy zes foorten van HAAGDISSEN op: zynde de laatste foort de gewone *Duitsche, Fransche, Italiaansche LANDSALAMANDER*. De GEKKO, offchoon van sommigen tot de *salamanders* gebracht, moet daarvan afgezonderd blyven: deze word van hem gekenschetst, en dan vier foorten van denzelve beschreven. En eindelyk leert hy den lezer den *salamander* in het gemeen; en vyf foorten van denzelve in het byzonder; nader kennen: — terwyl achter dit vertoog de *Westindische GEKKO* met den *knolstaart*; de *gesnoerde GEKKO*;
de

SALAMANDER. SALOMO. SATURNUS. 99

de *Japansche* SALAMANDER; en de *gekamde*, in plaat zyn afgebeeldt.

SALOMO'S KROONRECHT *verdedigt*; en ADONIA, ABJATHAR, en JOAB, *wegens hoog verraad, gestraft*: door JAN JACOB BRAHE, *I. Deel*, bl. 209—292. Na eene korte inleiding, bl. 209. merkt de geleerde Schryver aan: dat het, in de verdediging der gewyde geschiedenissen, niet alleen aankome op derzelver geloofwaardigheid; maar vooral op derzelver waarde, bl. 210. Het hier bedoelde geval word uit I. KON. I. en II. gescheest: bl. 213. en het geeft aanleiding tot nadelige gedachten van SALOMO. bl. 214. Wat al door sommigen daartegen ingebracht zy? bl. 223. Hierop word, ter verdediging van SALOMO's eer, *eerst* de wettigheid van zyn kroonrecht betoogd, uit de Godsregering onder *Israël*; bl. 227. en *dan* de wettigheid van het doodvonnis over ADONIA; met de gevolgen daarvan, uit het geval zelve: beschouwd in deszelfs waren aard, verband, en bykomende omstandigheden. bl. 245. Waaruit, na eenige voorafgaande aanmerkingen, word aangewezen: dat een gegrondt vermoeden van verraad in het verzoek van ADONIA opgesloten ligge. bl. 257. Hierop worden eenige tegenbedenkingen overwogen; bl. 283. en dan betoogd, dat JOAB ook den dood verdiend had; bl. 289. gelyk mede ABJATHAR; bl. 290. en 291.

SATURNUS. *Oppositie van SATURNUS: waargenomen*

men den 1. Mei 1778. te PARYS; en vergeleken met de tafels: door den Heer MECHAIN. VIII. Deel, bl. 503—512. waarin hy de feilen der tafelen, gegrondt op vyf volkomene waarnemingen op *Saturnus*, in den *meridiaan* gedaan, zoo in de lengte als breedte, naauwkeurig opgeeft: en dan aanwyst, hoe den tyd en de plaats der *oppositie* te vinden?

SCHEPEN voor de O. I. COMPAGNIE. In ANTWOORD op de vraag: "Welke schepen, behoorende
 ,, aan de *Nederlandsche Oostindische Compagnie*,
 ,, van 140. 150. en 155. voeten lang, zoo met
 ,, een' openen, als gedekten kuil; anders genoemd
 ,, DRIEDEKKERS; zyn in allen deele de bekwaamsten,
 ,, nuttigsten, en voordeeligsten voor Haren dienst,
 ,, zoo tusfchen *Europa* en *Indië* varende; als in
 ,, de *Indische zeeën* zelve gebruikt wordende?"
 door EZECHIËL LOMBARD. VII. Deel, bl. 203—
 299. In deze Verhandeling word vooraf aangewezen, dat de driedekkers van 150. en 155. voeten de besten zyn: zoo ten aanzien van de vaart; bl. 203. als in gevalle van *actie*; bl. 206. en in het gebruik en de berging der ankertouwen. bl. 208. Dan word, ter beantwoording van de nadere bepalingen der vraag, aangewezen: *vooreerst*: dat een fchip van 155. voeten één' duim minder diep, by het afloopen, in het water tast, dan van 150. voeten: gesteld dat zy op dezelfde malle gebouwd zyn: bl. 210. dan dat de driedekkers gemakkelyker te bestieren zyn, dan de kuilfchepen: bl. 213.
 dat

dat zy minder afdryven, en beter oploeven; *bl.* 220. bekwamer by zwaar stormweder en hoogloopende stortzeeën zyn: *bl.* 223. voordceliger, niet alleen, om de manschappen gezond over te brengen; *bl.* 245. maar ook, om een grooter getal te voeren; *bl.* 260. vooral wanneer 'er vele zieken aan boord zyn: *bl.* 267. allermeeft, om dat men, ter voorkoming van de befmetting, de zieken beter van de gezonden kan afzonderen. *bl.* 287. Hierop word proefondervindelyk opgegeven, dat een fchip, 155. voeten lang, op dezelfde wyze beladen, $26\frac{3}{4}$ lasten meer voert, dan een fchip van 150. voeten; en 71. lasten meer, dan een fchip van 140. voeten. *bl.* 295. Eindelyk worden twee bedenkingen voorgesteld en weggenomen. *bl.* 297—299.

IIe. ANTWOORD op *dezelfde vraag*: door WILLEM UDEMANS. *VII. Deel, bl.* 300—360. Na eene korte inleiding: *bl.* 300. wyst de Schryver mede aan de fchepen van 155. voeten den voorrang toe boven die van 150. voeten: om dat zy minder diep vatten in het water; *bl.* 303. en meerder naar evenredigheid inladen. *bl.* 308. En dan word aangetoond, dat de driedeksfchepen veel (boven de kuilschepen) voorhebben, in dezelve te beftieren: zoo, wanneer zy onder zeil zullen gaan; als vooral, wanneer zy onder zeil zyn, en met stormweder overvallen worden: *bl.* 309. zy loeven ook beter op, en dryven minder af: *bl.* 314. dan

worden: na twee tegenbedenkingen, wegens het dieper gaan, en de rankheid der driedekkers, opgelost te hebben; derzelver voordeelen, en minder gevaar in zware stormen voorgesteld: *bl.* 319. alsmede dat zy een grooter getal manschappen, en wel veiliger, kunnen vervoeren, *bl.* 338. Alle welke stukken niet alleen *theoretisch* overwogen; maar ook proefondervindelyk gestaafd worden. Einde-lyk worden nog twee zwarigheden weggenomen, *bl.* 356—360.

BYLAGEN *over hetzelfde onderwerp*: medegedeeld door Mr. DANIEL RADERMACHER van *Nieuwerkerk*: allen dienende tot nadere staving van het betoogde in de beide antwoorden. *VII. Deel, bl.* 361—401.

BOUWING *der schepen, met betrekking tot de gezondheid der zeevarenden*, ANTWOORD *op de vraag*: behelzende "het kortste, „ zaaklykste, en zekerste bericht, belangende de „ bouwing der schepen, en 't gene daartoe be- „ hoort; voor zoo veel zulks invloed heeft op „ de gezondheid en het goed der zeevarenden: — „ de onderhouding der manschap: zoo aan land „ en op de reede, als in zee; ten aanzien eener „ goede huisvesting, kleeding, spys en drank: — „ de beste wyze om den mondkost in te leggen, „ te bewaren, en te bereiden, aan land en op zee: „ — de heilzaamste dranken voor dagelyksch ge-

„bruik, tot voorkoming van den *scorbut*; en an-
 „dere op de schepen heerschende ziekten; met de
 „voorschriften daarvan, en derzelve maten: —
 „de noodige verbetering van het by ons in gebruik
 „zynde scheepsbrood: — de beste manier, om
 „de schepen en het kooigoed zuiver te hou-
 „den: — het afzonderen der gezonden van de zie-
 „ken, zoo op kuil- als driedekschepen: — en
 „hetgene hiertoe verder kan en moet betrekkelyk
 „gemaakt worden”: door JOHANNES HARGER.
 X. Deel, bl. 313—496. Na eene korte inlei-
 ding: bl. 315. verdeelt de geleerde Schryver het
 voorgestelde onderwerp in *acht* deelen. In de
 behandeling van het *eerste* deel, betreffende de bou-
 wing der schepen; voor zoo veel zulks invloed
 heeft op de gezondheid, en het goed der zeeva-
 renden; word onderzocht: aan welk *charter* van
 schepen, driedeks- of kuilschepen, de voorkeur
 gegeven moete worden? En dan word aan de eerst-
 genoemden de voorrang toegekend, als meest ge-
 schikt tot het voorgeschrevene doel. bl. 317. In
 het *tweede* deel word eerst aangewezen: hoe men
 voor de onderhouding der manschap, (ten aan-
 zien eener goede huisvesting, kleeding, spys en
 drank,) aan land best zoude kunnen zorgen; bl.
 338. dan op de reede; bl. 356. en eindelyk op zee.
 bl. 361. By deze gelegenheid word, onder anderen,
 voorgesteld: dat den schepelingen te veel vleesch
 en spek, en te weinig stokvisch, word opgedischt:
 bl. 372. hoe de schaffing best te regelen? bl. 376.

hoe het water best te bewaren en te zuiveren? *bl.* 382. over de andere dranken. *bl.* 386. Het *derde* deel behelst een voorschrift over de beste wys, om den mondkost in te leggen; *bl.* 388. te bewaren; *bl.* 393. en te bereiden: aan land en op zee: *bl.* 400. en tevens een hulpmiddel tegen gebrek aan eetwaren op zee aan de hand gegeven. *bl.* 402. Het *vierde* deel behelst eene opgave der heilzaamste dranken, ter voorkoming van den *scorbut* en andere op de zee heerfchende ziekten; met dezelve voorschriften en maten. *bl.* 403. Het *vyfde* deel bevat de noodige verbetering van liet in gebruik zynde scheepsbrood. *bl.* 426. Wat men diene in acht te nemen, om de schepen en het kooigoed zuiver te houden? word in het *zesde* deel voorgedragen. *bl.* 433. Doch dat niets van meerder aanbelang zy, zoo op kuil- als driedekschepen, dan dat de zieken van de gezonden worden afgescheiden, word in het *zevende* deel dezer Verhandeling aangetoond; en, uit vergelyking van de geschikteste plaatsen, op deze tweederlei schepen, tegen elkander, aangewezen: dat op driedekschepen de beste gelegenheid hiertoe zy; *bl.* 439. en tevens, wat men in alle gevallen hebbe in acht te nemen, zal deze afzondering het gewenschte doel bereiken. *bl.* 452. Het *achtste* deel bevat nog eenige byzonderheden, welken op den welstand der schepelingen verder betrekking hebben: als eene matige beweging; *bl.* 456. slaap; *bl.* 459. het be- teugelen der driften. *bl.* 460. De vereischte buiks-

ontlasting, en de ongevoelige uitwaseming, moet (zoo veel mogelijk) bewaard, en het overbodige zweeten vermydt worden: *bl.* 465. ook verdient het opmerking, waarom de kombuis op de meeste onzer O. I. C. schepen tusschendecks; en niet, geelyk by die van andere *natiën*, en op de oorlogsschepen, in het ruim, of onder de bak, geplaatst zy? *bl.* 468. verder word onder de te nemene voorzorgen ook opgeteld de plaatsing of ligging der schepen op de reeden: *bl.* 474. by welke gelegenheid eenige kenteekenen van een ongezond land worden medegedeeld: *bl.* 480. en hoe best daartegen te zorgen? *bl.* 482. Het is ook van belang, dat de wachten wél worden verdeeld; *bl.* 486. dat in de schepen, die aangelegd worden, cenigen tyd voor dat menze uitrust, vuur gestookt worde; *bl.* 492. dat men goed toeverzicht houde op die genen, die als genees- en heelmesters op de schepen worden aangesteld; en op de *medicynkisten*: *bl.* 493. waarop deze Verhandeling word besloten.

SCHEEPSBOUW. ANTWOORD *op de vraag*: "Hoe groot moet de cirkelboog zyn van het voorschip, of de zoogenaamde BOEG, indien de zelve zal geschikt zyn, om het water zacht te klieven; tot bevordering van eenen vaardigen voortgang; en teffens bestand te wezen, om het diep inzinken der zwaarte van het schip en lading, door de drukkende kracht der bystaande zeilen, voor te komen? en, hoegroot moet de

„ boog van 't geheele scheepslichaam zyn, op de
 „ lyn van het neêr geladen fchip, ter bevordering
 „ van het fpoedig wenden, zoo wel vóór den wind
 „ als door den wind”? door GARNIER DE ST
 JULIEN; gefchreven in het *Franch. XI. Deel*,
bl. 1—88. Na dat de geleerde Schryver eenige
 aanmerkingen omtrent deze vraag heeft voorgesteld:
bl. 3. maakt hy daaruit op, dat men, ter beant-
 woording van dezelve, flechts grondbeginfelen
 moet ontvouwen, waaruit men in het algemeen
 befluiten kan, welke gedaante de fchepen behoo-
 ren te hebben; op dat zy dezelve, zoo als zy tot
 hiertoe gebouwd worden, in hoedanigheden, of
 in zekere meer in 't byzonder bepaalde of aange-
 prezene hoedanigheden, overtreffen. *bl. 6*. Doch
 dit oogmerk zal men niet bereiken, door het fchip
 als een meetkundig lichaam te befchouwen: *bl.*
7. dus bepaalt de *Auteur* zyne beantwoording
 van de vraag tot twee hoofdzaken: *vooreerst*:
 om de voordeelen van allerlei foort te verklaren,
 welken uit eene groote wyde in het *grootfpan*,
 en voornamelyk by de bovenfte *waterlyn*, voort-
 vloeijen: — *ten tweeden*, om aan te toonen, dat
 het beste middel om den fcheepsbouw te volma-
 ken, hierin beftaat: dat men kundige fcheeps-
 bouwers aan de vaart brenge; hun het bevel over
 de fchepen opdrage; of wel de fchepen door
 geoeffende zeelieden late bouwen; of eindelyk,
 dat men deze twee ftaten in denzelfden perfoon
 vereenige. *bl. 13*. Het *eerfte* ftuk word behan-
 deld,

deld, door de zes voornaamste hoedanigheden van een schip te beschouwen: *bl.* 14. dan word eene tegenwerping beantwoordt, betrekkelijk tot de grootste dracht en meeste snelheid, als niet saam te voegen in één schip. *bl.* 61. Eindelyk word het belang der *tweede* hoofdzaak, zal men in den scheepsbouw en de zeevaart de hoogste volmaaktheid bereiken, aangewezen: waartoe zich in *Vrankryk* hoop opdoet. *bl.* 73—88.

SCHILDPAD. Bericht wegens eene SCHILDPAD, aan de kust van ZEBELAND gezien, door LEEN TELLE en zyn volk, schipper op eene vischnit, den 17. van Hooimaand 1777. doch die, wegens hare verbazende grootte, niet binnen boord konde gehaald worden. Dat deze waarneming niet geheel zonder voorbeeld zy: word door J. VAN IPEREN, Schryver van dit bericht, aangemerkt. *VI. Deel, bl.* 620—624.

SCHOLEN. Is ANTWOORD, op de vraag: "Welke
 „ verbetering hebben de gemeene of openbare,
 „ vooral de *Nederduitsche* SCHOLEN, ter meerdere
 „ beschaving onzer *natie*, nog wel noodig? Hoe
 „ zoude dezelve op de voordeeligste wyze kun-
 „ nen ingevoerd, en op eenen bestendigen voet
 „ onderhouden worden"? door H. J. KROM. *VIII. Deel, bl.* 1—228. Inleiding tot, en belang van, deze vraag. *bl.* 1. Dezelve is tweeledig: het *eerste* lid betreft de vereischte verbetering: het *tweede* de
 wy-

wyze, op welke die best in te voeren en te onderhouden. Beide deze stukken worden in twee hoofddeelen behandeld: in het *eerste*, met betrekking op de *Nederduitſche* ſcholen; in het *tweede*, ten aanzien van de *Fransche* en *Latynſche* ſcholen. *bl.* 5. Waartoe de *eerſte* foort moet ingericht zyn? *bl.* 7. echter moet 'er onderscheid zyn tusſchen de ſcholen ten platten lande en in kleine ſteden; en die in de voornamere ſteden. Van beiden word afzonderlyk gehandeld; en wel op dien voet: dat *eerst* ten aanzien van de ſcholen *ten platten lande* word aangewezen, waarin die al verbetering noodig hebben: in 't gemeen ten aanzien van de gelegenheid, om ſchool te houden; en de vertrekken, in welken zulks geſchiedt: *bl.* 10. in 't byzonder in de ſchoolmeesters, dien het niet zelden ontbreekt *en* aan de noodige kundigheden, *en* aan de vereiſchte hoedanigheden. *bl.* 12. Wat hiervan meermalen de reden zy? *bl.* 15. verder het gebrek in de manier van het leeren; *bl.* 17. in eene al te geſtrengte en niet recht beſtierde tucht oefening; *bl.* 21. dat het oordeel der kinderen niet word opgeſcherpt, enz. *bl.* 24. Hierop gaat de Schryver over, om aan te wyzen, hoe deze ſcholen behoorden ingericht te zyn, tot meerdere beſchaving onzer *natie*? *bl.* 26. men moest geene perſoonen, dan die bekwaam zyn, tot het ſchoolhouden aanſtellen; *bl.* 27. voor hunne achtig en bezolding moet gezorgd worden; *bl.* 29. hoedanig de plaats, waar ſchool gehouden word, behoore geſteld te zyn? *bl.* 34. de tyd, wan-

wanneer; en hoelang? *bl.* 36. de meesters geen andere posten en bedieningen waar te nemen. *bl.* 40. Hierop word voorgesteld, waarin onderwys moet gegeven worden: en de wys, op welke? zoo voor kleine kinderen; *bl.* 42. als voor de meer gevorderde jeugd. *bl.* 47. Daarna word de wys van schoolhouden voorgedragen; *bl.* 72. en daaruit aanleiding gemaakt, om in het byzonder iets te melden van de zorg voor armenkinderen- en *diakeniescholen.* *bl.* 100. Het is echter noodig, dat 'er in *steden* en *groote dorpen* 2. of 3. rangen van scholen zyn, waarin onderscheiden onderwys word gegeven; waartoe de kunst- en kostscholen ook gebracht worden: — en wat in dezen in het byzonder moet geleerd worden? *bl.* 118. waarop twee vragen worden beantwoordt: *vooreerst*: hoe krygt men in alzulke scholen bekwame meesters? *bl.* 148. *ten tweeden*: hoe zal men de verbeteringen, gesteld dat zy ingevoerd werden, overal, voornamelyk ten platten lande, bestendig doen onderhouden? *bl.* 153. Hierop gaat de Schryver over, om zyne aanmerkingen op te geven ter verbetering, *vooreerst* van de *Fransche* scholen: en wel voor jonge heeren; *bl.* 161. voor jonge juffrouwen: wat al gebreken in dezen veelal plaats hebben; en hoe dezelve dienden ingericht te zyn? *bl.* 165. Eindelyk besluit de *Aucteur* zyne Verhandeling, met eene opgave van 't gene ter verbetering van sommige *Latynsche* scholen altans zoude kunnen plaats hebben. *bl.* 188. Hoedanige

perfoonen tot *Rectoren* en *Praeceptoren* moeten aangesteld worden? *bl.* 189. wat op deze scholen diene geleerd te worden? *bl.* 193. en dan worden eenige aanmerkingen gemaakt: om eene betamelijke *ambitie* op dezelve aan te kweeken; *bl.* 197. betrekkelijk het van buiten leeren; *bl.* 200. het maken van *themata*; *bl.* 201. het *expliceren*; *bl.* 206. het maken van fommige *exercitatie*n; *bl.* 221. het leeren van *Grieksch*; *bl.* 222. en eindelijk het besluit. *bl.* 227—228.

IIe ANTWOORD op *dezelfde vraag*: door KORNELIS VAN DER PALM. *VIII. Deel, bl.* 229—316. Na eene korte inleiding over de beantwoording der vraag: *bl.* 229. verdeelt de Schryver het voorstel in eene behandeling over de openbare scholen in het gemeen; en de *Nederduitſchen* in het byzonder. *bl.* 230. Hierop wylt hy aan, welke scholen hy door de eerste foort, die eene min uitvoerige behandeling vereifchen, verftaat: dezulken, in welken de jeugd in vreemde talen word onderwezen: *bl.* 231. terwyl hy zich voornamelyk bepaalt tot de *Latynſche* en *Fransche*: en wel vooreerst over de *Latynſche*; omtrent welke hy, na een kort voorstel, ten aanzien van het gewone onderwyls, *bl.* 232. onderzoekt, wanneer men beginnen moete dezelve der jeugd te onderwylzen? *bl.* 233. Hierop gaat hy over tot de *Fransche* ſcholen, waarin ook het *Engelſch*, *Hoogduiſch*, enz. geleerd word: *bl.* 238. hieromtrent word eerst de vraag beantwoordt: wel-

welke de bekwaamste perſoonen zyn, om de jeugd in vreemde talen te onderwyzen? Geene vreemdelingen, maar bekwame *Nederlanderen!* *bl.* 239. En hoe moet het onderwys, ten meesten voordeele, ingericht zyn? Dit word aangewezen: *bl.* 244. vervolgens aangetoond, hoe nadeelig het zy, dat kost- en gemeene ſcholen ſomtyds worden ſaamgevoegd. *bl.* 252. Hoe dit kwaad beſt te weren; en tevens voor het beſtaan der meesters te zorgen? *bl.* 254. Vervolgens gaat de *Auteur* over tot de beſchouwing der *Nederlandsche* ſcholen, als zynde de hoofdbedoeling der vraag: *bl.* 258. verdeelt deze in twee ſoorten: *bl.* 259. ſpreekt dan eerst over de ſcholen in 't gemeen: wat ter verbetering van dezelve zoude kunnen dienen? ten aanzien van de meesters; wier ſlechte geſteldheid, en de oorzaken daarvan, worden opgegeven: *bl.* 262. dan onderzoekt hy, welke kundigheid zy moeten hebben? *bl.* 265. hoe de zoodanigen te verkrygen? *bl.* 275. Hierna word geſproken van de jeugd, die in de ſcholen word onderwezen; *bl.* 279. van de boeken, waarin; *bl.* 288. en van de manier van het onderwys zelve: waarin alles gebracht word tot de verdeeling der leerlingen in *claffen*; en dat de boeken naar dezelve ingericht zyn: *bl.* 294. en dan word gehandeld over het onderwys in den Godsdienst. *bl.* 301. Waarop de *Auteur* overgaat tot de armſcholen, in zoo verre die van de openbaren onderſcheiden zyn: waaromtrent onderzocht word, wat, en tot hoe ver, hier het

het onderwys moete gaan? *bl.* 306. Besluit. *bl.* 315.

————— IIIe ANTWOORD *op dezelfde vraag*: door DID. CORN. VAN VOORST. *VIII. Deel, bl.* 317—394. Ter inleiding dezer Verhandeling doet de Schryver vooraf zien het groote aanbelang van de opvoeding der kinderen. *bl.* 317. Overgang tot de vraag: *bl.* 321. derzelve verdeeling in *drie* deelen: hoe moeten de openbare, vooral de *Nederduitſche* ſcholen, verbeterd worden? Hoe geſchiedt dit, op de beſte en minst koſtbare wyze? Hoe word die beſtendig onderhouden? *bl.* 322. Daar de beſchaving onzer *natie* het hoofdoogmerk der vraag is: word, vóór de behandeling van het eerſte ſtuk, een recht denkbeeld voorgesteld van de beſchaafdheid eener maatschappij; *bl.* 323. en dan wat tot beſchaving van een' mensch gevorderd worde? *bl.* 331. Hierop onderzoekt de *Auteur*, of onze ſcholen: (de *Nederduitſchen* namelyk; 't zy de *Franſche* taal tevens al of niet daarin geleerd word:) geſchikt zyn, om dat einde te bereiken? *bl.* 336. en het antwoord is: neen! Dit word *en* van de kinderscholen, *en* van die, waarin verder onderwys word gegeven, aangetoond, door eene ſchets voor te ſtellen van het onderwys in beiden. *bl.* 337. Hieruit worden de gebreken in dit onderwys afgeleid; *bl.* 346. en voorts aangewezen, hoe die te verbeteren? door eene opgaaf van de hoedanigheden, die in een' meester gevorderd worden; *bl.* 349. en hoe die in
het

het onderwys aan te leggen? *bl.* 356. en eindelyk, hoe zich in de behandeling omtrent de kinderen, ter hunner verbetering, te gedragen? *bl.* 372. Hierop gaat de Schryver tot het *tweede* deel zyner verhandeling over; en bepaalt dit tot het onderzoek: hoe en waar men, met de minste kosten, zulke *maitresfen* en *meesters* zal vinden en onderhouden? *bl.* 375. en hoe gehandeld met de thans in dienst zynde onbekwamen? *bl.* 388. terwyl uit het voorgestelde de beantwoording van het *derde* deel der vraag van zelve volgt. *bl.* 391. Dus de *Aucteur*, met eenige aanmerkingen, over de bezoldingen; en het getal van zulke onderwyzers, zyne Verhandeling besluit. *bl.* 391—394.

Verzameling van AANMERKINGEN uit de overige toegezondene ANTWOORDEN. VIII. Deel, bl. 395—464. En wel nopens een zeggen van AGESILAUS over 't gene de kinderen moeten leeren: *bl.* 395. over de schoolmeesteresfen: hoe die gewoonlyk zyn; en behoorden te wezen? *bl.* 396. insgelyks over de schoolmeesters; *bl.* 401. den schooltyd; *bl.* 405. de vatbaarheid der jeugd; *bl.* 406. scholen voor arme kinderen van allerlei gezindheden; *bl.* 408. het leeren van A. B. *bl.* 413. het spellen; *bl.* 414. het lezen; *bl.* 415. het schryven; *bl.* 417. over het fyferen; *bl.* 422. het psalmzingen; *bl.* 431. onderwys in den Godsdienst; *bl.* 435. de zedekunde; *bl.* 437. over de kastyding; *bl.* 447. over de schoolboeken; *bl.* 450. over de schoolplaatfen; *bl.* 452. over de scho-

larchen; *bl.* 454. Eindelyk worden deze bylagen besloten met eene aanmerking over eenen opperschoolmeester in elke voorname stad. *bl.* 461—464.

—— AANHANGSEL: *behelzende eenige uittrekselen uit de beoordeeling der verhandelingen over deze prysvraag*: door G. J. NAHUY. *VIII. Deel*, *bl.* 465—502. waarin de Schryver, na eene korte inleiding, *bl.* 465. en eene verklaring omtrent zyne overeenstemming van gedachten met de bestgekeurde Verhandeling; *bl.* 467. zich voornamelyk bepaalt tot eenige byzonderheden omtrent de armscholen: — en wel, dat 'er geene vrees zy, dat de behoeflige ouders hunne kinderen te lang op dezelve zouden laten; *bl.* 470. of dat men, door derzelve beschaving, aan de burgerlyke maatschappy, in meer dan ééne betrekking, nadeel zoude toebrengen! *bl.* 471. Dan volgt eene aanmerking: hoe zulke meesters te verkrygen, die de vereischte hoedanigheden en bekwaamheden bezitten? *bl.* 482. De derde aantekening betreft de *Fransche* scholen: welken de geleerde NAHUY in de verbeterde scholen wilde insmelten: *bl.* 493. en dan eindigt hy, met een' voorslag: of 'er geene mogelykheid zoude zyn, om het opgegevene ontwerp van verbetering dadelyk ter uitvoering te brengen? *bl.* 501.

SCHRYFSTYL (FRANSCH). Zie *Fransche schryfftyl*.

SECTIO CAESAREA. Zie *Keizerlyke snede*.

SLAAF-

SLAAFHANDEL. *Noodige onderrichtingen voor de slaafhandelaren*: door D. H. GALLANDAT. I. Deel, bl. 422—460. In deze Verhandeling worden eerst eenige gronden gelegd ter wettiging van dezen handel. bl. 422. De *Vlissingers* leggen zich daarop het meest toe. bl. 427. Dan word aangewezen: wat omtrent het onderzoek der slaven, die men op de kusten van *Afrika* inkoop, wél moet in acht genomen worden? bl. 428. Eindelijk, wat voorzorgen en middelen men moet aanwenden, om de slaven veilig, en in een' gezonden staat, over te voeren? bl. 439—460.

SOREKWYN. *De ware kleur van den edelen, of Bybelschen, SOREKWYN aangetoond; en by die gelegenheid verscheidene aanmerkelyke Bybelplaatsen opgehelderd*: door PETRUS HOFSTEDE. XI. Deel, bl. 257—322. Na dat de Hoogleeraar de redenen, tot het schryven dezer Verhandeling, heeft opgegeven; om zyne byzondere gedachten over GEN. XLIX: 12. te staven: die geheel zouden vervallen, indien de kleur van den SOREKWYN *lichtgeel* ware, gelyk de geleerde TJEENK wil; en niet, zoo als hy denkt, *purrerrood*: bl. 257. wyst hy aan, dat de twee voorname redenen: de eene ontleend uit het gebruik van het woord SOREK: ZACH. I: 8. JES. XVI: 8. en XIX: 9. bl. 262. (by welke gelegenheid van het fyne linnen der Ouden, *bysfus* geheten; als niet *geel*, maar *blinkend wit*; uitvoerig word gehandeld: gelyk ook over de windsels der *Aegyptische* MU-

MIEN: *bl.* 268—286.) en de andere van het bericht der reizigers, die beste druiven en wynen van eene *lichtgele kleur* in *Palaeftina*, en ook in het erfdeel van *Juda*, gevonden hebben: *bl.* 298. even weinig dienen, om het gevoelen van den Heer TJEENK, omtrent de ware kleur van den edelen of Bybelschen SOREKWYN, te begunstigen. De Schryver, by de verhandeling van het laatste stuk, de voortreffelykheid des rooden wyns, in oude tyden, boven den witten wyn, bewezen hebbende; heldert daaruit op DEUT. XXXII: 13. en 14. *bl.* 314. en JES. XXVII: 2. *bl.* 320. waarop het besluit volgt. *bl.* 321.

SPIRITUS SALIS MARINI. *Verhandeling over deszelfs gebruik in sommige uitwendige gebreken:* door E. P. SWAGERMAN. *V. Deel*, *bl.* 65—146. Na eene korte inleiding, stelt de Schryver de aanleiding voor, die hem gelegenheid heeft gegeven tot het gebruik van den *spiritus salis marini*: en daarna beschryft hy eene meenigte gevallen van celtachtige uitbottingen aan de vingeren en teenen; sommige wratten; eenige *sarcomata*, zoo aangeborene als verkregene; enkele zweren aan onderscheidene deelen; en van sommige *polypi*, zoo die der ooren, als van den neus, die daardoor zeer gelukkig volkomen genezen zyn. Terwyl tevens word bericht, dat eenige *sarcomata* enkel door drukking geheel zyn verdreven.

STAAR. *Onderlinge vergelykingen tusfchen de*
ver-

verschillende manieren, om de STAAR uit te nemen: door GYSBERT DE WIT. I. Deel, bl. 1—136. De Auteur geeft, na een korte inleiding; bl. 1. eene ontleedkundige beschryving van het oog; bl. 2—54. meldt dan, waarin de STAAR, of cataract besta: bl. 55. derzelve uitneming is veiliger dan de nederdrukking: bl. 55. dan stelt hy de verscheidene methoden voor, waarop dezelve van tyd tot tyd is verricht; met byvoeging van de daartoe uitgedachte werktuigen: tevens aanwyzende de byzondere voor- en nadeelen, die een ieder derzelve heeft. bl. 55—116. Hieruit maakt hy tot besluit op, welke instrumenten de besten zyn, om deze operatie te verrichten, en hoe dezelve het veiligst geschiede? bl. 116—133. en eindigt deze Verhandeling met eene opgave, hoe men de lyders, na de operatie, diene te behandelen? bl. 133—136.

— Nut van den *spirit. salis ammoniaci* ter genezing eener soort van zwarte STAAR: *V. Deel, bl. 255—260. Zie Genees- en heilkundige waarnemingen.*

STANKWEREND MIDDEL *in vuile verzweringen.*
Zie Witte willigenbast.

STEENEN (DIERLYKE) *beschreven: vooral ten aanzien van derzelve natuurlyke kenteekenen. Hist. voorbericht van het VI. Deel, bl. 31—61. En*

118 STEEN. STEENW. STERREK. STICHT.

wel de *Pedro del porco van Malakka*: bl. 33. — *Pedro del porco van Ceilon*: bl. 40. — de *Gemsbal*, of *Gemskogel*: bl. 42. — het *Bezoar orientale*; en de *Apensteen*: bl. 44. — *Lapis de Goa*: bl. 53. — *Nage- maakte Bezoar van Koromandel*: bl. 54. — *Wester- sche Bezoar*: bl. 57. — *Paardensteen*. bl. 58—60. Dit bericht is van den Heer J. C. BRANDT: die deze kostbare steenen aan het Genootschap, voor deszelfs kabinet, geschonken heeft.

STEENWORM, STEENMOSSEL, of Pholade. Zie *Zeeinsecten*: in het verdere bericht aangaande de- zelve.

STERREKUNDE. Zie *Aldebarans bedekking*: *Comet*: *Lunarium*: *Mercurius* (voorbygang van) over de zon: *Saturnus* (oppositie van): *Venus* (overgang van) over de zon.

STERREKUNDIGE waarnemingen: ge- daan ter bepaling van de breedte en lengte van COCHIN, op de kust van MALABAAR: door W. SMITH. VI. Deel, bl. 625.

STICHTING (EERSTE) en LOTGEVALLEN van som- mige plaatsen, ten oosten en westen der SCHEL- DE gelegen: door JAC. ERMERINS. V. Deel, bl. 1—64. Na eene inleiding over de eerste bedyking dezer Landen: bl. 1—3. geeft de geleerde Schry- ver op, de oudheid, stichting, en lotgevallen van
Lib

STICHT. STIL. TARW. TINCTUR. 119

Lillo; bl. 4. van de *Kruisfchans*; bl. 20. van *Fredrik Hendrik* en *Blaauwgaren*, twee fchanfen beneden *Lillo*; bl. 22. van de heerlykheid *Zandvliet*; bl. 24. van *Osfendrecht*; bl. 29. van *Woodsdrecht*, *Hildernisfe*, en *Borchvliet*; bl. 31. van het land en de baronie van *Beveren*; bl. 32. van de *Doel*; bl. 35. van de heerlykheid *Kaloo*; bl. 42. van *Liefkenshoek*; bl. 46. en van het land en de heerlykheid *Saftingen*. bl. 52—64.

STILUS CURIAE: of *Styl van den Hove*. Zie *Franfche fchryffstyl*.

T.

TARWTEELT: volgens het voorfchrift van den Heer MILLER, miflukt: door J. BASTER. III. Deel, bl. 597—607. By welke gelegenheid de verfchillende gedachten over de vermeenigvuldigende voortteeling van *georganifeerde* lichamen tevens worden voorgelfteld. bl. 608—614.

TINCTUREN. *Verhandeling over de bereiding der TINCTUREN, welken in de geneeskunde gebruikt worden: benevens eenigé proeven, om dezelve, volgens eene nieuwe manier, voordeelig, in korter' tyd, en krachtiger, te bereiden*: door BOUDWYN TIEBOEL. II. Deel, bl. 231—276. Na een

kort voorstel nopens de *tincturen*: *bl.* 231. handelt de Schryver over de gewone wys van toebereiding; met aanwyzing, waarvoor men zich byzonder te wachten hebbe? *bl.* 235. wat in fommige gevallen van dienst kunne zyn? *bl.* 239. Doch eene betere wys van bereiding is door den *pot* van PAPIN; die naauwkeurig beschreven, en in eene plaat afgebeeldt word: *bl.* 242. eenige aanmerkingen over deszelfs werkingen en voordeelen: *bl.* 245. dan worden proeven, met denzelven genomen, opgegeven. En wel van de *tinctura castorei*; *bl.* 247. van de *tinctura succini*; *bl.* 251. van de *tinctura myrrhae*; *bl.* 255. van de *tinctura gummi laccae*: *bl.* 258. eene aanmerking over de drie soorten van *gomlak*: *bl.* 263. van de *tinctura cort. peruviani*; *bl.* 265. van de *tinctura rhabarbari*: *bl.* 269. waarby eindelyk eenige aanmerkingen, en eene verklaring der *Figuren*, ten besluite geyoegd worden. *bl.* 272—276.

TINERTSEN. *Eenige Oostindische TINERTSEN beschreven*: door M. HOUTTUYN. IX. Deel, *bl.* 337—350. Na eenige aanmerkingen over den waren aard, in welken de natuur de metalen oplevert: — zuiver, volkomen, gedegen; of onvolmaakt, met andere stoffen vermomd: — word in deze betrekking uitvoeriger over het TIN gesproken; en zeyen soorten van 't zelve uit Indië, van Sumatra, en plaatsen aan de oostzyde van Sumatra gelegen, beschreven.

— *Beschryving van den Malakfchen TINERTS; en deszelfs mynen: door M. HOUTTUYN, XI. Deel, bl. 383—389.* Na eene korte inleiding over den *Malakfchen TINERTS*, die de zeldzaamste is: deelt de geleerde Schryver eenen brief mede van wylen Mr. J. C. M. RADERMACHER, behelzende beschryving dier mynen; van de manier van graving, en uitfmelting; en van den erts,

TOOVERVIERKANTEN. *Recherches sur une nouvelle espèce de QUARRE'S MAGIQUES: door L. EULER, IX. Deel, bl. 85—239.* De aanleiding, welke den wiskundigen Schryver bracht tot het opstellen van dit onderzoek eener nieuwe soort van TOOVERVIERKANTEN, bestond (volgens zyne opgave) in een gedaan voorstel: "om 36, *Officieren*, uit ZES onderscheidene *regimenten* getrokken, en even zoo vele trappen van rang bekleedende, in het vierkant te stellen: zoo, dat elke lyn ('t zy rechts of links; 't zy *horizontaal* of *verticaal* genomen zynde;) juist zes *Officieren* van verschillende rang, en wel uit de onderscheidene *regimenten*, zoude vertoonen"! Dit werd, niettegenstaande by velen herhaalde proeven, ondoenlyk bevonden: doch men verlangde naar een wiskundig beoog van die onmogelykheid. *bl. 85. en 86.* Hiertoe brengt EULER deze vraag in de gedaante van een *mathematisch* voorstel: noemende de *regimenten* met *Latynsche* letteren *a, b, c*, enz. en de rangen met *Griekfchen* α, β, γ , enz. waaruit, om

aan het oogmerk te voldoen, drie bepalingen voortvloeijen: welk een en ander vervolgens, zoo in 't byzonder op het gegevene getal 36. als in 't gemeen op een *generaal* getal n , toegepast en behandeld word: *bl.* 86—96. by welke gelegenheid, onder anderen, in § 5—8. de letteren a , b , c , beschouwd worden als de natuurlyke getallen 1, 2, 3. en de *Griekschen* α , β , γ , als hunne machten: zoo dat 1^2 betekene den *laagsten* rang van het EERSTE *regiment*: 2^2 den *naastlaagsten* van het TWEEDE: enz. — voor welke machten de Schryver eene behoorlyke schikking tracht te maken, door het daarstellen van algemeene voorschriften, of *formules directrices*: gevende de reden dier benaming op: *bl.* 92. Vervolgens tot grondslag leggende de vierkanten voor de *Latynsche* letteren, of gewone getallen; brengt de *Auteur* dezelve in zekere orden: zulks zy beschouwd moeten worden, of als *eenvoudig* voortgaanden (*quarrés à simple marche*); of *twee en twee* saamgenomen (*à double marche*); ook *drie en drie* (*à triple marche*); alsmede *vier en vier* (*à quadruple marche*). *bl.* 96—100. Hierop volgt dan, in de *eerste* afdeeling, het onderzoek der EERSTE *classe*, van den *eenvoudigen* voortgang: *bl.* 100. *en volg.* waaruit tot regel word genomen: dat het voorgestelde geval, en alle andere' diergelyken, volstrekt onmogelyk zy, zoodra de zyden van het gegevene vierkant uit dubbel onevene vakken zyn saamgesteld; en bewys daarvan. *bl.* 103. Algemeene regelen tot het vinden der bovengemelde

for-

formûlas directrices voor alle mogelyke gevallen; wanneer nâmelyk het \square uit oneffene vakken beftaat. *bl.* 110. Nadere regels, om nieuwe *formûlen* te erlangen, en de reeds gevondenene in andere gedaanten te brengen: *bl.* 125. alsmede, om vierkanten faam te ftellen, in welken ook de *diagonalen* aan het voorftel voldoen: *bl.* 131. In de *tweede* afdeeling behandelt de Schryver de *TWEDE* *clafse*, of den *dubbelen* voortgang: omtrent welken, als een doorgaande regel, word opgegeven: dat elke zyde van het vierkant uit een dubbel effen getal moete beftaan: *bl.* 147. De *DERDE* rang (*à triple marche*) is het onderwerp der *derde* afdeeling: in dezen moet het getal der vakken van elke zyde in 3. deelbaar zyn: *bl.* 180. terwyl de *VIERDE* rang (*à quadruple marche*), waarin iedere zyde door 4. moet kunnen gedeeld worden, in de *vierde* afdeeling word behandeld: *bl.* 205. Eindelyk ftrekt de *vyfde* afdeeling, om voor de onderfcheidene verwifelingen, overbrengingen, of veranderingen der gevondene \square de noodige regelen te geven: waaromtrent nader word aangedrongen de bevorens gemaakte aanmerking, dat (om aan het voorftel te voldoen) het getal der vakken in ééne zyde nimmer het dubbel van een onpaar getal moge zyn: *bl.* 222. voorts worden eenige aanmerkingen gemaakt nopens de leer der *combinatien*: tot naarfporing van welken dit voorftel; fchoon anders (gelyk de geleerde Schryver tot flot zegt) op zichzelve van weinig of geen nut; aanleiding heeft gegeven: *bl.* 239.

TWEEGEVECHTEN. *Verhandeling over de dwaasheid en schadelykheid der TWEEGEVECHTEN*: door Mr. WILLEM SCHORER. *IV. Deel, bl. 545—576.* De behandeling dezer stof, offchoon door groote mannen meermalen opgegeven; en offchoon die razerny onder ons niet zoo sterk in zwang gaat, als in *Vrankryk*; is echter niet onnuttig, *bl. 545.* In vroegere eeuwen waren de tweegevechten niet alleen gewoon, maar werden geoorloofd gerekend. *bl. 550.* Wanneer eerst; en door wien verboden? *bl. 552.* Maar hoe is zulk een verbod met het punt van eer voor een' edelman en krygsman bestaanbaar? Deze tegenwerping word beantwoordt: uit overweging van de zaak zelve, in haar gunstigst licht beschouwd: — van hare onbetamelykheid en redenloosheid: — ja deze gewoonte kan niet aangemerkt worden als een blyk van heldenmoed: te min, daar zoo sterk by *plakaten* daartegen voorziening is gedaan, *bl. 554.* En welk een gruwel is het tweegevecht, van de zedelyke zyde aangemerkt, *bl. 561.* Doch welke is de reden, dat dit kwaad zoo diep ingeworteld zy? Een gebrek in de opvoeding, en het niet uitvoeren der *plakaten*; alsmede uit aanmerking van eene tegenstrydigheid, die in dezelve plaats heeft. *bl. 564.* Eindelyk word onderzocht, hoe die schandelyke gewoonte best tegen te gaan? *bl. 571—576.*

U.

UNIE (DE) van UTRECHT: als een voorname bron beschouwd, waaruit (onder GODS gunstige Voorzienigheid) NEERLANDS voorspoed en luister is voortgevloeid: en op welke gronden de hoop op deszelfs voortdurenden welstand is gevestigd: in eene Vergadering van Heeren Directeuren, gehouden den 23. van Louwmaand 1779. (zynde juist die dag, op welken de gedachtenis dier Vereeniging voor de tweedemaal vereeuwigde,) voorgelezen: door den praesiderenden Heer Mr. J. WINCKELMAN. VIII. Deel, Hist. voorbericht, bl. 87—92.

De UNIE van UTRECHT nader overwogen, by diezelfde gelegenheid: door J. W. TE WATER, toen tweeden Sekretaris van het Genootschap. VIII. Deel, Hist. voorbericht. bl. 93—131.

In deze Redevoering word een zaakryk verslag gegeven van de aanleidende gelegenheid tot, en de omstandigheden in welken, deze belangryke UNIE is gesloten: den inhoud van dezelve: en van de onderteekenaars, zoo van het ontwerp; als van de Unie zelve.

V.

VADERLANDSCHE GEDICHTEN Zie Gedichten.

VAL-

VALLENDE ZIEKTE. *Een geneesmiddel tegen dezelve, ter beproeving voorgesteld: door J. OOSTERDYK SCHACHT. III. Deel, bl. 271—282.* Dit middel word, na eene inleiding, opgegeven: als bestaande uit zooveel *faccharum saturni*, als driemaal op de punt van een mes liggen kan; en twee lood *spiritus nitri*: welk mengsel eenigen tyd moet stillaan. By 't gebruik moet het flesje wél worden omgeschudt: de lyder neemt drie dagen achter elkanderen daarvan alle morgen zes droppels, met wat wyn, vleeschnat, of ander vocht; doch niet op den vierden dag: maar dan een *purgeermiddel* van de pillen *de succino CRATONIS*. Men begint dit middel des daags na den aanval, en gaat daarmede vier weken voort.

Eene VALLENDE ZIEKTE, door koud water genezen. De Schryver van dit bericht, J. B. DE BEUNIE, wyst (na een korte beschryving van deze ziekte) aan, van hoeveel aanbelang het, ter genezing derzelve, zy, de oorzaken naar te speuren, waaruit dezelve ontstaan is: — en dan geeft hy het geval op van een' jongeling van 12. jaren, in wien de *atonia* de waarschynelyke oorzaak van dit allertreurigste toeval was; en hoe hy, in eenen korten tyd, alleen door het gebruik van het koude bad hersteld zy: — terwyl hy, in het voorbygaan, ook de genezing van dit ongemak, met *anthelmintica*, in verscheidene kinderen, aantekent. VI. Deel, bl. 587—600.

VENUS *overgang over de ZON: den 3. van Zomermaand 1769. te PHILADELPHIA waargenomen: getrokken uit eene verhandeling van den Heer EWING: door P. BODDAERT. III. Deel, bl. 617—647.* De geleerde Schryver meldt, na eene korte inleiding, de aanleidende gelegenheid, die hem aangefpoord heeft, om dit uittreksel te maken, en het der Maatschappy aan te bieden; met byvoeging: dat hy alle de waarnemingen, omtrent de verschilzichten, *in haar geheel* heeft opgegeven, als zynde de zaak, waarop het meest aankomt, om den afstand der zon te bepalen; terwyl hy, zoo van de evenredigheden, als van de waarnemingen, alleen de *uitkomsten* der rekeningen heeft aangeteekend.

VERBAND *van VERSTAND en WIL. Zie Pfycho-logische en moralische aanmerkingen over dit onderwerp.*

VERSTROPPING *van het DARMNET. Waarne-ming van eene verstropping van het NET rondom den darm, ontdekt na den dood van een' lyder, op welken men de breuksnede had verricht: door GYSBERT DE WITT. I. Deel, bl. 605—620.* Na dat de geleerde Schryver den staat des lyders; en de middelen, ter zyner redding, hoewel vruchte-loos, aangewendt, heeft opgegeven: beschryft hy de gewone *operatie*, met de gevolgen derzelve, tot aan den dood des lyders. Hierop bericht hy, hoe men by de opening van het lyk eene verstropping,

ping, rondom den darm, van het net ontdekte; 't welke aan het buikvlies was vastgegroeid; en dus de uithaling van den darm, door den verwyderden ring, by het leven van den lyder; onmogelyk had gemaakt. In zulke gevallen is het eenige middel ter redding, om de gemaakte woude, door insnyding tot in den buik; te verlengen; ten einde de vasthechting te ontdekken, en los te maken: 't gene zonder merkelyk gevaar kan geschieden: wanneer de verstropping gemakkelyk kan ontdekt en weggenomen worden.

VESTINGBOUW. *Verhandeling over eene nieuwe manier om kleine ZESHOEKEN te versterken; en in dezelve eene behoorlyke verdediging te verkrygen:* door ALBERT LIEFTINCK. II. Deel, bl. 127—160. De Schryver wyst de ongerymdheid aan, om eene algemeene versterkingsmethode in te voeren, die op alle gevallen toepasfelyk zoude zyn: bl. 127. — dan beschryft hy zyne nieuwe manier, om kleine ZESHOEKEN te versterken: bl. 138. — eindelyk verdedigt hy dezelve, door het oplossen van eenige zwarigheden: bl. 147—160.

Verhandeling over de GORDYNEN der vestingen: door A. LIEFTINCK. II. Deel, bl. 601—612. waarin de Schryver, na de opgave van de aanleidende gelegenheid, eene *definitie* geeft van eene GORDYN; waaruit hy afleidt, dat eene vesting des te meer eene vesting is, naar mate zy meer

gordynen heeft aan haren omkring; en dat, derhalven, de volkomenheid van eene vesting hierin gelegen is, dat zy uit enkele *gordynen* en bedekte *flanquen* bestaat: — zulk eene uitgedachte vesting word beschreven, en in plaat afgebeeldt.

VIERSCHAAR (HOOGHE). Zie *Zeelands vierfschaar*.

VOEDING *der vrucht in de baarmoeder*. Dit stuk word overwogen in de *Verhandeling over eene bevruchte proefneming van den Geneesheer w. NOORTWYK*: — *hieruit ontdekkingen, die der ontleedkande onlangs veel lichts hebben bygezet, op eene nieuwe wys opgelost*: door ADRIAAN VAN SOLINGEN. IX. Deel, bl. 392—422. Na eene korte inleiding over de verschillende gedachten omtrent de VOEDING *der vrucht in de baarmoeder*: bl. 392. word de proefneming van *Doctor NOORTWYK* op eene bevruchte baarmoeder, die de gemeenschap van derzelve vaten met die der nageboorte volkomen schynt te bewyzen, voorgesteld. bl. 395. Dan word, door proefnemingen van den Heer ALEX. MOURO, en R. FORSTEN, de misflag, die by gemelde proefneming plaats zoude gehad hebben, aangewezen. bl. 400. En daarop word, uit de nadere ontdekkingen van den Heer G. HUNTER, dit stuk verder bevestigd; en daaruit afgeleid, dat de proefneming van den Heer NOORTWYK niets afdoe, ter betoging, in het verschilstuk over den gemeenschappelijken omloop des bloeds van de moeder met de vrucht. bl. 407—422.

130 VOORJ. VOORT. VRIEND. VROED.

VOORJAARSZIEKTEN. Zie *Febres catarrhales*.

VOORTGANG der WETENSCHAPPEN in NEDERLAND, sedert het begin der achttiende eeuw. Zie de Redevoering van den praesiderenden Heer Directeur, Mr. J. WINCKELMAN: gedaan ter opening van de tweede algemeene Vergadering des Genootschaps. *Histor. bericht voor het II. Deel: bl. 2—14.*

VOORTTEELING van georganiseerde lichamen. Zie *Tarwteelt*.

VRIENDSCHAPSPLICHT in het EUANGELIE aanbevolen. Zie *Euangelie*.

VROEDKUNDE. Zie *Ontleed- en Vroedkundige waarneming*.

VROEDKUNDIGE verhandeling over de wyze, om een kind in de lyfmoeder te keeren, en by de voeten af te halen: DOOR D. H. GALLANDAT. I. Deel, bl. 403—421. waarin de geleerde Aucteur, na eene gepaste inleiding, bl. 403. de gemakkelykste en veiligste wyze: om kinderen, welken zich in eene kwade gestalte voor den mond der lyfmoeder aanbieden, te keeren; en by de voeten af te halen: voorstelt. Hierop word het gewicht van dit onderwerp aangewezen: bl. 405. — dan de gewone handelwys der vroedvrouwen in zulke gevallen aangetoond. bl. 406. — en daarop onderscheid gemaakt

tusfchen de keering, als eene voorbereiding; en de afhaling zelve. *bl.* 410. Van de wyze, op welke de verfhikking of voorbereiding moet gefchieden, word gehandeld, *bl.* 411. — van de afhaling zelve, *bl.* 415. waaruit andere gevallen gemakkelyk worden verftaan. *bl.* 418—421.

VROEDKUNDIGE *waarneming* van twee-lingen, die het water en de vliezen gemeen hadden: door JACOBUS DE PUYT. IX. Deel, *bl.* 423—430. Door deze waarneming ziet men eene uitzondering op den regel, die algemeen van de vroedkundigen is aangenomen: — dat twee-of drie-lingen, gedurende de zwangerheid, ieder hun byzonder water en vliezen hebben; tenware zy te-gennatuurlyk aan elkanderen gewafen zyn. En hieruit leidt de kundige Schryver *twee* aanmerkingen af: *vooreerst*: dat deze waarneming diene ter opheldering van de verlosfingen, GEN. XXV: 24—25. en XXXVIII: 37—40. gemeldt; — *ten tweeden*: om in foortgelyke gevallen omzichtigheid te gebruiken by de verlosfing. De nageboorte der tweelingen word in Plaat afgebeeld.

VROEDKUNDIGE *waarneming*: door ADRIAAN VAN SOLINGEN. X. Deel, *bl.* 575—603. Deze waarneming behelst een bericht van eene wonderlyke wys, op welke de natuur zich, in eene moeilyke verlosfing, door eene plaatselyke aderlating geredt heeft: — wanneer namelyk de kwade

plaatfing van het hoofd des kinds eene geweldige drukking, en eene daaruit ontftane *inflammatoire* opzetting der uitwendige deelen veroorzaakt had: zoodanig, dat dezen eene byzonder groote, hoogroode, en fterk gefpanne zwelling vertoonden: — redde zich de natuur, die te lang aan zichzelf was overgelaten, door eene gunftige poging, die zoo verbazend als gelukkig was: — op eene wys, waarvan men by vroegere noch latere vroedkundige fchryvers geen voorbeeld vindt: — eene openbarfing der uitwendige deelen verwekte eene plaatselyke aderlating: die eerst met een' vloed, en vervolgens druppelsgewys, eene aanmerkelyke hoeveelheid bloeds deed ontlasten; waardoor, met toereiking der vereifchte hulp, de *resolutie* der gefpanne deelen, en de geboorte van een levend welgefchapen kind werd te weeg gebracht. Deze Verhandeling geeft tevens de middelen op, waardoor de kwade plaatfing van het hoofd, met derzelve fchroomelyke gevolgen, behoord had voorgekomen of verbeterd te zyn: — en is met aantekeningen voorzien: waaronder twee de gewichtigften zyn. De *eerfte* handelt over de fchadelykheid en nutteloosheid der zoogenaamde *voorbereidingen*, die de beroemde LEVRET op zyne fcholen zoo fterk heeft aangeprezen: — de *tweede* behelst eene aankondiging der verbetering van den *forceps à axe ambulante*, door den Heer COUTOULY; waardoor de tang, zonder *parallelismus* der bladen, in kwalykgeftelde bekkens kan worden ingebracht.

————— Zie verder *Nageboorte. Weeën en
naweeën.*

W,

WAARNEMINGEN *omtrent de LUCHTSGESTELD-
HEID, WEDER, en WIND; mitsgaders aanteeke-
ningen der ZIEKTEN, in iedere maand voorgeval-
len te VLISSINGE, in het jaar 1768. door A. MUL-
LER, I. Deel, bl. 620—651,*

————— *gelyke waarnemingen: (doch zonder
byvoeging der ZIEKTEN:) door DENZELFDEN:
over het jaar 1769. II. Deel, bl. 631—643.*

————— *1770. III. Deel, bl. 651—662.
over de jaren 1771—1773, VI. Deel, bl. 629—664.*

————— *omtrent den gevallen' REGEN te ZIE-
RIKZEE: in de jaren 1770. en 1771. door JOB BAS-
TER. III. Deel, bl. 649—650.*

————— *omtrent de LUCHTS- en WEERSGE-
STELTENIS; en gevallen' REGEN: in de jaren
1772—1774. te ZIERIKZEE: door DENZELFDEN,
IV. Deel, bl. 670—675.*

WANSCHAPENHEID, *Waarneming omtrent een*

eerstgeboren kind, waarvan de ingewanden (de nieren, pisleiders, en waterblaas uitgezonderd) zich buiten den buik bevonden: door SAMUEL DE WIND. I. Deel, bl. 592—594. Na eene naauwkeurige beschrijving van het geval, meldt de geleerde Schryver, dat men, na de geboorte van het kind, geen anderen blyk van leven daarin ontdekte, dan dat het hart, zonder de minste vertraging, ruim een half uur by aanhoudendheid zich beweegde: de ingeblazene lucht ging niet in de longen; maar in de ingewanden: de beweging, allengskens verminderende, hield eindelyk geheel op. Daar alle pogingen, om de ouders over te halen, dat men het kind mocht openen, vruchteloos waren, konde geen nader onderzoek daaromtrent werkstellig worden gemaakt.

Eene allerzonderlingste wanstallige MENSCHENVRUCHT, naauwkeurig beschreven; en in eene plaat afgeteekend: door J. LE ROY. III. Deel, bl. 520—528.

Waarneming van twee wanschapene KINDEREN: door H. MIRANDOLLE VAN GHERT. IX. Deel, bl. 270—274. Deze wangedrochten (die, behalven het hoofd, welgeschapene kinderen waren) werden beschreven; en van een diergelyk, door den gel. arts zelve in 't jaar 1767. gezien, 't welke eenigszins naar een' aap geleeke, gewag gemaakt. Deszelfs moeder was, gedurende hare
zwan-

zwangerheid, door den sprong van eenen aap op haar lichaam zeer verschrikt: terwyl de moeder van de twee eerstgemelde kinderen; in 't *eerste* geval, door het zien van een' zeehond, was ontsteld geweest; maar iets foortgelyks had in het *andere* geval geene plaats gehad.

WATER, *Keering van hetzelfde. Zie Keering.*

WATERBLAZEN *door den AFGANG gelost. Zie Geneeskunde.*

WEE'EN EN NAWEE'EN. *De WEEËN en NAWEEËN der barende en kraamvrouwen, in hunnen aard, oorzaken, en uitwerkingen beschouwd: door J. DUPONT. VI. Deel, bl. 401—516. Na eene korte inleiding, bl. 401. stelt de Schryver voor, wat vereischt worde, om een recht denkbeeld van dit onderwerp zich te maken: bl. 405. en geeft dan de orde zyner behandeling op. bl. 407. Het eerste hoofdstuk handelt over de ware weeën. Dezen worden beschreven: en wel de *barensweeën*: zoo de voorspellenden; als de waren: *bl. 409.* — dan de *naweeën*, zoo vóór als na het afkomen der nageboorte: *bl. 420.* — hierop worden derzelve eigenlyke oorzaken aangetoond; *bl. 427.* waarna de uitwerking, nuttigheid, en noodzakelykheid, zoo der weeën als der naweeën word voorgesteld. *bl. 448.* Deze en gene bedenking tegen het bygebrachte opgelost zynde, *bl. 460.* word onderzocht, hoe de-*

zelveu best te bestieren en te bepalen: op dat de finerten verkort en verminderd, en de verlossing bevorderd worde: *bl.* 462. waarna word aangewezen, hoe dezelveu kunnen aangewakkerd; en hinderpalen, die somwylen wederstand bieden, weggeruimd worden: *bl.* 479. — terwyl de valsche weeën het onderwerp des *tweeden* hoofdstuks uitmaken: na welker bepaling dezelveu worden verdeeld, met opzigt tot den tyd, waarin zy voorvallen; en in hunnen loop en aard beschreven: *bl.* 490. dan derzelveu oorzaken aangewezen; *bl.* 500. gelyk ook hunne uitwerkingen en nadeelen: *bl.* 504. en eindelyk hoe men dezelveu op het spoedigst, veiligst, en gemakkelykst, kan tegengaan, en doen verdwynen. *bl.* 508—516.

WERKTUIG. *Een verbeterd WERKTUIG tot de herstelling van den ontwrichten schouder: beschreven door B. HUSSEM. IX. Deel, achter de Prysverhandelingen: bl. 33—84.* De ervaren Schryver geeft eerst bericht van de *werktuigen*, en derzelveu verbeteringen, van welken de vroegere en latere heelmeeesters zich bediend hebben, om den ontwrichten schouder te herstellen. *bl.* 32. Doch de ondervinding leerde, dat dezelveu in vele gevallen niet voldeden; en ter belediging van andere ledematen dienden: *bl.* 40. aanleiding hieruit ontleend, om een **VERBETERD werktuig** uit te denken: *bl.* 42. de grootste zwaarigheid die zich hier opdoet: *bl.* 43. en dan, om een klaarder denkbeeld

beeld van de herstelling te geven, eene aanwyzing, waar, in de meeste ontwrichtingen, het hoofd des opperarmbeens zich bevinde; of de herstelling doenlyk zy; en wat hiertoe vereischt worde? *bl.* 48. Hierop volgt de beschryving van het WERKTUIG zelve. *bl.* 64. Deszelfs goedkeuring door deskundigen, en door het *collegium chirurgicum* te AMSTERDAM. *bl.* 67. Een twaalfstal *proeven*, met dit werktuig genomen, die eene gewenschte uitwerking hebben gehad: *bl.* 68. — waarna de manier, om daarmede te werken, word voorgesteld; en wat vervolgens diene in acht genomen te worden? *bl.* 75. Het WERKTUIG zelve, met hetgene daartoe behoort, is in eene plaat afgebeeldt.

WESPENNESTJE. *Natuurkundige waarneming van een zonderling WESPENNESTJE: door L. BOMME. VII. Deel, achter de Prysverhandeling geplaatst: bl.* 213—226. Dit nestje, door eene WESP vervaardigd, volgens de waarneming van den vinder, was vastgehecht aan een' balk op de bovenste verdieping van het huis: wordende alhier naauwkeurig beschreven, en afgebeeldt in plaat vertoond.

WETTEN VAN HET ZEEUWSCHE GENOOTSCHAP.
Zie *Genootschap (ZEEUWSCHE)*.

WILLIGEN BAST (WITTE). *De ware deugd van deszelfs stankwerend vermogen, uitwendig beproefd, in vuile, stinkende, en kankerverzweringen:*

door GERARD GREEVE. *IX. Deel*, bl. 247—253. Van hoeveel belang het zy, om aan lyderen, welker gebreken ongeneeslyk zyn, dezelve zoo draaglyk te maken, als mogelyk is? merkt de geleerde Schryver vooraf aan: dan staaft hy, door eene proef, het stankwerende vermogen van den *witten WILLIGEN bast* in kankerverzweringen; en geeft eindelyk de wyze van toebereiding en het gebruik op.

WOONSDRECHT, HILDERNISSE, en BORCHVLIET.

Derzelver oudheid en lotgevallen: V. Deel, bl. 31.

WYK te DUURSTEDÉ. *Het vicus BATAVODURUM van TACITUS. Zie Dorestadum der Batavieren.*

Y

YVOOR. *Beschryving van een zonderling stuk YVOOR; en aanmerkingen, betrekkelyk tot de natuurlyke historie van den Olifant: door D. H. GALLANDAT. IX. Deel*, bl. 351—391. De kundige Schryver geeft, na eene korte inleiding over den olifant; bl. 351. eene beschryving van een stuk yvoor, in 't welke een yzeren kogel besloten was: bl. 353. dit geeft aanleiding tot het maken van eenige aanmerkingen over de verschillende deugd, verdeeling, gebreken, prys, en zwaarte der

der olifantstanden. *bl.* 356. De beesten komen van de kust van *Guinè*. *bl.* 365. Hierop stelt de schryver zyne gedachten voor, over het gegraven yvoor, ende groote tanden en beenderen, in de noordelyke deelen van *Europa* en *Amerika* opgedolven; beweert, met HUNTER, tegen DE BUFFON, D'AUBENTON, GMELIN, SLOANE, dat dezelve niet van olifanten zyn; *bl.* 366. en wyst den waarfchynlyken oorsprong dezer misvatting aan: *bl.* 371. hy verschilt echter ook van den eerstgenoemden schryver, als welke die tanden toeschryft aan een onbekend dier, waarvan het geslacht zoude uitgestorven zyn: terwyl hy dezelve houdt voor tanden van een groot zeedier, misfchien de MAMMOUTH van *Siberië*, dat hetzelfde is met het zeepaard; en 't gene men den WATEROLIFANT mag noemen. *bl.* 374. Dan verhaalt hy, hoe het *instinct* van den olifant gelegenheid gegeven hebbe tot het gebruik van zekere gom, (zeer veel gelykenis hebbende naar de *Arabifche gom*.) tegen hevige buikpynen en buikloopen: *bl.* 381. gelyk ook tot zeker zout, naar aluin eenigszins smakende; als een middel tegen het vergift: *bl.* 383. Dat 'er meer foortgelyke geneesmiddelen, en tegengiften, door beesten zyn ontdekt; word verder gestaafd: *bl.* 385. En, na een kort bericht van het *balsamum animae*, *bl.* 387. word deze verhandeling besloten, met een verhaal van het gebruik, dat de Negers van den drek der olifanten maken: *bl.* 389—391.

Z.

ZANDVLIET. *De oudheid, stichting, en lotgevallen dezer Heerlykheid. Zie V. Deel, bl. 24 —28.*

ZEEDYKEN. I. ANTWOORD op de vraag: "Welken zyn de redenen der meenigvuldige VALLEN of GRONDBRAKEN in de *zeedyken*; voornamelyk die der *Provincie ZEELAND*? — Op welke wyze kunnen dezelve best voorkomen; — of, daar zynde, spoedigst en minst kostbaar, hersteld worden?" DOOR BASTIAAN NEBBENS. *III. Deel, bl. 3—60.* Vooraf merkt de Schryver, na eene korte inleiding, aan: dat hy, de vraag *drieledig* zynde, dezelve ook alzoo zal behandelen. *bl. 3.* In het *eerste* lid verklaart hy, eerst, wat men door *vallen* of *grondbraken* te verstaan hebbe? *bl. 7.* dan geeft hy de omstandigheden op, welken *met, in, by, en omtrent* dezelve, gewoonlyk plaats hebben: zoo ten opzichte van de VALLEN zelve; als ten aanzien der plaatsen en *situatiën*, waar dezelve gebeuren: *bl. 8.* waaruit hy dan de meest waarfchylyke redenen van dezelve affeidt: in 't gemeen; *bl. 10.* en van die in de *Provincie ZEELAND* in 't byzonder. *bl. 30.* Dit geeft tevens aanleiding ter behandeling van het *tweede* lid der vraag: hoe die *vallen* best kunnen voorgekomen worden? *bl. 40.* waarop hy overgaat tot het *laatste* lid

lid der vraag: de herstelling van dezelve op de spoedigste en minst kostbare wyze: wanneer namenteelyk een dyk gedeeltelyk is weggevallen: 't gene hier eigenlyk alleen schynt bedoeld te worden: *bl.* 46—60.

IIe ANTWOORD *op dezelfde vraag*: door BARTHOLDUS RENOU. *III. Deel, bl.* 61—98. De Schryver behandelt ook de *drie* leden der vraag ieder afzonderlyk: en, zonder op de onderscheidene berderen van het aardryk te letten, leidt hy de redenen van de meenigvuldige *grondbraken* alleen af, uit eene bespiegelende beschouwing van de waterloopkunde: *bl.* 61. — terwyl hy, op diezelfde grondbeginselen, door het regelmatig leiden der stroomen, aanwyst: hoe men die *vallen* best kan voorkomen: *bl.* 75. — eindelyk stelt hy voor, hoe dezelve op de minst kostbare wys kunnen hersteld worden: *bl.* 90—98. terwyl hy eene plaat ter nadere opheldering daarby heeft gevoegd.

IIIe ANTWOORD *op dezelfde vraag*: door CORNELIS DE KANTER. *III. Deel, bl.* 99—129. In dit antwoord worden eerst *vier* oorzaken, als de redenen van de meenigvuldige *vallen*, opgegeven: *bl.* 99. — dan word, uit overweging van ieder derzelve, aangewezen: hoe moeilyk het zy, de *grondbraken* voor te komen; en wat men, met eenigen grond van waarfchyntlykheid, het best hebbe aan te wenden? *bl.* 104. — eindelyk worden
eeni-

eenige redenen voorgesteld; waarom geen vaste regel kan worden voorgeschreven: hoe men de *vallen*, daar zynde, spoedigst en minst kostbaar kan herstellen? *bl.* 117. Zoo echter de nood vordert, dat eene gemaakte *bres* spoedig worde hersteld, word de beste manier, volgens de gedachten van den schryver; voorgesteld: *bl.* 120—129.

ZEEDUIZENDBEEN: *of NEREÏS PELAGICA.* Zie *Zeeinsecten*: onder het *Verdere bericht*, aangaande *verscheidene derzelve*.

ZEEINSECT. *Bericht wegens een zonderling ZEEINSECT, gevonden aan eenige zeeieren, gevischt op het strand van het Eiland WALCHEREN: door LEENDERD BOMME beschreven, en in eene plaat naauwkeurig geteekend. I. Deel, bl. 394—402.* Dit *insect* word, wegens deszelfs fraaije gedaante, het *gekuifde* of *gekroonde ZEE-SLAKJE* genoemd: het is tot kruipen en zwemmen geschikt. *bl.* 394. Deszelfs eijerstok is niet minder beschouwenswaardig, dan het diertje zelf. *bl.* 397. By deze gelegenheid word tevens een kort bericht gegeven van de *dierplanten* of *polypen*: die ook op *Walcheren*, en aan deszelfs stranden, gevonden worden: benevens eenige nieuwe waarnemingen omtrent dezelve; vooral aangaande de wyze, op welke zy de spyzen naar zich lokken. *bl.* 398—402.

———— ZEEINSECTEN; gevonden aan het zeewier op het strand van WALCHEREN: beschreven door L. BOMME. III. Deel, bl. 283—318. en in eene plaat afgeteekend. Na dat de Schryver eenige aanmerkingen over GODS werken; zoo in het groote, als in het kleine, heeft laten voorafgaan; bl. 283. stelt hy eerst voor zyne nadere waarnemingen omtrent de ZEESLAKJES; (zie I. Deel, bl. 394—402.) van welken hy vyf onderscheidene foorten, door hem ontdekt, beschryft: bl. 289. dan die der ZEERADERDIERTJES; van welken hy twee foorten waargenomen heeft: bl. 305. en eindelijk eene EIJERTROS; en eerst uitgekomen ZEEKATJE: bl. 311—318.

———— Verder bericht aangaande verscheide-
ne derzelven, zoo in de wateren van ZEELAND,
als aan de stranden van het Eiland WALCHEREN:
waargenomen door L. BOMME. VI. Deel, bl. 357
—400. En wel de STEENWORM, STEENMOSSSEL,
of *pholade*: die (na eene korte opgave, wat van
anderen omtrent denzelven reeds is geboekt,) zoo
in zyne gesteldheid, als wyze van werken, be-
schreven word. bl. 358. Hierop stelt de Schryver
zyne ontdekkingen voor omtrent den ZEE-
DUIZENDBEEN, of *nercis pelagica*; en den ZEERUPS, of
ZEEPISSEBED. bl. 376. Van deze insecten moet
men de roodglinsterende *nercide*, of den ZEE-
DUIZENDBEEN, by onzen schryver genoemd, wél
onderscheiden: als die, vooral wegens het byzon-
de-

dere maakfel van deszelfs kop, verschilt van alle andere bekende duizendbeenen: *bl.* 379. De *duizendbeenen*, ten onrechte door sommigen gehouden voor vernielers van het hout: als hebbende noch eene schulpachtige boor, gelyk de paalwormen; noch eene schulp, gelyk de *pholaden*, als een werktuig geschikt tot boren: moeten misschien eerder als vernielers van deze verderfelyke diertjes beschouwd worden. *bl.* 388. In een naschrift vindt men een kort bericht van een' *worm*, behoorende tot het geslacht der *pholaden*, die niet in steen, maar slechts in slyk en derry zich inboort. *bl.* 394—396. Dit *insect*, gelyk ook de vorigen, zyn in eene Plaat afgebeeldt, met eene bygevoegde verklaring. *bl.* 397—400.

ZEEKATJE, en EIJERTROS. Zie *Zeeinsecten*.

ZEELAND (OUDHEDEN van). Zie *Oudheden*.

ZEELANDS Hooge of Grafelyke VIERSCHAAR. *Verhandeling over de opkomst, het gezag, en den ondergang, der aloude HOOGHE of GRAFELYKE vierschaar in ZEELAND: door Mr. L. P. VAN DE SPIEGEL. II. Deel, bl.* 69—126. Na eene korte inleiding, *bl.* 69. merkt de Schryver aan, dat de *Frankische* Vorsten onder anderen ZEELAND hebben beheerscht: en gelyk hunne wetten en gewoonten; zoo ook hunne rechtspleging, hier hebben ingevoerd: wordende de *hoogste*

ste rechtspleging in eene plechtige jaarlykfche vergadering gehouden. *bl.* 70. Dezen zyn hierin door de *Graven* gevolgd. *bl.* 72. Het bleef echter een gefchil in ZEELAND, wien de hoogfte rechtsplegende macht toekwam, tot op het jaar 1256. wanneer dezelve aan *Grave FLORENS* te leen is gegeven. *bl.* 73. De oprichting van een zittend gerechtshof is waarfchynlyk gefchiedt in het jaar 1290. *bl.* 77. En, offchoon de *hooge vierschaar* onderscheiden word in *bewesten-* en *beoostenfchelde*: was zy echter ééne en dezelfde; en werd in zaken van belang tot één gerechtshof faamgevoegd. *bl.* 80. De voorzitter daarin was de *Graaf* zelf, of zyn *Stedehouder*. *bl.* 82. Het getal der Leden: 44 *bewesten-*, en 24 *beoostenfchelde*; is naderhand op 12 verminderd: 7 *bewesten-*, en 5 *beoostenfchelde*: andere Edelen, en de Schepenen der fteden; konden echter in de vierschaar ook zitting nemen. *bl.* 85. De *Graaf* was gehouden, by het vonniffen in de *hooge vierschaar*, aan de meerderheid der ftemmen zich te onderwerpen. *bl.* 87. De tyd van derzelver zitting bepaald: *bl.* 89. de plaats waar: *bl.* 90. de zaken waarover in dezelve gevonnisd werd. *bl.* 92. Derzelver gezag ftrekte zich uit tot het uitleggen der wetten; zelfs tot het maken van nieuwen: *bl.* 95. ook tot de klachten over den *Graaf*. *bl.* 97. Tot dezelve moesten de zaken in *appel* gebracht worden. *bl.* 99. Van het gewysde

dezer hooge vierſchaar was geen *appel*, zoo de *Graaf* by dezelve tegenwoordig was; maar wel, in andere gevallen, aan den *Graaf* en zynen *Rade*. *bl.* 100. Van dezen Raad word gehandeld *bl.* 101. van deszelfs gezag en rechtsgebied. *bl.* 103. Hoe het toenemende gezag der *Graven*, en de daaruit voortvloeiende genegenheid, om Dezelven te believen, gediend hebbe tot den ondergang van die aanzienelyke *vierſchaar*; waardoor de *Graaf* en zyn Raad, en dees (in geval van des *Graafs* uitlandigheid) alleen, de gewone rechters in *appel* geworden zyn. *bl.* 106. Hierin vindt men den grond, waarop het *Hof van HOLLAND* en *ZEELAND* (geſteld, gelyk zeer waarſchynlyk is, dat dit oorspronkelyk de oude *Grafelyke raad* zy,) thans nog de gewone rechter in *appel* is van *Zeeuwſche* zaken. *bl.* 107. De *Graven* hebben, vervolgens, alles aangewendt tot vernietiging van het rechtsgebied der *hooge vierſchaar*; en om dat aan het *Hof* toe te voegen. *bl.* 109. De byzondere *dagvaarten der EDELEN* en *STEDEN*, hebben medegewerkt tot vermindering van het gezag der *hooge vierſchaar*. *bl.* 111. Het zeldzaam houden van dezelve; en het uitſtellen van vonniſſen over zware misdaden; heeft veroorzaakt, dat de ſteden ook dit gedeelte van derzelve gezag, voor zoo ver het hare ingezetenen betraf, hebben aan zich getrokken. *bl.* 113. Hieruit ontſtond groote moeilykheid in het houden der

hooge vierschaar: en dit gaf aanleiding, dat eerst aan alle steden, en naderhand aan MIDDELBURG alleen, *privilegie* gegeven werd, tot het straffen van zware misdaden *bewestenschelde*: *bl.* 116. en aan ZIERIKZEE *beostenschelde*. *bl.* 119. Latere veranderingen en geschillen buiten des Schryvers bestek zynde: wyst hy verder aan: waarom het gewysde, in lyfstraffelyke zaken, by de steden van ZEELAND, aan geen hooger beroep onderworpen zy? *bl.* 120. De *Graven* echter hebben, met hunne edele mannen, zoo lang zy hier verkeerd hebben, te recht gezeten. *bl.* 122. Nu was de *jurisdictie* van de *hooge vierschaar*, uitgezonderd over de leenen, geheel vernietigd: — *bl.* 123. dan ook dit recht, (by de verandering der *regering*, en het vertrek van de meeste Edelen uit ZEE- LAND,) eerst aan de *Gecommitteerde Raden*; en naderhand aan het *Hof van HOLLAND en ZEELAND*, toevertrouwd zynde: — werd het overdragen en belasten der leenen aan byzondere *collegiën* aanbevolen. *bl.* 125—126.

ZEEPOLYPEN. *Waarneming omtrent derzelyver gesteldheid en groeiing*: door L. BOMME. II. *Deel*, *bl.* 277—302. Na eenige aanmerkingen over de *insecten* in 't gemeen; en de *polypen* in 't byzonder: *bl.* 277. bepaalt de Schryver zich tot twee soorten: de *Carolina tubularia laryngi similis*; en de fraaije *inkarndatpolypen*: die hy, volgens zyne gedane waarnemingen, eerst in der-

zelve gesteldheid beschryft, en in eene plaat afteekent: *bl.* 281. dan stelt hy derzelve trapswyze groeiing, als zynde nog niet waargenomen, wat uitvoeriger voor. *bl.* 291—302.

ZEERADERDIERTJES. Zie *Zeeinsecten*.

ZEERUPS: of ZEEPISSEBED. Zie *Zeeinsecten*: en wel in het *Verdere bericht aangaande verscheidene derzelve*.

ZEESLAKJE. Zie *Zeeinsect*: N° 1. en 2.

ZEEUWSCH GENOOTSCHAP der WETENSCHAPPEN te VLISSINGEN. Zie *Genootschappen*.

ZEEVARENDEN. *Hoe best te zorgen voor derzelve gezondheid: ten aanzien van hunne huisvesting, kleeding, spys, en drank?* Zie *Schepen: derzelve bouwning, betrekkelyk de gezondheid enz.*

ZEEWORM. *Waarneming van eenen Oostindischen ZEEWORM: door MARTINUS SLABBER. I. Deel, bl. 387—393.* Dit dier, dat tevens in plaat naauwkeurig is afgeteekend, heeft (volgens deszelfs beschryving) veel gelykheid met onze *paalwormen*: en schynt, door eene dubbele rei van vierendertig harde gouden tanden, hetzelfde te verrichten; als de paalwormen door de twee schulpen, uit welken derzelve kop bestaat.

— Zie

————— Zie *Zeeinfecten* : in het *Verdere bericht* aangaande *verscheidene derzelve*.

ZIELKUNDE. Zie *Psychologie*.

ZIELS ONSTOFLYKHEID EN ONSTERFLYKHEID. *Kort verhoog over dit onderwerp* : door G. J. NAHUIS. *I. Deel, bl. 510—545*. Dit verhoog is ingericht tegen den *Baron DE BIELFELD* : die verklaart, dat de *onsterflykheid* der ZIEL onmogelyk betoogd kunne worden : dewyl men het over derzelve natuur nog niet eens is ; en men den aart van een wezen door en door moet kennen, om te beslissen, of het onsterflyk zy, dan niet? De Schryver stelt eerst eenige gewichtige aanmerkingen voor : *bl. 510*, dan wylt hy aan : dat men, uit de reden en ondervinding, zooveel van *onze ZIEL* kent, om derzelve ONSTOFLYKHEID met genoegsame overreding daarnit te betogen : *bl. 528*. wanneer het niet moeilyk is, om ook hare ONSTERFLYKHEID te bewyzen : *bl. 541—545*.

ZINKINGSKOORTSEN. Zie *Febres catarrhales*.

ZWAARTEKRACHT (ALGEMEENE). Hoe dezelve te beschouwen zy? Zie *Natuurkundige gevolgen* ; zie ANTWOORD : *IV. Deel, bl. 158—214*.

R E G I S T E R
 DER
 SCHRIFTUURPLAATSEN:

DIE IN DE
 EERSTE TWAALF DEELEN

der
Verhandelingen van het ZEEUWSCHE Genootschap
 der wetenschappen te VLISSINGEN
 worden opgehelderd.

GEN. I: 1, 2, 9, 10.	II. <i>Deel, bl.</i> 473.
— XIII: 10.	V. — — 590.
— XV: 5.	I. — — 466.
— XXV: 24, 25.	IX. — — 428.
— XXXVIII: 37—40.	IX. — — 428.
— XLIX: 11, 12.	XI. — — 257.
EXOD. XIV: 3.	II. — — 552.
— XXXIV: 29, 30, 35.	I. — — 495.
LEVIT. XX: 27.	I. — — 566.
NUM. XVI: 13.	V. — — 590.
— XXIII: 28. en	
— XXIV: 1—4, 16, 20, 21.	I. — — 473.
DEUT. III: 14.	V. — — 559.
— VI: 28.	I. — — 483.
— XXXII	III. — — 393.
	DEUT.

DEUT. XXXII: 13, 14.

— XXXIV: 1—3.

JOSUA XIII: 23.

— XIX: 34.

RICHT. V.

1. SAM. II: 1—10.

— XXVI: 12, 16.

— XXVIII: 7.

2. SAM. XXIII: 1—7.

1. KON. I. en II.

— IX: 18.

— XVII: 10.

2. KON. III: 4.

— V: 9.

— XIV: 7.

— XIV: 28.

JOB I: 7. en

— II: 2.

— V: 22, 23.

— XII: 8.

— XXXVII: 13.

PSALM XLII.

— L.

— LXVIII: 11.

— LXXII: 16.

— LXXXIX: 13.

— CV: 30.

XI. *Deel, bl.* 314.

I. — — 484.

II. — — 395.

V. — — 544.

III. — — 416.

II. — — 373.

XI. — — 362.

I. — — 572.

II. — — 374.

I. — — 213.

II. — — 487.

XI. — — 362.

II. — — 516.

XI. — — 360.

II. — — 533.

V. — — 552.

II. — — 560.

II. — — 565.

II. — — 569.

II. — — 575.

V. — — 465.

V. — — 496.

V. — — 508.

III. — — 390.

II. — — 541.

II. — — 587.

V. — — 484.

V. — — 566.

V. — — 588.

V. — — 601.

PSALM CVI: 27. en

— CVII: 3.

— CXIX.

— CXX.

— CXXI: 6.

— CXXXIII.

PREDIKER VAN SALOMO

HOOGLIED

— IV: 8.

JESAIA II: 6.

— XI. en XII.

— XV. en XVI.

— XVI: 1.

— XVI: 8.

— XVIII: 2.

— XIX: 5.

— XIX: 9.

— XXIII: 3.

— XXVII: 2.

— XXIX: 4.

— XLII: 11.

JEREM. XIV: 5.

— XLVI: 8.

— XLVIII.

— XLIX: 16.

— XLIX: 30.

EZECH. XXV: 8—10.

— XXXIII: 30.

AMOR VIII: 8.

— IX: 5.

II. *Deel, bl.* 539.

III. — — 423.

V. — — 473.

XI. — — 372.

V. — — 491.

I. — — 153.

III. — — 420.

V. — — 486.

I. — — 566.

II. — — 376.

II. — — 386.

II. — — 497.

II. — — 531.

XI. — — 263.

V. — — 577.

V. — — 595.

XI. — — 263.

V. — — 569.

XI. — — 320.

I. — — 546.

II. — — 537.

V. — — 505.

V. — — 578.

II. — — 398.

II. — — 533.

II. — — 522.

II. — — 403.

XI. — — 361.

V. — — 384.

V. — — 384.

OBADJA,

SCHRIFTUURPLAATSEN. 153

OBADJA, vs. 3.	II. <i>Deel, bl.</i> 533.
ZACHAR. I: 8.	XI. ——— — 263.
MATTH. VII: 26.	II. ——— — 584.
MARK. II: 4.	XI. ——— — 373.
—— VI: 30. verg. met vs. 43.	XI. ——— — 363.
—— IX: 17—29.	I. ——— — 570.
LUKAS V: 19.	XI. ——— — 373.
—— VI: 49.	II. ——— — 584.
—— XIX: 43, 44.	I. ——— — 575.
JOANN. IV: 7.	XI. ——— — 362.
—— IV: 19.	II. ——— — 585.
—— VII: 22.	XI. ——— — 370.
2. KORINTH. III: 7.	I. ——— — 495.

Page	Chapter	Section
492	I	1
490	XI	1
488	II	1
486	XI	1
484	II	1
482	XI	1
480	I	1
478	XI	1
476	II	1
474	I	1
472	XI	1
470	II	1
468	XI	1
466	I	1

